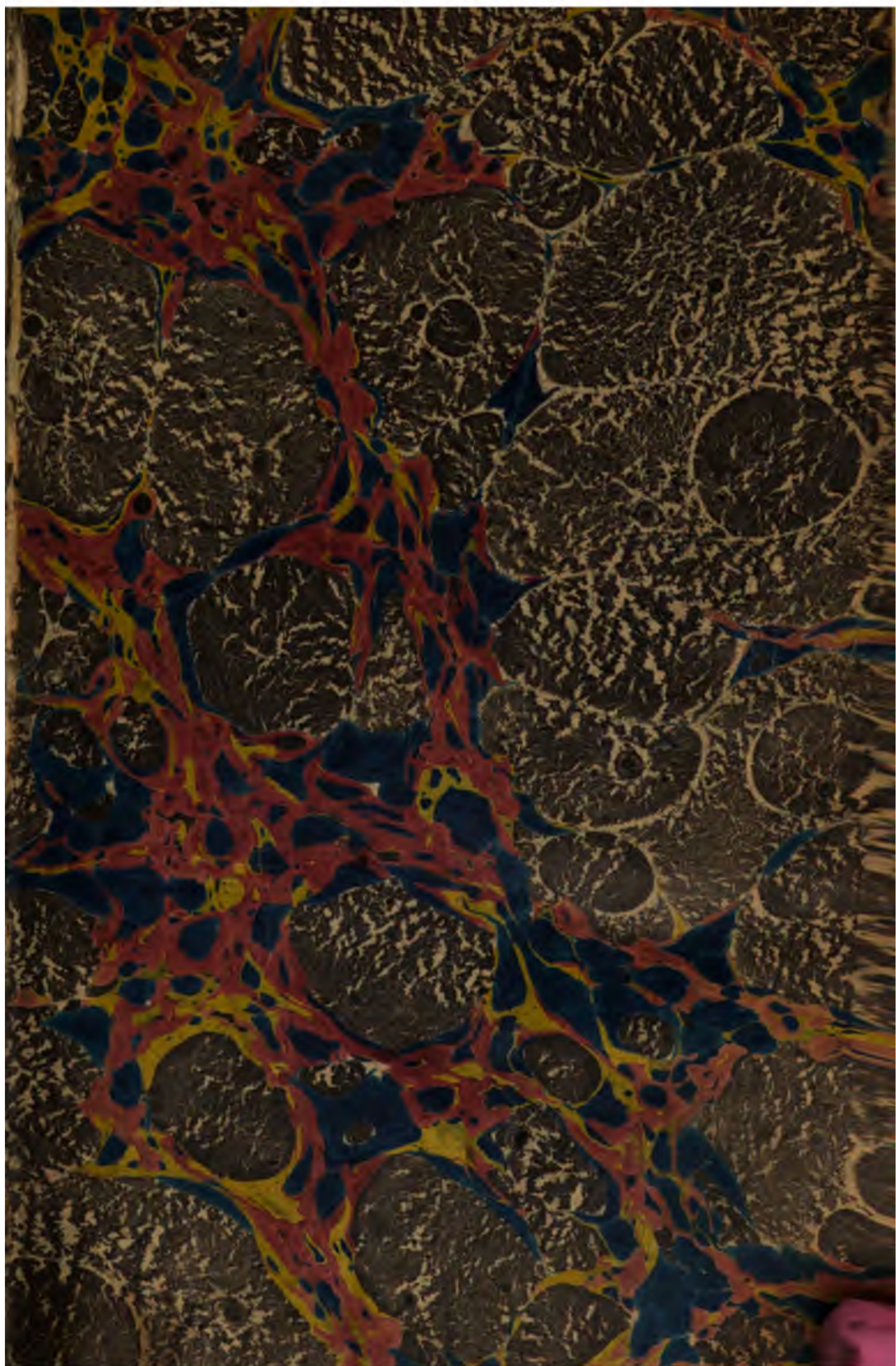

ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE







H. P. Lucas
Scunthorpe

[illegible]
1943

BELGISCH MUSEUM

VOOR DE NEDERDUITSCHE

TAEL- EN LETTERKUNDE

EN DE

GESCHIEDENIS DES VADERLANDS.


BELGISCH MUSEUM
VOOR DE
NEDERDUITSCHE TAEL-
EN LETTERKUNDE
EN DE
GESCHIEDENIS DES VADERLANDS,
UITGEGEVEN DOOR
J. F. WILLEMS.
EERSTE DEEL.
GENT,
BY F. & E. GYSELYNCK,
BOEK-EN STEENDRUKKERS,
IN DE KAM - STRAET N:32.

BELGISCH MUSEUM

VOOR DE NEDERDUITSCHE

TAEL- EN LETTERKUNDE

EN DE

GESCHIEDENIS DES VADERLANDS,

UITGEGEVEN OP LAST

DER MAETSCHAPPY TOT BEVORDERING DER NEDERDUITSCHE TAEL- EN LETTERKUNDE,

DOOR

J. F. WILLEMS.

Eerste Deel.



TE GENT,

BY F. EN E. GYSELYNCK, BOEK- EN STEENDRUKKERS,

IN DE KAMSTRAET, N° 32.

1837.

Ef þú villt fullkominn vera i frǫ́dleik, þá nem þú allar túngur; enn allra-hellz latinu ok völsko, þviat þær tungur gánga vidas, enn tin þó eigo at helldr þinni túngo. (Wilt gy volkomen geleerd zyn, leer alle talen, inzonderheid het latyn en het fransch, want die zyn allerwege gangbaer; maer vergeet daer by uwe eigene tael niet!)

Kónungsskuggsjo (*Speculum regale*, Islandicè) p. 23.

OVER

DEN OORSPRONG,

DEN

AERT, EN DE NATUERLYKE VORMING

DER

NEDERDUITSCHE TAEL.

I.

OORSPRONG EN AERT.

De taelstudie is by ons in haer eerste opkomen. Terwyl vreemde letterkundigen wedieveren om de voortreffelyke eigenschappen der by hen gesprokene talen in het helderste daglicht te plaetsen, misachten of verwaerloozen vele Vlamingen en Brabanders de spraek hunner vaderen. Des niet te min wordt er thans niet weinig over nationaliteit, en over de noodzakelykheid van een meer eendrachtigen volksgeest onder ons, geredenkaveld. Men wil weten wat een Belg zy; men begeert een onafhanglyk volksbestaen; men maekt aenspraek op een byzonderen naem onder de volken van Europa, en men denkt by dat alles niet aen het eerbiedig vasthouden der over-

leveringen van vroegere Belgen, aen eene meer eigenaerdige levenswyze, een eigene letterkunde, een eigene tael!

Doch het geslacht der echte Vlamingen en Brabanders, eenmael zoo geducht by den franschen nabuer, is niet teenemael uitgestorven, noch hun nationael karakter geheel uitgewischt. Men vindt nog rechtschapen zonen des vaderlands, hunner afstamming waerdig, en die het op zichzelven niet verkrygen kunnen als halve of kwartfranschen door te gaen, of met zoo veel anderen aen den leiband van vreemde belangen te loopen. Zoo lang dezen, met de meerderheid hunner medeburgeren, het Nederduitsch zullen spreken, zal by ons de nationaliteit voortleven. Geen overheersching van drie eeuwen heeft onze vlaemschsprekende broeders in de kasselryen van Bergen-St-Winox, Cassel en Broukburg, tot franschen kunnen vervormen: nog eeuwen lang zullen zy, in zeden en gebruiken, Vlamingen zyn.

Nu de storm der laetste omwenteling wat tot bedaren gekomen is, schynt ook by vele Belgen de lust weêr op te komen om de vaderlandsche letteren te beoefenen, en het Gouvernement toont zich genegen de poogingen van dien aert door eenige maetregelen te ondersteunen. By koninglyk besluit worden alle deskundigen opgeroepen, om, tegen den eersten october 1837, het plan van eene verbeterde en tot eenparigheid leidende schryfwyze onzer moedertael in te leveren, en het laet zich aenzien dat niet weinigen zullen mededingen om den uitgeloofden eerprys te behalen. Intusschen kan men niet ontveinzen, dat de taelstudie in Belgie nog zeer ten achteren blyft. Vry klein is dat getal onzer landgenooten, wier betrachting by aenhoudendheid was den waren aert en den oorsprong van het Vlaemsch na te vorsschen, of gade te slaen. Weinigen zyn bekend met de schriften

der geleerden, door wier verspreiding de linguistiek in deze laetste jaren tot eene hoogte opgevoerd is, die zy te voren nimmer bereikt had. Wie tegenwoordig de duitsche tael in het algemeen, of de nederduitsche in het byzonder, ten gronde verstaen wil, kan, ten aenzien der eerstgenoemde zonder de leiding van GRIMM, en met opzicht tot de laetste zonder de hulp van BILDERDYK, niet gemakkelyk meer te recht komen, maer loopt gevaer om langentyd op dwaelwegen en bypaden te blyven sukkelen, inzonderheid wanneer hy, bestendelyk volgens latynsche schoolbegrippen voortdrentelende, het hem opgelegde reispak niet wil afleggen, en geenen moed heeft om den nieuwgebaenden weg in te slaen.

Hier by komt ook, dat de fransche opvoeding en fransche levenswys der beschaefde standen in Belgie groote vooroordeelen tegen de moedertael hebben doen opvatten. Men gelooft vry algemeen, dat het Vlaemsch niet veel beter zy dan een *patois*, hoogstens geschikt om de denkbeelden van een' boer of van een keukenmeid uit te drukken, en buiten twee of drie provincien volstrekt niet gangbaer, ja onverstaenbaer en nutteloos. Men laet dus zyne kinderen van jongs af in het fransch onderwyzen, men neemt by voorkeur fransche dienstboden, fransche leermeesters, leest niet dan fransch, schryft niet dan fransch, en schaemt zich, als het ware, een vlaemschen naem te moeten teekenen. Op die wyze vormde zich eene byzondere kaste, aen vreemde levenswyzen en vreemde begrippen uitsluitelyk gehecht, onbekwaem om de lagere volksklassen tot iet goeds op te leiden, ja thans met dezelven schier in geen verband meer staende. De geestelykheid alleen (en dit moet men tot haren lof zeggen!) nam in die verbastering geen deel, maer is de tael en het volk steeds getrouw geble-

ven. Het staet grootendeels in hare macht, en het is, zegt men, haer stellige wil de nationale letterkunde uit den onverdienden staet van versmading, dien haer te beurt viel, weêr te verheffen, en het openbaer onderwys eene zoodanige richting te geven, als strekken moge om de Belgen op het spoor hunner vaderen terug te brengen. De verbeterde kanselwelsprekenheid heeft, sints vyftig jaren, in Holland een aental dichters en redenaers gevormd, die de tael hebben gezuiverd en luisterlyk hersteld: waerom zou dit niet evenzeer in Belgie kunnen het geval zyn? De godsdienst, zoowel als de nationaliteit, zou er by winnen, en deze beiden dienen toch elkanderen te ondersteunen.

Om tot vaderlandsche letteroefeningen op te wekken hebben wy voor onze medeburgers dit *Belgisch Museum* opengesteld, in het welk zy op de innerlyke voortreffelykheid hunner moederspraek, gelyk mede op de gedenkstukken hunner geschiedenis en letterkunde, zullen worden opmerkzaem gemaekt.

Voorloopig stel ik my voor hier eene korte schets op te hangen van den *oorsprong, den aert, en de natuerlyke vorming der nederduitsche tael*, in vertrouwen dat de zelve, schoon slechts de ruwe omtrekken of het geraemte van een grooter gebouw vertoonende, eenig licht zal geven aen de beantwoorders van de bovengemelde koninglyke prysvraeg.

Door *Nederduitsch* versta ik dien byzonderen hoofdtak der algemeene duitsche tael, welke het Vlaemsch en Hollandsch, of het zoogenaemde *Nederlandsch*, midsgaders het *Platduitsch* der Nedersaksische en Rhynlandsche provincien, in zich sluit. Het laetste alleen geldt by de Duitschers voor *Nederduitsch*; doch ik heb elders, en naer my dunkt op goede gronden, aengetoond, dat er, voor als nog, geene noodzakelykheid bestaet om van de oude

benaming *Nederduitsch* af te zien (1). Gewoonlyk zeggen wy: *spreek duitsch!* wanneer wy verlangen dat iemand zich duidelyk uitdrukke (2), en vraegt men aen een' Brabander, in de ommestreken van Diest, of aen een Limburger, wat tael hy spreekt? hy zal antwoorden: *ik spreek duitsch* (dietsch).

Inderdaed, de beide spraken, het Nederlandsch en het Platduitsch, maken in den grond maer éénе tael uit (wy zullen dit elders door voorbeelden en bewyzen nader ophelderen); en daer men het Geldersch en Limburgsch tot het Nederlandsch betrekt, zoo bevroede ik niet, waerom het Rhynlandsch, het Hanoversch, het Munstersch, het Oostvriesch, het Bremensch, het Brunswyksch, het Holsteinsch, het Pommersch, het Paderbornsch, het Meckelenburgsch, het Maegdenburgsch, het Brandenburgsch, juist eene afzonderlyke tael zouden moeten uitmaken. Een Vlaming reize van Oostende naer Keulen, en klimme van daer het noorden op, door Hanover en Westfalen, langs de kusten der Oostzee, tot by Dantzick, indien hy onder weg zyne tael *naer de letter* spreekt, en goed articuleert, op zulke wyze als voorheen hier te lande de Jesuieten plachten te prediken, hy zal zich overal doen verstaen, immers even goed als hy met zyn eigen dialect in Braband of Holland te recht komt (3). De schippers van Hamburg en Lubeck hebben

(1) *Verhandeling over de Nederduitsche tael- en dichtkunde opzigtelyk de zuidelyke provincien der Nederlanden*, 1, bl. 14.

(2) *Duidelyk zyn* is eigenlyk *duitsch zyn*, dat is, *het volk eigen*; zynde *duud* of *diet* volk; waervan ook *bedieden*.

(3) « Feu M. Vanden Broucke, intendant du prince De Ligne (zegt de heer Raepsaet in het derde deel of supplement zyner *Analyse historique et critique des droits civils politiques et religieux des Belges*, bl. 288) » m'a rapporté qu'en revenant en 1786 ou 1787 de la Po-

ten allen tyde in Antwerpen hunne zaken, zonder tusschenkomst van eenen vertaler, kunnen dryven, en daerom betuigt KILIAEN, in de voorrede van zyn nederduitsch woordenboek, dat hy niet enkel voor de Nederlanden heeft gearbeid, maer ook voor een groot deel van Duitschland (*ut non Brabantiæ solùm sed et aliis germaniæ, præcipuè inferioris regionibus, noster hic labor usui esse posset*). Men zegge dan niet, dat men nergens met onze tael voort kan! Het grondgebied, waer Nederduitsch gesproken wordt, is ten minste van zoo grooten omvang als dat waer Fransch, of Engelsch de *moedertael* zyn.

Wel is waer, sedert Luther is het Hoog-of Opperduitsch by Nedersaksers en Rhynlanders de schryftael, gelyk tot in de zestiende eeuw toe het Vlaemsch in de noordnederlandsche gewesten den toon gaf, en thans de *langue*

logne, et s'arrêtant dans un hameau pour abreuver ses chevaux, il y trouva les habitans dansant et jouant, qui parlaient assez correctement le flamand suivant l'accent de Courtrai; leur ayant adressé la parole en flamand, ils le comprirent de même; quand il leur dit qu'ils parlaient flamand, ils répondirent qu'ils ne connaissaient point ce pays, mais qu'ils parlaient la langue de leur village. Il leur demanda, s'ils ne savaient point par oui-dire de quel pays leurs ancêtres étaient venus? Nous n'avons jamais entendu dire, répondirent-ils, qu'ils fussent venus d'ailleurs.

» M. le chevalier De Coninck, belge, présentement ministre de l'intérieur, à qui je racontais l'anecdote de M. Vanden Broecke, m'a dit, qu'étant préfet à Hambourg, et parcourant sa préfecture pour opérer la conscription, plus il avançait dans le nord, mieux il comprenait les habitans, et moins ses commis allemands les comprenaient.

» En 1813 je logeais le colonel des chasseurs Poméraniens De Zastro, dont une compagnie était en garnison à Audenarde: il n'y avait entre son idiome et celui de ses troupes guère d'autre différence avec la nôtre qu'un peu de rudesse dans leur prononciation, et parçi parlà un mot allemand. »

d'oil in het zuiden van Frankryk oppermachtig gebiedt, en het provinciaelsch allengskens verdringt. Het is er echter verre af dat de platduitsche bevolking, schoon van alle kanten daer toe gedrongen, het Hoogduitsch (eene tael die nogthans zoo veel overeenkomst met de hare heeft!) algemeen zou hebben aengenomen.

Doctor Ludolf Wienbarg klaegde nog onlangs over de halstarrigheid der Nedersaksers, in dit opzicht. De waerheid dwong hem tot de volgende bekentenis. « De hoogduitsche tael, zegt hy (1), wordt allerwege in Nedersaksen als werktuig der volksbeschaving aengewend. Er zyn weinig dorpen, waer de jeugd geen gelegenheid vindt het hoogduitsch te leeren verstaen, spreken, lezen en schryven. Zy is er zelfs toe verplicht: amman, dorpspredikant, bybel, gezangboek, catechismus, almanak, het spreekt al hoogduitsch; doch, men weet hoe het gaet, het platduitsch is en blyft het levenselement der ingezetenen. *Dat* spreken zy onder elkanderen, in huis, op het veld, voor en na de preek; *dat* alleen komt hun uit het hart; daer gevoelen zy zich wel by; daer door weten zy, als het ware, dat zy nog in hun eigen vel steken, iets wat hun zeer twyfelachtig voorkomt, zoodra zy willen hoogduitsch wezen. Wat is by hen de vrucht van het hoogduitsche schoolonderwys? De jongen leert rekenen, lezen en schryven; hy kan weldra ook lezen en schryven; doch hy leest en hy schryft niet. Als hy man en huisvader is, wordt het by hem niet beter. Hy gaet te kerk: de hoogduitsche preek en het gezang vallen hem als een stortregen op zyn zondagspak; hy keert naer huis, schiet zyn rok uit, en hangt dien, met al de woorden en hemelsche druppelen,

(1) In zyn boekjen: *Soll die plattdeutsche Sprache gepflegt oder ausgerottet werden? Gegen ersteres und für letzteres*. Hamburg, 1834, in-8°, bl. 16-18.

die er op gevallen zyn, weêr aen den nagel, tot voor den volgenden zondag. » Zoo moeilyk is het eene vreemde tael in te voeren!

Van waer die voortdurende strydigheid tusschen hoog- en neder-duitschers? — Van waer anders dan van een wezenlyk en oorspronglyk onderscheid tusschen beide natien? Het zy my vergund op dit punt myne gedachten beknoptelyk kenbaer te maken.

Onze voorouders noemden *Overlanders* de volken aen gene zyde den Rhyn (1), en *Nederlanders*, al wie aen dezen kant van den stroom tot den duitschen stam behoorde. Het land der laetsten hiet alzoo in het latyn *Avalterra*, en zyzelven in het fransch *les Avalois* (*hommes des pays en aval du Rhin*), weshalve ook de Keulenaers onze landgenooten waren :

Li Avalois crient Coulogne (2)!

Te recht dan voert de held van het Niebelungenlied den naem van *Siegfried von Niederlant*. Het nakroost der eerste Saksers werd by ons *Oostlanders* of *Oosterlingen* (waervan het woord *esterling* of *sterling*), gelyk doorgaens de Baltische zee de *Oostzee*, geheeten. Daer wy van ouds met hen maer ééne natie uitmaekten, zoo verwarde men al vroeg den eenen volkstak met den anderen. De vlaemsche zeekust werd *littus saxonicum* genoemd (3); Beda gewaegt van Saksers, in de nabyheid

(1) Van Heelu V° 1252, 3225.

(2) Phil. Mouskes, aengehaeld in het *Glossarium* van Ducange, verbo *Avalterræ*.

(3) « Les colonies des Saxons s'étaient établies sur nos côtes maritimes avant la conquête des Romains. » Raepsaet, *Analyse historique et critique des droits civils, politiques et religieux des belges*, I, p. 91.

van den Rhyn woonende (1); MELIS STOKE vond in oude handschriften

> Dat al tlant, beneden Nimaghen (Nymwege)
> Wilen Nedersassen hiet (2);

En ofschoon HUYDECOPER met dit Nedersaksen den spot dryft, men vindt het ook by JACOB VAN MAERLANT:

> Dat hi Niemagen maken dede....
> Want daer beneden berch ende dal
> Hiet doe Nedersassen al (3).

Ja, wat meer is, de kronyk van Saint-Denis maekt de Brabanders en Vlamingen tot geboren Saksers. *De celle gent*, zegt zy, *sont né et estrait, si comme l'on dit, li Brabançon et li Flameno, et ont encore celle meismes langue* (4); verklaring, welke voorvast een veel ruimere beteekenis heeft dan DES ROCHES, en sommige andere geleerden, er willen aen toekennen. Dat men toch daerby niet enkel de door Karel den Groote in onze gewesten overgebrachte Saksers bedoeld hebbe, maer geheel dien volksstam, valt, naer my dunkt, by de woorden *de celle gent*, genoegzaem in het oog. Ik wil echter hieruit niet besluiten, dat wy eigenlyk Saksers, of nakomelingen dier *Belcae* zouden wezen, uit Scandinavie herwaerts afgezakt, gelyk DES ROCHES dacht (5); maer ik meen er althans

(1) *Historia ecclesiastica gentis Anglorum*, lib. V. cap. II. Edit. *Cantabrigæ* 1644, fol. 406, 607.

(2) MELIS STOKE *Rymkronyk*, eerste boek, V^{s} 41-65, te vergelyken met BILDERDYK *Geschiedenis des vaderlands*, I, bl. 59.

(3) *Spiegel historiael*, I, bl. 7.

(4) DOM BOUQUET, *Recueil des historiens de la France*, V. p. 252.

(5) *Histoire ancienne des Pays-Bas*, in-4°, p. 30 et 599. — Professor MOELLER doet ook de Saksers, kort voor de geboorte des Zaligmakers, uit Scandinavie in Duitschland aenkomen (*Saxones, Commentatio historica*, Berolini 1830, p. 26).

te mogen uit afleiden, dat wy met die noordelyker natien al zeer naeuw verbroederd waren, zoo zelfs, dat de Anglosaksische geloofsapostelen weinig moeite hadden om by ons den christengodsdienst verstaenbaer te prediken. Wy vereerden, even als de Saksers, den zelfden afgod en stamvader *Woden*, den zelfden *Hercules Saxanus*, of *Saxnote*, blykens een oudbelgisch of ripuarisch verzakings-formulier (1), ja (hetgeen alles afdoet), wy spraken en spreken nog heden dezelfde tael, dat onloochenbaer kenmerk eener gemeenschappelyke afkomst: wy hebben nog *celle meismes langue*.

Wat is nu de oorzaek van die zelfstandige en eigenaerdige stamverwantschap der volken, aen de noord-en oostzee, en in de Nederlanden, sints zoo vele eeuwen gevestigd? De oplossing van dit vraegstuk moet doen zien van waer het Nederduitsch ons is toegekomen.

Naer het gevoelen van Arndt zou waerschynlyk de nederduitsche tael veel vroeger dan de hoogduitsche in Europa verspreid zyn geweest. « Men kan vermoeden, zegt die geleerde schryver, dat de zachte tongval reeds lang in het oude Germanie inheemsch was, en reeds lang van de eene zyde het germaensche noorden, van de andere de beide Rhynoevers bezet had, toen de harde tongval (het opperduitsch) van het oosten heendrong,

(1) Zie hetzelve in myne *Verhandeling over de Nederduitsche tael-en dichtkunde*, I, bl. 107, 108. Toen ik deze verhandeling schreef was ik nog weinig met de vorderingen der historische en taelkundige studien der duitschers bekend. Ik verstond derhalve, gelyk *Des Roches*, door *Saxonote* of *Saxnôt* den Saksischen Oten (Odin); doch het blykt nu dat men er den noordschen Freyer door verstond, zynde *Saxnôt* zooveel als *Steengenoot*; waerover men kan nazien J. Grimm's *Rechtsalterthümer*, bl. 895 en zyne *Deutsche Mythologie*, bl. 203. De *Sax* of *Seax*, waer de volksnaem van daen kwam, was een steenen wapen.

en zich met de oude germaensche spraekstammen vermengde (1). » Wellicht is het daeraen toe te schryven dat de alleroudste overblyfsels der duitsche tael, in dit deel van Europa gevonden, meestal vry zuiver nederduitsch, of, zoo men wil, saksisch zyn, gelyk by voorbeeld het Hildebrandslied der achtste eeuw, door GRIMM uitgegeven (2), et laetstelyk in het fransch medegedeeld door CHATEAUBRIANT (3), beginnende met de woorden: *Ik gehoorta dhat seggen,* of gelyk de oudsaksische Evangelien harmonie uit de negende eeuw, waervan de aenvang is: *Manega waron the sia iro mod gespon, that si begunnun word godes,* enz. (4). Daerentegen zyn de oudste hoogduitsche stukken, zelfs die welke in één en denzelfden oord vervaerdigd werden, zeer vermengd, en van elkander afwykend door de vocaelklanken (5).

Nademael het nu overbekend en zeker is, dat onze Europische talen uit het Oosten herkomen, als zynde de oudgermaensche volkshorden, reeds lang voor Christus geboorte, van daer uitgegaen, om aenvanglyk de noordoostelyke landen onzes werelddeels te betrekken, zoo valt te vermoeden dat de eerste stamvaders der Saksers en Nederlanders, het Hercynische woud omzwervende, langs de oostzee allengskens herwaerts zyn afgedaeld, vóór dat nog eene tweede inzwerming van aziatische uitwyke-

(1) VON ARNDT, *über den Ursprung und die Verwantschaft der Sprachen von Europa,* bl. 106, en LULOFS, *Schets van een overzigt der duitsche taal,* Groningen 1819, bl. 49.

(2) *Die beyden altesten deutsche Gedichte,* Cassel 1812, in-4°. Later verbeterd in de *altdeutsche Wälder.* Er bestaet ook eene nieuwe uitgave van dat lied door LACHMANN.

(3) *Études historiques,* tom IV, p. 104, édition de Bruxelles.

(4) *Heliand, poëma saxonicum seculi noni, nunc primum edidit* J. A. SCHMELLER, Monachii, 1830, in-4°.

(5) GRIMM, *Deutsche Grammatik,* I, bl. 75.

lingen den opperduitschen stam aen den rechteroever des Rhyns bracht, en onze voorouders van daer wegdrong. Dit vermoeden steunt op verschillende historische gronden, en wordt *a posteriori* door de nog tegenwoordig voortlevende eenheid van spraek alzins bekrachtigd. By het opvolgelyk verdringen der natien was natuerlyk de eerstaengekomene zy, die door de zee belet werd verder te trekken. Immers, zy was daerdoor genoodzaekt zich neêr te zetten, of moest de Galliers nog meer naer het zuiden verdryven. De geschiedenis leert ons, dat de germaensche bezitnemingen in deze landen zich niet verder hebben uitgestrekt dan tot aen het Ardennenwoud, het Sonienbosch, en de andere natuerlyke beschuttingen der gallische natie, die nog heden de grenslyn tusschen de vlaemsche en waelsche bevolkingen uitmaken. Wy Nederlanders waren derhalve de eerst neêrgezetene Duitschers, en gaven, in lateren tyd, dus met recht den naem van *Zweven, Almannen* en *Wenden* (dat is *Zwervers, Vreemdelingen, Nomaden*) aen hen, die boven den Rhyn, of hooger op, nog geene vaste verblyfplaets gekozen hadden. De evengemelde stroom verdedigde ons tegen hunne inrukkingen en vyandlyke aenvallen, gelyk hy ook aen de Romeinen gediend heeft tot het afweeren der barbaren.

Dit weinige zal voldoende wezen om aen te toonen, dat de Nederlanders met de Oudsaksers, en de ingezetenen tusschen Maes en Rhyn, door alle tyden heen maer één en hetzelfde volk waren, met hen dezelfde tael sprekende, en zich merkelyk onderscheidende van de Opper- of Hoogduitschers, welke laetsten vry later uit het Oosten kwamen, en maer zelden met ons in gemeenschap traden. Ik vind het overbodig dit nader uiteen te zetten, met hier nog by te halen hoe wy, sints onheugelyke tyden, met het noorden in handels- en vorstelyke familie-betrek-

kingen stonden; hoe zich nederlandsche colonien in het noorden van Duitschland vestigden, waer men de Vlamingen riep (1) om er den landbouw te doen bloeien; hoe onze vlaemsche gedichten, onze *Reinaert de Vos*, onze liederen, onze spreekwoorden, aldaer gekend en gebruikt werden, terwyl wederkeerig onze voorouders niet weinig Oostersch- of Hamburgsch bier dronken, gelyk de stadsrekeningen in Belgie getuigen kunnen, enz., enz. Wy zullen elders gelegenheid hebben op dit alles terug te komen.

Uit het aengevoerde vloeit dan ook voort, dat wy onze moedertael, zoo als wy die (vooral in de Nederlanden) uit het Oosten hebben medegebracht, vry zuiver hebben kunnen bewaren, al moest zy, even als andere talen, de veranderingen en vervormingen ondergaen, welke de tyd er aen toebracht, en immer zal blyven aen toebrengen.

Multa..... jam cecidere; cadentque
Quæ nunc sunt in honore vocabula, si volet usus.

Het ligt in myn bestek niet den oosterschen oorsprong onzer tael, door het aenwyzen van hare verwantschap met het Persisch of het Sanskrit, hier opzettelyk te betoogen. Wie lust hebbe deze wonderlyke overeënkomst te bestudeeren kan in de spraekkunstige werken van Rask, Bopp, Vater, Becker, Schmitthenner, of in de *Akademische voorlezingen* van professor Hamaker (2) zynen weetlust ruimschootsch voldoen. Bilderdyk heeft reeds opgemerkt, in een opstel aen het fransch Gouvernement ingediend, dat zy haren oorsprong uit zichzelven, dat is, uit de natuer, verklaert, en dus het onwaerdeerbaer voordeel

(1) *Strenuos viros ex Flandria*, zegt een Diploom, aengehaeld by Wersebe, *Ueber die niederländischen Colonien im nordlichen Teutschlande*, Hanover, 1826, II, bl. 984, note 182.

(2) Leyden, by C. C. Vander Hoek, 1835, in-8°.

bezit « de former un système complet, dans lequel tout s'explique philosophiquement, sans le secours d'aucune autre langue, tant pour la partie étymologique, que pour la logique syntactique. Ce qui rend encore (voegt hy er by) cette langue extrèmement et universellement intéressante, c'est qu'elle sert comme de liaison entre les langues orientales et celles du nord. On n'alléguera pas à ce sujet son étonnante conformité avec le Persan et la langue [ancienne] des Indiens, ni la lumière qu'elle en reçoit, et qu'elle y repand réciproquement (observation qui a frappé tant de savans!); mais on parle ici d'une conformité de principes, qui en la rapprochant des langues orientales, donne en même temps raison des déviations des autres langues boréales, dont la forme plus compliquée annonce une origine moins pure (1). »

Alvorens ik overga tot het ontwikkelen der natuerlyke gronden, waerdoor het Nederduitsch, ook naer *myne* byzondere wyze van zien, zich, boven alle andere duitsche taeltakken aenbeveelt en verheft, zoo vind ik niet opgepast, by hetgeen hierboven over de oorzaken van het verschil tusschen de twee hoofdspraken der duitschers aengevoerd is, ook nog, te dezer plaetse, het gevoelen van Adelung den lezer mede te deelen (ik bedien my van Lulofs vertaling). « De eigenaerdigheden van het Opperduitsch (zegt hy) bestaen in eene, aen hetzelve geheel eigendommelyke, volte of volheid des monds, welke by ieder woord met honderd woorden zwanger schynt te gaen; — in eene, in het oogloopende, overhelling tot diepe, holklinkende vocalen en breede, zware tweeklanken (diphtongen), in stede van bloote klinkers. Een van deszelfs lievelingsgeluiden is het *Ai*, hetwelk door alle

(1) *Mémoire (adressé au Gouvernement Français, en* 1811), in Bilderdyk's *Mengelingen en Fragmenten*, uitgeg. in 1834, bl. 97, 98.

schakeringen der uitspraek zich staende houdt, en alleen in Oostenryk op vyfderlei verschillende wyzen wordt uitgesproken. Alle spraekwerktuigen des opperduitschers hebben eene onmiskenbare hardheid, weshalve hy onder meer dan eenen medeklinker altyd den hardsten en den krachtigsten kiest, denzelven vaek op allerlei wyze nog krachtiger maekt, en dan met geweld uit den mond stoot. Altyd genegen tot hol ademen (hauchen) blazen en sissen, maekt hy byzonder veel werk van het onaengename *ch*, gelyk er ook niet ligt een ander volk zyn zal, hetwelk de *s*, vóór eenen medeklinker geplaetst, zoo gaerne en dikwerf in den sisklank doet overgaen, als hy. Dit een en andere maekt zyne tael in den mond van het onbeschaefde gemeen tot eene der hardste en schorste van Europa, en hoe ook de beschaefdere verkeeringspraek der fatsoenlyke lieden dit ruwe en harde geslepen en gepolyst moge hebben, zoo veel is er echter van overgebleven, datzelfs het tegenwoordige Hoogduitsch, hetwelk uit het Opperduitsch geteeld is, stroef en onaengenaem klinkt in de ooren der westelyke en zuidelyke bewooners van Europa. »

« Het Nederduitsch is juist het tegenovergestelde van het Opperduitsch. Viel aen de laestgenoemde tael schorheid van spraekwerktuigen, opgevuldheid des monds, en een eeuwigdurend holademen, sissen, en blazen ten deel, de eerste vloeit over van weekheid, glibberigheid (schlüpfrigkeit) en trage kortheid. Het *ch*, voor hetwelk zy zoo gaerne eene *k* laet hooren, kent zy ter naeuwernood, uitgenomen in eenige meestal uit het Hoogduitsch ontleende woorden. De *s* en *z* verruilt zy gaerne voor de *t*. Den volklinkenden opperduitschen sisklant laet zy voor medeklinkers geheel en al weg, en doet voor denzelven eene bloote *s* hooren; en zelfs vóór klinkers luidt dezelve in veel woorden by haer als *sg*, even gelyk by de Grie-

ken. Dus ontwykt zy ook (eenige ruwe tongvallen uitgezonderd) de opperduitsche tweeklanken en zware lage klinkers, en trekt de hoogerklinkende en eenvoudigere gaerne aen dezelve voor. — By voorbeelden *pipen, piper,* voor *pfeifen, pfeifer.* Als eene verklaerde vriendin van alle zoetvloeiende en gemakkelyke klanken, vindt zy dikwerf zelfs de zachte medeklinkers, inzonderheid de *d,* nog te hard, weshalve zy deze in de uitspraek menigmael overspringt, *leér, weér,* (*leder, weder*). Deze weekelykheid lokt haer tevens uit tot eene veelzeggende, maer soms ook onperiodische kortheid (1). »

By deze getuigenis van een' vreemden schryver zal het niet onaerdig zyn de volgende uitspraek van eenen nederlandschen geleerden te voegen.

« De nederduitsche tael (2) stapelt hare medeklinkers niet opeen, of zy moet zich daertoe door den aert der [algemeen] germaensche tale genoodzaekt vinden, als zy naemlyk moet afleiden, declineren en conjugeren. Van dezen dwang ontslagen, vermydt zy al wat hard van uitspraek is, en verkiest, zoo menigmael als zy haer eigen meesterse is, het lichte, zachte en vloeiende. »

« In het vormen van den uitgang harer woorden, is zy ten aenzien van het byeenvoegen der medeklinkers *lk* (*kalk, walg*) *rk* (*mark, zorg*) *ls* (hals) *rs* (bors) *rf* (korf) zoo spaerzaem, dat zy naeuwlyks toereikende woorden heeft om het algemeen karakter der germaensche tael, in dezen opzichte, ook ten haren aenzien, aen den dag te leggen. Die medeklinkers zelve, welke men reeds zeld-

(1) *Mithridates,* II, bl. 180, 226. Lulofs, l. c. bl. 45-48.

(2) De Schryver zegt de *Teutoonsche tael,* doch verstaet er het *Nederduitsch* onder, terwyl hy aen het *Hoogduitsch* den naem van *Theotisch* geeft. Ik heb goedgevonden de algemeener aengenomene benamingen te volgen.

zaem samen gevoegd vindt, als *rl* en *rn* (*kerl, hirn*) spreekt zy niet anders dan in twee lettergrepen [of daeromtrent] uit. Zelfs vindt men de *ng* (*vang*) waer door de enkelvoudige keelletter, op het einde, gemeenlyk verzacht wordt, zeldzamer by haer, dan de wortel en oorspronglyke keelletter zelve (*vak*). In plaets der harde *b* op het einde gebruikt het nederduitsch *v* of *f* (*lof, staf,* voor *lob, stab; zilver* voor *silber; sterven* voor *sterben*); vooral achter de *r* en *l* (*kerf* voor *kerb, erve* of *erf* voor *erb; kalf* voor *kalb*). En by nog meer verharding verkiest zy de min harde *p* voor de *f* (*op* in plaets van *auf; diep,* in plaets van *tief; hopen,* in plaets van *hoffen; werpen,* in plaets van *werffen*). Ja zelfs de kieschere Nederlanders schuwen de germaensche woorden *kraft, luft, saft,* en veranderen dezelven in *kracht, locht, zacht, herft* of *herfst,* een woord, hetwelk Tacitus, *van de zeden der germanen* cap. 26, wil, dat de Germanen zoo in deszelfs beteekenis als in deszelfs voordeelen, onbekend is, wat nader by den oorsprong is dan *herbst.* De nederduitscher spreekt niet zelden zyn *ch* uit; doch houdt meer van de eenvoudige *k* (*wak* voor *wach; koker* voor *kocher; koken* voor *kochen*). Een zachter klank verkiezende neemt hy de vryheid van de *ch* weg te werpen, op plaetsen, waer zy tot den wortel behoort, en hem komen *ch* of *chst* al te hard voor (*as* voor *achs; was* voor *wachs; vlas* voor *flachs; wisselen* voor *wechselen*). In zyn mond hoort men duidelyk het onderscheid en de opklimming tusschen de halfsissende *d* en *t;* ook heeft die zelfde mond, reeds vol genoeg door het samenloopen der medeklinkers *mp,* een afkeer zoowel van het oude *kamf* van sommigen, als van het nieuwe *kampf.* De *p* blyft by hem aen het begin en aen het einde, en hy meent dat het volstaen kan deze letter scherper te maken door ze te verdubbelen (*huppen* voor *hupfen; dapper* voor

tapfer;) en willende liever tegen den regel der tale, dan tegen dien der uitspraek zondigen, zegt hy *vernuft* voor *vernunft, vyf* voor *fünf*. Onder de medeklinkers op het einde eens wortelwoords verkiest hy, waer hy kan, den lichtsten (*smaed* voor *smach*) en hy zoekt altyd, waer hy kan of mag, met verwerping van het harde, naer hetgeen het gemaklykst van uitspraek is.. »

« Indien men deze zeer weinige zaken, welke men der al te groote zachtheid wyten moet, uitzondert, houdt zich de Nederduitscher in alles het allernaest aen den aert, den oorsprong en de oudheid der germaensche moedertael; en het blykt uit hetgeen tot hiertoe gezegd is, dat de nederduitsche spraekvorm, als 't ware, een spruit is, welke in eene rechte lyn uit den eersten tronk voortgesproten, recht opwaerds gaet; daer alle de andere gèrmaensche spraekvormen en talen, aenwassen, bywassen en uitwassen zyn. » Men leze de geheele fraeie Verhandeling in het zevende deel der oude *Werken van de Maetschappy der Nederlandsche letterkunde te Leyden*.

(Het slot zal volgen.)

J. F. WILLEMS.



CHARTER

VAN JAN III, HERTOG VAN BRABAND,

WEGENS

DE SCHOLEN TE BRUSSEL.

(28 OCTOBER 1320.)

Wi jan, bi der gracien gods hertoge van Lottrikė, van Brabant ende van Lymborch, doen cont allen lieden, die dese letteren selen sien, jegenwordich en toecomende:

Want langhen tijt discoort ende beclachte opgestaen heeft geweest, tusschen onse kerke ende den scolaster van Brussel op deen side, ende den poerters onser stad van Brussel in dander side, mids dien dat eenege van onsen vors. poorters kindre te leeren hadden, sonder den scolaster te vragene, dient, van harer officien wegen, beide van rechte ende van ander officien, ende usagien of hercomene, toehoort te ordinerene ende visenterene van eenen rector, oft sinen subjecten van allen den scolen, groot ende cleene van Bruessele, ende binnen der vryheit der selver stad clercken, die hen selven maecten scolen te regeerne, sonder recht en ordinancie, bescermden ende voedden aldaer, alsoe dat tgetal van hen van dage te dage meerende, Wi de vorseide kerke ende scolasterie, in hare heerlicheit ende patroonscap, sculdich sijn te bescermene, ende te behoedene, van geloevigen lieden cleerlijc geinformeert, dat dat vander cleinder scolen ende menichvuldicheit vanden selven, die van eenegen bescudt ende inbracht sijn, niet alleene

en es jegen onse vorseide kerke ende scolasterie, ende jegen der kindre profijt, ende oorboir, maer jegen onse heerlicheit ende patroenscap;

Begherende ooc dat tusschen onse capitel ende scolaster, ende tusschen onse poorters hier na alle onminne blive afgeleit, ende dat der kindre proffijt gescie; Wiser liede raet hier in gebrukende, hebben geordineert, voor Ons, ende voor onse nacomelinghe, Dat voortmeer niement, wie hi si, sonder oirlof des vors. scolasters, oft des oversten rectors van Bruessele, hem pine (1) te leerene. Ende al eest van ouds gewoenlec geweest van rechte, ende geapprobeert, dat maer twee scolen plagen (2) te sine, te wetene, eene hooghscole om knechte, ende een clene om meiskene, niet te min, op gonste ende vrede onser vorseider poortren, willen Wi dat onse vorseide scolaster, oft rectoir vander hogher scolen van Bruessele, vanden selven scolaster gedeputeert, diet nu es, of namaels ten tiden sijn sal, viere ondermeesters setten sal, binnen onser stad van Bruessele, ende den vijfsten te Molenbeke, omme de knechtkene, ende viere onderrectoirs, ofte onderrectoiressen, omme de meiskene getrouwelec te leerne haer clein dinc, totten Donaet (3) toe, ende niet voorder. Ende dan sijn die knechten sculdich te comen toter hoger scolen, om aldaer geleert te sine in gramarien, in musyken, ende in goeden seden. Voort den vijfsten neder meester, oft neder meesterse, sal setten de vors. scolaster, oft doverste meester vander hogher scolen, daertoe

(1) *Hem pine,* zich veroorlove, zich vervoordere. *Pinen* is moeite doen.

(2) *Plagen,* plachten.

(3) Dit ziet op het schoolboek, door Ælius Donatus, in de vierde eeuw opgesteld, *De octo partibus orationis,* hetwelk in de middeleeuwen veel gebruikt werd. De eerste voortbrengsels der drukpers waren *Donaten.*

van den scolaster geset, oft namaels ten tiden setten sal, om de kindre te leerene in seden getrouwelec, in grammarien ende in musyken. Dese vors. scolen salmen ordineren in onse vors. stad van Bruessele, ten meesten gerieve ofte gemac onser vors. poorters, deen vanden anderen staende in redeliker distantien. Wi en willen niet, dat die knechten metten meissenen, in hoochscole oft in nederscolen, te gader gaen selen, en ware (1) dat enich van onsen vors. poorters meer kindre hadden van knechtkenen ende van meiskenen dan een, dat die kindre tsamen gaen mogen daer vader ende moeder willen, behoudelec nochtan de ordinancie vanden Donaet, hier boven verclaert. Voort es een overmeester sculdich te examineren, te visenteren, te berespen ende tonsetten die meesters oft die meesterssen vanden nederscolen, ende andere in die stat te settene, also dicke (2) ende also menich warven alst den kindren proffijt es, ende hem noot duncken sal.

Ende want niement sculdich en es te arbeidene sonder loen, willen Wi dat de ondermeesters ende meesterssen vanden tiene nederscolen vors. XII scellinghe der munten, ten tiden van geldingen in borsen gaende, voor hem ende voor den overmeester jaerlix hebben selen, van elken kinde ende ontfaen, van den welken si den overmeester dat derdendeel geven selen ende betalen.

Ware iement ooc, die jegen desen vors. ordinancie hem pijnde te regerene, oft scole te houdene, binnen onser vors. stad, ofte vriheden vanden nederscolen, ofte rebel waren jegen den overmeester, in sinen dienste vors., oft hem sijn derdendeel, alst vors. is, niet betalen en woude

(1) Ten ware.

(2) *Dicke,* dikwyls.

ende verantworden, dat die van onsen amman van Bruessel, die nu es, ende ten tiden sijnde, panden (1) van hondert scellinge, sonder verlaet (2). Vanden welken hondert scellinge, es hi een geestelec persoen, deen helicht sal horen Ons ende onser kerken. Ende es hi weerlec persoen, soe selen die hondert scellinge Ons verscinen geheelec, ende altemale.

Dese ordinancien willen Wi dat gehouden werden, sonder verlaet, vaste ende gestadich, van onsen amman, die nu es, ende namaels ten tiden sijn sal, van desen dage voort, te ewegen dagen.

In kennessen welker dinghen hebben Wi dese letteren onsen seghel doen aenhangen.

Ende Wi Deken ende Capitel der kerken van Bruessele, wien die rechten van geesteliken persoenen toehoert van ouds, aensiende hier inne die goede meininge des hoochs vermogens princen, ons heren tshertogen vors., om pays ende vrede te hebbene tusschen sijnre kerken ende der stad van Bruessele, doen hier toe ende geven onsen vrien wille, ende consent. Ende alsoe verre alst ons toehoort geloven Wi, voor ons ende voor onse nacomelinge, vaste ende gestadich te houdene ende te doen houden te ewelicken dagen. Ende hebben den seghel onser vors. kerken, een (3) metten seghel ons heeren tsherhogen, aen desen letteren doen hangen, in kennessen der waerheit. Gegheven int iaer ons heren dusentich drie hondert ende twintich, des saterdaegs naer sinte Simoens ende Juden.

(1) *Panden,* verbeuren zal.

(2) *Sonder verlaet,* zonder nalatigheid, zonder aenzien van persoonen.

(3) *Een,* eenpaerlyk.

Overgeschreven uit het tweede deel van Petri a Thymo *Historia Brabantiæ diplomatica*, handschrift der XV eeuw, op perkament, groot folio, bl. 120, recto; aen het einde van welk HS. men leest:

Proœmium libri præcedentis.

Egregius quondam vir ac recolendæ memoriæ magister Petrus de Timo, vulgariter dictus Vander Heyden, de Ghierle, juxta Herentals, partium Campiniæ, oriundus, artium magister, in jure canonico licentiatus, in legibus baccalarius, thesaurarius et canonicus ecclesiæ collegiatæ Sanctæ Gudilæ Bruxellensis, quinquaginta annis [de *Luyster van Brabant*, I, bl. 159 stelt 42 jaren], istius insignis opidi Bruxellensis, advocatus stipendiarius fuit, et ad ejusdem opidi utilitatem istud secundum majus volumen, cum primo præcedenti et tertio sequenti compilavit, in quibus tribus voluminibus sequentibus continentur diversæ historiæ, privilegia et statuta patriæ Brabantiæ ac opidi Bruxellensis. Desideravit igitur idem magister Petrus, dum vixit, quod ista tria volumina ad usum dominorum suorum ac rectorum dicti opidi in libraria eorum Bruxellæ reponerentur, quodque ibidem catenis ferreis, ad finem ut perpetuis temporibus inibi permanere possint, firmarentur. Postmodum itaque, cum octuaginta esset annorum, catholicè ac fideliter obiit, anno Domino millesimo quadringentesimo septuagesimo tertio, secundum modum scribendi curiæ Cameracensis, vicesima sexta die februarii. Cujus anima in Christo fidelium requie perfruatur!

J. F. WILLEMS.

DE

LEUVENSCHE KAMPVECHTER,

TEN JARE 1236.

Int ander jaer, na Willems rijc,
So wart een twiste vreeselijc
Tusschen Ludicke ende Brabant,
Ende ooc van Namen dlant:
Deen voer hier, dander daer,
Ende verheriden dlant swaer.
Een tempeeste quam mede saen,
Dat menegen leede heeft gedaen:
Tregenet vorsche ende vischen int lant,
Also men clare bescreven vant,
Ende daer, na dat dit gesciede,
Storven te hans vele liede.
Nu hoort van den hertoge Heinricke,
Die dander was sekerlike,
Ende die twiste tusschen Ludike met:
Daer wart een dachvaert op geset,
So dat si quamen ten parlemente.
Nu was des bisscops attente
Dat hine roepen soude te campe.
Want hi met orlogen hadde rampe,
Dus waende hijt met campe verweeren.
Als te perlemente quamen die heeren,
Ende si spraken om soene te maken,
Waren emmer des bisscops saken

V° 1 *Int ander jaer,* enz. De dichter bedoelt het tweede jaer na dat graef Willem van Holland zyn vader in het graefschap was opgevolgd; dus 1236. — 3 *Ludicke,* Luik. — *Verheriden,* verheirden, veroorloogden. — 7 *Saen,* spoedig; nog in 't engelsch *soon*. — 9 *Tregenet,* 't regende. — 12 *Te hans,* nu *thans*. — 14 *Dander,* de tweede, Hendrik II, van Brabant. — 15 En hoort almede (met) van den twist tusschen Luik. — 17 *Ten parlamente,* in onderhandeling, *en pourparler*. — *Attente,* bedoeling. — 19 *Dat hine,* dat hy hem, dat hy den hertog. In het Brusselsche handschrift leest men: *Dat ment beriepe tenen campe*. — 24, 25. Hield de bisschop er altyd op aen, dat men eindelyk tot een kampgevecht besliste. *Echt* is *na;* waervan *echter* of *achter*.

Bl. 26.



Dat men te campe besciede echt,
Ende die onder bleve, int gevecht,
Dat hi betere dan die dinc.
Dus hi tenen hantscoe vinc,
Ende boeten den hertoge saen,
Diene aldaer heeft ontfaen,
Dat hi come opten xl^{sten} dach,
Om dit te verweren, of hi mach.
Dus sciet elc vanden anderen nu,
Ende voer te lande, seggic u.
  Die hertoge micte clein hier op
Ende liet liden; maer die bisscop
Dede enen kempioen sueken gereet,
Den stercsten die men ieweren weet,
Ende beloofde hem grote rijchede,
Mocht hi den kemp verwinnen mede,
Dien die hertoge soude bringen
(Die luttel wist van desen dingen).
Hi kreech enen kimpe sterc,
Die hem vermat in een perc
Shertogen kempe te scoffieren wel,
So sterke was hi ende so fel.
Des es die hertoge onversien,
Moet den campe ummer gescien.
Dit seidemen den hertoge wale.
Daer en halp jegen geene tale.
« So willic mi beraden saen! »
Sprac die hertoge, sonder waen.
Hi ontboot hier ende daer,
Maer hine vant niemant voerwaer.

V° 27 Dat die de zaek zou boeten (*beteren*, gelden, herstellen). — 29 *Boeten*, bood hem. Brusselsch handschrift: *botene*. — 35 *Micte clein*, nam weinig acht. — 36 *Liet liden*, liet dit voorbygaen, dacht er niet op. Van *liden* komt *overlyden*, enz. — 37 *Gereet*, gereedelyk, zonder uitstel. — 38 *Ieweren*, ergens. Men zegt nog wel *ievers*, *iewers*, in dien zin. — 43 *Kimpe* of *kempe*, 't zelfde als *kamper*, pugil, en nog by Denen en Zweden gebruikelyk. — 44 *Vermat*, het vermeten had, zich zoo vermetelyk aenstelde. — 45 *Scoffieren*, verslagen. — 46 *So fel*. Var. *so snel*. — 48 Indien de kamp moet geschieden. — 49 *Wale*, wel. — 54 *Maer hine vant*, maer hy en vond.

Want si alle vernamen sgeens gedane
En dorster niemant comen ane.
    Doen liet men den hertoge verstaen dan
Dat te Loven woonde een man,
Die waer so utermaten groot,
Ende so sterc, dat sijns genoot
Niewer en waer, teeniger stede:
Ic segghe u wel die waerhede:
Hi soude wel eenen beere binden;
Mer men mochte nieweren vinden
Bloeder man in en geen lant
Dan hi was. Doe sprac te hant
Die hertoge: « dits ongevoech groot mede.
In micke niet op sine bloothede
In dien dat hi groot es,
Ende sterc, des sijt gewes. »
Dus quam die hertoge, sonder waen,
Te Loven, ende entboet saen,
Dat hi quame voor den hertoge boude.
Hi vroeg hem, wat hi woude?
De hertoge sprac: « ic heb uwes te doen,
Alse voor eenen groten baroen
Te brengen tenen campioen. »
« Neen, heer, des mach ic niet doen,
En vechte al om geenen toren,
Al soude al Brabant sijn verloren! »
« Wat segdi, vrient, waendi nu
Dat ic wil doen vechten u?
Mer comt met mi als een stout seriant,
Ende gelaet u als coen ende vaeliant,

V° 55 Zoodra zy desgenen lichaemsgedaente vernamen. — 57 *Doen*, toen. — 60 *Genoot*, weêrga. — 61 *Niewer*, nergens, *ne-iewere*. Vergelyk V° 38. — *Teniger stede*, VAR. *doen ter stede*. — 62 VAR. *soe starc waren sine lede*. — 64 *Mer*, maer. — 65 *Bloeder*, blooder, vreesachtiger. — 67 VAR. *Die hertoghe dits mi ghevoech mede*. — 68 *In micke niet*, ik en let niet. VAR. *En micke*. — 72 VAR. *Ende ontboten van Lovene saen*. — 73 *Boude*, stoutmoedig. VAR. *Ende hi quam voer den hertoghe houde*. — 76 *Alse voor*, als namelyk om voor. — 79 Ik en vechte om geen verdriet, ik vecht niet ter zake van het verdriet of leed dat men u heeft aengedaen. *Toren* is verdriet. In 't Brusselsch afschrift *poren*. — 83 *Seriant*, krygsdienaer.



In uwen woorden ende u gelaet
Als of ghi, al met uwer daet,
Sbisscops volc al soudt scoffieren:
Als si van u sien die manieren,
Sal niemen dorren in een perc
Jegen u comen; ghi sijt so sterc. »
« Heer, en vechte niet, wats gesciet! »
« Goetman, en begeers ooc niet.
En wille els niet, op dien dach,
Dan ic u den bisscop tonen mach,
Ende dat ghi daer gelaet coenlike,
Voer den bisscop, ende stoutelike. »
« Dat sal ic wel doen, sekerleken,
Ende grote woorden spreken,
Stalpen ende wagebaerden met,
Maer en vechs niet, bi mire wet! »
Doet was so verre comen,
Dat die tijt was genomen
Dat men den camp vechten soude,
Quam die hertoge also houde
Met sinen kemp te Ludick waert;
Ende die bisscop mede ter vaert
Quam met sinen kempe saen.
Daer sijn die heren te rade gegaen
Om dese dinc, of men conde
Afgeleggen metten monde
Dat men den campe en vochte niet.
Die bisscop hem niet wiken liet.
Als die hertoge dit heeft verstaen,
Ghinc hi tsinen kempe saen,
Die hem vraechde, al te hant,
« Wat est, here, hoe gaet te hant?

V° 88 Var. *Alsi u sien van desen manieren.* — 89 *Dorren,* durven. — 91 Ik neem het gevecht niet aen, wat er ook geschiede! — 92 Myn goede man, ik en begeer 't ook niet. — 93 *En wille els niet,* ik en wil anders niet. — 99 Met den voet stampen (*stalpen,* by Kiliaen *pede quatere*), en my almede als een waeghals gebaerden. — 100 *Bi mire wet,* by myne wet, dat is, by myn christelyk geloof! — 101 *Doet,* toen 't. — 104 *Houde,* vriendelyk, welgemoed. — 106 *Ter vaert,* spoedig. — 112 Var. *Die bisscop hem niet ghespreken en liet.*

« Herde wel, dat seggic u:
Gelaet u wel ende coenlijc nu,
Ic sal hebben mijn gevoegen. »
« Here, of ghi wilt, laet u genoegen!
Bi mire trouwen, en vechte niet,
Wat u ooc daer na gesciet. »
« Neen, ghi niet, ten es geen noet,
Op dat ghi dus vordaen doet
Ende hout u stoutelic int geberen,
So salics hebben mijn begeren. »
Dus es hi weder ten heren comen,
Die den camp gherne [hadden] benomen,
Ja, hadden si geconnen;
Maer neen si, hets om niet begonnen.
Die corden worden daer geslagen;
Gene setelen waren daer gedragen
Binnen den crite, daer men gerede
Die kempen sitten in dede.
Die hertoge quam doe gegaen
Tsinen kempe, die doen saen
Vraechde, hoe die saken gingen?
« Si gaen mi af al mine dingen,
Die si mi beloofden ere. »
« Trouwe ben sculdich onsen here
(Sprac die gene), maect peis saen!
Oft ic sal uten crite gaen;
Want en vechte in geenen saken. »
« Help vrient, wat wildi maken?
Gingdi enen voet uten crite,
Ghi soud worden uwes lijfs quite;
Want men sloege u hier ter stont
U hooft af, dat si u cont.

V° 117 *Herde wel*, zeer wel. Var. *here wel.* — 122 *Daer na*, Var. *daer ave.* — 124 *Op dat ghi*, mids gy. *Vordaen*, voortaen, voorders, Var. *Vorwaert.* — 131 *Die corden*, de koorden. — 132 *Gene setelen*, gindsche zetels; de zetels, de stoelen van aldaer. — 133 *Den crite*, het kryt, het strydperk. — 139 *Ere*, eer, weleer, te voren. — 140 Zoo waer als ik onzen lieven Heer trouw schuldig ben. — 144 *Help*, voor *help God!* God help my! — 146 *Uwe lijfs quite*, uw leven kwyt. — 148 *Dat si u cont*, dit zy u kondig!

Sit hier noch, ende ic sal gaen
Besien wat si hebben gedaen,
Die ic over die effeninge liet.
Ic salt pointen, wats gesciet. »
Dus es hi wech gegaen.
Mettien stont op herde saen
Sbisscops kemp, ende nam te hant
Scilt om den hals, cluppel in hant,
Ende gaf hem opt hooft enen slach,
Daer die menege toe sach.
Ende die gene sat stille noch doe,
Ende sprac den anderen dus toe:
« Siet, goede liede, wat meinstu
Dattu mi dus slaets nu?
Wat hebbic di gedaen ter stede?
Ic en seide di heden lede,
Noch en mesdede noit man. »
Die ghene quam noch bat an,
Ende gaf hem noch enen slach.
« Ay mi! God geve di quaden dach! »
Sprac hi ten genen, ende greep sijn hooft
Met beiden handen, des gelooft;
Ende dander spranc achter waert,
Om te verhalen sine vaert.
Die gene sprac: « Bi mire trouwen!
Sladi mi meer, het sal di rouwen! »
Derdewerf quam die gene gegaen,
Ende dander spranc op saen,
Ende laet cluppel ende scilt vallen,
Ende nemt den genen daer met allen,

V° 151 *Over die effeninge*, wegens de vereffenings onderhandeling. — 154 *Herde saen*, zeer spoedig. Var. *Ende mettien es op ghestaen.*

155, 156 Var. *Tsbisscops kempe ende nam saen*
Scilt om hals, clippel in hant.
Ende ginc ten andren waert te hant.

158 *Die menege*, de menigte, het volk. — 159 *Ende*, en nogthans, *et etiam*. — 146 Ik heb u heden geen leed gezeid. — 166 *Die ghene*, voor: *de andere*. *Noch bat an*, nog meer aen. Var. *Voert an*. — 171 *Spranc*, sprong. — 172 Var. *Als noch te haelne sine vaert.*

Ende werpen onder hem, ter neder,
Ende sloegen met vuusten weder,
So grote slagen dat hine saen
Van den live heeft gedaen.
Doe riepen si, in shertogen side,
Die doe waren herde blide:
« Worpten over die coorde, uten crite,
So sijdijs altemael quite! »
Dit dede die gene, ende daer naer
Sloech hi hem thooft af daer,
Ende die hertoge bleef in dere.
Ende van desen dage, voort mere,
So en was niemant so coen voerdaen,
Die hem iet hadde mesdaen,
Hine wilden vlus te campe bestaen.
Van desen es noch geslachte comen
Te Loven, dat ic wel soude noemen.

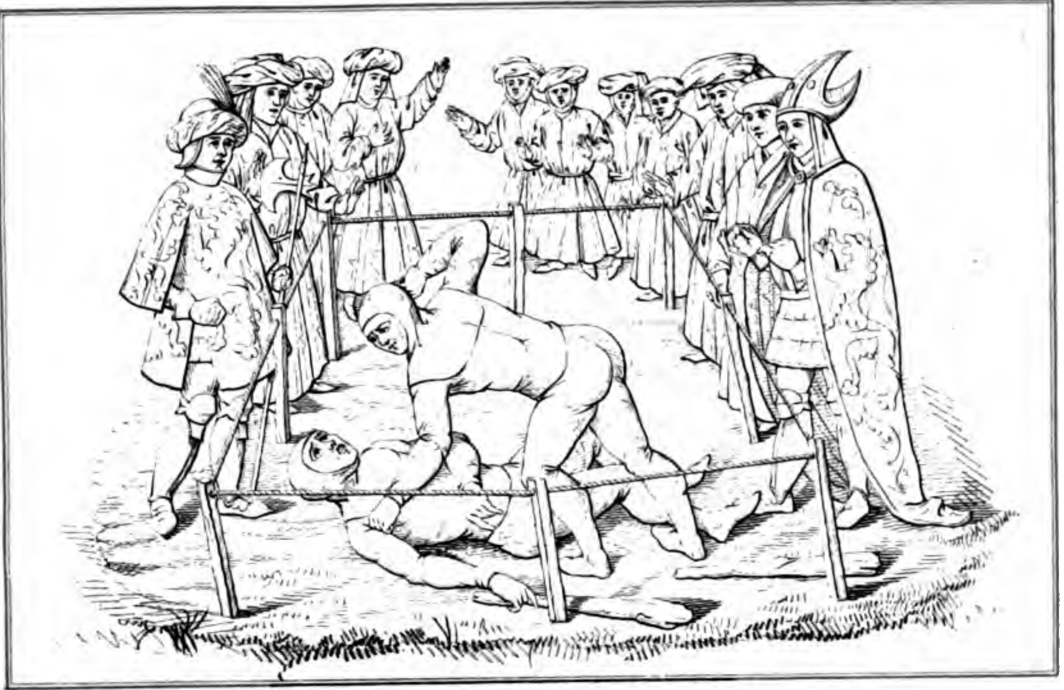
V° 179 *Werpen,* werpt hem. Var. *Worpten.*
181, 182 Var. *Soe grote slaghe gaf hi hem daer saen*
Datti van den live saen hadde ghedaen.
184 Var. *Want si waren alle blide.*
188 Var. *Sloech men hem dat hooft af saen daer.*
189 *In dere,* in de eer, in zyn eer. — 190 *Voort mere,* voortaen.
191 Var. *Alsoe lange als leefde dese man*
Soe en was niement soe coene voert an.
193 *Hine wilden vlus,* of hy wilde hem aenstonds. In 't Brusselsch handschrift:
Hi en wilde vluchts te campe gaen.
194 *Geslachte,* nageslacht.

Getrokken uit een handschrift op papier, formaet in folio, schrift van het einde der XIV° eeuw, of den aenvang der XV°, bevattende het vierde boek der *Brabantsche Yeesten,* voorheen het eigendom der abtdy van Affligem, en thans, by geschenk van den heer P. F. Gysels van Aelst, aen 's ryks archief te Brussel overgegaen. Het geval komt by geen onzer historieschryvers, zoo verre my bekend is, voor. Vermoedelyk heeft men het voor apocryph aengezien, of wel achter gehouden, uit eerbied voor den bisschop van Luik. Slechts in één der andere afschriften van de *Brabantsche Yeesten* wordt het gevonden, namelyk in dat, hetwelk door Hem van Damme voor de stad Brussel vervaerdigd is, ten jare 1444, bl. LXXVIII en LXXIX. De hier by gevoegde platen zyn gemaekt naer de miniaturen van het eerstgemelde Affligemsche exemplaer.

J. F. WILLEMS.

De voorgaande versen zyn getrokken uyt de Rym chronyck van Lodewyck van Velthem eerste boek, cap. 28—30. bl 38—42. [illegible] Isaac Lelong. Amsterdam 1727)

Bl. 32.



PROEVEN

VAN

BELGISCH-NEDERDUITSCHE DIALECTEN.

I.

In Duitschland heeft men veel gedaen om de Dialecten van het Hoogduitsch te leeren kennen. Het ontbreekt aldaer aen geen woordenboeken en verzamelingen, die ons de levende, dat is, de gesprokene tael der Duitschers, met al derzelver gewestelyke idiotismen, voor oogen brengen. Nog onlangs verscheen het *Schwäbisches Wörterbuch* van Schmid en het *Beyerisches Wörterbuch* van Schmeller, twee zeer verdienstelyke werken, uit welke men groot licht scheppen kan ten aenzien van het Over-Rhynsche spraekgebruik. Zelfs het zoo sterk verwaerloosde Platduitsch heeft zyn *Idioticon Hamburgense* van Richey, en zyn *Bremisch-Niedersächsisches Wörterbuch*, (in vyf deelen).

In de Nederlanden alleen heeft men de studie van dit zoo gewichtig deel der Linguistiek verwaerloosd; want, wanneer men het Vriesch uitzondert, (eene tael die van de onze alzoo sterk als deze van het Hoogduitsch verschilt, en dus onder de dialecten van het zoogenaemde Hollandsch niet kan gerangschikt worden), dan vindt men geene enkele andere provinciespraek ergens op eene kundige en doorslaende wyze behandeld. De geschriften, in of over provinciael-dialecten vervaerdigd, door den heer L. P. G. Vanden Bergh, in het laetste stuk van De Jager's *Taalkun-*

dig Magazyn opgenoemd (1), leveren weinig stof tot grondig taelonderzoek, en de prysvraeg door het Nederlandsch Instituet opzichtelyk dit punt uitgeschreven, bleef tot dus verre zonder beantwoording.

MONE verzamelde in de Belgische provincien eenige proeven van de Brabandsche, Vlaemsche, Limburgsche en Luxemburgsche spreekvormen, en heeft begonnen daervan eenige staeltjens mede te deelen in zyne *Quellen und Forschungen*, en in den *Anzeiger zur Kunde des teutschen Vorzeit* van het jaer 1836. (Ik leverde hem de parabel van den Verloren Zoon, volgens verschillende plaetsen uit Vlaenderen.) Doch daer hy onze dialecten uit een Hoogduitsch oogpunt beschouwt, en veelal gebruik maekt van opgaven, in welke geen vaste regel van spelling (of laet ik liever zeggen van klankverbeelding) gevolgd is, dewyl hem die opgaven door sommige, niet altyd even bekwame persoonen, geleverd waren, zoo laten zyne mededeelingen nog veel te wenschen over, althans by den Belgischen lezer.

Ik stel my voor, onder de medewerking der leden van de Maetschappy tot bevordering der Nederduitsche tael- en letterkunde, eenige proeven van de Belgisch-Nederduitsche dialecten mede te deelen, in vertrouwen dat ik naeuwkeuriger opgaven zal verkrygen dan de heer MONE. Het is zeker moeilyk, en ja, dikwyls onmogelyk, met de ons gegevene latynsche letterteekens klanken af te beelden, die hierdoor volstrekt niet kunnen worden uitgedrukt. En welke Vlaemsche spelling zal men volgen?

Zonder my te durven vleïen van in dit opzicht veel gelukkiger te zyn, dan de evengenoemde duitsche schry-

(1) *Taalkundig Magazijn of gemengde bijdragen tot de kennis der Nederduitsche taal,* Rotterdam 1836, deel II, bl. 193-202. Dit tydschrift verdient aenbeveling en ondersteuning.

ver, zoo vermeen ik echter dat myne mededeeling meer bevattelyk aen den vlaemschen lezer zal voorkomen, daer ik van een door hem gekend standpunt uitga. Ik wil namelyk, by elke proeve, het zy door het plaetsen van accenten, het zy door onderaengevoegde klankverklaringen, *het vastgestelde gebruik in de Fransche tael,* voor regel nemen. Op die wyze kan men, ook in andere gewesten, zich een gepast denkbeeld over onze uitspraek vormen, al zy dit dan ook nog niet volkomen juist. De woorden schryf ik volgens de algemeene Nederduitsche tael. Slechts de vocalen (uitgezonderd de *oe*) worden op zyn Fransch gewyzigd en uitgesproken, behoudens hetgene door byzondere aenteekeningen onder den tekst zal worden opgemerkt. Wy geven in elk dialect de parabel van den Verloren Zoon, en volgen daer by, als grondtekst, den Nederduitschen Bybel, in het jaer 1599, by Moerentorf, te Antwerpen, gedrukt, en sedert nog verscheidenmalen heruitgegeven [1]. Zie hier dien tekst:

« Een Mensche hadde twee sonen: ende de jonckste van dien heeft zijnen vader geseyt: Vader geeft my het deel van mynen goede, d'welck my toecomt. Ende hy heeft hem t'goet gedeylt. Ende na een luttel dagen is de jonckste sone (als hijt al vergadert hadde) uyt gereyst in verre landen, ende aldaer heeft hy zijn goed verdaen, levende oncuysschelijc. Ende als hijt al verdaen hadde, isser eenen grooten dieren tijt opghestaen in dat lantschap, ende hy begonste gebrec te lyden.

Ende hy is wechgegaen, ende heeft hem gevoecht by eenen borger van dien lande. Ende die heeft hem gesonden in zyn hoeve, dat hy die verckenen hoeden soude.

1 In deze zeer geachte bybelvertaling wordt overal het lidwoord *de,* in den eersten naemval van het mannelyk geslacht, gebruikt.

Ende hy begeerde zijnen buyck te vullen van dat draf dat de verckenen aten, ende niemant en gaft hem. Maer in sy selven ghekeert zijnde heeft hy geseyt: hoe veel huerlinghen mijns vaders zijnder, die overvloedelijc broot hebben, ende ick vergae hier van hongere? Ic sal opstaen ende gaen tot mijnen vader, ende hem seggen: vader ick heb ghesondicht in den hemel ende voor u, nu en ben ic niet weerdich genoemt te worden uw sone; maect my als een van uwen huerlinghen. Ende opstaende is hy ghecomen tot zijnen vader. Ende doen hy noch verre was, heeft hem zijn vader gesien, ende hy is door bermhertichheydt beweecht gheworden, ende toeloopende is hy om zijnen hals ghevallen, ende hy heeft hem gecust. Ende de sone heeft tot hem geseyt: vader ick hebbe gesondicht in den hemel ende voor u; ic en ben nu niet weerdich u sone genoemt te worden.

Ende de vader heeft tot zijnen knechten geseyt: haestelijck, brengt voort het eerste eerlijck langhe cleedt, ende doet hem dat aen, ende geeft hem eenen rinck aen zijn hant, ende schoenen aen zijn voeten, ende brenght het gemest calf, ende doodet, ende laet ons eten, ende eenen vrolijcken maeltijt houden; want dese mijn sone was doot, ende hy is wederom levende gheworden: hy was verloren ende hy is gevonden. Ende sy hebben begonnen blijdelijc te eten. Maer zijn oudste sone was int velt, ende doen hy quam ende naecte den huyse, heeft hy ghehoort een ghesanck ende een gedans, ende hy heeft gheroepen eenen vanden knechten, ende gevraecht, wat dese dinghen waren. Ende dese heeft geseyt: u broeder is comen, ende u vader heeft dat gemest calf geslagen, om dat hy hem gesont heeft ontfangen. Ende hy is veronweerdicht geworden, ende en heeft niet willen binnen gaen. Hierom zijn vader uitgegaen zijnde, heeft hem begonst te bidden. Ende hy antwoordende heeft tot zijnen vader gheseyt:

siet, ick diene u soo veel jaren, ende noyt en heb ick u ghebodt overtreden, ende ghy en hebt my noyt eenen bock gegeven, dat ick soude met mijnen vrienden eenen vrolycken maeltijt houden. Maer na dat dese u sone, die alle zyn goet met de hoeren verteert heeft, ghecomen is, hebdy hem dat gemest calf geslagen. Ende hy heeft tot hem geseyt: sone ghy zijt altijt met my, ende al wat mijne is dat is het uwe. Men behoorde een blijde maeltijt te houden, ende vrolijc te zijn; want dese uwe broeder was doot, ende hy is wederom levende geworden; hy was verloren, ende hy is gevonden. »

BRUSSELSCH DIALECT.

Do was ne [1] zékere man, die twee [2] zonen hâ; de joengste van die knôpen zâ on ze vôr: vôr, gé mâ 't pôt, da mâ toekomt. En de vôr dildjen [3] ulle [4] ulle pôt. Eenige dôge dor nô, no dat hâ alles ba een hâ, vertrok de joengste zôn geel vèr van hois, en hâ verkwistje dô al ze goed me vrâvolk, dor he mé lèifde. Nô dat hâ alles verspeltj hâ, kwam er dô ne groote [5] hoengersnood, en hâ begost slecht te wudde [6].

Hâ gink [7] weg en verhuerdegem bâ ne minsch van da lant, die hem in zen boerterâ zindje, oem zen verkes goi [8] te slôge. Hâ zo gère znen boik me draf gevuld [9] hemme, die de verkes ôte; mo niemand gaf er hum [10]

1 *e*, alleen staende, zonder byvoeging eener andere vocael, of zonder accent, is als de *e muet* der Franschen. — 2 *ee* klinkt als *ie* in het fransche woord *sied*. — 3 *i* vóór *l* als in *fille*. — 4 *ulle* is *hun*; *u* vóór *ll* wordt uitgesproken als de *u* in *un*. — 5 *oo*, klinkt byna als *oi*. — 6 *u* vóór *d* als de *u* in *un*. — 7 *i* vóór *n* als in *innocence*. — 8 *oi* als in *loi*. — 9 *u* vóór *ld* als in *union*. — 10 *u* vóór *m* als in *un*.

van. Dan keeden hâ in ze zulve [1] wé, en zâ: hoe veul werkminsjen zen jer in me vôders hois, die broot hemme no ulle goesting, terwâl da 'k hier van hoenger sturf [2]. 'k wil zoo ni mee blâve, ik gôn no me vôrs hois, en ik zal hum zegge: vôr, 't es wôr 'k hem tége den hémel en tégen hâ kwôt gedôn, 'k ben ni mee wêt dagge ma hâ zôn hitj [3]; mo nemt me wé, al wôt da 'k moest een van hâ knechte wudde.

As he da gezêd hâ, stond he op, en keede wé no ze vôr. As he nog vèr van hois was, ze vôr zag hum, en kréger compasse mé. Hâ liep hum toe, pakten hum bâ den hals en kusten [4] hum. De zôn zâ hum: vôr, 'k hem tége den hémel en tégen hâ kwôt gedôn, 'k ben zoe wôr ni mee wêt dagge mâ hâ zôn hitj.

Mô de vôr keeden hum oem en zâ on zen knechte: gef gâ e kleed on de joenge, en een van de beste, doetj hem ne rink on zne vinjer [5] en schoenen on zen voete. Brinkt [6] 't vet gemokte kalf, slachtet, en lôt jons vrolek éte en moiljtât have; want mmnene zôn was dood en hâ es verréze; hâ was verlore, en ha 's wé gevonne. Dor oep begoste zâ te smulle [7]. Den âtste zôn was in 't feltj gebleive; mô as he nô zen hois kwam hooden hâ muziek, danssen en zank. Hâ riep seffes een van de knechte, en vroeg hum wat ta dâ was? En den dane zâ hum: hâ bruer es gekomme, en dô veur hêt hâ vôr 't vet kalf doen slachten, om dat hâ wel te pas t'hois gekommen es. Mô den andre widj [8] kwôd, en wildje ni binne gôn. Ze vôr kwam veur en begost hum schoon te spreke. Mô hâ antwode on ze vôr: watte, vôr, ik dien dâ zoe veul jôre, 'k hem hâ orders noit ni te bove gegôn, en nogthans g'het mâ noit e

1 *u* klinkt hier als in *un*. — 2 *u* als in *un*. — 3 *i*, als in *innocence*. 4 *u*, als in *union*. — 5, 6, *i*, als in *innocence*. — 7 *u* als in *union*. — 8 *i* als in *innocence*.

kalf gegeive oem me men vrintj moiljtât t'have. Mo zoe gâ hâ andre zôn wé gekommen es, die me slecht vrâvolk ze goed verspeldj hêt, g'hêt veur hum 't vet kalf doen slachten. Dô oep zâ de vôr: joenge, ge zât altâ bâ mâ, en ge wetj wel, dat al 't mân 't hâ es. Mo wâ moeste moiljtât have en blâ zân, oem dat hâ bruer dood was, en dat hâ nâ verrézen es; ha was verlore, en hâ es nâ gevonne.

J. F. WILLEMS.

OUD FORMULIER

VAN

DE VLAEMSCHE RECHTSPLEGING

OMTRENT HET JAER 1300.

Ik beschouw het hier achter gedrukte formulier voor een der allerbelangrykste stukken, welke ons uit de middeleeuwen zyn achtergebleven. Het komt voor, in schrift der veertiende eeuw, in een Register, berustende ter provinciale archieven van Oostvlaenderen te Gent, op den rug getiteld *Leenen* 1300, en in een ander handschrift van de zestiende eeuw, ter Burgondische bibliotheek in Brussel, ten onrechte aen Ph. Wielant, president van den raed van Vlaenderen, toegeschreven. Waerschynlyk werd het reeds in de xiii^e^ eeuw vervaerdigd; want de schryver (of afschryver) verklaert aen het einde, dat hy over de daerin behandelde zaken nooit zoo veel by een gezien had. Het stelt ons getrouwelyk voor op welke wyze men recht sprak, en vermoedelyk diende het tot handleiding aen de baljuwen in deze gewesten. Raepsaet spreekt er van in het derde deel of vervolg zyner *Analyse historique et critique de l'origine et des progrès des droits civils, politiques et religieux des Belges*, bl. 175 en volgende. Doch al zegt deze geleerde oudheidkundige *ces formulaires et tous les autres relatifs, tant à la jurisdiction contentieuse que volontaire, se trouvent aussi dans* Beaumanoir sur Beauvoisis, *dans* Boutellier, somme rurale, *dans les conseils de* Des Fontaines, *et dans les Établissemens de saint Louis*, ik heb den inhoud van *dit* stuk in die werken vergeefs gezocht. Naer het schynt wilde de

heer RAEPSAET slechts in het algemeen van oude rechtsformulieren spreken, en dan heeft hy, althans wat Frankryk betreft, volkomen gelyk. Het zou my te verre afbrengen wilde ik al het verschil aentoonen, waerdoor zich de fransche voorschriften onderscheiden, en het is hier de plaets ook niet om over de juridique aengelegenheden van het door my afgeschreven formulier in het breede te handelen. De rechtsgeleerden mogen er hun voordeel mede doen. Alleen zal ik er nog byvoegen, even als de heer RAEPSAET, dat zoodanig formulier, immers stuksgewyze, tot in de achttiende eeuw toe, voor sommige gevallen, in Vlaenderen nog gevolgd werd. Zie hier wat daervan voorkomt in de prysverhandeling van F. D. DHOOP, by de Academie van Wetenschappen te Brussel uitgegeven, in den jare 1776, bl. 68:

« Den Bailliu regt staende met de roede van justitie in de hand, zegt aen den president en mannen, zittende op groene kussens, ten aenhooren van al degene die hun in de vierschaerplaets willen laten vinden :

» Believe den Hove,

» Siet myn edel heere den President, of het niet zoo hoog op den dag gecomen is, dat ick als bailliu van haere Majesteit in deze souveraine wethachtige kamer van Vlaenderen vermagh hof te maecken, ende vierschaere te bannen, ten einde degene die het verzoecken zullen aldaer mogen becomen reght ende Justitie. Seght recht af myn edel heere den president, ick maene u. »

Den president antwoord :

« Ick segge van jae, voor zoo veele raeden en mannen my volgen. »

De mannen: « Zoo volgen die heeren raeden ende mannen. » Voorts zeght den Bailliu: « Achtervolgende het gewysde van myn edel heere President, raeden ende

mannen, zoo is't dat ick hof maeke, ende vierschaere banne in deze souveraine wetachtige kaemer, interdicerende een ieder aldaer te spreken, als by mynen consente, op de boete van 10 guld. parisis, ofte sulcke andere, als myn edele heeren, raeden ende mannen zullen termineeren. Seght recht af, myn edel heere den President, of ick niet zoo wel hof gemaeckt en hebbe, ende vierschaere gebannen hebbe, als datter het gewysde by UL. voloomen zy. Seght recht af, myn edele heere den president, ick maene u. »

Den president : « Ick zegge van jae, voor zoo veele raeden ende mannen my volgen. »

Als dan, den bailliu hem keerende tot het volk roept overluyt :

« Isser iemand die reght begeert ?
« Isser iemand die reght begeert? »

Om te sluyten vervolgt den Baillin, altyd staende met de roede van justitie in de handt, tegen den President : « Myn edele heere den President, t'is waer ende waerachtig dat haere Majesteyt, als grave van Vlaenderen, van alle oude tyden gewoone zyn, ende in paisible possessie van twee mael des jaers te doen bannen dit souverain hof, omme by middel van diere [1] te vernieuwen den *heerelyken vrede,* ende wanof het leste als nu geschiet is te kersavont (ofte S^{t}. Jan Baptisten avont) ten twaelf uren inder naght, zoo is't dat ick verzoeke van UL. de continuatie van den voorzeyden *heerelyken vrede*, ende my danof brieven verleent te worden, omme de subalterne leenhoven, resorterende onder dit souveraine hof, danof

1 *Van dier,* een zeer gewoon flandricismus, voor *van dien*, *van dezelve*.

d'advertentie te doen. Seght reght af, myn edel heere den president, wat danof schuldig is te geschieden. »

Den President : « De brieven worden u geaccordeert. »

Den Bailliu : « Ick dancke den hove. » Ende voorts hem keerende tot het volk roept hy wederom tot hun :

« Isser iemand die reght begeert? »

Ende niemant sprekende seght hy : « Ick slaecke de vierschaere tot den naesten rechtbancke, of sulcke andere, als ick daertoe van partye soude mogen aensogt worden.»

Naer het schynt heeft het Formulier, dat wy hieronder mededeelen, eerst op zichzelven bestaen, en is later opgenomen in een opstel over het oude vlaemsche leenrecht, gedrukt ten jare 1528, onder den titel van : *Leenrecht naer costume en ordenanchie slands van Vlaenderen, ende sonderlinghe van den Casteele te Ghendt*, welk boekjen, formaet klein quarto, zonder paginatie, my uit de bibliotheek van wylen den heer Van Hulthem is ter leen verstrekt. Aen het einde leest men : « Dit es tghene dat ick van den leenrechten weet te scrivene ende onderwisene, maer al hebdyse hyer een deel si en sijn hier niet al noch geen man en leeft diese alle weet. » Welke woorden, vergeleken met het hieronderstaende naschrift, eene latere uitbreiding aenduiden. Verders : « Gheprent Tantwerpen. By my Willem Vorsterman, wonende buyten dye Camerpoorte, In den ghulden Eenhooren. Int jaer ons heeren m. ccccc. xxviii. den xx.sten dach van Meye, cum gratia et privilegio. » De heer Van Hulthem schreef vooraen in het boek : *Opuscule très intéressant sur le droit féodal de la Flandre, et particulièrement du château de Gand* (het ouderburgsche *of* graef-kasteel), *composé vers* 1350, *et peutêtre antérieurement. Il nous fait connoître l'esprit et les opinions qui regnerent alors, concernant le gouvernement et l'administration de la justice. Il est*

aujourd'hui de la plus grande rareté et mérite d'être conservé avec soin; car on n'en trouveroit pas facilement un second exemplaire.

Reeds vroeger had ik den inhoud van het boekjen afgeschreven uit het hierboven vermelde handschrift der Burgondische bibliotheek te Brussel, met nog eenige andere stukken, die ik aen den heer Michaelis, professor in rechten aen de universiteit van Tubingen, op zyn verzoek, heb overgemaekt, als zynde deze duitsche geleerde thans werkzaem ter uitgave van eenen nederlandschen *Sassenspiegel,* en andere overblyfsels van oudvlaemsche rechtspleging.

Daer noch in de handschriften noch in den druk eene punctuatie gevonden wordt, viel het my vry moeilyk het gesprokene door baljuw, mannen en partyen, van hetgene louter voorschrift of verhael is, te onderscheiden, en zoo kan licht gebeurd zyn dat ik my hier of daer by onduidelyke plaetsen heb aen den zin vergist. Men houde my dit ten goede!

J. F. WILLEMS.

Dus sal men hof maken ende wisen.

De bailliu segt: « Oft so verre an den dach ghegaen es, dat ic hof maken mach, van des heren weghe, etc., omme elken man recht ende wet te doene, die hem hovesweerdich [1] maect, ende dies an mi begheeren, al op den dach van heden; dies manic u, jan, etc., bi der trouwen die ghi sculdich sijt desen here (noemtene [2]). » Sal segghen de man: « Maendijs [3] mi, so segghe ic, bider trouwen die ic sculdich ben desen minen here, int verbeteren van den mannen wies huusghenoot ic bem.

1 Des hofs waerdig. — 2 Noemt hem. — 3 Maent gy my des.

Segghen si een betere, ic late dmine, ende volghs den haren, dat mi wel dinct [1] so verre an den dach ghegaen, dat ghi wel hof maken moecht van sheren weghe, omme elken man recht ende wet te doene, diere wetteliken dach heeft, of dies aen u begheeren sal, ende daertoe doet dat hi sculdich es te doene, op den dach van heden. » So sal hi elken voert mannen, bi namen ende toenamen, ende elc sal segghen: « Bailliu, ic volgs desen, bider trouwen die ic sculdich bem minen here. »

De bailliu: « Hier makic hof van [2], etc., also de mannen ghewijst hebben in kennelicheden van den mannen, ende verbiede dat niemen thof ne verhuke [3], no verroepe, verstourbere, no spreke zonder raet ende taelman [4], ende dat niemen taelman ne si zonder oorlof, no den here no den mannen blame en spreke, no weder segghe, no in kennessen, no in vonnessen, in kennessen van den mannen. Secht of ic thof so wel ende so wettelic ghemaent hebbe, dat sculdich es stede te houdene, ende van werden tsine [5], dies manic u, Jan, etc. » — « Bailliu, dat dinct mi wel, op dats mi de manne volghen. » Danne maent al duere [6].

Dus sal men thof open houden.

« Siet ghi heren, die mannen sijt, dit hof houdic open al desen dach duere. » Of anders mach hi segghen: « Dit hof verstellic toot na der noenen, ofte tote na der vespertijt, » welc hi wille, ende hi macht versetten teere [7] andere stede [8], « ende kenne den heere ende partien onverledt omme elken te hebbene al datti sculdech is te

1 Dunkt. — 2 Var. *Hof van sheren weghen.* — 3 Belemmere, *cachere.* Dit woord *verhuke* wordt in den druk van het jaer 1528 niet gevonden. — 4 Advokaet. — 5 Van weerde te zyn. — 6 al door, al verder. — 7 t'eenre. — 8 plaets.

hebbene, in tiden ende wilen. Seght of ic thof so wel ende so wettelike open gehouden hebbe (of verdraghen, of verset) ende den here ende partien onverledt ghekent, dat sculdich es stede te houdene, ende van werden te sine, dies manic u, etc. » — « Bailliu, dat dinct mi wel, op dats mi de mannen volghen. »

Dits hoe men thof kennelic maect.

Als men achter noens dinghen wille so moghen twee ervachtige mannen, of meer, thof verkennen, ende dits de maniere: « Seght of u kenlic es, dat ic heden in tiden ende in wilen hof maecte, in behoveliker steden [1], ende voer den noenen, ende van des heren weghe, ende of ic dat hof wettelicke verleide, hier ter stede, ende verstelde tote naer der vespertijt, ende kende den here ende partien onverlet, omme elken al te hebbene dat hi sculdich es te hebbene in tiden ende in wilen, ende oft noch es tijt ende wile, dies manic u, etc. » — « Bailliu, maendijs mi, so seghic, bider trauwen [2] etc., dat mi wel kennelic es dat ic heden was, met meerder mannen, minen huusghenoten, daer ghi hof maket, van etc. [3] weghen, in behoveliker steden, ende voer der noene, ende stellet [4] den heere ende partien tote naer der noenen [5], onverlet, omme elken te hebbene al dat hi sculdech es te hebbene hier ter steden, ende dat noch wel es in tiden ende in wilen, op dats mi de mannen volghen. » — « Wat sechdijs [6]? » — « Bailliu, alsoe [7].

1 In eene plaets waer men hof maken mag. — 2 Var. *bi der trouwen die ic sculdich ben desen here.* — 3 Var. *van sheren.* — 4 Var. *steldet.* — 5 Var. *vespertijt.* — 6 *Wat sechdijs.* Dit wordt aen de rechters, aen de mannen, gevraegd. — 7 *Alsoe*, namelyk gelyk de eerste.

Tote eenen anderen sal hi segghen: « Secht of ic thof so wel ende so wettelic ghemaect hebbe, dat sculdech es stede te houdene, ende van werden te sine? dies manic u. » — « Bailliu, maendijs mi, so seggic, bider trauwen etc., naer dat u twee manne thof verkent hebben te wetten, dat mi dinct, dat ghijt wel kenlic gemaect hebt; op dats mi de mannen volghen. »

So sal dan de bailliu segghen overluud: « Es hier yemen die wet beghert? Ic presentere elken recht ende wet te doene, dire toe doet datter toe behoert, in kennessen van den mannen. »

Danne sal men dinghen van sheren of partien rechte, also behoort; ende alst ghedingt es sal de bailliu noch vraghen: « Es hier yemen die wet beghert? Ic presentere elken wet te doene in kennessen van den mannen. » Eist datter niement wet en heescht [1] so sal hi segghen: « Ic slake [2] thof, in kennessen van den mannen, op den dach van heden. » Danne mach elc spreken sonder bevanc, ende segghen dat hi wille, also hi dede, eer men thof maecte.

Van erven ende van live [3] bi ouden tiden moeste men vijf manne hulpe ende kennesse hebben, soude de hulpe vol sijn. Nu hebben de heeren bi moghentheden van den live daer toe brocht dat twee mannen hulpe es in vele hoven volle kennesse, ende dats jammere; want tlijf es emmer meere dan erve? Nochtanne moetet te erven sijn, ende man in voeghdien [4] ende bastaert ne sal gheloeft wesen, no van live no van erven.

Wille vrauwe, of priester, of religieus, of clerc, of kint onder sine jare, of mensche so oudt dat hi sine sinne niet wel voer hem ne heeft, of een die niet wel

1 Eischt. — 2 Var. *ic stake*. — 3 Lyfszaken. — 4 Var. *van voogdien*.

vroet bekent ne es, te wetten spreken, of dinghen, of kennesse doen, of hem winden [1] of onterven, hi moet vervoogt zijn met eenen leeken voogt; ende danne sal de voogt also wel hand ende mond daer toe moeten doen als de principael; maer als thof ghesceeden es so es de vooght al onghelast vander sake; maer in hove staende mach de vooght wel in boeten ende mesdaden vallen: ende daer omme pleghen si te segghene: « Ic consentere te sine scadeloes vooght, ende anders niet. »

Als men yemen vervooghden sal, sal de bailliu hem vraghen, wien hi kiest teenen vooght? hi sal segghen etc. [2]. De bailliu sal hem vraghen of hijt wesen wille. Seght hi *ja ic*, so sal de bailliu segghen: « Ende ic consenteerer in, als here. Naer den consente van mi als here, ende van hen beeden [3], seghter recht af, ic maens u, bi etc. » — « Bailliu, naer den consente van u, als here, ende van hem beeden, so seghic, bider trauwen etc., dat ghine [4] wel daer mede vervoechden moeght, ende sculdich sijt te doene. » Danne doet hen beeden de hand slaen an de roede ende segghe: « Also de mannen ghewijst hebben doe ic u te voeghdien, in kennessen van den mannen. Seght, of hi so wettelike vervoegt es, dat sculdech es stede te houdene, ende van werden te sine? dies manic u, bider trauwen, etc. » — « Bailliu, so seghic bider trauwen etc., dat hi mi dinct so wel ende so wettelic vervoeght, dat sculdich es stede te houdene ende van werden te sine, vraecht wies mi volghet. »

Wie te wetten spreken wille, moet borchtocht doen, met ervachtighe mannen van den hove, of anders also den here ghenoecht. Of wilde hi boven redenen so moeste hi de mannen ofmanen. Ende als de mannen die borch-

1 Var. *verbinden*. — 2 Var. *hy salt segghen*. — 3 Van hun beiden. — 4 Gy hem.

tocht wysen [1] moesten si den bailliu ghenoeghen, dats te wetene, van boeten van sheren weghe, ende der mannen costen, ende andere rechten, datter an cleven mach, ende dits de maniere.

Es hi vervoeght, die dinghen wille, de vooght ende de vervoeghde elc sal segghen (of eist een andere die niet vervoeght sal sijn): « Ic heesche raed ende taelman desen, etc., te mire [2] tale. » Sal segghen de taelman: « Bailliu, hier staet, etc. [3], ende sijn leeke vooght, etc., ende heescht raed ende taelman mi, te sire [4] tale. Eist u wille dat ic hem te sire tale? » De bailliu sal segghen: « Jaet, op dat ic sekere ware [5]. » — « Bailliu, eist u wille dat ic spreke ten sekere? » — « Jaet; spreect ghi redenlicke. » De taelman sal segghen toten eersten man: « Heere, etc., hi bid u sijn borghe te sine. » Die sal segghen: « Ic en quamer hier niet omme, » ende toten anderen also, ende also al dure, ende dure, ende danne toten bistanders; ende als hi gheene borchtocht ne vint so mach hi segghen: « Siet, bailliu, hi heeft borchtocht ghesocht, hine can gheene vinden. Hi presenteert hem te uwaert, ende niet van u te scedene, het en ware u wille ende orlof, ende versoect dat ghi hem wet ende vonnesse doet, op sinen lichame. » Ende dat moet hi doen; maer sochte hi borchtocht, ende hise vonde, de bailliu ware dies onghehouden wet te doene sonder borchtocht [6].

Als hi borchtocht vint, so sal de borghe segghen: « Wildi mi scadeloes quiten? » Hi sal segghen: « Ja ic. » Dan sal de bailliu den borghe sijn hand doen slaen an de roede, es hi man, segghende: « Hier verborchdi [7]

1 Var. *dochte*. — 2 Var. *te mynder*. — 3 Var. *hier staet Jan, Margrite of Pietre*. — 4 Te sijnre. — 5 Verzekering, borg hebbe. — 6 Var. *sonder borchtocht of hadde hyse niet gesocht*. — 7 Var. *hier vervoochdi*.

desen van al datter an cleven mach, naer hofrechte, ende daer in verbindi den grond van uwen leene, in kennessen vanden mannen. » — « Ja ic, dat draghic an de mannen. » Es hi gheen man [so sal hi] segghen: « Hier borchdi [1] desen man, van al datter an cleven mach, ende gheloeft daer te stane ten vonnesse vanden mannen, als goed borghe, ende gheen bescudt daer jeghen te soekene, van gheesteliker wet, no van weereltliker wet? » — « Ja ic, dat draghic an de mannen. Bailliu, eist u wille dat ic op desen seker ben te sire tale? » — « Hets wel mijn wille, wildi horen omme hem wet. » — « Het wert al wet, of god wille. Hine [2] heeft mi anders niet gheladen. » Danne mach hi toghen te wetten.

Die incomt van live of van leden, hem ne sal men gheen borchtucht heesschen, no hine es gheene sculdich te doene, bi twee redenen; deene dat hi in handen bliven moet ende ghenieten wet. Ende worde hem tlijf ontwijst, men mochte hem nemmeer nemen [3]; maer sijn goed ware verbuert bi hofrechte; de coste ghinghen op den claghere. Ende warer gheen claghere so moeste de heere doen tsinen coste, ende de mannen ne souden gheene dachvaerden [4] hebben, want si moeten haer leen verdienen. Maer soudse de here leeden uten hove hi moeste hem [5] hare dachvaerde gheven. Dandere [reden] waert dattene eenighe privilegien bescermden, of bevriden, of datti mochte comen andworden te wetten, ende onghelet wech gaen, so moeste men hem mids den privilegien wet doen, sonder borchtucht; ende privilegien mochtene oec bescermen, al worde hi bi den vonnesse vanden mannen ghejustycieert of ghebannen, dat hi no leen no ander goed verbueren ne soude; maer bi

1 Var. *hier vervoochdi.* — 2 Hy en. — 3 Var. *niet meer nemen.* — 4 Dagvaertgelden? — 5 Hun.

hofrechte soude hijt verbueren, het en ware dat hi ware heere ende princhе van den lande.

Het es te wetene, dat bastaert, die man es, nes [1] sculdich gheloeft te sine, no van live no van erven, in kennessen no in vonnessen, naer hofrechte, of hine ware vri edel, vander moeder side of van svaders side, ende danne des vaders name droeghe. Ende al ware hi vri edel man van des vaders side, droeghe hi des vaders name niet in binamen, hine warere niet in gheloefd. Of daer een bastaert es ghelegitimert, beede [2] biden geesteleken rechte ende wereldliken heere, daer es hi gheloeft als ghetroud kind. Dus moet edeldom [3] sijn voerdeel hebben; maer hoe een bastaert niet anders gheloeft es in de saken vors., hi mach wel leen houden.

Sterft een bastaert sonder wettelic hoyr van sinen lichame blivende, so comt sijn leen sinen here, daer hijt af hilt; maer al sterft een wijf bastaerde, ende si heeft kind in bastaerdien fournicacien [4] haer leen comt haren kinde; want daer nes gheen twifel wie de moeder was. Privilegien beletten dese verbuerten van bastaerden, ghelijc dat van ander vors. es.

Eist dat eenighe heere eenich leen an comt bi verbuerten, dat men van hem hilt, dat wert met dire verbuerten gheapplikiert an sinen principalen grond, ende danne (of hi ne ware princhе [5]) ne mach hi dat no vercopen no ute gheven, sonder consent van sinen heere.

Comt eene claghere in hove, die claecht van live of van lede, die moet seker doen, dats te wetene, van des heren boete van ongherechter claghe (van live of van lede dats lx. pond parisis), ende oec van des heren ende der mannen costen; ende al wint hi sine claghe, hi moet de

1 Niet is. — 2 Beide. — 3 VAR. *edel man*. — 4 VAR. *keefdomme*. — 5 Ten zy hy prins ware.

costen ghelden; maer vander boeten es hi quite bi hofrechte. Die oec anderen doet bannen moet als ghelike de coste ghelden.

So waer partie of partien dinghen willen, die here es hen sculdich wet te doene, op goeden seker, tote dat tghedinghe ghehendt [1] si, ende dan es hi de coste sculdich diet verliest, also verre als de costen wettelic sijn, sonder van live of van lede, also vors. es. Ende man van hove, die dinghen wille, moet ontfaen wesen hoveswaerdich, op tverbint van sinen leene, int thof daer hi man es [2].

Daer partien dach hebben ende moeten dinghen, de here es hen sculdich wech ende vri gheleede. Hier bi sal men verstaen, dats daer partien te lidene hebben [3] daer de here de passen niet gherumen can [4], of daer partien hare hulpen van oerconden [5] of mannen niet bi sheren gheleede vri ghebringhen connen, daer behoren zinnen [6] toe, also de boec in heeft daer men van zinnen spreect; maer de here es moghende, als de sake noet si, ende oec mede sonder noot of redene, alle dinc eerlic te versettene, of xiiij nacht, of xl. daghe, of iaer ende dach,

1 Geëindigd. — 2 Deze laetste paragraef wordt in den druk niet gevonden. Daer en tegen leest men aldaer: Ghi sult weten dat omme orloghe, of omme andere onruste ne sal men niet cesseren noch laten wet te doene met den mannen; want daer mede so verbuert een here alle saken die ziere heerlicheden toebehooren. Ende heerlichede ne mach niet cesseren, ende sonder vonnesse mach hi niet berechten; want partien iegen wien dat recht ghinghe souden segghen datter de here wille in dade, ende dat ghinghe den heere zijnre edelre name te naer. — 3 Door te trekken hebben, te reizen hebben. — 4 Var. *niet gevryden en can.* — 5 Getuigen. — 6 *Zinnen,* in het fr. *essoines,* een bekende rechtsterm wegens de beletselen die men heeft om ter rechtbank te verschynen.

omme dat binnen desen onruste of anderen noot ghebluscht wesen soude.

Daer eene partie ghetaelmant es, ende eene daghinghe heeft op een leen, so sal de partie toghen dat de daghinghe ghedaen es, ende vermeten [1] hem dies hulpe in de mannen, heesschen ende begheeren dat men dien voort heesche, ende alle deghene, die hem rechts vermeten willen an dat leengoed, op haren eersten voertheesch, ende eersten wetteliken dinghedach. De bailliu sal manen ende de mannen wisen: « Bailliu, mi dinct recht dat ghi, etc. ende alle deghene, die recht heesschen willen an dat leengoet, voort heescht, eene waerf, andre waerf derde waerf, op haren eersten vortheesch ende eersten wetteliken dinghedach. » — « Also de manne ghewijst hebben, etc. ende alle deghene, die hem rechts vermeten willen an dit vors. leengoet, heessche ic voirt, eene waerf, anderwerf, derde waerf op haren eersten voertheesch, ende eersten wetteliken dinghedach. Secht of ic tvonnesse vulcommen hebbe [2]. » — « Bailliu, dat dinct ons wel. Secht voirt recht. » Of: « Bailliu, dat ghi beit dat dinct mi recht. » Hi sal beiden een pater noster sprekens, of meer; dan sal hi segghen: « Ic hebbe ghebeit, ic en wille niet langher beiden. Segt vort recht. » Of dan sal hi noch doen vanden anderen vort heesschen, ende eersten wetteliken dinghedaghen, also vors. es, ende danne beiden, ende noch manen, ende noch also doen. Toten beidene so sal men hem wisen te beidene tijt ende wile, so dat avont si, of daer harde bi [3], ende alle de ghetiden liden [4]. Ende in vele steden moet men beiden toet men de sterren an den hemel sien mach; ende dats tmeeste

1 Impetreren. — 2 Var. *hebbe, ic maens u.* — 3 Of daer zeer naby. — 4 Var. *alle de getiden beiden* (alle de gerechtelyke uitstellen, eertyds *versten* genoemd, aen partyen geven).

recht [1]; ende danne maent hi de mannen, of tijt ende wile verleden es? de manne wisen: « jaet. » Danne maent hi vort. So wisen de manne achterhaelt van sinen voertheesschene [2], ende sinen eersten wetteliken dinghedaghe, « sechter voert recht af. » — « Bailliu mi dinct recht, om dat wi niet weten wat hem letten mochte, dat ghine verdaghet hier ter steden, van heden in viertiennachten, hem, ende allen dire recht an heesschen willen. » — « Also de manne ghewijst hebben makic hem dach, van heden in xiiij nachten, hier ter steden. Secht hoe tprincipael staen sal. » — « Bailliu, int selve dat nu staet; behouden elx rechte voort, omme de manne te ghecrighene. »

Van dien daghe in xiiij nachten sal hi noch sulke maninghen ontfaen, sulke vonnessen wisen, ende also voert heeschen, ende beiden op sinen anderen dinghedach, ende eersten ende anderen ende derden voertheesch, ende tijt ende wile, ende verdaghene [3] op sinen derden dinghedach, van dien daghe in xiiij nachten.

Ende te dien derden xiiij nachten sal men noch met sulken maninghen ende vonnessen vort heesschen, ende beiden houden van den derden dinghedaghe, alst dede van den eersten, ende anderen dinghedaghe. Ende als men verbeit tijt ende wile sal ment laten werden so spade, dat de mannen niet connen ghesien te wisene. Danne sal men thof open houden tote smorghens, ende danne, es hi niet commen, men salne wisen achterhaelt van sinen derden voortheesschene, ende derden wetteliken dinghedaghe, ende danne wisene [4] weder te verdaghene op den xl[sten] dach, hem, ende alle diere hem rechts an vermeten wille.

1 Var. *duterste recht.* — 2 Var. *van sinen derden voortheesschene.* — 3 En hem dagen. — 4 hem wyzen.

Ende te dien daghe sal ment noch houden met sulken maninghen, vonnessen, voortheesschen ende beiden, alse vors. es op den derden dach, alse van den rechten xl[sten] daghe, ende beiden tijt ende wile, ende [1] daer na noch ij xl daghe, ende daer naer jaer ende dach, ende danne zal partye toeghen dat si ghehouden heeft drie xiiij nachten, ende den lx[sten] dach, met al den maninghen, vonnessen, voortheesschen ende beiden, ende met al den wettelicheden, dire toebehoeren, ende niet min, naer costume en usage van den hove, ende telken verbeit tijt ende wilen, ende die kennelijc ghemaect. Ende naer datter niement commen nes, no bode, no zinnebode, dat hise alle achterhaelt heeft, diere recht an heesschen moghen, ende sijn leen wel ghesuvert, ende begheerens wet: « Naer der begeerten van partien sechter recht af, ic maens u. » — « Bailliu, maendijs mi, so seghic, bider trauwen etc., dat mi recht dinct, dat etc. [2], ende alle de ghene die hem rechts vermeten willen an dit leengoet, achterhaelt sijn, ende verwonnen van haren drien xiiij nachten, ende [3] de twee xl daghe, ende iaer ende dach, ende dat ghi den heesschere ten gronde ende leene doet, ende in possessyen stelt, behouden sheren recht. » — « Bailliu [4], ende ghi heren, die mannen sijt, partie beghert eenen chartere van den goeden vonnesse, te haren costen. »

1 Var. *ende tote des ander daghes.* Hetgeen nu volgt tot aen *danne sal partye toghen,* wordt in den druk niet gevonden. — 2 Var. *dat dese persoon.* — 3 Var. *ende xl.*[sten] *daghe.* De volgende woorden, tot aen *ende dat ghi,* staen niet in den druk. — 4 Dit zegt waerschynelyk de taelman of advokaet.

Aldus wint men leen of, of suvert bi contumacien.

Als men dus dinghet op een leen, ende een man incomen wille, ende heesschen recht an dat leen, so mach hi comen op welken dinghedach, van den eersten drie dinghedaghen, dat hi wille, dat sijn [1] xiiij nachten, ende comt hi danne niet hi verliest de cateile, ende ten gronde mach hi daer na comen met costen, of hine ware [2] weese, of buten lande; ende als hi hoort dat men ghebeit heeft, ende weder vort heescht, so moet hi heesschen raed ende taelman; ende als hi hoveswerdich es, ende ghetaelmant, so sal hi begheren verclars van heessche; ende dats dicken ghewijst dat de ghene, die thof gheopent heeft, verclars van heessche doen moet, ende dicken siet men ontsegghen ende ontwisen, ende dat deghene, dire inquam, selve heesschen moeste; doch comt dat ten rechte al eens; maer wel es ghesien dat diere was in possessien hem was ghewijst te toeghene, hoe dat hi an die possessie quam.

Hier omme houd men in vele hoven dat men te niemens versoeke daghinghe wisen ne sal an eenen gront, men kenne dat die heesschere uten tronke [comen es], daer tleengoed ute ghedescendeert es, ende dat wel blijct dat hire recht an hebben mach.

So wie in hove comt, ende heescht, of verclars van heessche ontfaet, hets hofrecht dat hi hebbe dach van rade xiiij nacht, ende in sulker stede xl daghe; nochtan twyfelen eenighe of dat recht es, al eist costume; want twee partien staen elc jeghen anderen even ghelijc [3] te

1 Var. *dat syn drie* xiiii *nachten ende den xl.sten dach ende als hi hoort, dat men gebeit heeft ende weder voort heescht.* Dan volgt in den druk: *so moet hi heesschen raed*, en vervolgens als lager staet. — 2 Ten zy hy ware. — 3 Var. *even vri.*

rechte, ende waeromme soude dan die heesschere, als hem gheandwort ware, op die andwoerde oec niet hebben xiiij nacht, dach van rade? Dit hoort men selden wel andworden; maer doch mach hi hem op antworden beraden, met vrienden ende maghen, op de stede. Eist dat partien in beede siden, of in deene, dinghen met wetteliker hulpen in de mannen: « naer tale ende naer weder tale, ende naer al dats vor u comen es, sechter recht af, ic manes u. » — « Bailliu, so segghic, dat partien in beeden siden metten mannen van den hove sullen doen staen haer vermet, ende al wettelike, dat ghehoort worden. Daer naer, de mannen ghemaent, si sullen u goet vonnesse wisen. »

Eist dat maer deene partie te vermeten [1] comen sal, so es dit vonnesse: « Bailliu, so seghic, hi der trauwen etc. dat etc. partye metten mannen van den hove wettelic es sculdich te doen stane sijn vermet, ende dat ghehort worden. De mannen voort ghemaent, si sullen u goed vonnesse wisen. »

Omme vonnesse te volcommene: « Seghter vort recht af; ic maens u. » — « Bailliu, so segghic, dat partie es sculdich te nomene de mannen, daer hi hem op vermet. » So moetse de partie nomen, ende sijn si daer, men salse manen, wats hem kenlic es. Sijn si daer niet, men salse wisen te daghene in hove te comene, van dien daghe in xiiij nachten, mond sprekende, of te haren huus de daghinghe te doene, bin den naesten viij daghen.

Als mense heeft in hove, horden sijt niet dinghen, so sal partie record doen van haren vermete, ende danne sal de bailliu manen: « Seght, Wouter, etc. wat u kenlic es van sinen vermete, ic maens u bider trauwen etc. » — « Bailliu, so segghic dat icker niet af en weet, bider

1 Var. *te vermete.*

trauwen, etc. » Eist hem kenlic, so sal hi segghen : « Bailliu, ic kenne hem sijn vermet, bi der trauwen, etc. » Ende specialike van kennessen moet men bescedenlike manen; want daer op loept de sake.

Also vors. es ende aensien, so wien sijn vermet bi blijft, es schuldich sijn sake te winnene, ende dien sijn vermet af gaet moet sijn sake verliesen, ende sijn wederman salse winnen, al hadde hi gheen vermet. So eist sorghelic hem vele vermeten; nochtan die so bloot ware van vermete, dat men hem, bi ghebreke van vermete, sine sake ontdinghede, of van andworden ontghinghe, die verwaerde hem [1] qualike. Hier omme behortere grote wijsheit toe wel te dinghene.

So waer partien comen in hove, ende dinghen met wetteliken hulpen van mannen, de verwerrere es sculdich voren [2] te vermete te gane, op datter eenich vermet [3] si, ende daer of naest te sine, ende daer partien dinghen, deene met vermete, dandere met oerconscepen [4], die met vermete dinght sal den anderen beletten sine oerconscepen, ende salre niet toe moghen comen; want wettelike kennesse doot ghegaderde hulpe.

Daer men dinghet met kennessen van besegelden charters, men sal wisen den chartere te lesene int openbare in hove; sijn alle de manne doot, diene beseghelden, so sullen de mannen de seghelen besien, ende danne manen: « Seght naer den tsaertere ende seghelinghe wats u kenlijc es. » — « Bailliu, so secghic naer den tsartere ende seghelinghe dat mi kenlic es, also de chartere verclaert, ende dat etc. ende etc. also als mannen daer over waren gheroepen ende stonden. »

Leven alle de mannen, of som der mannen, men salse

1 Die verzekerde, die vrywaerde zich. — 2 Vooraf. — 3 Var. *verweerere.* — 4 Getuigen.

wisen te daghene, binnen viij daghen, op haren grond, of mondsprekende, of te haren huus, omme daer te sine binnen xiiij nachten. Als si daer alle sijn: « seghter recht of, ic maens u. » — « Bailliu, so seghic dat ic daer over was gheroepen, daer de sake ghedaen was, also de chartere verclaert. » Maent elken; eist dat si some, of alle tot een doodt sijn, so sal hi manen ende dits tvonnesse. « Bailliu, so secghic, dat ic daer over was als man, daer de sake ghedaen waren, also den chaertere verclaert; ende waert dat dese ende dese levende waren, dat si al tselve kennen souden, souden si recht ende waer kennen, bi der trauwen, etc. » Ende dits also vele van eenen man, als van sevenen levenden, als de sesse dood sijn.

Eene [1] generale reghele es in hofrechte, dat so waer kennesse ghekent es, dat men maent, of partie heeft volle hulpe, ende daer omme sijn dicken grote ghedinghen ghevallen, dat partien seiden, dat de hulpe niet vol was, van twee mannen, daer behoorter vive.

Sal de sake comen te proeven ende informatien, ende daer op ghedinghet es, « seghter recht af, ic maens u. » — « Bailliu, so secghic, bi der trauwen etc. dat beide partien (of deene partie naer dat sculdich es te wetene) schuldich sijn te proevene, ende de mannen te informeerne, dies vermeten es te proevene, ende die ghehord, werdens de manne ghemaent, si sullen u goed vonnesse wisen. »

Alle waerheden, die manne horen, van live of van lede, horen si stille, daer omtrent daer tfayt ghevallen es, ende eene scerkemenage [2] hoort men stille, ende op

1 *Eene,* enz. Deze paragraef wordt in den druk niet gevonden.

2 *Scerkemenage,* elders *circomanage* (Diericx, *Mémoires sur Gand,* I, 425, 464). Zie over het woord het *Glossarium* van Ducange verbo *Circamanaria.* In den gedrukten tekst leest men: *eene maninge.*

den grond sittende, daer men omme dinghen wille· Proeven ende informacien van erven hoort men in eenighen hoven overluut, ende in eenighe stille; maer stille es tmeeste recht, omme dat hem dorconden niet verdraghen souden van der waerheden, omme den ondanc van partien, al es tander topenbaerste omme partien [1]. In eenighen hoven hoert men also vele orconden als partien bringhen willen, ende wijfs ende mans, ende in eenighen hoven wille men niemen horen dan mans, ende in eenighen hoven wil men horen maer vij mannen an elke side, of vij mannen an de side, die doerconden doet horen; maer dat gherechtichste van al es dat men horen sal wijf ende man, also vele alser partien willen doen comen, alsser lijf no let an cleeft; ende eist van erven, dat men sitten sal op den grond, ende vraghen van den gronde daer si op sitten, ende van den anderen dire toe behoort, ende dat heet tcercomminage, omme dat si daer comen dire omtrent gheseten sijn.

Als dorconden vor oghen comen sal men manen « wat sire toe sculdich sijn te doene. » — « Bailliu, so secghic dat si sullen op heffen haer hand, ende sweren ten helighen recht ende waer te seggene, dies men hen vraghen sal. Den eet ghedaen, ende verclaers ghehoort, werdens de manne vort ghemaent, si sullen u goet vonnesse wisen. » Danne sal elc sinen eet doen, ende men sal elken alleene vraghen, ende hi sal alleene verclaren, sijt lude of stille, also costume es in dat hof.

Willen eenighe partien sécghen jeghen eenighe orconscepen, dat moet men doen eer si haren eet doen, ende toghen redene waer omme hi niet ghelooft soude sijn. Diere sijn vive [2].

1 In de plaets van : *maer stille,* tot hier toe, leest men in den druk alleen : *Maer stille es dmeeste recht, al es dander tsekerste omme partien.* — 2 Daer zyn vyf zulke redenen.

Deerste, dat hi an de sake, daer men om dinghet, winnen of verliesen mochte, of dat hi ware hoyr, of hurling, of sijn cnape, of broodate, of ten rade van partien, so datter hem eenighe ere of scande an clave.

Tandere, datti ware maech der partien, rechtswere, of naerre, diene sal niet gheloeft sijn, of het ne ware van maechsibbe [1]; die es men sculdich te proevene metter sibbe, ende anders niet;

Dat derde, dat de orconde laghe in openbare veetten jeghen die partien, ende jeghen sinen maech, rechtsweere, of naerrere [2];

Dat vierde, dat hi ware man, die bi wette niet sculdich ware gheloeft te sine, als valsch, minheedich, of onder sine jaren, of sot, of versuft, of diere ghelike;

Dat vijfste, dat de sake ware so out, ende de man so jonc, dire ter orconscepen ghinghe, dat hire niet of weten mochte.

Van live ne sal gheen vrouwe ter orconden gaen, om dat de vrouwen sijn te ontfaremhertich, ende ghedurich van den live, ende oec om minne [3]. Van anderen saken sal een edel wijf also vele draghen in orconscepen als een onedel man; twee onedele vrouwen sijn werd eenen man ende eenen voys; ende van dat bi nachte ghevalt volle voys heeft elc wijf; maer si moeten sijn ongheblameert van kevesdomme [4] ende huwelike.

Een edel ruddere van iiij siden sal in orconscepe maer niet in vonnessen hebben twee voys; maer hi moet wesen ongheblameert in trauwen ende in wapenen.

Al werdt een oerconde wederseit, of het ne werde ontwijst, daeromme sal mense niet laten te hoerne; maer

1 Stam van maegschap. — 2 Nabestaende. — 3 *Minne*. De woorden *om dat de vrouwen*, tot hier toe, staen niet in den druk. — 4 *Kevesdomme*, hoerery.

vint men dat wedersecghen redelic es, sone sal die orconde niet gherekent sijn over eene voys.

Als men oerconscepe hoirt sal men eerst vraghen om sine name, ende wanen hi es, ende hoe oud hi es, ende of hire yet an mach winnen, of verliesen, of dats hem yet anegaet.

Daer vermet of orconscepe gheluut es, dits de maniere: « Naer tale ende wedertale, ende naer den vermeten of orconscepen dire af gheluut sijn, ende naer al dats vor u comen es, seghter recht af, dies manic u, bider trauwen, die ghi sculdich sijt etc. » — « Bailliu, maendijs mi, so secghic, bider trauwen, die ic sculdich bem etc., int verbeteren van den mannen, wies huusghenoet ic bem; want segghen si een beter, ic late dmine, ende volghe den haren, naer dat etc. sijn vermet of proeve bi bleven es, dat mi dat recht dinct, dat hi sculdech es sinen heesch ghewonnen te hebbene. Bailliu, vraecht wies mi volghet. »

Het ghevalt datter es vonnesse ende verste [1], want sulc neemt sine verste, ende sulc wijst vonnesse. In eenighen hoven, die de verst nemen moeten den vonnesse volghen, of een beter wisen, ende dats tmeeste recht; ende in eenighen hoven moet tvonnesse der vurst ontbeiden xiiij nacht. Daer verst es so maent men te wat daghe de mannen wisen, van den daghe in xiiii nachten: « Seght hoe tprincipael stic staen sal. » — « Bailliu, int selve poynt dat nu staet, behouden elx goede rechte. » — « Secht wat ic partien sculdich bem te doene. » — « Bailliu, dat ghi hem dach maect te dien daghe, hier ter stede (of eldere daer hi wille hof verlegghen). » — « Also makic u dach, in kennessen vanden mannen. » — « Secht

1 *Verste,* uitstel; van het werkwoord *verren.* Men schreef ook *vorste* en *vurste.*

hoe icker de manne ghecrighen sal. » — « Bailliu, dat ghi hem dach maect elken in kennessen van anderen. » — « Also makic u dach die manne sijt. Kendire u ghedaecht, Jan? » — « Bailliu, ja ic. » — « Ende ghi, Wouter? » — « Bailliu, ja ic; » ende alsoe al duere.

Het ghevalt datter sijn twee vonnessen, elc anderen contrarie. Daer de meeste menichte bi blijft, dat vonnesse sal men houden; of het ne ware dat si wijsden over een recht, ende sonder menichte, ende verbeteren van den mannen, ende sijt danne in campe metten live, diet wijsden, ieghen anderen goed maken wilden, so ghinghe tvonnesse te campe; maer partien souder niet toe spreken, eer dat de camp ghesceeden ware. Dit latic, watter meer af wesen soude; omme dat so selden ghesien es, neist gheenen noot van scrivene [1].

Bi twee manieren mach men vonnessen wisen; dat eerste es: « Werdics vermenicht so latic tmine [2], ende volgs der menichten. » Daer men dus vonnessen wijst wert een man niet lichte begrepen. Dandere es, dat ment wijst over een recht, ende daer mach lichte een man alleene in begrepen sijn; nochtan, met sinen goetdinkene, vermach recht datti quite ware, al viele de menichte hem contrarie.

De manne en moghen van eere [3] maninghen niet meer nemen dan iij versten, ende ten vierden dinghedaghe moeten si tvonnesse gheven; ende deerste veurste staet ten coste van partien, dandere twee staen op de mannen: daer sullen partien niet af ghelden bi hofrechte; want si sijn hem sculdich te bevroedene. Binnen den eersten xiiij nachten, naer een veurste, so moghen si wel

1 Zoo en is 't niet noodzakelyk daervan te schryven. — 2 Word ik overmand, overstemd, door de uitspraek van anderen, ik geef myn eigen stem op. — 3 Eenre, eener.

hofsterkinghe nemen op also vele mannen als si willen, haren huusghenoeten. Ende als de manne van der hofsterkinghen in hove comen, moghen si wel nemen twee versten, ende niet meer. Dese manne vander hofsterkinghen moghen teinde harre eerster veurste nemen eene hofstoringhe [1]; ende als de manne in comen so moghen si nemen een verste, ende niet meer. Dus sijn iij versten ende drie hofstoringhen [2]. Langher danne aldus no anders ne mach ment niet leden. Alle versten ende alle hofsterkinghen sonder deerste veurste ende deerste hofstoringhe [3], gaen op de mannen, ende niet op partien.

Als de manne hofsterkinghe nemen, dats vonnesse: « Bailliu, sone bem ics niet so vroet, ende oec ne kennen hem de manne niet so sterc, no thof so wel ghestoffeert van mannen, op den tijt van nu, ic en neems mijn veurst [1], ende beghere thof ghestaerct te hebbene met desen ende desen ende desen, minen huusghenoten: secht te wat daghe, bailliu. » — « Van heden desen daghe in xiiij nachten. Secht hoe ic de manne int hof ghecrighen sal? » — « Bailliu, dat ghise binnen desen naesten viij daghen daegt, mont sprekende, of te haren huus, met mannen van sheren weghe, ende met ij manne van den hove, of meer, omme ten daghe hier te sine. » Ende danne manen voort, also men doet van eere veurst.

Sijn de mannen sittende onder eenen anderen heere, so sal men de daghinghe wisen te doene ten gronde, ende de wetene te latene ten naesten huus.

Ghi sult weten, so waer hofsterkinghe ghenomen es, alst comt ten daghe, sal de bailliu manen, of si thof so sterc ghestaerct kennen, dat si vermoghen wet te doene,

1 Var. *Hofsterkinghe.* — 2, 3 Var. *Hofsterkinghe.* Waerschynlyk moet ook telkens *hofsterkinghe* gelezen worden. — 3 Of ik vind my verplicht uitstel te vragen.

vander sake, daer si de hofstarkinghe om namen, ende wisen si *jaet*, so sal men se manen, dat si haer verste uten, of sijs vroed sijn, of daer toe doen dat si sculdich sijn te doene; ende men salse manen, dat si de mannen in den raed, die de veurste namen, racord doen den mannen in den raed, die ter hofstoringhen [1] comen sijn. Ende danne de nieuwe manne moghen daer op ordeneren haer goetdunken. Dies moeten hen de andere volghen, ende helpen wisen, naer dat sijt selve eerst niet wisen en consten.

Dicken ghevalt dat de manne ter hofsterkinghen ghedaecht sijn, al eist ghewijst, of zinne hebben, ende niet comen, of niet comen willen. Als de bailliu danne voort gaen wille, ende maent, dits de maniere: « Bailliu, behouden uwer maninghen, de mannen hebben u tanderen tiden goed vonnesse ghewijst, als dat ghi thof stercken soudt, met desen, desen ende desen, ende desen. De manne begheren dat ghi dat voorwijsde vonnesse vulcomt, eer men vorder gaet. » Ende wilde hise niet sclaken [2] si soudent noch wisen over een recht. Danne soudet noch ute staen xiiij nacht, met een vonnesse, ende tprincipael wisen tote dien daghe, als van ere veurst onverledt staende, ende partien verdaghen, als van eenre verst vorwijst es. Ende waren de mannen ghedaecht, ende si niet camen, ne hem daden zinnen, so soudse de bailliu verwinnen van x pond, ende doen verdaghen op haren grond. Maer danne soude men voertgaen metten principale.

Alle de vonnesse, die de manne ghewijst hebben, moet de bailliu volcomen. Ware hi daer jeghen rebel, sine souden no maninghen ontfaen, no vonnessen wisen, eer dat hijt vulcomen hadde; behouden van live ende lede;

1 Var. *Hofsterkinghe*. — 2 Slaken; in den druk *slancken*.

want dat wisen de mannen ten wille van den here, ende partien, ende anders niet. Ende als de bailliu maent, si moghen spreken omme seker van haren costen, ende daer of weten hoe si staen, eer si tvonnesse ute gheven sullen.

Dus doet men ervenesse ende onterveuesse van leene.

Hout men leen van den graeflichede van Vlaenderen, so moet men halen eene commissie vanden grave, die wettelichede te doene. Hout ment van eenen anderen here, men moet hebben sijn consent, bi monde, ende danne moet men metten bailliu, of andere machtich van sheren weghe, ende met twee mannen van den hove, trecken op eenen sondach in de prochie kerke, bin der hoemesse [1], ende daer sal segghen de here overluut: « Hier doe ic een wettelic kerkeghebod van eenen leene, dat dese man vercocht heeft, ende dees man ghecocht: hets teerste kerkeghebod: heeft yemen naerhede an [2]? hi come in tiden ende in wilen, van heden in xiiij nachten, hier ter stede. »

Van dien daghe in xiiij nachten sal hi noch also doen, ende secghen: « Dits tandere ghebod; » ende daer naer noch over xiiij nachten sal hi noch also doen, ende segghen: « Dits terde ghebod: wilder yemen naerhede an heesschen? hi come! » Ende alsser niemen ne spreekt, so sal hi segghen: « Ic make dach, copere, vercopere, ende naercopere; offer eenich es, van heden op den derden dach, te deser stede, in kennessen van den mannen. » Comt yemen, die naerhede heescht, die moet presenteren goud ende selver, ende meer ghelts, gods pennync, lijfcoep, roucoep (of hire ware), ende den principalen

1 Hoogmis. — 2 Recht van naesting daeraen.

coep, ende al te doene dat goed naercoepere [1] sculdich es te doene, ende heesschen sine naerhede, ende danne sal men copere, vercopere, ende naercopere, dach maken, op den derden dach, als te voren.

Sdisendaechs so comen partien in hove. Men maect hof ter stede, die ghenoemt es. Esser yemen die vervoocht moet sijn, men doetene ter·voochdie, ende danne verhalen si den coep: « Secht wat mer toe sculdich es te doene, ic maens u. » — « Bailliu, so secghic dat ghi sculdich sijt kenlic te makene de drie kercgheboden, ende offer een naercopere comen es. » Ende daer naer secht tote dire over waren: « Secht, jan, etc., wat u kenlec es van den kercgheboden? » — « Bailliu, so sechic, etc., dat ic was in dese kerke, daer de iij kercgheboden ghedaen waren, van xiiij nachten te xiiij nachten, ende dat heden es den derden dach, ende ongecalengiert uter kerken comen. » — « Wat sechdijs, wouter? » — « Bailliu, also eist mi kenlic, bi der trauwen, etc. » — « Secht of ic de kercgheboden wel kenlic ghemaect hebbe? » — « Bailliu, dat dinct mi wel, op dats mi de manne volghen. » In eenighen hoven ne doet men gheene kercgheboden, ende danne comt elc tsire naerheden, bin jare ende hinnen daghe.

Eist dat de naerhede ghecalengiert wert, so moeten de mannen kennen, « dat ten eersten (of anderen of derden) kercgheboden dese man dese naerhede calengierde aldus. » Ende comt hi, so moet hem de copere de naerhede kennen, of ontkennen. Kent hise hem, so moet hi den coep hebben; ende ontseit mense hem, so moeten si dinghen. Can hise doen staen met hulpen van mannen, of met orconscepen, hets recht dat mense hem an wise.

1 Var. *Naerlinc.*

Als dus de kercghebode ghekent sijn, so maent de bailliu: « Sechter vort recht of, dies manic u. » — « Bailliu, maendijs mi, so dinct mi recht, dat ghi den vercoperen vraecht, hoe hi te buten gaen wille van sinen leene, so bi node, so bi hoire. » — « Secht, hoe ghi te buten gaen wilt. » Seght hi « bi node, » so moet hi den mannen van den hove kenlic maken [1] tween of meer. Ende dicken doet men den vercoopere sinen eed voren daertoe doen, dattet es sonder fraude.

Eist dat hi seght « bi hoire » so moet tnaeste oudste hoyr daer sijn, ende doenre hand ende mond toe, ghelijc den principael, ende mids dien moet den mannen kenlic sijn, dat dat es dnaeste oudste hoyr; want waerrere een naerre, de vercopere ware onterft, maer thoyr niet, ende daer ware niemen gheerft; ende ware een recht bedriech [2].

Grote ghedinghen sijn wel ghevallen tusschen den grondenare, ende sinen oudsten hoyre.

Als een grondenare sijn leen vercochte, ende hine deedt niet bi node, maer om datti gram was op sijn hoir [3], de manne en wilden hem dien noot niet kennen, ende oec quam thoyr, ende seide dat hijs gheenen noot en hadde, ende de grondenare wilde sinen noot-doen staen [4], hets dicke ghesciet, dat de grondenare x pond betalen moeste den here, van den coepe, ende behouden sinen grond; maer in vele hoven mach hem een grondenare wel onterven sonder hoyr, ende sonder noot.

« Secht wat u kenlic es van sire noot? » — « Bailliu, so segghic, dat mi kenlic es sire noot, ende dat hijt doet om bet doen, ende argher te scuwene; » — « ende ghi? »

1 Var. *Zijn.* — 2 Dit zou een recht bedrogstuk wezen. — 3 *Op sijn hoir,* desunt in Ms. — 4 Var. *De grondenaer moest sinen noot doen staen.*

— « Bailliu, ic segghe also. » — « Secht of hi volle hulpe heeft van sire noot, naer datse dese twee mannen ghekent hebben? « — « Bailliu, dat dinct mi wel. »

Es thoyr vor oghen, so [1] es de noot bekent. « Seghter vort recht of, ic maens u. » — « Bailliu, dat ghi den vercopere vraecht of hi vernoecht es van sinen ghelde. » — « Sidi vernoecht? » — « Bailliu, ja ic. » Naer dat hi vernoecht es: « Seghter recht af. » — « Bailliu, dat hi [2] sijn leengoed op draghe in sheren handen, de ende, de middewert, de side, ende de iiij hoeken, met al datter toe behoirt, ende met sulker signorien ende manscepen, als men daer mede hout, scoopers behoef [3], ende thoyr direghelike dat volcome [4]. » So hevet de bailliu als here in handen, so moet hi vraghen wie hem vernoeghen sal van den tienden pennynghe van cope, ende sheren ende der mannen costen; ende als hi dies seker es: « Sechter vort recht of. » — « Bailliu, so dinct mi recht dat ghi bailliu, als here, dit leengoed op draecht den copere, ende erftene daer mede, ende plockes ende halmes; behouden sheren recht, ende elx anders, met al sulken dienste ende laste, alsser toe staet. » — « Secht of hi, de vercopere, so wel onterft es, dat hire nemmermere eenich recht an heesschen mach, ende de coepere so wel gheerft, dat sculdich es te wesene sijn vrye eighin leengoed, te houdene in leene, ende manscepen van etc., met sinen rechten dienste, ende met sulken laste, als daer ute gaet. » — « Bailliu, het dinct ons wel. » Hier of sal men maken eenen brief, ghesegheld met sbaillius ende der mannen seghelen.

Die sijns leens te buten gaen wille, ende een wijf heeft,

1 Var. *Of.* — 2 Var. *Dat ghi.* — 3 Var. *Svercoopers behoef, scepens houf.* — 4 *Dat vulcomme. Seghter voort recht of. Bailliu dat hijs hem halme ende plocke dat vulcommen.* Over het symbolische *halmen* en *plokken* leze men Raepsaet en Grimm.

hi moet haer gheven eenen vooght [1], ende bi consente van den man, daer si haers bilevens [2] mede of sal gaen, ende si moet sweren nemmermee bileven dar an te heesschene, bi dien vooght, no bi anderen, in dat hof, no in anderen, bi dire wet, no bi andre, no gheestelike, no werlike. Ende eenighe hebben eenen tabbelioen, ende nemen een instrument van dien eede, ende men stelter dicwile grote peinen op; want ne dade dat [3], als haer man doot ware si soude, wilde si de valschede doen, hare bileve twee waerf winnen op eenen dach; dats een waerf int gheestelike ende een waerf int werlike. Ende also doet men van weduwen, die bileven houden an leene, dat man vercoept.

Daer men leen vercoept, daer eene weduwe bileve an hout, ende si haers bilevens of gaet, hets wel costume, als men niet daer af en spreect in den coep, dat si heeft over haer bileven dat vierendeel van den gelde van den coepe; ende dat soes [4] niet te buten gaen wille, so slaet de coepere tvierendeel vanden ghelde af, ende haer blijft hare bileve, ende den coepere blijftere over tvierendeel vanden gelde; ende als men an den coep de saken anders voorspreect [5], so es dit recht niet.

Een generale dinghen es daer een ondrachtich wijf huwet, al ware si maghet, sine sal gheene bilevinghe houden. Es een wijf drachtich, si salse houden, op datter [6] niement bileven in hilt, als haren man tleen an quam, ende op dat es sijn eerste huwelic, naer dat hem an cam. Jeghen dat recht proposeren eenighe dat men gheen wijf bi rechte ondrachtich proeven ne mach.

1 Var. *Eenen vooght, op dat hy clerc zy.* — 2 Harer lyftocht of douarie. — 3 Want gebeurde dat niet. — 4 *Soes*, zy des. Ook op andere plaetsen is soms het oude *so* of *soe* voor *si* geschreven. — 5 Var. *Bespreect.* — 6 Mids dat er.

Daer men rente prijst bi mannen, erfelike rente es wert den pennynck xiiij, of betere, te live ix van den jonghen, ende vj van den ouden mensche. Daer men heerlichede vercoept, so ghelt man van leene xx scellingen, elke x volle relieve x pond parisis, erfelike sjaers, de bailliu xl scellingen, de scepenen x scell., de man [1] v scell., de laet xij den. Dits de costume.

Daer partien comen bi accoorde vor de mannen, omme eenighe kennesse of verbint te doene, al ware de sake niet wettelic, of al warens de manne niet vroet, men sal partien niet in wetteliken dachvaerde trecken, al werden de manne ghemaent als in versten, of het ware abuus van wetten; want dire dan ten daghe niet en quame verlore sine sake als hofvluchtich. Ende danne soude bi wetten ghedaen moeten werden dat men te voren bi consente niet ghedaen conste, ende, in avonturen, wien dat meer ontghinghe. Ende daer omme sal men niemen trecken in wetteliker dachvaert bi consente; maer men sal partien secghen: « De mannen sullen hem beraden; comt te desen daghe weder voor ons; de mannen sullen u ghereescepe [2] doen. »

Het ghevalt, om mesdaet, of pays, of andere occoysoen, dat hem een man verbint vor de manne [3] in een somme van gelde te betaelne, of een pays te houdene, of een peregrimage te doene, of een anderen niet te mesdoene, op sijn hoeft, so moet thof wettelike gemaect sijn. Ende danne de bailliu sal hem vraghen, of hi hem so verbinden wille, ende of hi wille dat de mannen op hem kennen, hi sal seggen: « Ja ic. » De bailliu sal segghen: « Ic consenteert, als here. » Hi sal vraghen der wederpartien, of si den bant ontfanghen wille? si sal segghen:

1 Var. *De amman.* — 2 *Urgence.* — 3 Var. *Voor de mannen op zyn hooft.*

« Ja ic » — « Secht recht der af, ic maens u. » — « Bailliu, naer den consente van u, als here, ende van partien, so dinct mi dat wel te wette wesen mach. » Doet hem slaen de hand an de roede, ende secht aldus: « Verbindi u hier toe, op u hoeft, ende waerdi dies in ghebreke, dat men u justiciren mach van den hoefde, als oft u te wette ontwijst ware, of bannen uten lande, waerdi niet vor oghen. Secht of hi so wettelike verbonden heeft, dat sculdich es stede te houdene, ende van werden te sine? » — « Bailliu, dat dinct ons wel. » Hier af maect men oec chartere.

Als hem een persoen verbint vor de manne, in eene somme van gelde, te innene metten constrainte van vijfsten penninghe, so mach de bailliu, wie de brief op ghegheven werd, ende constrainte versoect an den sculdenare, ende an sijn goed, gaen eerlike metten mannen, na de tenuer van den brieve, ende van den verbande; maer an sine leene can hi niet vordere comen, dan an de cateilen, of bladinghe, [1] ende dat moet hi doen met vonnessen van mannen, of het en ware datti bi consente van den oudsten hoyre sinen grond verbonden hadde af te winnene, so mocht ment also doen.

Als een grond van leene verbonden es in sculden, ende menne of winnen wille, over scult, so sal men den ervachtighen wisen te daghene op den grond, hem, ende allen die recht daer an heesschen willen, ende houden drie xiiij nachten ende xl daghe, ende jaer ende dach; ende comter niemen, men salne erven in den grond, over de somme van penninghen, ende daer mach een maech [2] naerhede an heesschen, als oft ware vercocht [3], ende eist datti comt bin den laetsten daghe, die mer af hout.

1 *Bladinghe*, by Kiliaen proventus, ususfructus. — 2 Var. *Man.* 3 Var. *Vercocht, op dat hi comt binnen den xl.ˢᵗᵉⁿ daghe die men of hout.* Het volgende in dezen § staet niet in den druk.

Ende in eenighen hoven hout men drie xiiij nachten, ende priset leen, ende bringhet den prijs in kerken, ende gaet danne voort, als van eenen cope.

Men mach de manne beroepen vor vonnesse, maer diese beroepen sal, het moet sijn naer maninghe. Hi moet presenteren goud, selver ende geld, ende meer gheids, paert ende sadel int fransijn [1] ende was, een recht racord, op dat mens beghert vri wech ende gheleede, timpetreerne an den souverainen here, ende stede, de manne te manen borchtocht, cautioen [2] van des heeren ende mannen costen, ende te stellene bider mannen voeten [3], om tallen steden al te doene [4] datten rechten beroepen behoirt ghedaen te sine, naer hofrechte; daer mach die wederpartie wel jeghen dinghen, op dat si wille. Ende dan ne sal men de mannen niet slaken vander eerster maninghen, maer men sal manen oft so wettelike beroepen es, dat sculdich es stede te houdene, ende van werden tsine.

Dits dat een vonnesse: « Dat mi niet dinct so wettelike beroepen, het en es van onwerden. » Tandere: « Dat mi dinct so wettelike beroepen, dat sculdich es van werden tsine, bi also dat hire toe doet dat hi sculdich es te doene. » — « Secht, wat hire toe sculdich es te doene? » — « Bailliu, dat hi doe racord int verbeteren van der wederpartien, ende daerna van den mannen. » — « Secht vort recht der of. » — « Dat hi borchtocht doe den here, ende den mannen scadeloes te houdene van desen beroepe, also verre als hofrecht draecht [5]. »

1 Var. *Innet vortschin* (?) — 2 Var. *Cautioen te doen.* — 3 Var. *Ende sinen voet te stellene bi den mannen.* — 4 Var. *Omme tallen steden costeloos te quitene den heere ende de mannen onghecalengiert weder in hove te bringhene ende al te doene.* — 5 Var. *Scadeloos, ende sonder cost te leedene, ende onghecalengiert weder in hove te bringhene ende scadeloos.*

De mannen moghen hem beleeden, als sijs ghemaent sijn, ende dits de maniere: « Bailliu, maendijs mi, so en ben ics niet so vroet, no so vast, ic en neems mijn verst, ende mijn beleet, te minen wetteliken hoefde. »

« Secht wat icker vort toe sculdich ben te doene. » — « Dat ghi, bailliu, als here, met ij mannen vanden hove, of meer, sult trecken an den bailliu van onsen wetteliken hoefde, ende versoeken dach ende stede, omme tonsen hoofde te comene, metten beroepe, of metten beleede, ende dat ghi daer beleeden sult V manne, of meer, tonsen hoofde, vanden ghenen die hier nu sijn, omme daer toe te doene dat mer toe sculdich es te doene. »

« Secht wat ic partien sculdich ben te doene. » — « Bailliu, als ghi hoeftvonnesse ontfaen hebt, dat ghi hem dach maect, ende seker hof noemt, ende dat laet weten, van dien daghe, dat ghi dat vonnesse ontfaet, in xiiij nachten, mondsprekende of te haren huus, met mannen van sheren weghe, in kennessen van ij mannen van den hove, of meer, ende dat doen bin den naesten viij daghen, omme haer vonnesse te hoerne. »

Als si dach hebben ten hoefde, hi moet comen voer noene, ende bidden den hoeftbailliu, datti hem stede leene, hof te makene, ende de hoeftbailliu moet voren hof ghemaect hebben, ende danne, als de cleene bailliu hof gemaect heeft, so sal hi de manne manen, dat si recht racord doen haren hoefde, van dies si hem beleet hebben, of beroepen. Dan sullen si raccord doen, bi monde, ende, ghevolch gedaen, so sal dhoeftbailliu de souveraine manne manen van den rechte, over den recorde. De manne ghemaent ende beraden, dits tvonnesse: « Bailliu, naer den racoerde van desen mannen dinct ons dus recht. » — « Secht voort recht daer of. » — « Baillıu, dat si dit vonnesse draghen in haer hof, ende onghewisselt ende onghekeert ute gheven, alsoet

hier ghewijst es. » — « Secht te wat daghe. » — « Bailliu, van heden in xiiij nachten, ende dat ment partien late weten tharen huus, of bi monde, bin viij daghen, ende neme hof ende stede. » Ende sal de cleene bailliu sijn mannen manen, dat si tvonnesse ontfaen, ende draghen [1], ende ute gheven in hove, also voorwijst es.

Hets te wetene, als dus recoert comt voer de souveraine mannen, dat si hofsterkinghe ende verste nemen moghen, als van anderen maninghen, ende hem beleeden, ende datse partien souden moghen beroepen te harer hoeftsteden [2], op dat si hoeft hebben.

Ten naesten dinghedaghe sal de bailliu de mannen manen, dat si haer hooftvonnesse ute gheven: dan moghen de mannen secghen: « Bailliu, doet ons vernoeghen. » — « Daer af vernoecht, secht dies ghi ghemaent ward. » — « Bailliu, ons wettelike hooft heeft ons ghewijst aldus. » Danne sullen hen partien hoveswerdich maken, ende niet eer, ende taelmannen, ende volghen den vonnesse voert. Ghebrakere oec eenighe partie, die soude men daer naer verwinnen, als hofvluchtich; want thoeftvonnesse moeste dat begripen, soudt wettelike wesen, gebrakere eenighe partie, dat de hofvluchtighe vooren ghinghe.

So wanneer [3] de mannen ghemaent sijn, waer dat es dat men gheen vonnesse of gheven ne sal, so sal men de manne sclaken, sonder alleene [4] als si beroepen sijn, so maent mense; ende dan comt partie ende beroepse, ende danne ne sclaect mense niet vander eerster maninghen, maer maentse voort op tberoep.

Daer men souverain waerhede of andere waerhede ghecostumeert es te besittene, metten mannen, een waerf siaers, omme alle onberechte saken te berechtene, comt

1 Var. *Dinghen.* — 2 Var. *Hoofde.* — 3 *So wanneer,* enz. Deze § is niet in den druk. — 4 Uitgezonderd alleen dan.

de bailliu, ende maect hof, ende toecht: « So wanneer dese dach verleden es int iaer, behoirt te mijns here heerlichede te hebbene ende te besettene, metten mannen ende scepenen, een waerhede, daer in dat men berecht dus ghedaneghe dinc [1], die omberecht es, ende dies ic mi vermete hulpe in de mannen, ende dat de tijt leden es, ende beghere de waerhede te besittene: sechter recht af, ic maens u. » — « Bailliu, so secghic dat ghi met ij mannen van den hove, of meer, sculdich sijt op eenen sondach, bin der hoemessen, te treckene in de prochie kerke, ende daer te daghen mannen, ende manen mannen, ende laten [2], ende alle die haer jaren hebben, omme ter waerheden te comene, ende noemt hen dach ende stede, op sulcke boete of amende, alser toe staet. »

Alser yemen in bedraghen es, so sal menne wisen te daghene op eenen sondach, in de kerke, omme te hoerne of jeghen dat bedrach yemen segghen wille.

Ende wel es te wetene, dat de manne onder hen sullen houden dat te haren vonnesse, naer datter costume van der jeghenode [3] behoirt, ende van hem doen over gheven scepenen, dat hen niet toe behoirt.

Daer men van hove dinghen wille, men mach hem niet weren den raed van den mannen, sine huusghe-

1 Dusdanige rechtzaek. — 2 *Laten*. Men heeft lang getwist over de beteekenis van het woord *laten*. Grimm leidt dit woord af van het adj. *lax* (piger, tardus) als gewoonlyk toegepast wordende aen plompe trage dienstlieden (*Deutsche Rechtsalterthümer* bl. 308). Eenigzins anders beschouwt Schmitthenner de zaek : hy ziet de *vorsten* voor de *eersten*, de *vryen* (oudhoogduitsch *vriu*, gotisch *frijai*) voor de *vorigen* aen (*priores*, *pro-ceres*), en de *laten* voor de latergekomenen, de *laetsten* (*Deutsche Etymologie*, bl. 86). — 3 *Jeghenod*, dat is, *provincie*, *regio*. Zie het *Glossarium Germ. medii ævi* van Scherzius-Oberlin, op het woord.

noote, telker tijt datti bi hofrechte raed sculdich es te hebbene. Ende die gheen man ne es ne mach haren raed niet hebben bi rechte; maer warere eenighe manne, die sine maghe waren, ende dies hem jonsten, hi mochtse in persone te rade hebben; maer so stonden si wedersien van den here, van partien, ende van anderen mannen in tvonnesse te min gheloeft te sine; vonde men oec dat sire iet af te bet hadden, of hebben mochten, men mochtse uten rade van den mannen weeren, int stic, ende also menich waerf als partie iet nieus toecht te wetten, so mach de wederpartie raed daer op hebben; maer maer eenewarf dach van rade.

Die raed [1] heeft vanden mannen verliest den dach van rade, et vice versa.

O ghi edele ende moghende, ghi doolt sere, dat ghi dese rechten, daer uwe edelhede ende moghenthede in begonste, ende bi ghehouden es, laet vercranken, verbreken, ende bevlecken met eenighen onrechte; want hets sere te vresene, waren dese rechten verloren, uwe edelhede soude sere ghemindert werden: de scalke, die dese rechten bevlecken, souden deerste sijn, die u vel scueren [2] ende peitsen souden. Alle diese wel ghehouden hebben, ende houden sullen, God moetse voeden naer dit leven met sijnre glorien. Dese rechten, ende diere toe behoeren, want al hebbedise hier een deel, sine sijn hier niet alle, no man ne leeft, diese alle weet. Houdt dit cleene in rechte (maer dat mi, arem esel, groet es) in danke; want ics noit so vele ghescreven ne sach.

1 *Die raed*, enz. (tot aen het einde) in den druk niet. — 2 Scheuren.

ANNEESSENS.

(1719.)

De scheemring wast, en 'k dool in Brussels wallen;
'K denk aen mijn Land, en mijmrend stap ik voort.
Hoe menig hoofd is op deez' grond gevallen,
Welks martlaersbloed nog wraek roept om den moord!
Hoe menig held, daer Romen op zou brallen,
En waer men naeuw den naem van kent of hoort!

Zie! de avondzon schiet hare jongste stralen
Op 't vensterglas der hofkapellekerk!
'K wil daer mijn beê voor Belgie gaen herhalen,
Die, vlammend, steigren zal tot boven 't zwerk;
En de engel des gebeds zal, troostend, dalen,
Terwyl ik kniel (licht op eens martlaers zerk!).

Er sluimeren zoo veel verheven Belgen
Op d'eigen boôm, waer Hoorn en Egmond rust!
De dwinglandy kon nooit hun zaed verdelgen;
De vryheid bleef onze onuitroeibre lust.
Elke eeuw toont ons van die rechtschapen telgen,
Wier zucht voor 't land door niets werd uitgebluscht.

Kapellekerk, ontsluit u voor mijn schreden!
'K treê in, en aêm des tempels majesteit:
Een heilge schok doorrilt mijn hart; 't voorleden
Rijst voor mijn geest, by halve duisterheid.
Der vadren God, tot U, tot U mijn beden!
Tot U heb ik de palmen uitgebreid!

Een lampvat zendt zijne offerand' ten hoogen,
En waekt alleen voor 't plechtig godsaltaer.
Maer, neen! wie knielt er, naer den vloer gebogen?
Een grijzaert is 't: hy zucht, zijn borst hijgt zwaer;
Hy roept, in zijn gebeden opgetogen:
« Rust, rust in vrêe, ô vryheids martelaer! »

Ontroerd, geschokt, treê ik den grijze nader:
  « Zoo ik de stilte in 's eeuwgen woning stoor',
Vergeef het my, ô eerbiedwaerdig vader! —
  Wiens assche rust in dit godvruchte choor?
Vermeld het my: dan knielen wy te gader:
  De vryheidszucht drong ook mijn boezem door. » —

— « Mijn zoon, 'k zal u Annezessens moed verhalen,
  Een stof, geschikt voor gindschen waerheidsstoel.
Gy zult hem op den dood zien zegenpralen,
  En blijft gewis by dien triumf niet koel.
O, wil na my dien aen uw kindren malen,
  En vul hun hart met vaderlandsch gevoel.

» Nooit, Markgraef! nooit zal ik de stad verraden,
  Die haer belang me, als Deken, heeft vertrouwd.
Al mocht ge my met al uw haet beladen,
  Ik ruil mijn ziel niet voor een handvol goud.
Al mocht uw wrok zelfs in mijn bloed zich baden,
  Ik doe geen eed, waerom 't gewisse eens rouwt. » —

« Annezessens! (riep Pars in laeien toren)
  Wijk voor mijn wil, of sidder voor mijn wraek.
Den keizer moet dien nieuwen eed gezworen!
  Elk deken houdt op u het oog. Verzaek
Uw dwazen trots! Zoo niet, gy zijt verloren:
  Of denkt gy dat ik u de boeien slaek? » —

— « Geduchte Heer, mijn lichaem kunt ge kluistren.
  Mijn ziel blijft vry en kalm — zelfs op 't schavot!
Dit grijze hair — zou ik dit gaen ontluistren,
  Trots 't hoog gerecht van mijn gewisse, en God?
Eer zal uw hand de volle zon verduistren,
  Eer ge in mijn eed mijneedigheid bespot. » —

— « Hardnekkige! 'k zal u dien moed verleeren.
  Ja, morgen zweert ge, of rolt uw hoofd in 't zand. » —
— « Mynheer, ik zwoer den keizer zeven keeren;
  Thands waer' die eed verraed aen 't Vaderland.
Besloot ge 't recht der vadren te verneêren?
  'K steek aen die ark geen heiligschenners hand. »

De morgen klom. 'T heelal, met glans omhangen,
Herleefde in dien verkwikkelijken stond.
De vogel floot zijn liefelijkste zangen,
En huppelde door tak en blaedren rond;
Anneessens hief zijn handen, wreed omvangen
Met boeien, op, en bad voor Belgies grond.

De morgen (licht zijn laetste!) is opgerezen.
Hy koomt gerust, waer men de vierschaer spant.
Hy, die slechts voor plichtschendery kan vreezen,
Die leefde, en grootsch wil sterven voor zijn Land.
Het ijslijk vonnis is vooraf gewezen:
Nog heden rolt dit heldenhoofd in 't zand.

Hy deed een wijl den rechtrenstoet verstommen;
Toen sprak Prié, van op het hoog gestoelt:
« Gy ruiddet, gy, de oproerge burgrendrommen
Ter plundring aen, die vreeslijk heeft gewoeld.
Hardnekkige! ten minste zult gy krommen
Voor 't beulenzwaerd; ras wordt uw bloed verspoeld. » —

— « Waer toe me een vlek, o markgraef, aengewreven?
Nooit zwart uw mond mijne onbevlekbare eer.
'K veracht den dood, die eens u zal doen beven:
'T onnoozel bloed val op uw schedel neêr. » —
Toen rees op eens de roep, woest aengeheven:
« Gy staet hier voor uw rechters: zwijg, of — zweer! »

Dit deed hem aen, den volksheld; en hy rukte
Het heilig kruisbeeld uit des biechtvaêrs hand.
Na dat hy 't aen zijn mond hartstochtlijk drukte:
« Zie daer het beeld mijns rechters, die met schand'
Ook overlaên, het hoofd voor moordnaers bukte.
Eens richt hy u, wanneer zijn wraek ontbrandt. »

Hy zweeg, en ging, met onverbleekte trekken;
En 't hoog schavot beklimt hy — als een throon.
'T was of 't stadhuis zijn aendacht op kwam wekken:
Hy wendde er 't aenzicht heen: — « Waerom, mijn Zoon,
Nog uw gedachte in 't aerdsche te bevlekken?
Zie liefst om hoog: de Hemel is zoo schoon! » —

— « Vergeef het my, gezalfde vriend des Heeren,
  Snelt ziel en blik nog naer die trappen heen,
'K betrad ze vaek om 't recht er te vermeeren,
  Toen 't Vaderland belaegd werd of bestreên.
Men zag my trouw tot zeven malen zweeren,
  Maer de achtste mael sprak 't Belgisch harte : neen! »

De biechtvaêr weent, de bleeke burgers weenen,
  De beul — zelf weent, by sidderende hand,
En smeekt den Held vergifnis te verleenen:
  De grijze — alleen houdt onverwrikbaer stand,
En stort geen traen; hy hoort de burgers stenen,
  En spreekt hun toe : « Ik sterf voor 't Vaderland! »

Als Jezus, bidt hy voor zijn moordenaren,
  Omsluiert zelf zijne oogen, knielt en bukt.
'T gehuil gaet op der saemgestroomde scharen:
  Hun laetste hoop op redding schijnt mislukt.
Reeds is zijn ziel ten Hemel opgevaren;
  De Hemel ook staerde op dien moed, verrukt!

Mijn vader zag Anneessens godlijk sneven.
  Wat... sneven... hy!... voor 't Vaderland geveld!
Hy stierf niet, die ten hoogen opgeheven
  Door 't juichend martlaerschoor bepalmde Held.
Mijn vader zuchtte : « ô, sloot ik zóó mijn leven! »
  Zoo vaek hy my die zege heeft verteld.

Waer zat Prié, wanneer de man mocht stappen
  Naer 't Vaderland van eeuwge liefde en loon?
Hoe sloeg hem 'thart, zoo dikwijls hy ter trappen
  Van 't stadhuis steeg? Hem priemden duizend doôn!
En als hy dacht aen 's hemels wraek te ontsnappen
  Greep Weenens beul hem aen, 's volks haet ontvloôn.

Een eeuw week heen, en nog, nog rees in 't marmer
  Uw beeld niet op voor 't laetste nageslacht,
En onbekend ligt nog, o volksbeschermer,
  Uw eêl gebeent hier in der graven nacht!
Maer 's grijzaerts bloed vloeit door zijne adren warmer,
  Als hy hier bidt : « Rust, tot uw opstand, zacht!..... »

God (barstte ik uit)! waer, edelste der zielen!
  Rust Brussels Held, vermoord door een barbaer? » —
— « Ziet gy den zerk, waer op ge my zaegt knielen,
  Schoon met geen woord bebeiteld? Belg! 't is daer!
Nooit zal de tijd ANNEESSENS naem vernielen:
  Neen, eeuwig leeft die vryheidsmartelaer! »

'T woord: martelaer! weërgalmde in 't huis der waerheid
  En 't holle choor, door englen zacht herhaeld.
De tempellamp wierp een verheevner klaerheid,
  Tot op 't altaer des Eeuwgen afgestraeld.
Verzonken was al de avondduisternaerheid, —
  Een schemerlicht betoovrend neêrgedaeld.

De Grijzaert zag omhoog, en vol vertrouwen:
  « Gy staet voor God, ô Belgies BARNEVELD!
Hoe juich ik grootsch! ras zal ik u aenschouwen,
  Wiens schim me omzweeft! » Op 't graf van Brussels Held
Zonk ik met hem, de handen saemgevouwen,
  De traen in 't oog, de ziel tot God gesneld.

Wy baden. In bespiegeling verloren
  Volbrachtten wy een vaderlandschen plicht.
Wy baden, en de maen schoot in de choren,
  Recht op het graf, haer halfdroefgeestig licht.
Wy baden: God! wil mijn gebed verhooren:
  Steeds vinde ons land genâ voor uw gezicht!

18 $\frac{1}{6}$ 30.

P. VAN DUYSE.

INHULDIGING

VAN

JAN ZONDER VREES,

ALS GRAEF VAN VLAENDEREN, TE GENT,

IN HET JAER 1405.

Gedurende de regering van Philips den stoute, eerste vorst die Vlaenderen met Bourgondie vereenigde, werden er zeer vele veranderingen aen het politieke stelsel onzer provincien toegebracht. Niet slechts de inwendige regeringsvorm onderging willekeurige wyzigingen, maer zelfs de vroeger vastgestelde betrekkingen en handelsverdragen met vreemde volken werden als nietig geacht, en vertreden.

Philips de stoute, naeuw verwand met het fransch koninglyke huis, had by de minderjarigheid van Karel VI de teugels van bestuer over dit land in handen, en zoo moest Vlaenderen in de oorlogen, welke Vrankryk in dezen tyd tegen Engeland voerde, ook deel nemen. In de vorige twisten met Engeland, toen ons land onder een byzonderen Heer stond, hield hetzelve zich meerendeels onzydig, of koos de eene of andere zyde, en dit had niet weinig gediend tot den voorspoed en bloei van nyverheid en koophandel.

Vlaenderen nu gedwongen zynde uitsluitelyk den kant van Vrankryk te houden, zoo werden de betrekkingen, welke zoo veelvuldig tusschen Vlaenderen en Engeland bestonden, gestremd, en hielden welhaest t'eenemael op.

De Engelschen namen onze koopvaerdyschepen weg, maekten onze kusten onveilig, en brachten groote schade aen de vlaemsche ingezetenen toe [1].

De inwendige regeringsvorm onderging ook groote veranderingen. Verscheidene misbruiken ontstonden, en vele nieuwigheden werden ingevoerd.

Philips de stoute, in vreemde landen opgevoed en verblyvende, was en bleef met Vlaenderens aloude staetsbestuer onbekend, en daerom nam hy niets zoo zeer ter harte, dan om fransche vormen van regering alhier over te brengen. De duitschfrankische staetsverordening was hier te lande in volle kracht blyven bestaen; de rechtszaken werden er nog door genooten, gezwoornen of schepenen beslist. In Vrankryk was deze wys van rechtspleging reeds vroeg verloren gegaen, en naer de instellingen der Romeinen, welke meer naer het absolutismus zweemden, veranderd; veeltyds waren de rechters aldaer aengestelde raedsheeren, of balliuwen [2].

Geen wonder dan dat de instelling van eenen raed van Vlaenderen algemeene klachten veroorzaekte, daer

1 Zie *Merkwaerdige gebeurtenissen, door* Ol. Van Dixmude, *uitgegeven door* J. J. Lambin, (bl. 22): « In desen tyden so was Vlaendre zeere t'onder ghedaen ter zee van Inghelschen, omme 't welke 't land van Vlaendre langhe gevolghet hadde met grooten costen an mynheere Van Bourgondien, ende daer na an mervrauwe, omme *'t land van Vlaenderen nuetrael t'hebbene,* dats dat hem niet bewinden zoude van den orloghe tusschen den Vransschen en den Inghelschen, ende dat stelden die van Ghent up, so staerc, dat sceen dat sy van daghe tot daghe uutghetrect souden hebben..... »

2 In *Histoire du droit Belgique, par* L. A. Warnkoenig, (bl. 66): » En France et dans d'autres pays où les institutions françaises » ont bientôt péri, les seigneurs avaient l'habitude de faire rendre » la justice sans échevins, par des fonctionnaires appelés *prévôts* » ou *baillis.* »

dit rechtshof, naer de fransche staetsverordening ingericht, zaken tot zich trok, waervan vroeger de beslissingen aen schepenen of andere rechtbanken behoorden [1]. 'S lands staten hadden reeds verscheidene malen, doch vruchteloos, vertoogen ingediend. Maer eindelyk, by den dood van voornoemden hertog Philips, besloten zy de herstelling van Vlaenderens rechten te bespreken, voor en aleer zy den eed van getrouwheid aen zynen opvolger *Jan zonder vrees* zouden afleggen.

De punten, welke den vorst te dezer gelegenheid voorgesteld werden, waren, ten I[e], *Zyn verblyf of hofhouding binnen Vlaenderen.* Waerschynelyk oordeelde men dat niets zoo zeer eenen staet nadeelig was, dan het verblyf des graefs buiten 's lands palen. Men aenzag die besten-

1 In 1409, toen de zetel des raeds van Vlaenderen te Gent verplaetst werd, was de haet tegen deze instelling zeer hevig, zoo men zien kan in de *Chronyke van Vlaenderen, Brugge*, 2[e] *D.*, *bl.* 153 : « Evenwel en hebben de magistraten van Ghent, » Brugge, Ipre en van het Vrye noyt hunne saken, in deze zale » willen betwisten, sig altijdt onafhangelyk houdende yder in » sijn vierschare; nogte sy en wilden den Hoogen Raedt selfs van » Parys niet verkennen, soo ver dat sy tot d'een of d'ander Regt- » bank beropen zijnde, de deurwaerders aenstonts in echtenis » stelden, ende de beroepers altijdt swaerlijk vervolgden en straf- » teden. De Gentenaers, welkers gesag ver het hoogste was, heb- » ben den voorzitter van den nieuwen Raedt in ballingschap » gesonden: waer over den koning eenige deurwaerders naer » Gendt sondt, om de Magistraet te sommeren ofte te beroepen » tot hun verantwoordinge voor de Regtbank van Parys. Dog dese » amptenaers wierden ofte in de wallen van de stadt, ofte in de » Schelde gesmeten en versmagt. Want sy hateden die langdurige » processen of de regts-plegingen, dewelke seer dikwils bybroch- » ten den ondergang van verscheide eerlijke en rijke geslachten, » met wiens goederen alleen de Regters verrijkt wierden. »
Zie ook J. Meyer, *Ann. Flandriæ,* ad ann. 1409, p. 232b.

dige afwezigheid als de eerste oorzaek van het miskennen der wetten, en niet ten onrechte. Immers, de vorst wiens zetel in vreemde steden gevestigd is, wordt al te veel door vreemde gunstelingen omringd, tracht dezen in ambten te dringen, die slechts aen inboorlingen zouden moeten toebehooren, en deze handelwys heeft tot gevolg het gebruik van een vreemde spraek in staetszaken, zoo wel als het invoeren van uitheemsche vormen in de rechtsgedingen. Meermalen had Vlaenderen reeds met Waelsche landschappen vereenigd geweest; meermalen hadden de Walen zich boven de Vlamingen willen verheffen; maer telkens had Vlaenderen, door zyne sterke staetsverordening onderschoord, den vreemden invloed doen afstuiten, en 's lands gebruiken ongeschonden behouden. In de XIe eeuw kon Richilde, die te Bergen in Henegouwen verbleef, hare willekeurige regeringswyze niet lang staende houden; weldra vloog men, door gansch het land, te wapen, en daer zy in 1072 den slag te Cassel verloor, werden de door haer aengestelde ambtenaren uit de vlaemschsprekende landschappen verbannen. Toen de Franschen alhier in 't begin der XIVe eeuw Chatillon als ruwaert deden herkennen, en het land naer hunnen wil en door de gewapende macht wilden bedwingen, gedoogde Vlaenderen dit juk niet lang. Op het sein van *Schild en Vriend* ging de vryheidskreet te Brugge op, en de Walen werden uit Vlaenderen naer hun land te rug gedreven.

In het tydvak, waerover wy nu handelen, in het begin der XVe eeuw met het franschsprekende Bourgondie vereenigd, had Vlaenderen ook wel tot een gewapenden tegenweer kunnen overgaen, zoo Jan Zonder Vrees, by de hieronder geplaetste akte, geen recht, aen de vertoogen tegen de inbreuken van 's lands wetten, hadde gedaen.

Ten IIe werd besproken, dat Vlaenderen zyne eigene rechtsgebruiken zou bezitten, *by scepenen ende by mannen, elc daer hy behoorde, sonder voorder betroocken te sijne,* en opzichtelyk s'graven heerlyke en leenroerige rechten, zou hy zyne wetachtige kamer hier over houden in het *Vlaemschsprekende* Vlaenderen, dezerzyds de Lei, zoo als het gebruikelyk was ten tyde van graef Lodewyk van Male.

Ten IIIe werd vertoond, hoe Vlaenderens welvaert vervallen was door den Engelschen oorlog, weshalve men wenschte, dat door s'graven hulp *het land van Vlaenderen moghte bliven staende in payse, neerynghen ende coepmanscepen, sonder hem in eeniger manieren te bewindene van der orloghen tusschen Vrankerike ende Enghelant.* Kort hierop werden de voorwaerden van een koophandels-tractaet tusschen Vlaenderen en Engeland te Calais besproken en vastgesteld, hetwelk op den 10 Maert 1406 door den koning van Engeland te Westminster werd goedgekeurd [1].

By het IVe punt vergde men het behouden van 's lands grenzen, en voornamenlyk de stad Grevelinge, welke alstoen door de Engelschen werd bezeten.

En het V^e^ punt was, van Vlaenderens staetszaken alleen in de landtael (het Vlaemsch) te behandelen. Hier by werd aengemerkt, *dat het hadde zeer vreemde gheweest in dien tijden* (van Lodewyk van Male) *ende soude noch, dat men dien van Bourgoingnen, van Artois ende van Niveers verantwoort hadde, ofte noch verandwoorde, up hare verzoeken, in* vlaemscher *tongen.*

De oorspronglyke akte, welke de verzoeken der staten en de antwoorden des hertogen breedvoerig bevat,

1 Zie *Hist. de Bourgogne, par* Plancher, Dijon, 1748. T. III, p. 238.

vindt men op bl. 81 van het Cartularium, genaemd den *Geluwen boek* C, berustende ter stadsarchiven te Gent. Dit stuk kwam ons zoo belangryk voor, dat wy hetzelve alhier den lezer geheel onder het oog brengen.

Gent, 1836.

PH^s.^ BLOMMAERT.

Dit zijn de pointen ende versouken die an u [1], *harde gheduchte here ende prinche, uwe oemoedeghe subgite ende ondersaten, soepenen ende raed van uwer stede van* Ghend, *metgader den ghedeputeerden van uwen steden* Brugge, Ypre, *ende lande van den* Vryen, *doen, ute laste hemlieden ghegheven uten ghemeenen course van uwen oemoedighen ondersaten van den vorseide steden ende lande van den vryen.* (*Ende de andwordede der up ghegheven by mer* Heynricke van Spire, *gouvernuer van Rijsele, in presencien van onsen gheduchten heere.*)

EERST, dat U, harde gheduchte heere, ende naturlic prinche, ghelieven wille residencie te doene, metgaders onser gheduchter vrouwen ende princessen, der hertoghinnen van Borgoingien, graefnedinne van Vlaenderen, uwer gheselneden, binnen uwen vorseiden lande van Vlaenderen, ter stede daer 't U best ghelieven sal, ende in 't caes daer U ghelievede by tijden te vertreckenen, dan te latene onser vorseide gheduchter vrouwen ende

1 Voor vele woorden, beginnende met een klinker, is een *h* geplaetst, als *hu, huwer, houden*, enz., in plaets van *u, uwer, ouden*. Ter gemakkelykere lezing hebben wy deze overtollige letter weggelaten.

princessen in uwe vorseiden land, ghelast wesende in den name van U met vulre macht, ende ghestoffeert met rade, de nature van uwen vorseiden lande kennende, om reparacie te doene van allen sake ende sticken, die den vorseiden uwen lande overcommen mochten, sonder uwen vorseiden lande omme eenighe ghebreke voerdere te volghen, aenghesien de groete scaden, grieve, ende achterdeele, die 't vorseide land by der absencien van den prinche ghehadt heeft, ghelijc dat te diveersen tijden, ende vele stonden, ghetoecht geweest es van tsland weghe vorseit.

Up welc point vorseit den goeden lieden vanden ghemeenen lande, boven ghenoumt, was verandwort in de maniere als hier naer volget: Dat onse gheduchte heere ende prinche, binnen den levene van minen heere sinen vadere, ende van mer vrouwen sire moeder, wien God ghenadich zy, ende sint dat hy eerst beseffen ende kennesse hadde, groete minne ende jonste ghehadt heeft ten lande waert van Vlaendren, ende groete begerte omme der inne te commen, ende dat te visenteerne, ende ghecommen hadde, by also dat goelicx hadde moghen wesen, ende dat die minne ende jonste in hem niet ghefaeliert en ware, maer noch heeft die minne ende jonste, ende so vele te meer dat hy here ende prinche es van den lande, ende heeft goeden wille dicwile der inne te resideerne, ende soude, so hy eerst mochte, der inne ontbieden onser gheduchter vrouwen, sire gheselneden, ende so welken tijden hy der buten wesen moeste, omme eenighen saken, die hy te doene hadde, soude haer der inne laten met vulre macht, ende ghestoffeert met rade, de condicien ende nature van den lande kennende; ende waert dat hy, buten lande wesende, hare onbode ofte dat so by hem trecken moeste, waert omme 't huwelic van haren kinderen, ofte andersins, hy soude laten binnen

sinen lande heeren van sinen rade, de condicien ende nature van sinen lande bekennende, te wien men vertrec hebben soude moghen, omme berecht te hebbene van saken, dien den lande overcommen soude moghen, in der manieren dat land versocht heeft.

Dander point. Idem, dat U, harde gheduchte heere ende princhе, ghelieven wille u land van Vlaendren te houdene ende te doen houdene in rechten, wetten, previlegyen, costumen ende usagien, ghelijc het van ouden ende langhen tijden, ende speciaellic binnen levene van goeder ghedijnkenesse 's graven Lodewijcs, Uwes groetheeren, ghehouden was, ende dat het gheregheert zy by scepenen, ende by mannen, elc daer hy behoren sal, sonder voorder betrocken te sijne, behouden dien, dat 't gheent dat uwer souverainiteit toebehoort te scheedene, dat te doen handelen in vlaemsche, by den heeren van uwen rade, in de audiencie, also ghecostumeert was by den levene van den vorseiden grave Lodewijc, ende daer U ghelieft camere te houdene, omme 't ressort van vonnessen van mannen, ofte omme 't bewaren van uwer heerlicheden, dat U ghelieven wille die te houdene in Vlaendren, binnen der Leyen, in vlaemscher tonghen, ende in sulker vormen ende manieren, als de grave Lodewijc vorseit sine camere te houdene plach.

Up 't point voorscreven so was verandwoort aldus: Ghelijc dat de ghedeputeerde t'andren tijden beseven mochten hebben, by den ghenen dat hem verandwoort hadde ghesijn, onse gheduchte heere ende prinche meende, ende wilde dat de previlegyen, vryheden, costumen, ende usagyen van sinen lande, ghehouden worden, ende dat dlant gheregeert worde by scepenen ende mannen, elc daer hy behoorde, altoes behouden sire heerlicheden, die hy betroude dat dland houden wilde;

ende dat van allen saken, sire heerlicheden anclevende, hy voort an sine audiencie soude doen houden in vlaemscher tonghen, ghelijc dat van ouden tijden ghecostumeert was, ende als van sire cameren, ghemeerct dat hy nyeuwelynghe in 't land commen ware, hy lettel raed ende avijs ghehadt hadde, omme camere te houdene, ofte waer hy se houden wilde, maer ghelievede hem, camere te houdene, dat hy die houden sal in Vlaenderen, daer men vlaemsch spreect, ende in vlaemscher tonghen, ende dat omme dat binnen den levene van minen here sinen vadere, ende van mer vrouwen sire moedre, vele processen hinghen in de camere te Rijssele, daer af dat waren eenighe in rechte, andre in commissa. Ende soude men die nu handelen in vlaemsche, ofte van nyeus weder beghinnen, ghemeerct dat in vlaemsche overghegheven es, ende de gheschryfte ghemaect zijn, dat datte groetelic commen soude ten quetse van partien, so sal hy daertoe deputeeren eenighe van sinen rade, omme die saken ende ghedinghen te slitene, so men eerst ende curtst sal moghen, sonder eenighe nyeuwe saken daer inne te betreckene, ende so welken tyden de processen ghesleten sullen sijn, niet meer camere te Rijssele houden en sal.

Terde point. Item, dat U harde gheduchte heere wille ghelieven neerenstelike, ende sonder vertrec, te verstane ten traytiete, beghonnen tusschen Inghelandt ende Vlaendren, anclevende der neerijnghen van der draperien van den ingelschen wullen, ende der ghemeenre coepmanscepen, daer mede uwen vorseiden lande groetelic gheholpen mach werden, ende daer de contrarie gheschiede, dies God verden moete, groetelic ontholpen, ghemeerct dat 't vorseide land van Vlaendren niet gherekent en es, noch sculdich en es te zine allen andren

landen, die up hem selven leven, ghelijc, mids dat dmeeste deel van dien ghesustineert moet wesen, by aventueren, van den coepmanscepen der ancommende ende arriverende by der zee, ute allen conincriken, de welke coepmanscepe heescht ende begheert veylichede, pays, ruste ende vriendelike antierijnghe, ghedaen te sine den ghenen die met haren goede ende coepmanschepen 't vorseide land van Vlaendren versouken sullen, curte expedicie van wette, sonder gheleedt te zine by lancheden van processe of ghedinghe, anders so waren de coepliede ghescepen 't vorseide land te scuwene, ende hem der ute met allen te vervremdene, welke saken ende sticken redunderen souden in grooten quetse, prejudicien, ende achterdeele, beede van U harde gheduchte heere, ende van uwen lande van Vlaenderen, ghemeenlic, der jeghen het zeere qualic moghen soude, ghemeerct den cranken staet ende groet aermoede, daer in 't selve land by ghebreke van neerijnghen ende coepmanscepen, langhen tijden ghedervet, ghevallen es, ende noch meer vallen soude moeten, daer 't by U, harde gheduchte heere, niet curtelijnghe gheremediert en worde, also wy te vollen in U betrouwen; ende voort, dat by hulpen van U 't vorseide land van Vlaendren moghe bliven staende in payse, neerijnghen ende coepmanscepen, sonder hem in eenigher manieren te bewindene van der orloghen, tusschen Vrankerike ende Inghelant, alwaert dat 't vorseide orloghe voortghinghe, ghelijc dat stont by den tijde van den grave Lodewijc vorseit, ende het sculdich es te stane, uter vierthuut van zekeren previlegyen, gheoctroyert ende ghegheven den selven lande, by den coninc Philipse, en den andren coninghen van Vrankerike, dies ziele God ghedinke, ende sonderlijnghe den lande van Vlaenderen van node es.

Hier op was verandwoort: Hoe dat, na 't overliden

van onser gheduchter vrouwen, sire moeder, hy alle de diligencie ghedaen hadde, beede te Parijs an den coninc, ende an de ambassiatuers van Ingheland, omme 't volcomen van den traitieten, ende dese saken niemen so seere an en cleven als hem, dat sijn land ghehouden worde in neerijnghen ende coepmanscepen, want so dlandt ende sine subgyte rijkere waren, so hem meer der mede gheholpen ware, ende meende, ghelijc dat hi beghonnen hadde, al sinen neerenst te doene omme 't volcomen van den traitieten, ende van der dachvaert, so dat an hem gheen ghebrec wesen en sal, ende dat dlandt wel beseffen sal, ende ten proffijte van sinen lande.

Tvierde point. Item dat U, harde gheduchte heere, wille ghelieven de stede van *Grevelinghe* ende 't *Westland* te houdene adjoinct uwen vorseiden lande van Vlaendren, sonder te ghedoeghene de vorseide stede ende dland afghescheeden te wesene van den selven uwen lande.

Hier up verandwoort: Dat onse gheduchte heere meende de palen van sinen lande te houdene, ende dat hy meende de stede van Grevelinghe ende dWestland te houdene, ghelijc sinen andren lande van Vlaendren, ende negheensins te ghedoeghene, dat men die afscheeden ende vermindren soude.

Tvijfste point. Item, harde gheduchte heere ende princhе, ansien ende gemerct dlast, dat de vorseide scepenen ende raed, metgaders de ghedeputeerden ontfanghen hebben, elc in 't sine, daer buten dat zy niet en souden moghen ofte durren gaen, in eenigher manieren, u wille ghelieven, beede up de versouke ende up andre, die sy te doene moghen sullen hebben, eist te uwer edelre princhе, ter presencien van minen heere den cansellier, ofte van den heeren van uwen edelen rade, van den vier leden weghen

van uwen vorseiden lande, in 't ghemeene, oft by elken, bisondere, te verandwoordene ende te doene verandwoordene in *vlaemscher tale,* die uwen lande ghemeene es, want anders in negheenre manieren sy en souden se durren ontfaen, ghemerct dat binnen den tijden van uwen vorseiden groetheere, de welke meer lande hadde dan Vlaendren, ende omme die te beleedene ende te regeerne hy hadde diverse rade, by den welken hy dede elken van sinen landen, die versouc an hem deden, verandwoorden in de tale van den lande, danen zy waren, ende hadde zeere vremde gheweest, in dien tijden, ende soude noch, dat men dien van Bourgoingnen, van Artoys ende van Niveers verandwoort hadde, ofte noch verandwoorde, up hare versouke, in vlaemscher tonghen, ende oec sijn die van Vlaendren niet schuldich te wesene van argere condicien, dan de vors. van Bourgoingien, ende van Artoys, ofte die van Brabant, van Hollandt ende Zeelandt, die niet en useeren dan hare moederlike tale, niet wederstaende dat mijn heere van Lemborch, ende regent van Brabant, uter vranxscher croenen commen es, ende mijn heere van Hollandt andre landen heeft, daer men walsch spreect.

Up 't voorscrevene point was verantwoort aldus: Dat onse vorseide here wilde, ende consenteerde, dat alle de versouke, die de viere lede van sinen lande te gadre, of elc bijsonder, vort an doen sullen, zy an onser gheduchter vrouwen, of an sinen raed, dat men se doe in *vlaemscher tonghen,* ende dat men hem der up verandwoorde in vlaemsche [1].

1 Reeds op het einde der XIII[e] eeuw, by de regering van koning Philips den schoone, waren moeilykheden over het gebruik der fransche tael in staetszaken ontstaen; doch een arrest van 1290 deed der landtale recht. Zie *Flandrische staats- und rechtsge-*

Ende naer dese andwoorde was by den vorn. ghedeputeerden gherepliceert in deser manieren: Eerst bedankende onsen gheduchten heere ende princhc, van der soetere ende gracieusere andwoorden, die hem ghelieft hadde te ghevene sinen ghedeputeerden, up hare versouke, ende mids dat hy, onder dandre, hadde ghedaen verandwoorden, dat hy sinen neerenst doen soude omme de vorderynghe van der coepmanscepen te verstane ten traitiete tusschen Vlaendren ende Ingheland, ende oec van den stede van Grevelinghe, ende den Westlande, in der manieren boven verclaert, so wart hem datte weder versocht ende ghebeden, dat hem ghelievede bevel te doen te Grevelinge, ende eldre, up den zeecant, dat sy niet ute varen en souden, omme eenighe scade te draghene ter zee, daer mede dat 't voorseide traitiet belet mochte werden; ende alse van den processen, hanghende in de camere van Rijssele, even verre dat die ghespruut waren, ofte sijn, uut causen van den despointementen, die de liede ghehadt hebben by den officijrs in hare vryheden, wetten, costumen, ende usagyen, dat hem ghelieven wille die processe te doene cesseerne met allen, ghemerct dat hy belooft ende gezworen hadde dlandt te houdene in sire wetten, vryheden, costumen, ende usagyen, also sy volmaectelike hem betrouden, dat hy 't houden soude, ghelijc dat hy 't hem toegheseit hadde, ende dat de processe, touchierende partie jeghen partie, hem ghelieven wille te legghene in de audiencie, in sulken state, als sy nu sijn, ende daer hem datte ghebueren mochte, zy danctens Godt; daer 't hem niet

schichte von L. A. Warnkoenig, 2 B., bl. 83, en J. Meyeri *Ann. Fland.* pag. 83 a. De belofte, in 1405 door Jan Zonder Vrees gedaen, werd in het groot privilegie van Maria van Bourgondie, in 1478, vernieuwd.

ghebueren en mochte, dochte hemlieden, dat de costumen van den lande niet souden moghen werden ghehauden, also hy hem belooft heeft.

Up welke replike verandwoord was aldus: Eerst van den bedankene van der soeter andwoorden, dat hy datte gherne ghedaen hadde, ende also soude hy 't houden; ende alse van der stede van Grevelinge, dat hy daer inne bewaren soude sine heerlichede, also hy boven hadde ghedaen verandwoorden. Item, als van bevel te doene, dat men uut Grevelingen, ende eldre up de zeecant, niet ute varen soude, omme mesdoen ter zee Inghelschen coeplieden, noch andren, dat hy daer inne doen soude 't beste, dat hy doen soude moghen, ten proffijte van zinen lande, ende so vele dat dlant gheware soude werden. Ende alse van den processen, hanghende te Rijssele, dat van dien hy lettel wiste, maer soudse doen visenteeren, ende also verre, als die nopten den despointementen van den leden, dat men hem die overgave, hy daer inne soude vulcommen de andwoorde boven ghegheven. Ende in also verren als de processen hanghen, partien jeghen partien, sone soude hy gheensins, bewarende partien rechte, die elre moghen doen betrecken, aensiende dat die processen in walsche ghehandelt zijn, ende in sulker manieren de ghescriften overghegheven; ende, soude men die weder van niews beghinnen, partien te zeere ghequetst souden wesen; maer sal tusschen partien doen traitieren omme die te appointeerne, ende dbeste der inne te doene, ende mids desen consenteerde allen partien eenen langhen tijd te versettene, te dien ende, dat binnen middelens tijden, in der manieren voorscreven der inne gheprocedeert mochte werden.

Dese andwoorde was ghedaen, ghegheven by minen heere vorseit, ende in sine presencie, in sijn hof te

Walle [1], binnen der stede van Ghend, ten 21[sten] dach van Aprille in 't jaer dussentich cccc. ende vire. Present minen heere van *Niveers*, sijnen broeder, mer *Jan de Sauch*, zijn cansellier. Mijnheere de proofst van Sente Donaes. Mijnheere *Van Ghistele*. Mijnheere van *Sent Jorijs*. De vidame *d'Anveus*. De heere *van Croy*. Mer *Heinric van Spire*. Mijnheere *Van der Capellen*. De heeren *van Pouken*. Mer *Jan van Ghistele*. Mijnsheere sone Mer *Jan van Ghistele*, heere van Dudsele. De heere van *Waverijn*. Mer *Jacob van Cortiamble*. Mer *Willem van Haelwine*. Mer *Jan Blanckaert*. *Jan Blondeel*. Meester *Jan de Melas*. Meester *Eulaerd des Abeanx*. *Claeis Huten hove*. Meester *Diederic Gheerebode*. Meester *Daneel Alaert*. *Digne Raponde*. Meester *Roelandt van Moerkerke*. *Danckaert van Ogerlanden*, ende meer andre. Ende dese andwoorde was ontfaen van den vier leden weghen, by den persoenen hier naer ghedaen, eerst van der stede weghe van Ghend, *Ghelnoet Damman, Jacob van den Pitte*, voorscepenen, *Victor van der Zickelen, Martijn Soetaert, Thomaes Storem, Jacob huter galeyden, Joes van Valmerbeke*, ende *Jacob Sneevoet*, pensyonaris. Item van der stede weghen van Brugghe, *Lievin Scutelare*, borchmeester, *Jan Hoenin, Jan Heldebolle, Jan van der Bursen*, ende *Victor van Leffijn-*

1 Behoorde in de vroegere tyden aen de Kasteleinen van Gent, werd sinds 1281 soms *Sanderswalle* genaemd, en kwam in 1353 aen graef Lodewyk van Male. Het strekte den vorsten, uit den Bourgondischen stam, veeltyds ten verblyve, en droeg sinds den naem van *Prinsenhof*.

De andere hoven, welke de graven van Vlaenderen te Gent hadden waren: het *Gravenkasteel*, in de IX[e] eeuw gesticht, het *Stalhof*, digt by St. Pieters abdy, het *hof ten Spriete* op de Lei, nevens het *Verloren Kost-straetjen*, en het *Hof ter Posteerne*, in 1378, door Lodewyk van Male gebouwd.

ghen, pensionaris. Item van der stede weghe van Ypre, mer *Jan Belle,* heere van Boessijnghen, *Jan Belle* voeghden, mer *Victor van Lichtervelde,* heere van Staden, ende *Boudin de Meedom,* pensionaris. Item van den lande van der Vryen, mer *Jan van Oestkerke, Gillis van der Kercsteden, Stevin Onsijn,* boorchmeester, ende meester *Claeis van der Eeken,* pensionaris.

Ende dit aldus overleden wesenden, de voors. vier leden droughen over een, ende sloten, dat van nu voort an, alle de versouke, die men doen soude an minen heere, an mire vrouwen, sire gheselneden, an minen heere den cansellier, ende an minen heeren van den rade, eist van den vier leden weghen, ofte elc byzondre ende by wien de versouke ghedaen sullen wesen, dat men die doe in *vlaemsche*, ende de andwoorde in *vlaemsche* ontfanghe. Ende waer 't also, dat men die andwoorde in walsche gheven wilde, dat men 't wedersegghen soude, ende gheensins over antwoorde ontfaen, maer gheven te kennene, dat men 't soude moeten brijnghen ter kennessen van den viere leden van den lande, de welke ghehouden sullen wesen dat te achtervolghene, te dien ende dat de andwoorde van onsen gheduchten heere vorsc. vulcommen zy, ende dat niement in gheenre manieren hier buten gaen soude. Item dat elc van der vier leden dit te kennene gheven sal den steden, wetten, ofte casselrien, onder hemlieden gheseten, te dien ende dat zy 't voort an aldus houden, sonder in eenigher manieren der jeghen te gaene, up de verbuerte de bijstandichede van den lande. Ende sijn hier af ghemaect viere cedulen, daer elc van den leden eene af heeft, ludende alleens, van worde te worde ghecollaciert, d'een metten andren.

OUDE RYMSPREUKEN.

De duitschers roemen zeer op eene verzameling van berymde spreuken uit de dertiende eeuw, by hen bekend onder den naem van *Freidank*, laetstelyk door Willem Grimm op nieuw uitgegeven [1]. Men vindt in dezelve zeer scherpzinnige zetregels en oordeelvellingen omtrent zedelyke en geestelyke onderwerpen; doch het is nog niet ten vollen uitgemaekt of dit werk voor eene byeenbrenging van, door verschillende persoonen vervaerdigde, zedelessen moet worden gehouden, waeraen men den verdichten naem van *Freidank* gaf (zoo als by ons zeker bundeltjen van minneliederen aen Lievinus Vander Minnen werd toegeschreven), dan of werkelyk dit boek van zekeren dichter Freidank afkomstig zy. Grimm's toelichtingen op dit punt pleiten voor het laetste gevoelen.

Intusschen is het zeker, dat zeer vele spreuken van den *Freidank* byna letterlyk overeenkomen met een groot getal rymregels, welke men op de schutbladen van oude handschriften niet zelden afzonderlyk aentreft, en waerby men toch niet onderstellen kan dat men *Fridankes bescheidenheit* telkens hebbe voor oogen gehad. Veeleer staet te gelooven dat de meesten uit den mond van het volk zyn opgezameld geweest, als sints onheugelyke tyden by de geheele duitsche natie bekend, en in omloop geweest zynde. De heer Mone heeft in het laetste stuk van den *Anzeiger für Kunde der teutschen Vorzeit* (1836, bl. 427) aengetoond, dat verschillende

1 *Fridankes bescheidenheit, von* Willelm Grimm, Göttingen, 1834.

rymspreuken, op het voorste schutblad van myn perkamenten afschrift der *Naturen bloem* van Maerlant voorkomende, letterlyk dezelfde zyn, als die men op bl. 85, 96, 101, 106, 111 en 115 van den *Freidank* ontmoet. Het handschrift van den heer Van Hulthem, van het einde der XIVe eeuw, waeruit de fabels, in mynen *Reinaert,* bladzyde 287—295, getrokken zyn, bevat twee zulke verzamelingen van *Spreuken,* even belangryk als die van den hoogduitschen bundel, doch niet even goed gerangschikt om een geheel uit te maken. Ik laet hier den inhoud der eerste volgen, namelyk eerst de tweeregelige rymen, en vervolgens de andere, elk naer hun soort. Wy zullen later gelegenheid hebben ook de tweede verzameling te plaetsen, en dan misschien op den inhoud nog nader terugkomen.

J. F. WILLEMS.



VAN ALDERHANDE SPROKENE,

CLEIN NOTABEL VERSKINE.

In trouwen ben ic bleven, hoe dat mi vergheet,
Ontrouwe hebbic verdreven, want ic hebse leet.

Leet om lief soe willic horen,
Ende dat verdraghen sonder storen.

Ach, men siet selden
Trouwe met trouwen ghelden!

In trouwen willic volstaen,
Al soudt mi ane mijn leven gaen.

Die in trouwen wilt volstaen,
Hi moet seker te nieute gaen.

Die quaet peinsen sijn ons bi:
Hoet u, ic hoede mi.

Goede hoede in alder stont
Stopt den wroeghers haren mont.

Daer goede hoede es daer es goet vrede,
Te nauwe hoede en gheet niet mede.

Te nauwe hoede heeft ghedaen
Den meneghen uut sire eren gaen.

Ic minne met trouwen, ende ic en weet
Ocht men mi mint: dats mi leet.

Die meneghe es int herte ghepijnt
Om dat de sonne in dwater scijnt.

1 *Vergeet*, vergaet. — 10 *Te nieute*, te niet. — 14 *Wroeghers*, beschuldigers. — 16 *Gheet niet mede*, gaet niet, gedydt niet wel. — 18 *Den meneghen*, velen. *Sire*, zyner. — 20 *Ocht*, of.

Ach op een verbeiden,
Lief, sonder scheiden.

Ghetrouwen vrient langhe ghesocht,
Lettel vonden, ende saen verwrocht.

Hen es gheen soe quade venijn
Als vrient te scinen, ende viant sijn.

Die last draghet mach lusten
Stat te vinden, daer mach rusten.

Scalcheit ende smeken sijn twee dinghen
Die doghet ende scamelheit tonder bringhen.

Ic en bens allene niet
Die van minnen heeft verdriet.

Merken es een edel goet
Als men drie letteren ave doet.

Trouwe verborghen
Houdt mi in sorghen.

Die mi beniden die sien op hen,
Ende laten mi over dat ic ben.

Ic ben verraden onverdient:
Die mi verriet hi sceen mijn vrient.

Helen es die ordene mijn:
Die wilt hi mach mijn gheselle sijn.

Dalderbeste dat men vint
Dats dat elc hem selven kint.

2 *Sans adieu.* — 4 *Lettel vonden*, luttel gevonden. *Saen*, spoedig. — 5 *Hen es*, het en is, daer en is. — 8 *Stat*, plaets. — 9 *Smeken*, vleien. — 10 *Doghet*, deugd. — 13 *Merken* enz. Wanneer men de drie eerste letters van het woord afneemt blyft er *ken* staen. De zetregel zou dus zyn: *opmerken* is niet genoeg; men moet leeren *kennen*. — 18 *Over*, voor. — 21 Heelen (verzwygen) is myn ordensregel.

Hopen doet mi dueren,
Nochtan staet mi ter aventuren.

Dat niet en es dat mach noch sijn,
Daer op soe rust die herte mijn.

Trouwe es ghecroent in mi
Woudsi mi met trouwen staen bi.

Met trouwen te dienen, in ghere niet el:
Ic hope het sal mi lonen wel.

Het ware onrecht si en lonet mi
Die ghene die ic eyghen si.

Goeden dienst en bleef noit onvergouden
Den ghenen, die hem ghestadech houden.

Die hem moet wachten telker uren
Hem wert sijn leven sere te suren.

Die wiste hoe node ic hore quaet seggen
Van minen lieve, hi soudt af leggen.

Trecht leit onder voet ghetorden:
Scalc raet es nu wijsheit worden.

Seker hi es ghescint
Soe wie met trouwen mint.

Ic bent, besiet mi wale,
Die met trouwen loent te male.

Alsoe ghetrouwe als die hont
Willic sijn, in alder stont.

Die trouwe met trouwen loende
Het ware recht dat men hem croende.

2 Het staet my nogthans wisselvallig. — 7 *In ghere niet el,* ik begeer anders niet. — 9, 10 Het ware onrecht zoo my die gene, wiens slaef ik ben, niet beloonde. — 11 *Onvergouden,* onvergolden. — 19 *Ghescint,* lasterlyk geschonden, bedorven.

Die angst ende ghestadecheit mint,
Hem es trouwe ende doecht bekint.

In trouwen soe willic volstaen,
Al soudt mi ane mijn leven gaen.

Wat herten dat allene moet draghen
Haer vernoy, si mach wel claghen.

Op dinen hope soe levic al
Dat mi mijn lief troesten sal.

Ic hebbe mi in dien ghesaet:
Die mijns niet en wilt, hi laet.

Lief, mi es leet u verdriet,
Maer ic en cans ghebeteren niet.

Ach, dats mire herten al te swaer,
Dat men loghene houdt over waer.

Mijn last ic draghe
Met stilder claghe.

Ach, al mijns herten gheren
Dies moetic, leider, nu ontberen.

Swijch ende verdrach,
Ende nemt dat u werden mach.

Nu peinst om mi, als ic om u,
Als lief om lief, dies biddic u.

Bidt den ghenen die u es vrient,
Ende u altoos met trouwen dient.

4 *Si*, enz. Het hart wordt hier vrouwelyk genomen, gelyk eenige regels hooger *de herte*. Zie daerover Bilderdyks *Verklarende geslachtlyst*, verbo *hart*. *Vernoy* is *verdriet*. — 7 *Dinen* voor *die*. *Dyne hoop* zouden nog de brusselaers zeggen, voor *die hoop*. — 9 *In dien ghesaet*, daer toe gezet; op dien regel. — 17 *Gheren*, begeerte. — 23 *Bidt den*. In 't HS. staet *biden*, welk laetste dan alleen geen feil zou zyn wanneer deze twee regels als het slot van de vorige twee moesten beschouwd zyn.

Men doet selc tijt een dinc met rade,
Dat men met crachte niet en dade.

Die goets tijts verbeiden mochte
Hi soude vinden dat hi sochte.

Der niders smere
God verwere.

Die wiste hoe wel welspreken staet,
Hi soude hem scamen, seide hi quaet.

Te wale spreken daer toe hoert sin:
Alst dwort es uut, en mach niet weder in.

Ach, here God, hoe wel hi dade
Die den scemelen gave, eer hi bade.

Die scemel es, ende bidden moet,
Dicke verwandelt hem sijn bloet.

Ocht mi God wilt beraden:
Die niet en cost, wat macht hem scaden?

Die God wilt beraden,
Hi en comt te vroech, no te spade.

Ic woude dat alle wroeghers waren
Ghetongt als odevaren.

Ic wille altoes met trouwen dienen:
Ic hope het sal noch lonen iemen.

Als ghi vonnesse gheven selt
En aensiet vrient noch ghelt.

Die dese werelt wel besiet
En sach noit man soe scone niet.

Ach, dat si mi doden mach,
Die mi dat leven niet en gaf.

1, 2 Byna letterlyk als in *Reinaert*, V° 1035, 1036. — 12 *Den scemelen*, den scamelen, den arme. — 14 *Verwandelt*, verandert, verschiet. — 20 *Odevaren*, ooyvaren. Versta : men zoude ze aen de tong kennen.

Nu slut vaste die sloten, ende ons daer binnen,
Dat ons die wroeghers niet en kinnen.

Ware armoede ere
Soo ware die meneghe een groet here.

Van papen, van bien, ende van scapen,
Daer af soude men altoos rapen.

E ende E ende noch een E
M. CC. L ende IJ,
Dats die ghene, die mi doet wee.

Het steet wel, waer mens ghewaecht,
Dat elc vrouwe int herte draecht
Trouwe den ghenen, dien si mint,
Ende dien si met trouwen kint.

Ghelijc een in den spieghel siet
Sijn aenscijn blicken, ende anders niet,
Dat nemic seker, op mijn lijf,
Also blict trouwe in menech wijf.

Vrouwen die souden sijn ghestade,
Altoes, ende bi niemens rade
Werken, die hem vore of achter
Spreken mochte, daer hem ave quame lachter.

Ay, hoe lettel men ontsiet
Valsche herten, die anders niet
Peinsen, dan si moghen onteren
Beide vrouwen ende heren!

7—9 *E ende E*, enz. Waerschynlyk bedoelt de dichter iets dat hem voorgevallen is ten jare 1252. Mag men hieruit besluiten dat deze spreuken tot de XIIIe eeuw behooren? — 16 *Op mijn lijf,* d. i. ik zweer het u op myn leven. — 21 *Lachter* is *laster*.

Mijn scep dat seilt soe na den gronde
Soe dat niet langher driven en mach:
Het ware tijt dat ic bestonde
Te dienen die mi dat leven gaf.

Mijn gheluc dat rijt te peerde,
Selve soe ga ic te voet:
Altoes soe riet sire verde
Als ic come in sijn ghemoet.

Minnic, soe stervic,
Ende latic, soe bedervic;
Ende minnic nie, soe minnic nu,
Ende minnic iemene, soe min ic u.

Verdraecht soe wie ghi sijt;
Want wie verdraecht hi wint den strijt.
Verdraghen en es ghene blame;
Het is een dinc van hoghen name.

Hen es gheen soe goet gherechte
Als ons doen die blide ansichte:
Sijn dan die gaste wetende ende goet,
Soe eest al te dancken dat men doet.

Die blide es om mijn verdriet,
Alst comt dat hem rampt gesciet
Willicx mi vele te sachter houden:
Aldus hebbic mi wel vergouden.

Dit nuwe jaer doet ons uut comen.
Sijt ghestadich, het sal u vromen;
Want gheen dinc en es soe fijn
Als wel doen ende blide sijn.

7 *Riet sire verde*, rydt het syner vaert, gaet het synen gang, ontvlucht het my. — 11 *Minnic nie*, min ik ooit. — 17 *Hen es*, het en is, daer en is. — 22 *Rampt*, voor *ramp*. De wortel van het woord is *rammen*, dat is, *stooten*; gelyk *druk* van *drukken* stamt. De *t* komt er by voor *te*, als in *het gestoot*te. — 24 *Vergouden*, vergolden. — 26 *Vromen*, baten.

Aen vrouwen en leghet gheen macht:
Die oghen wenen, therte lacht;
Al dat si in seven jaren mint,
Dats binnen derden daghe al wint.

Een man mechtech,
Loes, ende loghenechtich,
Ende die es van haven rijc,
Dats een duvel op ertrijc.

Ic sie den dach ic wille mi verbliden,
Loven ende dancken, tallen tiden,
Den ghenen, die mi heeft ghemaect
Van al den goede, dat mi ghenaect.

Die mi doet dat hi mi an,
Ic saelt hem lonen als ic can,
Eest quaet eest goet ic saels ghedincken,
Ic sal hem van den selven scincken.

Ic was lief, lief was ic;
Doen liever quam doen leidert ic;
Maer, bi den oghen die mi leiden,
Ic doe noch lief van lieven sceiden.

Woudse eenwerf segghen ja,
Altoes woudic haer volghen na;
Ende ochte sijs niet doen en wille,
Mach si dan niet swighen stille?

Dien ic soe lichte verbolghen mach
Hoe soudic dorren, op eneghen dach,
Met hem aventuren lijf, goet, ende ere,
Soe waric sere buten kere.

11 *Die mi heeft ghemaect*, die my begiftigd heeft. — 13 *An*, jonde; van het verbum *onnen*. — 18 *Doen leidert ic*, te lezen: *doen leiderdic*, toen ging het met my erger. De wortel is *leeden*, freq. *leederen*, leed hebben, leed doen. — 26 *Dorren*, durven — 28 *Buten kere*, in een verkeerde gesteltenis, dwaes, verdoold. Zie Huydecoper, op Melis Stoke II, bl. 428.

Die tijt heeft ende tijt laet liden
Die tijt en comt niet tallen tiden;
Ic hadde tijt, die tijt es leden;
Die leden tijt houdt mi beneden.

Die een peert heeft dat qualijc gheet,
Ende een wijf die achter uut sleet,
Ende op elken tee twee exteroghen,
Die man leeft selden sonder doghen.

Twee dinghen sijn, die ic niet en ghere,
Een jonc wijf ende enen speerwere:
Men moeter dicke tsnachs om waken,
Ocht men verliesse met clenen saken.

Die die clincke moet wachten
Daer men sijns niet en wilt achten,
Ende des hoefs niet en mach ghemeten,
Hem mach des wachters sere verdricten.

Dat mi die niders beniden
Willic sachte laten liden;
Want mijn bliscap es haer zeer:
Dat moet hem dueren emmermeer.

Ic woude dat alle clappers tonghen
Op enen roester waren ghebonden,
Telken alsi clappen wouden,
Als ic mijn lief spreken soude.

Ay mi, dats een wort van smerten,
Dat selden comt uut blider herten.
Soe wie *ay mi* seet, ende anders niet,
Van herten soe heeft hi verdriet.

1 *Liden*, voorbygaen. — 6 *Sleet*, slaet. — 7 *Tee*, voor *teen*. Zie Bilderdyks *Verklarende Geslachtlyst*, op *Tee* en *Teen*. — 8 *Doghen*, smartlyden. — 13 *Clinke*, de deurklink. — 15 En alwaer hy den hoef niet meten mag, waer hy niet verder mag dan de deur. *Hoef* was oudtyds een grondmaet, en ook de afgemeten grond zelve. Over het woord kan men nazien Grimm's *Deutsche Rechtsalterthümer*, bl. 535. — 20 *Hem*, hun. — 22 *Ghebonden*. Het woord rymt niet op *tonghen*; doch wanneer men dit laetste zonder op de *g* te drukken goed uitspreekt (byna als *tong-en*) en het eerste als *gebonnen*, dan is het ten minsten een halfrym.

Ghi felle nideghe, hoet u der wraken,
Die ghi doet met achterspraken;
Want ghi in gheenre uren
Den goeden en laet in rasten gheduren.

Ic wille den tijt met vrouden liden;
Hope ende troest doet mi verbliden;
Hope soe willic emmer cronen;
Ic hope mi hope wel sal lonen.

Ontfermech, ghereohtech, ende milde,
Die dese drie poente wel hielde,
Alle die werelt souden minnen,
Ende hi souder hemelrike ane winnen.

Uwen name latic bliven,
Daer en willic niet af scriven.
Ic bevele u gode ende onser vrouwen;
Maer altoes blijft met herten ghetrouwe!

Ic was vrient, ic ben verset,
Sonder verdiente men mijns verghet,
Men mijns verghet, al onverdient:
Die tijt es leden dat ic was vrient.

Suete lief, ghi sijt ene cluse,
Uut u soe vlieghet ene tortelduve:
Dats die tortelduve daer ic na sla;
Ghi sijt mine, lief, als ic u va.

Hovesch lief, ende liberael,
Ghi hebt mi ghescoten met enen strael.
Een rijs van minnen, dat altoes bloyt,
Van uwer herten in de mine groyt.

Onghestadech ende onghetrouwe
Sidi, lief, van herten;

4 *In rasten*, in ruste. — 5 *Met vrouden liden*, in vreugd doorbrengen. — 11 *Souden*, zou hem. — 21 *Cluse*. Het rym vordert *cluve*, dat is *kluft* of *kloft*, gekloven opening, gat. — 24 *Va*, vang. — 26 *Strael*, pyl. — 30 *Sidi*, zyt gy.

Daer omme hebbic groten rouwe,
Ende lide grote smerten.

Hopen es in mi verstorven,
Een ander heeft mijn lief verworven;
Aldaer ic op te hopen plach
Daer heeft een ander de bliscap af.

God die daelde van hier boven
In Marien, den tempel claer:
Die moet u geven, sonder sneven,
Een goed salig blide jaer!

Wintersche nachte,
Vrouwen ghedachte,
Ende herscap hulde,
Verkeren dicke, ende menechfulde.

Twe ghesellen, die houden kijf
Om een onghestadich wijf:
Den welken dien si dan verkiest,
Dats die ghene die meest verliest.

Die te verre wilt betrouwen
Dobbelstenen ende losen vrouwen,
Hi sal dicke hebben meswinde;
Want al haer dinc es loes in dinde.

Die mi met sconen worden dient,
Ende anders niet en es mijn vrient,
Scone worde sal ic hem delen,
Ende anders niet met herten menen.

9 *Sonder sneven*, zonder missen. *Sneven* is eigenlyk *vallen*. — 13 *Herscap hulde*, de vriendschap de toegenegenheid van heeren. — 21 *Meswinde*, miswending, *casus adversus*, *adversitas*, onspoed. VON DER HAGEN, in zyn *Wörterbuch* op GOTFRIED VON STRASSBURG's TRISTAN verklaert het woord door *misdaed*, *malversation*; doch dit is niet volkomen juist. — 22 Want al wat zy doen komt eindelyk (in dinde) op bedrog neêr. — 25 *Delen*. Het woord rymt niet op *menen*. Wellicht moet men lezen *lenen*, of iets dergelyks.

Sonder ghelt ben ic,
Ende dat ghevalt mi dic,
Daer omme es die orde mijn
Een minderbroeder cordekijn.

Daer twee hanen sijn in een huus,
Ende een catte ende een muus,
Ende een oudtman ende een ionc wijf,
Dat huus steet selden sonder kijf.

Laet ons drincken, ende laet ons eten!
Als wi sijn doot sijn wi vergheten,
Van den ghenen alder eerst
Dien ons goet sal bliven meest.

Ic wille mijn herte te mi waert houden,
Ende laten sijn dat wesen moet;
Soe sal dat in mi vercouden
Dat mi dicke peinsen doet.

Trouwe es goet
Daer mense doet:
Si es in mi [houwe?]
Ic bidde u op trouwe.

Grote welde plompt den sin;
Borghe brinct wijsheit in;
Armoede peinst mēneghen list
Daer die welde niet op en ghist.

Soe wie hier comt die huede hem des
Te vindene eert verloren es;
Want die vint eert verloren es
Hi sterft eer hi siec es.

En was noit pape soe out
Noch winter soe cout,

1 *Ghelt.* In 't HS. staet *gheelt*, eene meer verharde uitspraek, gelyk men soms by vlamingen hoort. — 3, 4 Daerom houde ik my als een *mindere* broeder. De koorde (het *cordekijn*) was een teeken der orde. Vergelyk bl. 102, Vs 21. — 8 *Op trouwe.* Hier zou iets moeten volgen, dat in 't HS. ontbreekt.

Dat hem vrosen voet of hande,
Als men hem brachte offerhande.

Die meneghe dicwile op mi sprect,
Ane saghe hi wel wat hem ghebrect,
Of wat hem hier vormaels es gesciet,
Hi sweghe bat ende sprake niet.

Nonnen minne, beghinen tonghe,
Morwe eyere, kinder jonghe,
Dese viere sekerlike
Besciten meneghen op eertrike.

Dat sekerste leven in state te sine,
Dats dat men elken gheve tsine,
Ende recht niet en late verworghen;
Want niemen en heeft sekeren morghen.

Och, wie enich dat ic sie,
Ic ben met andre int ghedachte.
Een werdich troest, met onsten vrie,
Dats die vroude daer ic na wachte.

Scone lief, ic hebbe u alsoe lief
Als die heygher doet den valke;
Mi es te bat, als ic u sie,
Ocht ic die cramp hadde in mijn knie,
Ende mijn oghen al vol calke.

2 *Offerhande.* In Sebastian Frank's *Spruchwörter,* naer de laetste uitgave van Guttenstein (Francfort-am-Mein, 1831, bl. 177) leest men: Der pfaffen Geiz hat bey den Teutschen ein Sprüchwort gemacht, dass man spricht:

Es war kein Winter nie so kalt,
Noch kein Pfaff nie so alt,
Dass er der Kohlen begehrt,
Die weil das Opfer währt.

15, 16 Hoe eenzaem ik ben, nooit ben ik alleen, met myn gedachten. In het HS. staet *mi* voor *met.* Waerschynlyk bleef de *t* in de pen. — 17 *Onsten vrie,* vrye gunst. — 18 *Vroude,* vreugd. — 21 *Te bat,* nog beter.

Hovesch lief, ende goet van gronde,
In sach u noit, in ghere stonde,
Mijn herte en verblide, als ic u sach:
Nu gheeft mi troest met uwen monde,
Lieflijc lief, oft wesen mach.



Op u ghenaden,
Staet mi in staden,
Ic ben u vrient;
Mi niet en scuut,
U niet en veruwt,
Ic hebs verdient.

Hi mach wel claghen sijn verdriet,
Die, tsinen wille, doch eenwerf niet
Spreken en mach sijn minnekijn.
Ach, alsoe es mi ghesciet.
Sie ic op hare, mi dunct si vliet,
Die al heeft die herte mijn.

Wat holpt ghespelt,
Mi en mach gheen ghelt
Staen in staden,
Noch bosch, noch velt;
Maer die mi quelt
Mach mi beraden.

Wats meerre achten,
Dan ydel wachten,
Na lief te doene
Dat es onweert
Ende langher ghemeert
Dant es ghewoene.

2 *In sach*, ik en zag, *in ghere*, in geene. — 3 *Mijn herte en verblide*, of myn hart verblydde. — 7 Staet my by. Over dit *in stade staen* vergelyk myne *Mengelingen*, bl. 47. — 10 Stel u niet te *ruid*, niet te *ruw*, aen. — 11 Ten ware ik het verdiende. — 24 *Meerre*, meerder; en zoo ook elders *naerre*, voor *nader*. Het superlatief werd door de bloote versterking der *r* uitgedrukt. — 27 *Onweert*, versmadelyk. — 28 *Ghemeert*, gemard, gewacht.

Die al laet kinnen
Sijn herte binnen,
Dats een ries;
Maer die vroede
Es in hoede
Altoes dies.

Die wille vroeden,
Hi sal hem hoeden
Na sinen staet;
Want het es te spade
Na der scade
Te soekene raet.

Vele suchten,
Sere duchten
Ongheval,
Luttel spreken,
Dit sijn treken
Van minnen al.

Die morghen die doet sorghen,
Die nacht verteret tgoet:
Woude die avondt sorghen
Alsoe die morghen doet,
Het soude noch menech riden
Die nu gheet te voet.

En es dier
Soe onghehier,

3 *Ries*, dwaze. — 19 *Die morghen* enz. Deze tegenstelling van morgen en avond wordt dikwyls gevonden. Zoo ook in Fridankes *Bescheidenheit*, bl. 58:

Mich grüezent iemer sorgen
Zem êrsten an dem morgen.
Den morgen sorget menneglich,
So ist der âbent vröuden rich.
Hete ein âbent des er gert,
Er wære tûsent morgen wert.

25 *En es*, daer en is. — 26 *Onghehier*, vreeslyk.

Der minnen leven
En was noit ghegheven
Bi scoenheden;
Maer bi ghelucke
Gheeft si haer stucken,
Ende doet noch heden.

Ic wille liden
Ende mi verbliden
Den tijt met suere,
Tot an den dach
Dat comen mach
Goede avontuere.

Mijn uutvercoren cuccuc nest,
Want du mijns herten kerskorf best,
Blaesbalch in minen sinne,
Mijn herte es an u ghevest,
Als een clesse aen een becken hest,
Dat doe ic u bekinnen!

Als die molen maelt,
Ende dat coren daelt,
Soe clinct si dan die belle.
Een quaet wijf soude peysen,
Die duvel sonder af eysen:
Huedes u, ghesellle.

O lieve herte,
Mi doet smerte,
U verre wesen;
Waer ic u bi,
Soe waric vri,
Ende al ghenesen.

Hets beter te sine
Een wile in pine,

13 *Cuccuc*, met de duitsche *u* (oe). — 14 *Best*, *bist*, zyt, bent. — 17 *Hest*, kleeft. — 24 *Huedes u*, hoed u des. My is deze spreuk duister.

Ende niet bederven,
Dan met ghesonden
Te sine in sonden,
Ende daer in sterven.

Scone wijfs te pliene,
Ende die tanesiene
Te nauwe ende tsere,
Dat es een lost
Die dicke cost
Den man sijn ere.

Die jeghen wet
Sijn kint ontset,
Ende met ondade,
Ghesciet hem scande,
Leet meneghelande,
Dats clene scade.

Meneghe vrouwe
Drijft groten rouwe
Alsi doet quaet,
Dat si te doene
Daer na wert coene,
Mids quaden raet.

Dicwile vint,
Die loeslec mint,
Weth ende raet,
Daer hi mede
Behout in vrede
Dat hem es quaet.

Meneghe heeft lijf
Ende ziele om wijf
Ghewaghet beide,
Dat hi te voren
Nochtan verloren
Hem selven seide.

5 *Te pliene*, te plegen, daer mede verkeeren. — 8 *Lost*, lust. — 20, 21 Dat sy naderhand zich wel verstout te doen.

Hets dic mesvallen
Hem, die van allen
Wilt antworde gheven,
Ende van dien dinghen
Die hi volbringhen
Moet op sijn leven.

Eer noet gheseit
Al die waerheit
Heeft meneghen doet,
Ende bracht, int inde,
In groten ellinde:
Dats jammer groet.

Menech swicht ende hoert,
Als hi niet en mach voert,
Ende dinct nochtan el,
Ende toent pays ende vrede,
Tot hi siet sijn stede,
Ende spelt dan sijn spel.

Die na doghet staet,
Sonder baraet,
Dien mach niet deren
Enech valsch raet,
Noch nijt noch haet,
God en saelt weren.

Een goeden here
Claecht dit sere
Sijn lant ghemene,
Dat si niet en daden
Enen quaden,
Groet no clene.

6 *Op sijn leven*, of straf van zyn leven. — 7 Ongedwongen gezeid. — 9 *Doet*, gedut, gefopt; van het verbum *doten*, *dutten*, *dotten*, waervan ook het fransch *ra-dotter*, en het engelsch *dote*. — 15 *El*, anders. — 19 *Doghet*, deugd. — 20 *Baraet*, bedrog.

Soe wat wi jaghen
En mach niet draghen,
Noch hebben spoet,
Wat gode es jeghen;
Ende dies wilt pleghen,
Ghesciet rampoet.

Soe wie dat doet
(Om miede of om goet)
Den vrient onnere,
Hine es niet vrient,
Maer hi ontsiet
Die vrientscap sere.

Hijs loens wel wert,
Die mi verwert,
Ochte warent te voren
Dies ic niet en weet,
Ende daer ane leet
Mijns lijfs ende toren.

Hets dicke ghesien
Dat gherne tien
Die ghene bi een,
Die van herten
Sijn in smerten,
Ochte in gheween.

Eens mans mesval
Es dicke al gheval.
Ere scaedt te male,
Ende groet ramspoet
Es meneghen goet,
Ende lonet wale.

1 *Rampoet.* Waerschynlyk te lezen *rampspoet.* In het oud fransch heeft men *rampo*, crampe, en in HECARTS *Dictionnaire Rouchi-français* leest men voor *Ramposne* une volée de coups de baton. — 8 *Miede,* loon. — 11 *Ontsiet*, lees *ontsint* (stelt zyn zin daervan). — 14 *Verwert*, verwaerd. — 15 *Warnet,* waerschuwt. — 18 *Toren*, verdriet. Versta : waer het einde van myn leven verdriet zou aen lyden. — 20 *Tien*, trekken; *bi een tien*, samenkomen. — 26 *Gheval*, goed geval. — 27 *Te male*, by wyl. — 30 *Wale*, wel.

Die gheven mach
Dien doech den dach,
Ende es wert,
Ende mach ghebieden
Allen lieden,
Wies hi begheert.

Dits wonder
Si hi sonder
Rouwe ende verdriet,
Die in rampspoet
Te male sijn goet
Verloren siet.

Een aerman
Doet dat hi can.
[Wat] een aerm doet
Dats vrome
Dat hem [daer] come
Af ere ende goet.

Die niet en can
En es gheen man,
Noch hi en doech niet,
Daer men dien eert,
Die es gheleert,
Ende voerwaert tiet.

Beter es conste
Dan goet ocht onste
Hier, diese can;
Want dese af gaen,
Daer conste bi staen,
Moet elken man.

Soe meer die herte,
Die is in smerte,

2 Dien gaet het den geheelen dag wel. — 3 *Es weert*, is bemind. — 6 *Wies*, wes, wat. — 8, 9 Dat hy zonder rouw of verdriet zy. — 16 *Vrome*, batelyk. — 24 Voorwaerts trekt, voortgaet, in syn saken gelukt. — 26 *Onste*, gunst. — 28 Want dese verlaten den mensch.

Die bliscap siet,
Soe haer meer rout
Ende vernout
Al haer verdriet.

Ontfermecheit
Ende edelheit,
Dit sijn twee saken
Die van naturen,
Tallen uren,
Daer doghet es, smaken.

Wat herte, daer inne
Doghet ende minne
Es van naturen,
Dan caent gheweren,
Al sout hem deren,
Ende moet hem ruren.

Vroude comt gherne,
Al seit ment tscherne,
Na groet droefheit,
Ende groot rampspoet
Na groten moet:
Dats dicke gheseit.

Spelen ende wel singhen,
Dese twee bringhen
Dicke tsmenschen herte
In groter minnen saen,
Daer si niet ontgaen
En moghen sonder smerte.

Soe wie dat mint
Hi heeft oft sint

14 Dat en kan 't niet uithouden, dat moet zich lucht geven. — 17 *Vroude*, vreugd. — 18 *Tscherne*, tot schertsen (al zegt men 't om te spotten). — 21 *Moet*, welgemoedheid. — 26 *Saen*, spoedig. — 30 *Sint*, stelt zyn zin op.

Den sanc altoes,
Als hi wel weet
Dat soe hem steet,
Ocht hi es loes.

Die raet die vint.
Ene vrouwe die mint
In corten stonden,
Eer si verliest
Dat si verkiest:
Daers na gheen gronden.

En es wijsheit
Boven tschalcheit
Eens wijfs die mint,
Noch gheen man
(Hoe vele hi can)
Sine maecten blint.

Menech die mint daer,
Daer men een haer
Om hem niet en gave,
Ende en kan niet,
Nochtan, hi siet,
Ghetrecken ave.

Die mint dien es leet
Dat iement steet
Na dat hi mint;
Want hi en can niet
Hars niemen iet
Van hem een twint.

3 Dat het met hem zoo geschapen staet. — 4 Of wel hy veinst, hy is een bedrieger. — 8, 9, 10 Vreezende de gelegenheid te verliezen van te bezitten hetgeen zy zoo geerne heeft (verkiest), namelyk een man. Ondoorgrondelyk schepsel! — 11 *En es*, daer en is. — 16 Of zy slaet hem blind. — 22 *Aftrekken*, het voorwerp van zyne liefde vaerwel zeggen. — 25 *Na dat*, in de nabyheid van wat. — 26-28 De zin van deze drie regels is my zoo duister, dat ik er geen verklaring weet aan te geven.

Die lief ende leet
Van minne weet,
Ende hevet ontfaen,
Die mach kinnen
Die cracht van minnen,
Ende leren gaen.

Dien God es hout
Dien es menichfout
Beide geluc ende ere;
Daer omme en sal
Sijn ongheval
Niemen claghen tsere.

En doghet herte
Meerre smerte
In ertrike niet,
Dan die ontvliet
Haer herte, ende siet
Dien si ontsiet.

Kint ende vader
Sijn te gader
Saen vereent,
Als int verdriet,
Of daer deen siet
Dat dander weent.

Het comt gherne al,
Alst comen sal,
Recht tenen male,
Rampspoet of spoet,
Of quaet of goet,
Dat wetic wale.

Niemen en weet
Hoe bi dat leet

6 Zelf onderwyzen gaen. — 7 Wien God genegen is. — 13, 14 Geen hart verdraegt meerder smart. — 32 *Dat leet*, dat het leed.

Es dicke tspoede,
Waer bi men sal
In groet gheval
Meest sijn op sijn hoede.

Menech die bidt
Nu dat nu dit,
Met herten sere,
Ende jaghet sijn leet
Daer hijs niet en weet,
Ende sijn onnere.

Hets dicke gheschiet
Datti doet niet
Te male en was,
Die men doot hiet
Ende voer doot liet,
Als dese Pallas.

Dans wonder niet
Dat groet verdriet
Heeft therte, ende rouwe,
Alst doen siet
Daer af en sciet
Noit doer trouwe.

Die anxt der doet
Die es soe groet
Datti verwint
Al ongheval,
Ende minne ende al,
Als hi beghint.

1 *Tspoede*, te, by den voorspoed. — 12, 13 Dat hy niet teenemael dood was. — 16 *Pallas*. Een *pallas* of *pallast*, is een zwaerd; doch dit schynt hier nier bedoeld. Misschien moet men aan zekeren marktguikelaer denken, thans nog *paillasse* geheeten. — 17 Dat en is geen wonder. — 20, 21, 22 Als het (namelyk het hart) de handelwyze ziet van haer, van wie het, uit getrouwheid, nooit scheiden kan. Voor *daer* zal men vermoedelyk *daert* lezen moeten.

Dat es wijsheit
Wie scade ende leit
Emmer hebben moet,
Datti die minste kiese,
Eer hi al verliese,
Beide lijf ende goet.

Een dogdelijc man
Ende die doghet can,
Doet enen doghet ter vaert,
Daer een dorper fel
Ghedeilen niet en can wel
Dan hem wijst sijn aert.

Menech heeft prijs
Ende heet oec wijs
Dies niet en wert,
Daer dicke die man
Die wijsheit can,
Niet en es vermert.

Een verdient,
Al es hi vrient,
Loen wel selken stont,
Die wel gheneest
Hem die gheweest
Heeft siec, ende doot ghewont.

Dicke verkiest
Wanneer verliest
Een man, na dwijf, sijn kint,
Soe sere met herten,
Dat hi der smerten
Sijns wijfs vergeet i mint.

2 *Leit*, leed. — 7 *Dogdelijk*, deugdzaem. — 9 Doet eenen anderen spoedig wel. — 10 *Dorper fel*, een domkop. — 11, 12 Niet anders oplevert dan hem zyn aert ingeeft. — 15 Die 't niet waerd is zoo geheeten te worden. — 18 *Vermert*, vermaerd. — 25-30 Een man die zyn vrouw verliest stelt soms zyn hart zoo zeer op een overgebleven kind, dat hy er zyne vrouw door vergeet. *I mint* is vermoedelyk een schryffeil; en zou men misschien moeten lezen *vergaten vint*.

In dorste aen gaen
Noch bestaen
Gheen man soe coene,
Dat wel angheet
Ende bestoet
Een wijf te doene.

In noet, in anxte, in pine,
Versiet altoos te sine,
God en steet hem bi,
Ende brinct altoes haer ellende
Ten besten ende,
Ende maectse van al vri.

Het heeft onteert
Ende oec verkeert
Menich man sijn wijf,
Ende bracht in pine
Met haren venine,
Ende benomen dlijf.

Die daer goet laet
Daert es bestaet
Ende wel bepijnt,
Ic hope hem baet
Ende niet en scaet,
Som wile een twijnt.

Als God den wint
Selken beghint
Te keerne west,
Soe moet al goet
Sijn ende spoet,
Ende comen best.

1 *In dorste*, voor *en dorste*, daer en zou niet durven. — 8 *Versiet*, let op. De zin is: merk wel op, dat er niemand in nood zoolang blyven kan of God staat ze toch eindelyk by. — 20 *Bestaet*, besteed, wel besteed. — 21 *Wel bepynt*, met moeite verworven. — 23, 24 Ik hoop dat hem geen kleinigheid (twint) zal schaden. — 26 *Selken*, aen de sulken.

Menich mesdoet
Die reine ende goet
Waren ghenoech van live,
Hadden scaemte
Na hare betaemte
Noch maegden, noch wive.

Enen quaden es leet
Dat yemen steet
Na doghet, ocht goet,
Om datti staet
Na sonde ende quaet,
Ende el niet en doet.

Doght van reinen vrouwen
Brinct in een berouwen
Meneghen sire sonden,
Die daer in bestorven
Lichte, ende verdorven
Te lest in [ware] vonden.

Wat manne die troest
Een maget, ende loest
Van sondeliker daet,
Die en mach niet sterven
Noch verderven,
Sijns en moet sijn raet.

Die const can,
Sijt wijf sijt man,
Ocht es wel gheleert,
Die heeft geen noet,
Al es hi bloet,
Waer hi hem bekeert.

1-6 Menig vrouwspersoon, die nu een slecht leven lydt, sou rein en goed syn, zoo slechts de meisjens en de wyven nog de schaemte hadden, die haer betaemt. — 12 *El*, anders. — 15 Menigeen van zyne sonden. — 17 *Lichte*, wellicht. — 20 *Loest*, verlost. — 24 Of daer sal uitkomst voor hem syn, of hy sal zich redden. — 30 *Hem bekeert*, zich begeeft.

Die waerheit steet
Daer saen te gheet
Die loghene altoos,
Ende rouwe ende leet,
(Eer hijs selve weet,)
Es sine, die es loes.

Menech ontsiet
Hem die vliet,
Van anxte der doot,
Dies dicke niet en pliet
Die int verdriet
Es al te groet.

En bleef noit herte
Langhe in smerte,
Die trouwe minde,
Sine bleef vertroest
Ende oec verloest
Van gode, int inde.

Troestelike woert
Sijn goet ghehoert
In alder stont
Elker herten,
Die es in smerten,
Ende ghewont.

Die wel beghint
Ende niet en volint
Dat en es niet voldaen;
Maer die volgheet
Ende vol steet
Sal loen ontfaen.

1-3 De waerheid houdt stand, waer de logen altoos spoedig vergaet (*te gheet*). — 6 Is het lot van hem die bedriegen wil. — 7-12 Menigeen ontziet zyn vluchtenden vyand uit angst voor den dood, terwyl degene, die in al te groot verdriet zit, niet op gelyke wyze handelt (*dies niet en pliet*). — 16 Of sy werd getroost. — 28 *Volgheet,* volgaet, vervolgt.

Sanc ende spel
Die hulpen wel
Der herten bede,
Die verteert
Es ende besweert
Met rouwen ende lede.

Alse hare twee
Met herten wee
Te samen comen,
Ende met staden
Haer herte ontladen,
Dat moet hem vromen.

Een vrouwe die hulpen
Wilt ende stulpen
Eens mans rouwe,
Die en sal niet scheden
Hi en si te vreden
Van hem, dats trouwe.

Wat niet en can
Ghedoen een man,
Noch toe ghebringhen,
Dat heeft toebracht
Met hare cracht
Dwijf saen, met cleinen dinghen.

Een wijf doet spreken
Dicke ende breken,
Des wille niet en hadde een man,
Can si gheneken
Met haren treken
Hem, daer si wilt an.

Lijf, eer minnen
Troest van ghewinnen

7 Wanneer er twee. — 12 *Hem vromen*, hen baten. — 27 Waertoe de man geen wil zou hebben. — 28 *Gheneken*, genaken, naderen.

Noet, dit sijn dinghen
Daer om spreken moet
Dicwile quaet ende goet
Een man sonderlinghe.

Ghelijc dat trect,
Nature die wect,
Ende minne die bint
Daer saen die herte
Met comt in smerte,
Als hi dit kint.

Dicke es coene
Die dinc te doene
Die ghene die mint,
Die hi spade
Sprake ocht dade
Ende minde twint.

Eens menschen herte
Es dicke in smerte
Ende vroude alsoe groet,
Datti en conde
Een wort met monde
Ghespreken om een doot.

Door grote vroude
Rouwe ende oec trouwe
Dat herte ontfeet.
Verlieset wale
Sijn cracht te male,
Dicke eer ment weet.

Na groet mesval
Es boven al
Ghelijc in smake:
Dats, als si twee,

5 Soort zoekt soort. — 10 Zoodra hy het kent. — 16 *Twint*, geenzins. — 22 *Om een doot*, al stont er de dood op. — 25 Ontvangt het hart rouw, enz. — 31 Zy, die van aert overeenstemmen.

Dien beide was wee,
Sijn te ghemake.

Een siet dicke ghescien,
Die hem af tien
Den sonden clein no groet,
Groet onnere ende scande,
Ende wreken gode sijn ande
An meneghen, voer sijn doet.

Menich man en can niet ghespreken
Al soude hem therte breken,
Van volheiden ende van smerten,
Wanneer hem vrouden
Ghedinct, als in ouden
Sijn onghelux ende smerte.

Dat prisic sere
Dat goet ende ere
Vele ghesciet den goeden,
Ende scande ende scade
Die onghenade
Altoes doen den vroeden.

Het comt te love
Soe wie te hove,
Sijt vroech of spade,
Eest quaet of goet,
Wat yement doet,
Na elcs dade.

God es ghewone
Met visione

3-8 Menigeen ziet dikwyls dat er oneer en schande gebeurt aen hen, die het zondig kwaed niet willen afleggen, en dat God de hem aengedane belediging (*ande*) wreekt, enz. — 21, 22 Het strekt tot lof of verdedigt zich voor het gerecht? De zin is duister, en het is onzeker of *soe wie* hier op zyn hoogduitsch moet genomen worden.

Sijn vrient te sprekene ane,
Ende hem te gheven troest
(Tot si sijn verloest)
Ende nemmermeer af te gane.

Men seit dat drome
...... sijn ende fantome
Ende anders twint,
Maer drome die dieden
Somwile den lieden
Diese hem ontbint.

Heren, cnapen,
Vrouwen, papen,
Staen alle na tgoet,
Ende comen gherne,
Al seit ment tscherne,
Waer ment hem doet.

Dicke ghevelt,
Alse vertelt
Een man sijn leven,
Dat hem yet
Dan goet gheschiet,
Ende wert ghegheven.

God ghestaet
Dat een ontsaedt
Dicke wert van herten,
Op dat te badt

3 *Verloest,* verlost. — 9 *Dieden,* bedieden, hebben beteekenissen. — 10 *Ontbint.* Deze spreuk heeft iets van den aenvang des ouden vlaemschen *Roman de la Rose,* volgens het door my gevondene handschrift:

Het seit menech dat in drome
Niet el en es dan idele gome,
Logene ende ongewarichede;
Nochtan heeft men, ter meniger stede,
Dicke die drome vonden waer,
Ende die dinc gescien daer naer.

16 *Doet,* overdoet, geeft. — 19 *Yet,* voor *niet.* — 22 *Ghestaet,* staet toe. — 23 *Ontsaedt,* ontzet, ontsteld. — 25 *Te badt,* te bet, te beter.

Vroude hare stadt
Hebben na die smerten.

Dan es volmaect,
Die vroude smaect
Ierst elken wale,
Wanneer ten inde
Comen es ellinde
Scone tenen male.

Men seit: dats mort,
Verraders wort
Selden nie soe bleven,
Hen wert vertoent
Ende dicke gheloent
Dat selken tleven.

Vele lieden jaghen
Ende waghen
Vele om niet,
Dat, onghequelt,
Een ander velt,
Ende te hans ghesciet.

Niders tonghen
Hebben ghesonghen
Quaet van di,
Condijdt ghekeren,
Ende al in eren,
Soe lieghen si.

Wat doech een here al sonder ere?
Ende een clerc al sonder lere?

1 *Stadt hebben,* plaets grypen. — 9 *Dats mort,* dat is jammer, dat is beklaeglyk. Daer men oudtyds *moort* riep ter aenklachte van een verraderlyk feit, zoo beteekende dat *moort* in de gemeene spraek niets meer dan *iets dat wraek roept.* — 10 *Wort,* voor *woorden.* — 14 *Tleven.* De zin dezer spreuk, indien ik my niet misgisse, komt hier op nêer: het is toch jammer dat het gegeven woord van verraders maer zelden zoo lang houdt, tot men hen kan aentoonen en beloonen van dat zy als verraders leven. — 20 *Te hans ghesciet,* dadelyk te beurt valt (*velt*).

Ende een maecht al sonder docht?
Ende wijn die niemen en verhocht?
Ende een coman onghetrouwe?
Ende een onscamel vrouwe?
Dit sijn de sesse saken
Die de werelt scanden maken.

Als mi vrient te lenen bidt,
Ontseggic hem, ic weet wel dit,
Hi heves in sijn herte toren;
Lenic hem dmine? ic hebbe verloren
Beide mijn goet ende minen vrient;
Nochtan soe en hebbicx niet verdient.
Men vinter van sessen ene
Die gherne ghelden dat si ontlenen.

2 *Verhocht*, verheugd.



EEN WOORD

OVER

DE OUDE RHETORYKKAMERS

IN HET ALGEMEEN,

EN OVER DIE VAN ANTWERPEN

IN HET BYZONDER [1].

EENEN der kragtdaedigste middelen ter beoefening en voortzetting onzer vaderlandsche letteren, is ongetwyfeld het daerstellen van Rhetorykkamers, of letterkundige gezelschappen, waer tael- en dichtlievende vrienden vergaderen om elkander doór aengenaeme en nuttige letteroefeningen te onderrigten, en tot de studie der Nederduytsche tael aen te zetten. Van de vroegste eeuwen af hebben zulke letterkundige gezelschappen in Belgien bestaen, en, gelyk den heer ROBAEYS zeer wel opmerkt, « altyd grooten invloed gehad op het beschaven « en opbouwen onzer moedertael [2].

« Van over oude tijden, zegt den heer KOPS, hebben » zich in Nederland verscheidene fraaije geesten opge- » daan, die in gezelschap samengevoegd, zich met rijmen » en vertooningen van tooneelspelen bezig hielden. In- » dien men zich op de getuigenis van Lambert Bidlo mag » verlaaten, (vervolgt hy,) vond men ten zijnen tijde, in

1 Den schryver heéft verzogt, tot nadere beslissing over de schryfwyze in de nederduytsche tael, zyne spelwyze te behouden.

2 *Iets over de Rhetorykkamers van Dixmude;* zie *Nederduitsche letteroefeningen*, Gent, 1834, bladz. 116.

» de rederijkkamer te Leiden, nog stukken, welken blij» ken gaven dat de rederijkers al voor den jaare 1200 » zijn bekend geweest [1]. » Het schynt ook dat in Braband de rhetorykkamer van Diest, die den naem van *Christus oogen* voerde, in den jaere 1302 bestaen hebbe; « doch dit is geenzins op klare bewysstukken gevestigd, » zegt den heer Robaeys.

Het gewoon bedryf der rhetorykkamers was het vertoonen van tooneelstukken, als ook de beoefening der dichtkunst, en het voornaemste doeleynde hiervan strekte, zoo het schynt, om doór deze spelen de zeden te verbeteren, met nu op eene boertige, dan op eene ernstige wyze, aen ieder zyne pligten te leeren. De eersten bestonden in *blyspelen*, die men *esbattementen* of *battementen*, en *kluchten*, die men ook *kluiten* of *zotte kluiten* noemde. De tweeden voerden den naem van *spelen van zinne*, of *zinnespelen*. Deze oefeningen wierden in het openbaer verrigt, en daertoe noodigde men ook andere kamers of gezelschappen uyt, by middel van kaerten, die zy aen de steden en dorpen toezonden. Op de kaerten stond aengeteekend het voórwerp der vertooning, van het zinnespel of gedicht, dat men uytvoeren moest, als ook den prys of de belooning, voór die het best daerin gelukte. De uytgenoodigde kamers kwamen byeen op gestelden tyd, met veél pragt en luyster. Deze samenkomsten wierden genoemd *intreden*, welke voórtyds onderscheyden wierden in *landjuweelen*, en *haegspelen*, wordende de eersten slechts in de steden gevierd, byzonderlyk ter gelegenheyd der behaeling van eenen eerprys. De tweeden, ook *dorpspelen* geheeten, geschiedden gemeenelyk in de dorpen en vryheden.

1 *Schets eener geschiedenis der Rederijkers*, in de Werken van de maetschappij der Nederlandsche letterkunde, te Leiden, 2de deel, bladz. 216, en volg.

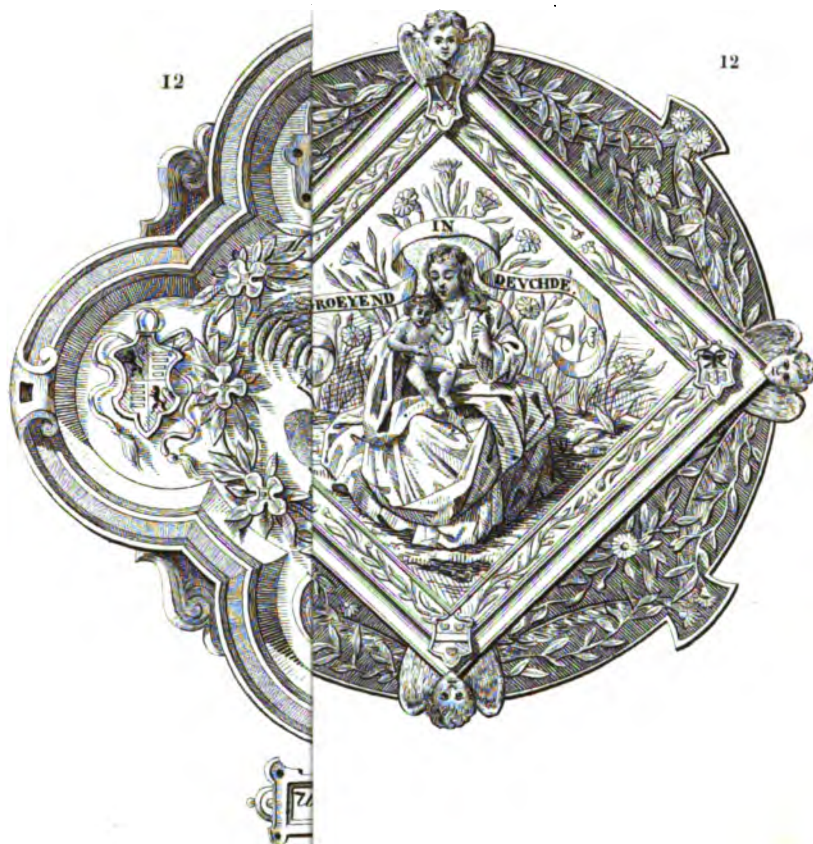
De rhetorykkamers hadden hunne wetten, doór haer zelven voórgeschreéven, en meestal doór hooger gezag bekragtigd. Zy hadden verscheydene voórrechten, en wierden dikwils doór de regeéring dermaete beschermd, dat er, naer sommiger getuygenis (zegt den heer Kops), geene broederschappen met zoo veéle voórrechten en vryheden voórzien waren. De leden der kamers waren onderscheyden in *hoofden* en *kamerbroeders*. De eersten voerden den naem van *keyzer, prins, factor, deken, vinder*. Er was ook eenen *fiskael* om het orde te onderhouden, en alles nategaen; vervolgens eenen *vaendraeger*, die by de slaende trommel voórafging aen het hoofd der leden, als zy naer eenige samenkomst gingen. Gemeenelyk wierd tot *factor*, (maeker of opsteller) gekoózen dien geénen, welken het ervaerendste was in de dichtkunst. Zyne bediening bestond in het voórdraegen der onderscheydene onderwerpen van dichtkunst en van vertooningen, als ook het uytdeelen der verschillige rollen aen de speélders. Zy hadden voór hunnen prins zulken eerbied, dat « zy geene spelen sloten (zegt den schryver van de *Historie der nederduytsche Rymkonst*,) noch » geen gedicht, zelfs geen liedeken, eyndigden, of in het » leste couplet addresseérde zich den poeët tot dien » prince, t'en waere dat er den souvereyn tegenwoórdig » was [1]. » Dan, gelyk in die tyden de vorsten veelal gewoon waren (zoo als den heer Kops opmerkt), « t'hun- » ner verlustiging eenen hofnar te onderhouden, zoo » had men ook, op alle deze kamers, een dergelijk per- » sonaadge, die, gemeenelijk in een zotskap gedost, » bij openbare vertooningen, rijklijk t'zijne toebragt om » het gemeen te vermaaken. »

1 *Historie, regels en bemerkingen wegens de Nederduytsche Rymkonst*. Antwerpen (1773) bl. 16.

Het aengenaeme, zoo als men ziet, wierd dus by het nuttige gevoegd, en daerdoór konde het niet missen of zulke gezelschappen moesten veél opgang maeken, en ieders aendagt verwekken. Ook was het niet alleen by de aenzienelykste persoonen van de stad of het dorp dat zy beschermers en deelgenoóten aentroffen, maer zy wierden zelfs doór de vorsten des lands verheerlykt. Deze déeden zich als leden der rhetorykkamers aenneémen. Wy leézen dat hertog Jan van Braband lid was van de Brusselsche kamer, *het boeck* genaemd; dat koning Filips, aertshertog van Oostenryk, aen de kamer den *gentschen balsem,* waervan hy deelgenoót was, het blazoen geschonken heéft [1]. Hy waerdeérde zoodanig de dichtkunst, dat hy eenen gouden ring met eenen diamantsteen aen den dichter, die het best zyne voórgestelde vraeg in rym zou beantwoórden, ten geschenke gaf. Keyzer Karel den V gaf aen de Amsterdamsche kamer, *in liefd bloeijende,* het blazoen. Prins Willem den I van Oranje heéft het zich eene groote eer gerekend binnen Antwerpen prins der *violieren* te zyn. Onder zoodanige bescherming moesten ongetwyfeld deze gezelschappen in hunne letterkundige oefeningen aengemoedigd worden, en van jaer tot jaer luysterlyker bloeyen.

1 « *Blazoenen* wierden genoemd de geschilderde panneelen in vercierde lysten; in den bovenhoek van den lyst stond gemeynelyk het wapen van den souvereyn; in de dry andere hoeken, de wapens van de plaets, daer sy van kwamen, van de rhetorykkamer, en van den prince der zelve. Het middelvak was gevuld met figuren en zaeken, die in plaetse van woorden, op rym moesten gelezen worden. » *Historie der nederduytsche rymkonst,* bladz. 28. Men vind eenige dier blazoenen afgebeéld in de *Schadtkiste der philosophen en poëten*, Mechelen, 1621, in-folio. (De hierby gevoegde platen verbeelden de Wapenblazoenen der Antwerpsche kamers, volgens de *Spelen van Sinne,* te Antwerpen vertoond en gedrukt ten jare 1561).

DE DE GOUDBLOM.



Genoeg over de rhetorykkamers in het algemeen. Tot verdere kennis van dezelve gelieve den nieuwsgierigen lezer de *schets* van den heer Kops na te gaen, die my in het voórgedraegene tot leydraed gediend heéft.

Nu een woórd over de oude rhetorykkamers van Antwerpen. Deze stad heéft vier rhetorykkamers gehad, waervan de eerste tot blazoen hebbende de *Violiere*, en tot zinspreuk voerende *Uyt jonsten versaemt*, in 1400 opgerigt is geweést; de tweede, den *Olyftak*, tot zinspreuk *Ecce gratia* [1]; de derde, de *Goudsbloem*, tot zinspreuk *Groeyende in deugde;* de vierde, *T'lelieken van Calvarien*, tot zinspreuk *In liefde groeyende.* Den schryver van de *Historie der nederduytsche rymkonst* gewaegt van deze laetste niet.

Het eerste landjuweel, of de eerste intrede, die binnen Antwerpen plaets gehad heéft, is geweést in 1496. Er kwamen op dien dag binnen die stad twee-en-twintig kamers van de omliggende plaetsen, met veél pragt en toestel. Onder dezen waren de *Barbaristen*, en die van de *Boomlooze mande* van Gent; de *Groeyende boom* en *Jenette bloem* van Lier; de rhetorykers van Audenaerde, Aelst, Dendermonde, Hulst, Iperen, en Sevecote, by Gistelen [2]. Twee dagen laeter voegden zich hierby de *Fonteinisten* van Gent, de kamer van Sluis, Oostende, Bergen-op-den-Zoom, Reimerswael en Amsterdam. Er wierd in die vergadering tot beantwoórding opgegeéven: *Welke de grootste genade was, die God tot het meeste heil der menschen verleend had?* De *Jenette bloem* van Lier heéft het best deze vraeg beantwoórd, en dry zilvere kannen tot eerprys behaeld [3].

(1) Zoo als het schynt, had dit gezelschap zyne vergadering op de schilderskamer boven de borze.

2 [Niet Sevecote, maer Sevenberge. J. F. W.]

3 *Historie der Nederlandsche Vorsten*, doór Van Mieris, 1e deel, bladzyde 279.

In het jaer 1515 wierd er eene intrede binnen Mechelen gevierd, waer twee rhetorykkamers van Antwerpen henen kwamen, en waer die der violieren den hoogsten prys van het pragtigst inkomen behaelde. Deze intrede bestond uyt zes honderd persoonen, trotschelyk gedost, zoo te peêrd, te wagen, als te voet.

In het jaer 1532, wierd er binnen Brussel, na den omgang van het H. Sacrament van mirakel, een landjuweel gehouden, op het verzoek van *t'Marien Cransken*. Onder de dertien kamers, welke het zelven bywoonden, waren die van Antwerpen, Mechelen, Diest en Bergen de uytsteékendste, en behaelden er de pryzen.

In het jaer 1539 heéft de kamer der *Violieren* uytgescheénen, en den hoogsten prys behaeld. Er was voórgesteld geweést: *Wat den stervenden mensche den meesten troost aenbragt*. De kamer van Antwerpen had betoogd, volgens deze vraeg, dat den meesten troost des stervenden mensch gelegen was in de verryzenis des vleesch.

In het jaer 1561 wierden binnen Antwerpen eene zoo merkweêrdige intrede gevierd, dat de uytgeévers doór zinnespelen, afbeéldingen en tafereelen, die alsdan vertoond zyn geworden, beweézen hebben « dat de kunst » der poësye in de voorgaande landjuweelen nimmer zo » zeer gebloeid had als thans, nu de verstanden kloeker, » alle kunsten in meerder kennisse, der poëten veelen, » en de liefhebbers zonder getal waren [1]. » Ten dien tyde had de kamer der *Violieren* tot prins den heer *Melchior Schets*, heere van Rumst, en tot haeren hoofdman den heer *Antonis van Stralen*, ridder en heere van Merxem; den eersten was schepen, en den tweeden burgermeester van Antwerpen [2].

1 *Nieuwe Chronyk van Braband*, bladz. 398. Kors, bladz. 254.
2 *Historie der Nederduytsche Rymkonst*, bladz. 18, 19.

Zoo bloeyde de rymkonst, zegt den schryver van de *Historie der Nederduytsche rymkonst,* « dat men byna » niet anders en hoorde spreken, als van cartellen en » brieven, die het een of het ander konstgenoótschap » zond in verscheyde steden, dorpen of vlekken, of daer- » van ontfing, elkander noodigende om op haere spelen » te komen, de pryzen te winnen, de vriendschap te ver- » meerderen, de konsten te verbeteren, en alle herten » op te wekken tot zoo eerlyke tydkortingen. Maer de » nederlandsche beroertens en de inlandsche oórlogen, » de beéldstormerye en andere helsche pesten, die ver- » nielt hebben al wat aen een eerlyk herte kon behae- » gelyk wezen, hebben ook sedert het jaer 1565 de » rymkonst verdrukt. Met deze gelegentheyd mogen » wy dit antwerpsch landjuweel van het jaer 1561 aen- » zien als den alderlesten geeuw van de nederlandsche » weélde. » En inderdaed, sedert 1565, het laetste jaer dat de antwerpsche kamer, de *Goudsbloem,* den hoogsten prys van t'haegspel in de stad Brussel behaeld heéft, treft men byna niets meer aen over de rhetorykkamers van Braband en Vlaenderen. Veéle van de inwooners dezer gewesten, onder welke verscheydene minnaeren der dichtkunst waren, begaven zich, na het overgaen van Antwerpen in 1585, naer Holland, en hebben in Amsterdam twee kamers opgerigt: *de witte lavender-bloem,* tot zinspreuk voerende *wt levender jonst,* en het *Vygeboomken,* tot byschrift hebbende *het soet ver-gaeren.*

Toen de beroertens in de Nederlanden opgehouden hebben, by het twaelfjaerig verdrag van stilstand van wapenen, dat binnen Antwerpen in 1609 besloten wierd, tusschen Albertus en Isabella en de staeten van Holland, zoo is doór den raed van Braband aen de leden der rhetorykkamers het houden hunner vergaderingen

wederom vergund, en het speélen van openbaere tooneelstukken toegestaen geworden. De rhetorykkamer, den *Olyftak* van Antwerpen, heéft in 1616 aen die van den *groeyenden boom* te Lier de kaert eener maendelyke referynfeest, met dit opschrift, *Ecce gratia,* toegezonden. Zulks bleéf wederom een weynig voortdueren tot in 1620, wanneer de rhetorykkamer van Mechelen, genaemd *de Peoen,* eene blazoenfeest gevierd heeft, waer 24 konstgenoótschappen en eenige byzondere Poëéten hunne blazoenen, vergezeld van referynen en liedekens, gebragt hebben. Doch dit is voór de laetste reyze geweést. Het volgende jaer stierf Z. H. Albertus; het twaelfjaerig verdrag was te niet, en het oórlogsvuer begon te blaeken tot in 1648, wanneer, by het tractaet van Munster, de vereenigde Provinciën voór eenen vryen staet zyn erkend geworden. Sedert dien tyd hebben de kunstgenoótschappen, elk op zyne kamer, hunne byzondere feesten gevierd.

Men mag uyt dit alles besluyten, dat de rhetorykkamers veél aen de Nederduytsche tael en dichtkunst toegebragt bebben. Ook heéft men van dan af in byna al de steden van Braband en Vlaenderen, waer zy bestonden, eenen aenhoudenden lust voór de dichtkunst ontdekt. Men heéft ze naderhand vervangen doór andere letterkundige gezelschappen. Ieverige en letterminnende lieden hebben het zich eenen pligt gemaekt voort te zetten hetgeén hunne voórvaders met zoo veél vlyt begonnen hadden. Zoo heéft men in Antwerpen een tael- en dichtlievend genoótschap in 1803, alleen doór dry leden, de heeren J. A. Terbruggen, Arn. Klincko en A. J. Stips, in het huys des eerstgenoemden, zien beginnen, en sedert meer dan veertien jaeren zoodanig zien aengroeyen, dat het genoótschap in 1818 verpligt geweést is zich een grooter lokael te

bezorgen. In 1821 is hetzelve met den eertitel van koninglyk genoótschap vereerd geworden, en heéft een aenzienelyk deel der geleerdsten van Holland aengewonnen, onder welke Bilderdyk, Wiselius, Tollens, Van Oosterwyk-Bruyn, Siegenbeek, en meer anderen [1]. Naderhand heeft dit genoótschap een weynig begonnen te kwynen, en men heéft niet meer die lettervrugten zien aen den dag komen, welke de werkzaeme leden te vóóren in het licht gaven.

Een ander genoótschap onder den titel van *Schoólonderwyzers gezelschap* is er alsdan opgekomen, dat nog tot heden bestaet en bloeyt, en zich met onvermoeyden iever tot *schoólweézens algemeen welzyn* bezig houd. Dit gezelschap heéft, van in 1824 tot in 1834, zyne tael- en dichtkundige lettervrugten, onder den titel van *Nederlandsche bydraegen*, in het licht gegeéven.

Tot dus verre heéft men den lust tot de Nederduytsche tael en dichtkunst tragten op te kweeken. Heden zal dien nog aengevoed worden doór de letterkundige genoótschappen, welke reeds in Brussel, Leuven, Antwerpen, Gent, en Brugge, luysterlyk bloeyen [2]. Nog meer: er is reeds eene letterkundige Maetschappy, waervan de bovengemelde slechts afdeelingen zyn, tot bevordering der Nederduytsche tael en letterkunde, opgerigt in Brussel, wier doel zal zyn den bloey der vaderlandsche letteren kragtdadig te bewerken. Ook heéft ons Belgisch gouvernement, overtuygd van de noodzakelykheyd van onze moedertael te handhaven, zich ten hoogsten genegen getoond om de edele poogingen dezer

1 Zie den naemlyst der leden in de *Mengelwerken in rym en onrym van het koninglyk genootschap te Antwerpen.*

2 Zie wetten van de Antwerpsche Rederykkamer, den *Olyftak*, onder de zinspreuk: *labore et constantia.*

Maetschappy doór wyze maetregelen te ondersteunen. Z. M. den koning heéft, by besluyt van 6 september 1836, eenen eerprys uytgeloófd voór de oplossing eens vraegstuks, strekkende om meer eenpaerigheyd in de schryfwyze te brengen. Mogte deze Maetschappy bloeyen, mogten in ons oud Belgien de letterkundige gezelschappen den luyster herkrygen, dien onze voorvaderen hieraen gegeéven hebben; mogte voórtaen onze schoone Moedertael trotschelyk optreéden, en de laege voóroórdeelen doen vallen, die maer al te veél, sedert eenen geruymen tyd, in Belgien tegen haer zyn ingedrongen, dan waren de poogingen en den iever dier geénen luysterlyk bekroond, welke met herte de Nederduytsche tael aenkleéven.

P. VISSCHERS, PRIESTER.

TOEVOEGSEL.

Men vergelyke met deze kleine verhandeling hetgene Siegenbeek in syne *Beknopte geschiedenis der Nederlandsche letterkunde*, bl. 42 en volgende, over de Rederykers heeft geboekt. Met genoegen zien wy dat de eerw. opsteller een voorstander der kamers van Rhetorica is. Het heroprichten dier kamers kan oneindig veel goed stichten, en den landzaet meer algemeen tot het beoefenen der moedertael terug brengen. Zonder dat is het te vreezen dat de alles verdervende fransche letterkunde al meer en meer zal veld winnen, zelfs ten platten lande, tot groot nadeel van godsdienst en nationaliteit. Het ware te wenschen dat vele geestelyken in Vlaenderen dit punt in ernstige overweging namen. Tooneeloefeningen, onder de leiding en het toezicht van kundige en godsdienstlievende persoonen staende, verdienen veeleer aengemoedigd dan tegengewerkt te worden. Zoo begreep men de zaek in vorige tyden, toen men blyspelen en kluchten ten bywezen zelfs van geestelyke persoonen uitvoerde. Ten jare 1657 vertoonde men te Brugge, voor den bisschop dier stad, een herderspel van J. Lambrecht, waervan de personnagien waren *Jacob, een herder, twee enghelen, Prosalytus, Lamech en Hebreus herders, Architob, Rachel een herderinne, Lia een herderinne, Laban vader van Rachel ende Lia*. De *uytwerckers van 't ballet* waren *den veldtgodt Pan, met vier herders uyt het spel*. Dit stuk bezit ik: het draegt voor titel: J. Lambrechts *Rachel, ofte thooneel van oprechte liefde, verthoonende door*

een herders-spel den arbeyt ende getrouwe liefde van den aerdts-vader Jacob, ghetrocken uyt het H. boeck Genesis, cap. 27, *etc. Ghespeelt binnen Brugghe op den derden mey* 1659 *voor sijn hooghweerdigheyt* Carolus van den Bosch, *als dan bisschop vau Brugghe ende nu van Gent, ten bywesen van veel ander eerweerdighe hooghe ende treffelicke persoonen. Tot Brugghe, ghedruckt by de weduwe van Joannes Clouwet, in de Breydelstraete,* 1662, in-4°.

Veel, zeer veel bouwstoffen heb ik sedert ettelyke jaren verzameld, tot het opmaken eener geschiedenis der Rederykkamers in Belgie. Voorloopig, en ter aenvulling van het historisch overzicht, door den heer Visschers, en vroeger door den heer baron Van Ertborn [1], gegeven, zal ik hier een Chronologische Lyst van oorkonden, betrekkelyk de kamers van Antwerpen, laten volgen.

J. F. WILLEMS.

CHRONOLOGISCHE LYST

VAN OORKONDEN, DE KAMERS VAN RHETORICA TE ANTWERPEN BETREFFENDE.

1480.

« On lit dans une chronique manuscrite d'Anvers, qui se trouve à la bibliothèque de Bourgogne à Bruxelles, qu'en l'année 1480 la chambre des Violieren d'Anvers se rendit à la fête, dite landjuweel, à Furnes, qu'elle y obtint le premier prix, et que leur prince se nommait Jean de Buysenaere, chevalier. » *Recherches historiques concernant les chambres de Rhétorique établies dans les Pays-Bas, par* G. J. Gerard, handschriftelyk op het Ryksarchief, te S'Hage.

1486.

« Op den vyftienden september wierd keyser Frederick alhier met groote eere ontfangen. Was een oudt man, ende sat in eenen wagen, daer thien witte henxsten in waren gespannen. De heeren reden hem tegen tot aen

1 *Geschiedkundige aenteekeningen aengaende de St-Lucas gilde,* tweede druk, Antwerpen by Ancelle, in-8°.

den Draeyboom, ende droegen over sijnen wagen een gulden cleedt. Logeerde te St-Michiels, ende aen hem wierden van stads wege gepresenteert twee silvere vergulden stoopen, twee zilvere schotelen, vier ossen, ende vier voederen wijn. Ende hy antwoordde: *danck heb van onzer*. In deze triumphe van keyser Frederick ende van Maximiliaen, rooms koninck, ende van hertog Philips, koninckxsone, die daer alle present waren, hebben de violieren gedaen verscheyde spelen. [Zie register] B. fol. 126. » *Annales Antverpienses, auctore secr. V. K.* (Valckenisse), handschriftelyk ter archieven van Antwerpen.

1490.

« Int jaer 1490 vercregen de speelders t'Antwerpen, die men daer noemt de Violierbloeme, ende de Goubloem, van de stadt, voortaen, alle jaren, elck gezelschap 12 rijnsgulden, om genuchte te hanteren van den Retorique. » Gerard l. c. (volgens eene oude kronyk van Antwerpen in HS).

1491.

« Die van de Violieren, te Brussel geroepen sijnde, krijgen den hoochsten prijs. » De zelfde *Annales*.

1492.

« Hebben die van de Violiere tot Liere gehad den eersten prijs vant schoonste incomen. B. fol. 126. » Dezelfde *Annales*.

1493.

« Haelden die van Antwerpen weder de hoochste prijzen in de spelen tot Brussel. Vide MS. B. 126. » *Ibidem*. Gerard voegt er by, volgens het HS. ter burgondische bibliotheek: « Ceux de la chambre de violiere eurent le prix de la plus belle entrée, celui du prologue et de la comédie ou farce. La même année le

duc Philippe convoqua toutes les chambres de rhétorique de Brabant à Malines. »

1494.

« Den 18 augustus dede Maximiliaen met Philips sijnen sone alhier een tournoyspel. De uytlandsche heeren waren gekleed in rood armosijn, en de nederlandsche heeren in wit damast; ende reden gelijck tegen den anderen, ende daerna elck alleen met lançien ende sweerden tegens een; ende waren hier oock vrouwe Blanche, sijne compagne, Marguerite suster van l'archiduc Philips, ende de ceurvorsten van Ments, ende Frederick van Saxen. Die van Liere speelden op de merct *Venus Pallas ende Juno*. B. fol. 126. — Op St.-Lucas dach op de incompste van Blanca-Maria, uxor Maximiliani, hebben die van de violieren gehad een referijnspel, ende tournoy, met 40 helmen. MS. B. fol. 126. » Dezelfde *Annales*.

1495.

« L'an 1495 la chambre de violiere obtint du pape une bulle, pour établir une confrerie de Notre Dame des sept douleurs... *Extrait* d'un MS. flamand du 16e siècle, by Gerard.

1496.

« Doen was te Antwerpen gehouden, ick seght u claer,
Die edel conste van Rethorijcke voerwaer,
Daer vergadert waren met groote machte
Acht en twintich cameren, die materie was ook seer swaer:
Dwelck die meeste misterie was, die Godt oyt wrachte
Totter menscher salicheyt, daer menich schoon spel
Op gespelt werdt; want die van Liere, sijt dies wijs,
Geheeten d'Ongeleerde, ick seght u sonder rel,
Sy hadden van solutien den hoochsten prijs. »

Antwerpsche rymkronyk, ter burgondische bibliotheek, en Gerard, l. c.

« In mey ordonneerden de heeren van het Magistraet op te hangen een landjuweel, ende daer waren te winnen voor Rethoriquen 36 vlaems marcke silvers, ende men sond boden, van den Vasten te vorens, aen de omliggende steden, omme hun te nooden tegens St.-Jansdach in den somer; ende daer quamen 28 cameren, als, van Loven, Brussel, Nyvel, Liere, Herenthals, Mechelen, Gendt, Sevenbergen, Aelst, Ostende, Rommerswael, Amsterdam, Iperen, Audenaerde, Dendermonde, Hulst, Axel, Cortrijcke, Sluys, ende andere; ende daer wierden noch gemaekt 26 schalen; ende wierpen het lot, wie eerst soude spelen, ende viel aen die van Herenthals; dan die van Liere hadden den hoochsten prijs, te wetene, twee silveren potten, eene schale, ende eenen roosen hoed; ende die van Rommerswale den tweeden. De vrage was: *welck het meeste misterie ende wonderlijckste werck was, dat God oyt dede tot des menschen salicheidt*. Ende de antwoorde, die de Ongeleerde van Liere daeroppe gaven, waer doren zy den eersten prijs wonnen, was: *de ontfanckenisse der menschelijcker nature* [1]. Vide. B. fol. 126. » Opgemelde *Annales Antverpienses*.

« Deerste lot hadden die van Herenthals. Sy speelden voor de schoonste mysterie of gratie *dat H. Sacrament des Autaers*. Haren prijs was dry silvere scalen van d'eerste lot, ende eenen roosen hoet.

Dat tweede lot hadden de *Barbelisten* van Gent. Sy speelden voor de meeste gratie of mysterie *die doot van*

1 *In het boeck der tyden van Wouter van Heyst*, uitgegeven door J. Lelong, leest men daerentegen bl. 241, dat de Ongeleerden speelswys beweesen: *d'uytstortinge van Christus bloet;* welke laetste getuigenis ook overeenstemt met de oude Antwerpsche kronyk, waervan een uittreksel volgt.

onsen Salichmaker. Den derden prijs vant spelen hadden sy, ende was een silvere pinte, ende eenen roosen hoet.

Dat derde lot won Cortrijck, ende hadden voor de meeste mysterie ofte gratie *dat Woordt*. Haren prijs was eene schale ende eenen roosen hoet.

Dat vierde *de Lelie* van Loven. Sy speelden voor de meeste mysterie ofte gratie *dry woorden, te weten verbum incarnatum, verbum crementale* (sic), *verbum inscriptum*. Prijs een schale ende eenen roosen hoet.

Dat vijfde lot had Sevenkercken [Sevenberge]. Sy speelden voor de meeste gratie ofte mysterie *de Ordonnantie van den vader in consilium*. Eene schale, eenen silveren Lucas ende eenen roosen hoet.

Dat sesde lot die van Oudenaerde. Sy speelden voor de meeste mysterie ofte gratie *De incarnatione, dat hy bloet ende vleesch ontfinck*. Haren prijs eene schale ende eenen roosen hoet.

Dat sevenste lot die *Violet* van Brussel. Sy speelden voor de meeste mysterie ofte gratie *De doot Jesu Christi*. Haren prijs eenen silveren wijnpot, den tweeden prijs eenen roosen hoet.

Dat achste lot die van Reimerswale. Sy speelden voor de meeste mysterie ofte gratie *Charitate voor 't lesten*. Haren prijs vier schalen, eenen silveren St-Lucas, eenen arent ende eenen roosen hoet.

Dat negende lot die van Ostende. Sy speelden voor het hoochste mysterie ofte gratie *Gods verkiesinge in predestinatione*. Haren prijs eene schale ende eenen roosen hoet

Dat thienste lot die *Kersauwe* van Loven. Sy speelden *die Dootgratie*, met ses personnagien. Haren prijs eene schale, eenen silveren St-Lucas, ende eenen roosen hoet.

Dat elfste lot die *Pioen* van Mechelen. Sy speelden

voor gratie ofte mysterie *Dat Godt 't menschelijck vleesch ontfinck*. Den prijs vant schoonste incomen.

Dat twelfste lot Axel. Sy speelden voor gratie ofte mysterie *Dat Godt menschelijck vleesch ontfinck*. Voor prijs twee schalen ende eenen roosen hoet.

Dat derthiende lot Hulst, ende voor gratie ofte mysterie *Die bloetstortinghe*. 'T schoonste incomen te lant, ende voor prijs twee schalen ende eenen roosen hoet.

Dat vierthiende lot *die Ongeleerden* van Lier. Sy speelden voor de meeste mysterie ofte gratie *Die doodt ons Heeren*. Sy hadden den hoochsten prijs, twee silvere potten, eene schale ende eenen roosen hoet.

Dat vijfthiende lot die van Iperen. Sy speelden voor de mysterie ofte gratie *De bloetstortinghe ons Heeren* ende hadden voor prijs twee schalen, eenen silveren Lucas ende eenen roosen hoet.

Dat sesthiende lot die van Nyvel. Sy speelden int walsch [1] *De penitentie*. Prijs twee schalen ende eenen roosen hoet.

Dat seventhienste lot die van Aelst. Sy speelden *De waerheyt*, ende hadden voor prijs drye schalen ende eenen roosen hoet.

Dat achtthienste lot die *Pensé* van Loven. Sy speelden voor dat grootste mysterie *Dat Godt peys maecte tusschen* [*God*] *den Vader ende den mensch*. Prijs eenen St-Lucas ende eenen roosen hoet.

Dat negenthienste lot die van Amsterdam. Sy speelden voor dat grootste mysterie *In principio erat verbum*, ende hadden voor hunnen prijs twee schalen, ende voor 't verste incomen te water twee schalen van de schoonste, ende eenen roosen hoet.

1 In 't HS. leest men *int wasch*.

Dat twintigste lot den *Groeyenden boom* van Lier. Sy speelden voor mysterie *Die verrijssenisse, geloove, charitate*. Prijs eene schale, een bors, eenen St-Lucas ende eenen roosen hoet.

Dat eenentwintigste lot die *Fonteine* van Gent. Sy speelden *Dat Godt den mensche geschapen hadde naer sijn eyghen beeldt*.

Dat tweeentwintigste lot die *Vreuchde bloeme* van Bergen. Sy speelden voor mysterie *Dwoort*. Prijs drye schalen voor 't schoonste incomen te water, drye schalen voor 't schoonste vieren, ende eenen roosen hoet.

Dat dryeentwintigste lot Sluys. Sy speelden *Dat Godt menschelijck vleesch ontfinck*. Voor prijs eene schale ende eenen roosen hoet.

Dat vierentwintigste lot die *Roose* van Loven. Sy speelden voor mysterie *De incarnatie dat hy met sijn eyghen vleesch ontfinck*. Prijs vier schalen, eene silvere violiere [1], eenen St-Lucas, ende eenen roosen hoet.

Dat vijfentwintigste lot de *Boemloose mande* van Gent. Sy speelden *De incarnatie*. Een silvere schale ende eenen roosen hoet.

Dat sesentwintigste lot Dendermonde. Sy speelden voor mysterie *Dat H. Sacrament des Autaers*. Twee de schoonste schalen voor prijs incomende te lande, ende eenen roosen hoet.

Dat sevenentwintigste lot de *Lelie* van Brussel. Sy speelden voor mysterie *Twoort van charitate*. Prijs eenen roosen hoet.

Dat achtentwintigste lot *Den boek* van Brussel. Sy speelden voor mysterie *Die Bloedstortinghe*. Prijs drye schalen ende eenen roosen hoet. » *Kronyk van Antwerpen*, eindigende met het jaer 1512, HS. ter Burgondi-

1 In het HS. leest men *Vilere*.

sche bibliotheek. Zie verder over dit landjuweel de *Excellente Chronike van Vlaenderen*, bl. CCLXXXII, recto (de schryver was ooggetuigen).

« Eodem anno sijn die van de violiere van hier geweest tot Dendermonde, alwaer sy den prijs hadden van het schoonste incomen; ende dispute gekregen hebbende tegens die van de Goudbloeme, over de preseancie, is die aen de violiere, als d'oudste, toegewesen. » *Annales Antverpienses*, bovenvermeld.

1500.

« On lit dans une chronique MSS d'Anvers: A° 1500 begonst de vergadering van meest jonge lieden, ende sy ordineerden een camer, om te spelen, ende sy hieten de *Ongeachte*. » GERARD.

1502.

« On lit dans une chronique MSS d'Anvers, qu'en 1502 vers le jour de St.-Jerome on annonça à Anvers un prix pour ceux qui feraient les plus beaux vers (refereynen) à l'honneur de Saint-Jerome, et il se présenta tant de vers qu'on fut obligé d'en faire la lecture jusqu'à vers le minuit, sur le marché, GERARD, l. c.

1510.

« Item den 12 augusty 1510 trocken uyt Antwerpen die Rethorijcke van de violierbloeme, ende die Goublomme, wel met 400 mannen te Herenthals, om te spelen; ende waren seer costelijck. — Item in desen tijd werd een vergaderinge tot Antwerpen van jonge lieden, meest al schrijnwerkers, ende sy ordineerden onder haer een gulde van Rethorijke, ende hieten haerselven die *Ongeachte*, ende daer naer die gulde van den Olijftack, daer fundateur af was meester Joris de Formanteel, een Vlaminck ende advokaet tot Antwerpen; ende dese vergadering speelde tot Antwerpen een spel van

Onse Lieve Vrouwe, saterdaeghs naer haren ommeganck. » *Kronyoke van Antwerpen, door* Bertryn, *notaris,* HS. ter burgondische bibliotheek.

« On lit dans une chronique MS. d'Anvers, qu'en août 1510 ceux de la chambre nommée Vlierblom et leur chef, nommé Jooste Van Berchem, et ceux de la chambre nommée de Goublom, dont le chef était l'amman, se rendirent au nombre de 400 ou environ à Herenthals, pour y jouer. » Gerard, l. c.

1511.

« Is de Rethorijck-camer van den olijftack eerst begonst, voerende voor blasoen eene duyve met eenen olijftack in den beck, vliegende naer de arcke van Noë, ende onder stond: *ecce gratia*. Ende was hunnen eersten hoofdman Gaspar Van Halmale. Vide MS. Lyranum in-4° fol. 18. » Opgemelde *Annales Antverpienses*.

1515.

« In mey reyst de Violiere naer Mechelen, vergeselschapt van 8 ridderen, vele heeren uyt de Weth, prince, ende liefhebbers, ende hebben gehad den prijs van 't schoonste incomen. MS. B. fol. 126. » Dezelfde *Annales*. Het *Antwerpsch Chronykje* (Leyden, 1743, in-4°), bl. 6, voegt er by: « ende hadden wel 600 mannen alsoo te peerde, ende te wagene ende te voete, ende hadden al eenderley cleeren ende hoeyen. »

1520.

« Den 23 December quamp alhier keyser Carel binnen Antwerpen, daer vele schoone personagien dry daghen lanck waren verthoont. Ende men hielt alhier den generalen raedt van alle de landen, om hem te beschenken met 200 m tot sijne crooninghe. — Eodem stelden die van de Violiere ter eeren van de voorgenoemde incompst

eene personnagie op den Cauwenberg, die gekost heeft 78 ponden vlaems. B. fol. 126. » Dezelfde *Annales*, te vergelyken met VAN ERTBORN, bl. 16.

1525.

« Den lesten sondach van mey haelden de Schilders oft Violieren hunnen mey inne. Sy waren met geblasonneerde rocken, van papier, op sijn antieckx gemaeckt, al groen geverft met folie, ende met alderley menichte van hoyen, helmetten van den selven fatsoene; ende haer ordene was geset te voete, ende op speelwaghens; groote menichte oock te peerde. Ende tsavonds, in plaetse van esbattimenten verçierden sy de wapen van Antwerpen met eenen roosen hoede, ende vereerden desen aen de heeren van de stadt, voor haren mey. » *Kronyk van Antwerpen*, door DE WEERT, HS. ter Burgondische bibliotheek te Brussel.

1529.

« Den 6 juny hebben die van de Violiere met de geheele gulde gereyst naer Loven, alwaer sy gewonnen hebben de twee opperste prijsen, ende eenen naerprijs. B. fol. 126. » Opgemelde *Annales MSS*.

« Gheboden ende uytgeroepen den 16 aug. anno 1529: dat er processie generael sijn sal op en goensdage naestcomende over den peys, met den keyser gemaect binnen Camerijck... Voorts laet men weten ende ghebiet als vore, dat, in teekenen van blijscappen, alle Schutteryen, Rethorijcken ende Ambachten deser stadt, op en goensdage tsavonts naestcomende vieren selen; ende sal men der Schutteryen, Rethorijcken oft Ambachte, 't schoonste ende best vierende, van der selver stadt wegen geven als voor den yersten ende oppersten prijs drie hamelen ende acht stadtstoopen wijns, den tweeden twee hamelen ende ses stoopen. » *Ordonnantieboek* A, ter

archieven van Antwerpen, fol. CXLIII. Achter dit gebod leest men: « By den keyser. Onsen scoutet van Antwerpen ende mercgreve onses lants van Reyen... Alsoo opten v.[den] dach der tegenwoordige maent van oigste inder stad van Camerijck sekeren vasten ende eeuwigen peys, verbont, ende aliance, gemaeckt ende gesloten sijn... soo ontbieden wy U... uytroepingen van onsen wegen te doene, doende maken vieren van blijdscappe, esbattementen, ende andere teecken van geneuchte, in sulken saken gecostumeert, etc. Gedaen in de stadt van Brussele, onder onsen conterseghel, den XII[en] dach der voers. maent van oighst 1529. »

1530.

« Is de violiere met eenen wagen vol figuren gereyst naer Gendt, alwaer sy den hoochsten en noch andere prijsen bekomen hebben. B. fol. 126. » Gemelde *Annales MSS.*

1535.

« Le 11 juillet 1535 les trois chambres de Rhetorique d'Anvers se rendirent à Malines. La chambre, dite Goudbloeme obtint le premier prix de la plus belle entrée. La chambre, de violiere, eut le second prix de la plus belle entrée. Et la chambre dite de Goudblomme (?) remporta le troisième prix du jeu. Ils revinrent le 25 juillet à Anvers avec leurs prix, et la chambre de Goudblomme avait un char très bien orné. » GERARD, volgens een HS.

1539.

« De schilders oft violiers krijgen tot Gent den eersten prijs op de feeste van de rhetorijkers. » *Annales Anverpienses MSS.*

« Item den 24 augusty 1539 doen wierden tot Antwerpen opgehangen dry prijsen op de melkmerckt, voor

de kinderen, om battementen, ende duerden tot den 31 augusty. Doen trocken de kinderen op de Torfbrugghe, daer die van de Cammerstrate hadden den prijs van de battementen ende van 't schoonste incomen .Hierna op den 29 september hingen die van de Cammerstrate eenen prijs op van battementen, refereynen, singen ende vieren, waervan die van de Lombaerdevest hadden het tweede battement, ende 't schoonste incomen. D'ander straten al na advenant. » Gemelde *kronyk* van den notaris Bertryn.

1540.

« Den 28 juny 1540 [de heer van Ertborn stelt den 13 Mei] in de inkomste van Carel V hebben die van de violiere een kostelijke vieringe gedaen voor hunnen kamer. MS. B. fol. 126. » *Ibidem.*

1541.

« Is 't landjuweel geweest tot Diest, daer die van de Violiere wonnen den hoogsten prijs. MS. B. fol. 126. » Gemelde *Annales.* Gerard voegt er by: « La chambre revint à Anvers le 22 août. »

1547.

« Le 10 mai 1547 fut exécuté devant l'hôtel de ville à Anvers Pierre Scuddemate, maître d'école, à cause d'hérésie. Il était un bon rhétoricien. » Gerard, l. c. Wesembeeck (*Beschryvinghe van den staet ende voortgank der Religie in Nederlant* bl. 10) zegt dat Schuttemate te recht gesteld werd « om dat hy een ballade ghemaeckt hadde van eenighe stucken door minnebroeders bedreven. »

1550.

« 16 october 1550 burgemeesteren en schepenen noemen Anthonis van Stralen, ridder, schepen deser stad, om te wesen hooftman vander gulde van St.-Lucas alhier,

die men noemt de Violiere. » *Requestboeken* ter archieven van Antwerpen, jaer 1550, fol. 109.

1555.

« Den 15 january dede den koning Philips sijnen intrede voor de tweede reyse alhier, naer de resignatie op hem gedaen van alle sijne landen by den keyser, ende om 't gulden Vlies te geven voor de eerste reyse; ende was dese incomst seer eerlijck den 21 january. Die van de Violiere hebben voor hunne camer gedaen verscheyde vertooningen, ende in 't clooster van St.-Michiels voor den koninck gespeelt een spel. MS. B. fol. 126. — Eodem, Goudblomme ende Olijftack krijgen elck 75 mannen. MS. L. fol. 162. » Gemelde *Annales*.

1560.

« Brussel 26 february 1560..... Wy hebben mijnheer van Atrecht op ghysteren oyck begonst te vermanen van den octroy van den Lantjouweel; maer seyde, dat wy wilden verwaghten der compste van mijnheer Van Stralen, om alsdan daeraff breeder te vermanen.

Desen brief gescreven sijnde sijn wy ontboden by den bisschop van Atrecht, ende naer den noen hebben sijn Eerw. andermael aensocht ons t'assisteren om 't voirs. octroy van den lantjouweel te verwerven, hem te kennen gevende, hoe dat Uwer Eerw. hadden gestelt in deliberatie om 't selve lantjouweel uyt te stellene; maer dat Uwer Eerw., uyt verscheyden consideratien, Zijn Eerw. in 't lange verhaelt, nyet en vonden geraden; ende dat men tegen d'inconvenienten conste versien by de visitatie, ende dat men dyen van Vilvoorde 't zelve hadde toegelaten; heeft ons verclaert dat men geerne soude uytstellen, mitsdyen d'oirloge noch niet lange en was gecesseert, ende dlant by alsulcke speelen groete cost dede, ende qualijcken coste de beden vervallen, oft

wilde [die] nyet consenteren. Ten leste heeft geseght, dat men by remonstrantien naerder Haer Hoocheyd Uwer Eerw. versueck soude te kennen geven, ende daer by vueghen, dat men soude moghen belasten den geenen, dier ter lantjouweel soude comen; ende anders gheen spel te moegen speelen dan by den visitateurs en ware geapprobêert; ende dat de visitateurs 't selve souden onderhouden ende overseynden, tegen dat men 't lantjuweel soude houden; ende soo verre sy yet veranderen souden wordden gecorrigeert.....

... 3 maert 1560. Wy seynden Uwer Eerw. het appointement benevens het octroy van den lantjuweel, ende dyen naervolgende sullen 't voirs octroy doen maken ende segelen. » *Brieven van de Antwerpsche gedeputeerden by het hof te Brussel,* in 't archief van Antwerpen.

OCTROI.

Philips, by der gratie Godts, coninck van Castillien, van Leon, van Arragon, van Navarre, van Napels, van Sicilien, van Maillorique, van Sardegnen, van den Eylanden Indien, ende vaster eerden, der zee Occeane, eersthertoge van Oostenrijck, hertoge van Bourgoignien, van Lotrijck, van Brabant, van Limburch, van Luxembourch, van Gelre ende van Milaenen, grave van Habsburch, van Vlaenderen, van Arthois, van Bourgoignien, palsgrave, ende grave van Henegouwe, van Hollandt, van Zeelandt, van Naemen, ende van Zutphen, prince van Swave, marckgrave des heylichs rijcx, heere van Vrieslandt, van Salins, van Mechelen, van der stadt ende landen van Utrecht, Overrijssel ende Groeninge, ende dominateur in Asien ende Affrique; allen den genen die dese jegenwoordige sullen sien saluyt. Wy hebben ontfangen de ootmoedige supplicatie van den hooftman, prince, deken, ende gemeyne gesellen van der camere,

gulde ende confrairie van Sinte Lucas, die men noempt die Violieren, binnen onser stadt van Antwerpen, ende met hen gevuecht onse lieven beminden die borgemesteren, schepenen ende raedt der selver stadt, inhoudende, hoe dat, naevolgende die ordonnantie, costumen, ende oude hercomen van allen ouden tijden, binnen desen onsen lande van herwaerts overe, geobserveert is int opstellen van eenige Rethorijcke spelen, dwelck men noempt het landtjuweel, die stadt of vryheyt willende t'selve opstellen oft verheffen, nyet is gewoonelijcken of behoorlijcken te doene sonder onsen expressen consente ende octroy. Ende want die voors. supplianten inden jare XV^{c} eenenveertich lestleden gehaelt ende gecregen hebben het generael ende universeel lantjuweel van der Rethorijcke binnen der stadt van Diest, dwelck tot noch toe mids den ongevuecgelijcken ende onbequamen tijt van oorloge ende andersins, die t'zedert den voorseyden tijde bynae meest al geregneert heeft, nyet en heeft wel gevuechelyck connen verheven worden, tot desen tegenwoordigen bequaemen ende vredelijcken tijde, binnen den welcken de voors. supplianten t'voirs generael ende universeel landtjuweel geerne souden verheffen, tegen den derden dach van augusto naestcomende, naervolgende die caerten daer van zijnde, ende den themen ende argumenten daer inne begrepen, al nochtans onder onse goede belieften, soo hebben de voornoemde supplianten Ons zeer ootmoedelijck gebeden, dat t'zelfste aengesien, Ons gelieven wilde hen te consenteren ende accorderen dat sy 't voors. landtjuweel souden mogen laeten opstellen ende verheffen, met gewoonelijcken geleyde ende saulfconduit van allen persoonen, die totten selven sullen willen comen ende compareren, te wetene veerthien daegen alleer men tselve beginnen sal, ende veerthien daeghen nae dat tselve voleynt sal

wesen, midts reservatie ende uytsteexsels van den persoonen die Ons goetduncken ende gelieven sal, ende hen daer op doen expedieren onse behoorlijcke opene brieven, in sulcker saken dienende: — Doen te wetene, dat Wy, de saecken voirs. overgemerckt, ende hier op gehadt d'advijs van onsen lieven ende getrouwen die cancelier ende luyden van onsen raede in Brabant, genegen wesende ter bede ende begeerte van de voors. supplianten, sonderlinge ter contemplatien van den voirn. van Antwerpen, hebben den selven by deliberatien van onser zeer lieve ende zeer beminde suster, die hertoginne van Parme ende van Plaisance, voor Ons regente ende gouvernante in onsen voors. lande van herwaerts over, geoctroyeert, geconsenteert ende geaccordeert, octroyeren, consenteren ende accorderen, hen gevende oorloff ende consent uyt onser sonderlinger gratie, by desen, dat sy het landtjuweel boven geruert, sullen mogen opstellen ende verheffen, tegens den voorseyden derden dach van augusto naestcomende, naevolgende de caerten daer van gemaeckt, gevende te dyen eynde goet ende seker geleyde ende saulfconduict allen persoonen, die totten selven lantjuweel sullen willen commen ende compareren, te wetene veerthien daeghen aleer men tselve beginnen sal, ende veerthien dagen naer dat tselve voleynt sal wesen, midts reserveerende ende daer uyt stekende alle ballingen, moordenaers, straetroovers, ende andere criminele persoonen, midsgaders onse openbaere vyanden, ende die rebelle ende wederspanninge, ende andere wesende in den ban des heylichs Rijcx; behoudelijck nochtans ende wel verstaende, dat sy van den themen ende argumenten, by hen geadviseert, maer en sullen moghen nemen ende kiesen d'eene van den drie hier naervolgende, te weten:

Weder experientie oft geleertheyt meer wijsheyt by brenght?

Het welcke den menschen meest verweckt tot de kunsten?

Waerom een rijck gierich mensche meer rijckdoms begeert?

Behoudelijck oock dat sy alle de cameren, gulden, ende confrairien, die aldaer behoiren te commen ende compareren, daer van goets tijts adverteren zullen, ten eynde sy in hun spelen ende baladen hen nyet en vervorderen eenigerhande dingen te stellen, oft mengen, die der Religien souden mogen aengaen, oft tenderen tot verachtinge oft disreputatie van Ons, ofte onse dieneers ende officiers, regeerders van steden, ende andere onse ondersaeten, ende particuliere persoonen, noch ooc van den geestelijcken ende weerlijcken staet, op pene dat, indien eenige camere, gulde, oft confrairie van eenige steden oft vryheiden ter contrarien dede, te verliesen ende verbeuren nyet alleenelijck den prijs, die de selve soude mogen winnen, maer ook arbitralijcken gestraft ende gepunieert, ende de voors. stadt oft vryheit tot eeuwigen daegen gepriveert te worden van de privilegien van heure voorseyde cameren, gulden ende confrairien. Ende daer en boven zullen die voornoemde van Antwerpen gehouden wesen, duerende de voorseyde vergaderinge, sulcken wacht ende ordene binnen de selve stadt te stellen, ende doen houden, dat alle inconvenienten ende perijckelen, die midlertijt souden mogen reysen, verhuedt mogen worden. Ontbieden daeromme ende bevelen den voorn. cancellier, ende luyden ons landts van Brabant, dien dit aengaen sal, dat sy den voornoemde supplianten, ende andere particuliere persoonen voorseyt, van dese onse jegenwoordige gratie, octroy, saulfconduit ende geleyde, voor den tijt op de conditien in der vuegen ende manieren boven verhaelt, doen, laeten ende gedoogen, rustelijck, vrede-

lijck ende volcomelijck genieten, ende gebruycken, sonder hen te doen noch te laeten geschien eenich hinder, letsel, oft moyenisse ter contrarien; doende deze jegenwoordige uytroepen ende publiceren daer, ende alsoot behooren sal. Want Ons alsoo gelieft, nyet tegenstaende eenige ordonnantien, restrictien, geboden oft verboden ter contrarien. Des t'oirconde soo hebben Wy onsen segel hier aen doen hangen. Gegeven in onser stadt van Brussele, den tweentwintichsten dach van martio, int jaer ons Heeren duysent vijffhondert ende tzestich, voor Paesschen, van onse rijcken, te wetene van Spaignien, Sicilien etc., tzeste, ende van Napels d'achtste. Op de plijcke stont geschreven aldus: by den coninck, ende onderteeckent

DOEVERLOPE.

1561.

Het landjuweel van het jaer 1561 uitgeroepen, met vermaning van de zotten niet te misdoen, de straten te keren, enz. *Stadsordonnantieboek B.* fol. 300, 309 v°. De papgulde (zekere rhetorykkamer) wordt verboden. *Ibidem* fol. 308, verso.

« In augustus was hier het landjuweel, waer onder andere compareerden die van s'Hertogenbosch op den derden augustus, ende quamen in met 125 peerden, ende hadden den oppersten prijs, ende keerden in september.» *Annales* MSS., als boven.

1563.

Request van de kamer *dLelieken in den dale van Calvarien*, aen het magistraet van Antwerpen, vertoonende: « Hoe dat, al eest zoo dat zy supplianten ende hare voirsaten, van over XXX ende meer jaren, wesende d'oudste na die gesworen cameren, hebben altijt met deuchde ende eere hare camere ende residentie gehouden binnen dese stad, alsoo dat zy zijn doutste vande cleyn guldens

vande Retorijcken alhier, hebbende in alder reverencien rhetoricam geexerceert, ende hen daerinne soo gedragen dat heurlieder personnagien, ende andere haere Guldebroeders, by de drye voirs. geswoorne camere van rhetorijcken aengesocht ende ontfangen sijn geweest, sulx dat zy te vreden sijn dat de voirs. supp. wederom haer camere zouden mogen comen houden, ende opstellen, binnen dezer stad, mids hebbende conseut ende oirloff van U Eerw. Ende want in february anno 60 generale prohibitie ende verbot gedaen is als datter nyemant van alle die cleyn guldens meer camere binnen dese stad en mochten houden, ende dat duer misdragen ende misbruyken van andere jongere cameren, enz. Soo bidden ootmoedelijck de voirs. supp. dat, in faveure van de edele vrye conste van rhetorica, uwe eerw. gelieven willen de voirs. supp. t'accorderen haere camere ende residentie te mogen houden gelijck voirtijds. — Apostille: Is by myne heeren Burg. ende Scep. deser stad geapp. dat de suppl. deser aengaende sullen hebben patientie.

Actum 27 martii 1563. » *Requestboek* van het jaer 1563, ter archieven van Antwerpen, fol. 150.

1565.

« Le 19 juin 1565 entra à Anvers en triomphe la chambre de rhétorique de *Goudblomme* avec le premier prix, qu'elle avait remportée à l'Haechspel à Bruxelles. Elle était accompagnée des membres du serment de l'arc, qui revenaient aussi avec les prix qu'ils avaient obtenus à Bruxelles. » Gerard, als boven.

Request van de kamer der Violieren aen het magistraet van Antwerpen :

Die u zeer goetwillige onderdanige dienaren
Prince, dekens, ouders vant Olijftaxken groene,
In mey lestleden, deurt lieffelijck verclaren
Vant Corenbloemken, die hier ter feesten waren,

Insgelijcks oyck tCransken [1], zeer heerlijck ende coene,
Als wy dit overleyden met rijpen bevroene
Dese haer groote liefde, schoon van beschouwen,
Sonder schande en consten wy niet gelaten te doene
Wy en trocken oyck naer Brussel, uyt liefde getrouwe;
Tis wel recht dat men liefde met liefde onderhouwe.
Wilt doch eenmael aenmercken ons reputeren:
Daer was present Brabandt, Vlaenderen ende Henegouwe.
Daer sach men ons tacxken opt schoonste triumpheren,
Int voorste versueck fraeyste blasoen mogten wy gauderen,
Twelck ons brochten amptman, borgemeesteren, scepenen ende
De liefde diese ons bewesen dede ons floreren, (raet.
Soe dat wyse oock tracteerden naer haren hoogen staet.
Met eerbiedinghe bedanckten wy haer voorleden weldaet.
Oock bedanckten sy de ledekens van Antwerpen reene,
Die tuwen dienste altijt staen, tsy vroech oft laet.
Men sach ons daer veel dagen op de beene.
De bode bracht ons de tijdinge (doen en treurde onser gheene)
Dat 't Tacxken van Antwerpen had verdient den hoochsten prijs.
Doe betrouwden wy u milthevt, dat ghy ons hoopken cleene
Nyet en zoudt laeten de cost, ter behoorlyker wijs
Gedaen....
Al eest dat therte den noodt niet heel en ontbindt
Wiltse helpen die swaerlijcke sijn belast!
Al is ons supplicatie opt slechste versindt,
'T verstand deur Gods geest in elcx herte wast:
Wy zijn de taxkens, Ghy eerw. heeren den mast. »

Apostille van 24 july 1565 waerby, tot vergoeding der onkosten, wordt toegestaen 200 Karolus guldens. *Requestboek*, 1565, fol. 227.

Ander request, ibid. fol. 224, waer by blykt dat de onkosten dezer prysbehaling, daer onder begrepen drie heerlyke banketten, bedragen hadden 1450 guldens. —Apostille van den 13en augusti 1565, nog eens 200 guldens vergunnende.

1 Twee kamers van Brussel.

1590.

Request van den olyftak, waerby vertoond wordt dat de kamer van dien naem is opgericht met het privilegie om 150 persoonen van den dienst der gilden te bevryden, en dat, nog by resolutie van burgemeester en schepenen van den 26 augusti 1553, en octroi der majesteit van den 14 februari 1560, 75 leden derzelve kamer vrygesteld zyn van gemelden dienst. *Requestboek*, 1590, fol. 237.

1594.

« Den 23 mai inkomst van Z. H. den aertshertog van Oostenrijck. Arken, tooneelen, enz. Zie *Gebodboek E.* » Opgemelde *Annales*.

1607.

19 october. Ordonnantie der stad, het publiek vermanende om de zotten der gilden niet te misdoen. Deze ordonnantie is vernieuwd den 24 juli 1640. *Stadsordonnantieboeken.*

1612.

Replique der gilde van St-Lucas tegen de boekdrukkers der stad, waerin gezegd wordt dat de gilde hare generale ordonnantie heeft verkregen den 22 juli 1432, dat haer ten jare 1442 eene plaets vergund is in Onze Lieve Vrouwe kerk, om eene kapel te maken, en dat zy altyd gezag gevoerd heeft over de drukkeryen, het verkoopen en visiteren der boeken. *Requestboek* 1612, fol. 242.

1618.

Reglement voor den Olyftak, in stads *Ambachtsboeken*, vol. III, fol. 13. Zie ook een request in myne *Verhandeling over de Nederduitsche tael- en letterkunde in de zuidelyke provincien*, II, bl. 55.

Ander Request van St.-Lucas-Gilde, waerby gevraegd wordt om, met den vrede, de kamer wederom te ope-

nen, daer er van alle kanten kaerten van beschryving gezonden worden. Appostille van 14 january 1619, alle de oude privilegien der kamer confirmerende; doch het getal van 75 gevryden op 50 verminderende. *Requestboek* 1618. 2.° fol. 52.

1624.

Request van prince, dekens en oudermans van den Olyftak, vertoonende « hoe sy merckelijcke kosten ende tachterheden hebben te dragen; hoe sy door andere gilden in hunne privilegien worden verhinderd, zoodaniglijck dat er vele *eenen grouwel van Rhetorica* krijgen, ende de kamer verlaten, sonder hunne doodschuld te betalen... versoecken U Eerw. te willen ordonneren dat al wie daer uyt scheyden wilt gehouden sy de schuld, naer advenante van sijn paert, te betalen, item de doodschult. » — Appostille van den 13 meert 1624, waerby dit wordt toegestaen. *Requestboek* 1624. 1.°, fol. 69.

1626.

Request en appostille, bewyzende dat die van den Olyftak ten allen tyde eenen hoofdman uit de wet hadden, door het Magistraet gekozen. *Requestboek* 1626, fol. 116.

1630.

Reglement voor de Goudbloem, derzelver personnagien, enz. *Ambachtsboeken,* vol. III, fol. 123.

1636.

Request der gilde *van de heylige Moeder Gods Maria genoemd de Goudbloem,* vertoonende hoe zy, gewoon zynde na den feestdag van O-L-V-Geboorte in september eene vertooning te geven, door 2 a 300 persoonen is overvallen, die daer in zyn naer boven komen geloopen, en « hebben hun geweld gedaen. » Appostille van den 8 october : « Myne heeren ordonneeren van niet

te spelen dan voor de liefhebbers alleen, gedurende den tijt der contagieuse ziekte. » *Requestboek* 1636, fol. 185.

1637.

Request van de bestuerders der Goudbloem, vertonende, dat de stad alle jaren in hunne onkosten te goed kwam, voor huer, welke toelage volgens hunne rekenboeken bleek geweest te zyn, van het jaer 1502 tot in 1514, van twaelf guldens s'jaers, en verders van 24 guldens tot in 1570. — Zeggen voorts dat zy altyd ten dienste van de stad gestaen hebben, namelyk ook door hunne vertooningen by de inkomst van Z. M. in 1635, by welke gelegenheid zy, boven hetgene de stad bydroeg, wel fl. 500 hebben uitgegeven, en klagen eindelyk dat zy geene behoorlyke plaets voor hunne vertooningen hebben; midsdien, en dewyl, « de koophandel niet gaet, ende den pant boven de borse ledig staet » verzoeken zy daerop hunne kamer te mogen verplaetsen. Apostille ad informandum van den 17 december 1637, zonder meer. *Requestboek*, 1637, fol. 214.

1640.

Request van de Violiere, zich beklagende dat, door de nalatigheid van vroegere dekens, de doodschulden niet meer betaeld worden (vier guldens vier stuivers voor de mans, en vier guldens voor de vrouwen); verzoeken derhalve dat daerin voorzien worde. Zonder dispositief. *Requestboek*, 1640, fol. 116.

1643.

Request van de Goudbloem, waerin: « Dat, mits het onderblijven van de camere van den Olijftack (waermede dese stad van het pensioen, dwelk sy aen de selve camere jaerlijcx was uytreykende, is ontlast) ende dat de Violiere, mits de menigte van ambagten ende natien, die daer onder schuylen, meer voor een ambacht is te

reputeren als voor eene camer van Rhetorica, dat der suppl. gulde [zulks] eygenlijk ende alleen is, waer de aenghename conste van rhetorica ende poësie onderhouden wordt ende geexcerceert, houdende ten dien eynde eenen seer experten facteur ofte poëte, met gagie van 40 guldens sjaers, ende dat andere steden, namentlijck die van Mechelen en de rhetorijke camer aldaer verscheyde vryheden ende behulpsaemheden tot het exerceren van de voors. conste, jaerlijcx sijn genietende, soo verhopen de suppl. dat dese stad (die dander soo vele in magnificentie is te boven ghaende) niet min en sal willen doen; hun betrouwende op de gewoone discretie van uw eerw., keeren hun tot de selffe, oodtmoedelyk biddende dat (tot solaes van de sware oncosten, die sy moeten draghen, soo van hunne camerhuer tot 100 guldens sjaers, als andere, de welcke, mits het cleyn getal der guldebroeders, gecauseert door den quaden tijdt, jaerlijcx seer hooch loopen) U. E. ghelieve tvoors. pensioen te augmenteren tot 36 guldens sjaers, ofte wel de suppl. te versien van eene bequame camere; ende voorts hun te verleenen vrydom van accijse ende impost van sesse tonnen biers sjaers, tot het houden van de jaerlijcxe comparutiedagen, ende drye amen wijns totte feeste der voors. gulde. » Apostille van 4 september, waerby jaerlyks 24 guldens, gedurende acht jaer, benevens den gevraegden vrydom van accyns wordt toegestaen, mids betalende poorters accyns. *Requestboek*, 1643, fol. 141.

1644.

« Geven te kennen Constoeffenaers van de redenrijcke camere van den H. Gheest, die men noempt Olijftack, hoe dat niettegenstaende alle debvoiren, die geschiedt sijn tot restauratie der zelve camere, de selve geheel ende al vergaen soude, soo er geene andere middelen gebruyckt en worden tot desselfs onderhoudinghe....

versoecken daerom, naer het exempel van de Violiere, aen hunne deur te mogen geld ontfangen voor den incoom, ten eynde door geene quade jongens verstoord te worden. » Appostille ad informandum van 17 december 1644, zonder meer. *Requestboek* 1644, fol. 170.

1663.

« Op St.-Lucas dach was de eerste feeste van de schilders ende Olijftack boven op de oostzijde van de borse, welke plaetse sy verkregen hadden van den magistraet, verlatende hunne camer op de groote merckt; ende waren toen dekens Martinus Huybrechts ende Gonzales Coques. » Opgemelde *Annales Antverpienses*, ad annum.

1726.

Het vertoonen van het *spel van de passie* wordt verboden. *Ordonnantieboek*, ter archieven van Antwerpen, op het datum van 8 april 1726.

DE LYKPROEF (1).

'T gerecht ontblootte, in vroeger tyd,
Een yzingwekkend stael,
En dikwerf droop 't onnoozel bloed
In de inquisitiezael.

Daer prykten wat een dweepend brein
Ter straf verkoren had,
'T alom vermaerde marteltuig —
De pynbank en het rad;

Daer tuigde op een geduchte wys
De proef van vuer en vocht,
En wat een vloekbaer beulenkraem
Aen wreedheid bieden mocht;

Daer leed de burger doem en dood,
Of, kwam hy uit den stryd,
O! 't was geroost, gekneusd, geknakt,
Rampzalig voor altyd,

Of wel van 't nare schouwtooneel
Den geest verward en woest,
Vooral wanneer een bloedig lyk
Den moord getuigen moest.

Wee, wee den dader die, verdacht,
De lykproef moest doorstaen!
Zy was een blyk van 't wanbedryf
En sloot zyn levensbaen.

O gy, die 't nare en wondre mint,
Aenhoort myn rampverhael,
En leert wat eens de dood vermocht
Op Themis zegepral.

1 Geen ware geschiedenis; doch als eene proeve medegedeeld van voorouderlyke gebruiken.

Niet ver van 't oude kerkerslot,
Thans Brussels Hallepoort,
Daer werd voorheen de Tombestraet
Bezoedeld met een moord.

Helena was aen Valentyn
Door echtverbond verknocht:
Het was een frissche roozenband
Waermêe hen liefde omvlocht.

Sints kort had zy aen Valentyn
Heur hart en hand gejond,
Ten spyt des woedenden Urbaens,
Die naer haer liefde ook stond.

Urbaen bedaerde toch, naer 't scheen,
By overleg en tyd:
Geen rasen meer op Valentyn,
Geen vonk van minnespyt.

« Heb dank, beschermende oppermacht!
» Gy, richter van myn lot,
» Gy weert myn laetsten kommer af;
» Heb vuergen dank, ô God! »

Zoo bad in 't zwygend tempelruim
De gâ van Valentyn;
De dag verbleekte en school het hoofd
Voor 't dalend nachtgordyn.

De najaersmaen loeg 't aerdryk aen;
In kalmte lag natuer;
De domklok sloeg met hol gebrom
Het zevende avonduer.

En troostvol had de dankbre vrouw
Heur laetste beê volbracht.
Nu streeft ze naer de dierbre woon
Waer Valentyn haer wacht.

Zy koomt: de woon staet open, leég;
Geen vlam glimt aen de lamp.
Zy roept en luistert: alles zwygt;
Zy siddert voor een ramp.

Daer spreidt de lamp een' valen glans
De sombre kamer rond,
En licht, eilaes! op Valentyn,
Dood uitgestrekt ten grond'!

Helena gilt en duizelt neêr.
De zwym is lang en zwaer.
'T gerecht ylt aen; men wordt by haer
Nog levensglimp gewaer.

Maer naeuwlyks richt ze op Valentyn
Een flaeuw-ontloken blik,
Of weder loost ze een' diepen zucht,
En 't is haer laetste snik!

Daer ligt ze, een lyk by 't lyk geveld,
Door overmaet van pyn.
Maer wie, wie is de moordenaer
Van haren Valentyn?

Een dolk heeft hem het hart doorboord,
En op dat bloedend hart
Houdt hy zyn forsche vuist geklemd,
Die niemand openspart.

Wie 't aenziet staet verbaest, verstomt;
Men peinst en houdt beraed,
En roept en neemt de lykproef ras
In 't onderzoek te baet.

Daer schikt men tot de plechtigheid
De in rouw gedolven zael;
Daer vlamt het knappend fakkellicht
Om de ysbre tombeprael.

Daer brengt men een verdachten by:
    Hy koomt, hy raekt het lyk;
Geen lid des dooden heeft verroerd:
    Het is een onschuldsblyk.

Een tweede koomt: de proef gebeurt:
    Het lyk maekt geen gebaer.
Een derde koomt, een vierde volgt:
    Men vindt geen moordenaer.

Thans nadert een verdachte nog:
    Het is de jonge Urbaen.
Wat siddert hy! wat aerzelt hy!
    Hy raekt den ziellooze aen.

Rechtvaerdig God! de doode krimpt;
    Zyn oogen draeien rond;
Zyn vuist gaet open, en daer valt
    Een blinkend stuk ten grond',

Urbaens ontscheurde wambuisknop!.....
    Dit moordbewys volstaet.
'T gerecht doet uitspraek, en Urbaen
    Beboet zyne euveldaed.



Wat vroeger gold voor *oordeel Gods*
    Verspreidde ontzag in 't rond.
Maer jammer, dat de vierschaer soms
    Het recht der menschheid schond.

F. BLIECK.

DE

VASTENAVONDFEEST

TE

GEERAERDSBERGE.

Hebt gy ooit gezien wat men den *Vastenavond te Geeraerdsbergen* noemt? Die troepen boeren, welke van Oost en West toestroomen, en welker kielen de straten blaeuwen; die lieve, roozenwangige boerinnetjens, welke er zoo blijgeestig uitzien, als kwamen zy van een kosteloozen derden jaermerktdag, met veel poen in de zakken, op lichte voetjens t'huis, en zoo hups de stad intrekken, als gingen zy een danspartijtjen, *cum licentia superiorum,* met hun lief boerken aenvangen? Hebt gy het luidruchtig gekakel van dien opgeschoten landknaep vernomen; het vrije lachgeschater van die bolle blonde dorpsmeid, een niet onaerdig tronetjen,

Schoon se vry al wijder gaept
Dan de hoofsche stadjongvrouwen [1]?

Is dit een *Vastenavond,* gelijk met het heet? Waerlijk, men zou er wel het evangelische, oudvlaemsche: by neen! op antwoorden: 't is een feest; maer een feest eenig in zijn soort, en dat toch niet wel met den naem van *Vastenavond* te bestempelen is. Trouwens, men ziet nergens maskers, of, zoo als onze goede lieden zeggen, *mombakhuizen.*

De stevige pachters treden, in het zondagskleed der hoogmis, en den stok, met koperen nagelen van boven beslagen, zwaerklotzend voort; de niet min stevige pachterssen trokken de veelkleurige rokken aen, en hebben

1 Poot, *het akkerleven.*

't gouden kruisjen op den boesem en de stijfgegarnierde zondagsmutse niet vergeten. Ja, zeker, zeker 't is feest?

Men viert den eersten zondag in den vasten: men kan zoo een geestelijk werk niet blijgeestiger aenvangen. 't Is twee uren op den stadstoren geslagen: eensklaps bezielt zich de beiaert, en rammelt en klingelt en klatert, zoo sterk en zoo goed die maer kan; de klokken bommen; 't rumoer wast aen; het muzijk breekt, met levendige akkoorden, los, en houdt goed vol; de regering met andere ontzachbre heeren, en de geestelijkheid met den pastoor aen het hoofd, al deftig uitgedoscht, trekken, in volmaekte orde, op; en wat voor de scherpoogige en langgetande nieuwsgierigen niet het onbelangrijkste schouwspel is, men voert een aental korven aen, welke opgepropt zijn met haring, en gevolgd worden van andere korven, vol van *ik weet niet wat* al lekkernyen, die *des al niet te min* menigen doen watertanden. De steeds aengezwollen stoet begeeft zich naer den berg van roemrijker gedachtenisse, naer den berg, dien Cesars legioenen besloegen, toen de Nerviers, welken *Lucanus* al te wederspannig noemt [1], zeven lange jaren, de Roomsche macht bestreden.

Mag men stadsinboorlingen gelooven, dan zouden zich de gehuwde vrouwen niet ter feeste begeven, en zich goedsmoeds vergenoegen met den doortocht van uit hare vensters te aenschouwen. Het waerom daervan komt my, die de eer niet heb van een Geeraerdsberger te wezen, al zoo duister als de *Apocalypsis* voor. Misschien is voor haer het lentesaizoen van te behagen overgewaeid; misschien vreest mevrouw Hoed met jufvrouw Cornette in aenraking te komen. Wie weet, 't zijn van die geheimen, welke de vrouwen, ten onrechte van praet-

1 *Nimiumque rebellis Nervius.*

ziekte beschuldigd, niet meer uitkramen dan hare voorledene minavantuertjens en tegenwoordige jaren.

Maer alle wijsgeerige bespiegeling over de vrouwgeheimen ter zijde gesteld, laten wy die burgerinnen t'huis, en volgen wy dèn stoet op. Wy kunnen 't op ons gemak doen, al waren wy zelfs wat zwaerlijvig: de straten van Geeraerdsbergen zijn zoo bergachtig ('t zy gezeid zonder woordspeling, die ik hate,) dat de stoet maer op een zeer deftigen processiestap kan aentreden. Ondertusschen zweeft het muzykvaendel altijd voort en voort; van den voet des bergs opklimmende, heeft hetzelve eindelijk het toppunt er van bereikt, en 't feest begint, in den volsten zin des woords: de mannen der stadswacht kunnen het ongeduld der menigte niet langer bedwingen; en de plechtigheid wordt ingesteld — door de schreeuwende jongens, welke, volgens loffelijk gebruik, niet onhandig een wolk van afgerukte zooden wijd en zijd doen rondvliegen.

Op het hoogste des bergs rijst er eene kapelle: de stoet trekt die godvruchtig binnen, om er de litany van Onze Lieve Vrouw te zingen; intusschen blijven de speelzieke knapen van buiten niet onledig met grappen uit te voeren. Men stroomt uit de kapelle weêr, om eene min gewijde, doch door hare vreemdaerdigheid nog geheimvoller, plechtigheid waer te nemen. Men biedt den eerweerdigen pastoor een' beker. Waerom schijnt de goede man, tegen zijne gewoonte, een weinig te aerzelen? Nu, dit Waerom ten minste weet ik op te geven: een zeer klein vischjen zwemt in den feestbeker, die, zoo wy zagen, toch met geen water gevuld is, en dit lekkebaerdtjen moet door den gorgel van zyne eerwaerdigheid ingezwolgen worden. By 's mans aerzelen is ondertusschen reeds ieder bereidvaerdig: feestelijk heffen zich de bekers ten hoogen; ieder drinkt; de goede man

drinkt mede, en — 't offer is volbracht! het kwispelstaertend kameraedtjen is, in één' vollen teug, heldhaftig doorgezwolgen, en de losgeborsten jubelkreet stijgt naer den hemel.

Thands tast en grijpt een milde hand in de lekkernymanden. Het mastellengoed vliegt henen, als de nieuwe munt by eene vorstelijke inhuldiging; ander volgt: het regent, het hagelt mastellen. Wat opschudding! wat gewoel! wat verwarring! Het volk trekt voor- en achterwaerts, stort voorover, en rolt voor een goed deel op het gras. Om dit kosteloos *restaurant* gillen de boeren van vreugde, en van spijt krijschen de te loor gestelde kinderen. Na een poos rustens valt de kostelijke mastellenregen weêr, als een hemelsch manna, neder. Die de lekkernyen in de wareld, althands onder het volk, zenden, schijnen 't vooral op de poezelige boerinnetjens gemunt te hebben. Werda, lieve pachterssen! uw kermiskapsel loopt geen klein gevaer. De wanorde wint veld: een vinnig, snoeprig waelsch wijf is met eene vlaemsche heldinne reeds handgemeen:

De kap raakt van de kruin, de nagel in de wangen,
De neusdoek van den hals; en bei die wijven hangen
Als klissen aan malkaâr, en plukken onder 'twoên
De koppen allebei zoo kaal gelyk een hoen.
Het bloed drupt uit den neus, en sijpelt langs de jakken.
Het *feestlijk* kleed wordt vuil, en glimt van roode vlakken;
De kroplap van de borst, de goude bel van 't oor.

En in het vrouwelijke *duel*, het penseel van Rotgans, den *Boerenkermis-dichter* volwaerdig, vervangen op zijn engelsch gesloten vuisten de onzalige pistolen. Ten slotte van 't tempeest en van 't feest komen nog de haringmanden in 't grabbelspel; men is geenzins lui om naer een' kost te grijpen, die in den vasten zoo wel kan dienen. De voldane en onvoldane hoop daelt ten berge af: de bur-

gers trekken hunne huizen in, en van de vreemden worden de herbergen spoedig zoo vol als een ei, volgens de eigenaerdige volksspreuk.

Zie daer een tafereeltjen opgehangen van hetgene men niet zeer gepast *de Vastenavond te Geraerdsberge* noemt. Beken het, mijne lieve Lezers (en zoo mogelijk, mijne lieve Lezeressen, van wie ik verschooning over eenige voorgaende regels verzoek) 't is daer een recht vreemd volksfeest: *Panem et circenses!* Mastellen en haring! De weet- of nieuwsgierige trekt me by de mouw, om de oorzaek dier drollige instelling te kennen.

De berichten over Geeraerdsberge zijn schaersch; de stad is zoo dikwyls geplunderd en verbrand geweest, dat men hare archieven in die noodlottige omstandigheden niet heeft kunnen redden. Er blijft ons slechts eene stadsrekening van den jare 1412 over, waerin de kosten gedaen voor den vastenavond van dit tijdstip voorkomen. Geeraerdsberge bezit niets van vroegere dagteekening.

Er zijn er, die den oorsprong van dit feest tot de jaren 1380 en 1381 brengen. Ten dien tijde namelijk hadden de Gentenaren tegen Lodewijk van Male de wapens opgenomen: reeds driemael hadden zy 's Graven schulden betaeld, en zijn willekeurig gedrag ten hunnen opzichte had hen verbitterd. Zy trokken de witte kappen aen, en verhieven den standaert des opstands. Het uitgeborsten vuer won veld; Geeraerdsberge, Kortryk, Rousselaer, Ypre voegden zich by de misnoegden. Onder de bevelen van *Jan de Brune, Jan de Boele, De Raze, van Herzele* en *Pieter van den Bossche*, ging een leger van 60,000 mannen niet alleen den adel binnen Audenaerde, maer den Grave-zelven, binnen 't hem getrouwe, sterke Dendermonde, belegeren; doch de opstandelingen moesten het onderspit delven, en op Gent te rug trekken. Nu

was het de beurt des Graven; en, kort daer na, geruggsteund door *Robert van Namen* en *Walther van Edingen*, marschalk van Vlaenderen, kwam hy Gent in persoon belegeren. De jonge driftige *Walther* zag zich, ter beteugeling van den ontketenden opstand, met een' aenslag op Geeraerdsberge belast: de poorten gingen, zonder eenigen tegenstand, voor zijne stappen open; en hy werd er, in 's Graven name, aenvaerd. Dit treffende bewijs van onderwerping voldeed den wreedaert niet: hy ademde verwoesting! Doch naeuwelijks had zijn bijl het hoofd van eenige slachtoffers doen vallen, of geheel de stad stond, als één enkel man, op: zijne bende, drie honderd ruiters sterk, werd uitgemoord; Walther en twee mannen van zijn gevolg werden alleen gespaerd. Een vreemd recht!

Het volgende jaer (1381) moest voor Geeraerdsberge nog noodlottiger wezen: al de kleine vlaemsche steden, die in den Gentschen oproer deel hadden genomen, hielden het met den adel. Wat Geeraerdsberge betrof, deze stad, die door een sterk garnizoen van oproerigen bezet was, bevond zich in de onmogelijkheid om hare gevoelens te openbaren, en van dit oogenblik af was haer verderf besloten: men moest een vreeslijk voorbeeld geven. Hier verzocht de van - wraeklust vlammende *Walther* den voorkeur toe; en, aen het hoofd van een machtig leger, stapte hy op de ongelukkige vesten. Wel vielen de Gentenaren, ter ondersteuning van het Geeraerdsbergsche garnizoen, den vijand in den rug, doch eene talrijke ruitery stortte op hen neder, en zy moesten het opgeven. Eenen zondag van july bevond zich *Walther* onder de muren van Geeraerdsberge. Hy beval de stad op veertig verscheidene punten aen te tasten, en deze naeuw twintigjarige bevelhebber dreef den aenval met zulk eene stout- en behendigheid door, dat de beleger-

den het naeuwelijks eenige uren vol hielden. Een klein getal inwooners ontkwam aen *Walthers* arm, en vervoegde zich by de Gentenaren. De onbewegelijke verwinnaer gebood een algemeene slachting: kinderen, vrouwen, grijzaerts, alles viel onder 't stael der barbaren, landgenoten dier rampzaligen. En als nu vijf duizend slachtoffers onder de handen der beulen neêrgevallen waren; als de krachten der onbeteugelde verdelgers uitgeput waren; als men geen Geeraerdsbergsch bloed meer vond, om er den grond mede rood te kleuren, gaf *Walther* het sein om het uitgemoorde Geeraerdsberge tot een tweede Ilion te maken. By het denkbeeld, dat het nageslacht eens vragen zou: Waer stond de stad die zich ten dien tijde tegen *Walther van Edingen* dorst verzetten? sprong zijn boezem van helsche wellust op.

Dus hefte zich, na Edens zonden,
Vernoegd in 't aenzien van zijn werk,
(Terwijl de Aartsouders schaamrood stonden)
De Satan, knersend tegen 't zwerk.
En niet te vreden met de kwalen,
Die hy op 't raadloos paar deed dalen,
Was nog zijn gruwzaam brein bedacht
Op alles, dat na hen zou leven,
En zag met vreugd de doemnis kleven
Op 't allerlaatste nageslacht [1].

Vloekbare wreedaert, uw gruwel zal niet ongestraft blijven!

De jeugdige, van trots opgezwollene, Heer van Edingen begaf zich nu naer den Grave van Vlaenderen, die Gent belegerde. Hier rekende hy op eene nieuwe prooi, die hem niet ontgaen konde; hier vond hy nieuwe

1 O. Z. VAN HAREN, DE GEUZEN, Ve Zang, 5. c., na BILD. en FEITHS omwerking.

gelegenheid, om elken dag door eene nieuwe roekeloosheid op te tellen, en zijne bloeddorstige lusten bot te vieren. Met beleid bestuerde hy weder den aenval, langs de zijde der Keizerpoorte gewaegd: doch de Geeraerdsbergers die aen zijn wrokkend zwaerd ontsnapt waren, namen eenparig het besluit, om den dood hunner dierbaerste nabestaenden en de verwoesting hunner Vaderstad te wreken: zy scholen eensklaps, met hunne zwarte pijken gewapend, te samen; wezen zich onderling den fieren *Walther,* wiens helmpluim hem van verre deed onderscheiden, en die aen het hoofd der zijnen aensnelde, om, volgens gewoonte den post aen de gemelde poort te komen verontrusten: nu vielen zy, als leeuwen van hunne welpen beroofd, op de aengestormde tigers; en na een woedend worstelen werd *Walther* met de zijnen doorboord, tot onuitspreekbare smart van den Grave [1].

Zie daer het ongelukkige tijdstip, waeraen velen den oorsprong van 't bewuste feest des grooten Vastenavonds willen toeschrijven. Zy beweren, dat *Walther,* na het nedervellen zijner drie honderd ruiters, met versche troepen 't moedige Geeraerdsberge kwam belegeren; dat hy een' hevigen tegenstand aentrof, en zich verplicht bevond stads overgave door middel van hongersnood te bewerken; hetgene de burgers door een fijngesponnen krijgslist voorkwamen. De nooddruft was op het punt van uitgeput te zijn, toen 't Magistraet de weinige overschietende leeftocht, uit haring en fijn gebak bestaende, byeen deed verzamelen, en over de muren in het leger van *Walther* werpen. De vijand, ziende dat de belegerden derwijze met hunnen nooddruft kwisteden, zouden alsdan, wanhopende van die te bedwingen, afgetrokken zijn.

1 J. van Waesberghe, *Gerardi-Montium*. Brux. 1627. Cap. *Bella sub Ludovica Maleano;* pag. 74-82.

Het zal wel niet noodig wezen hierby te voegen dat dit een sprookjen is, hetgene, om door de volksoverlevering bewaerd te zijn, en niet *geprent te staen*, er toch niet waerschijnlijker om is.

Het komt ons voor als herstoofd naer *Titus-Livius*, die verhaelt, dat iets dergelijks onder *Manlius Capitolinus* zou voorgevallen zijn [1].

Min wonderbaer, doch wezenlijker, is 't, dat de wreede *Walther* in der daed voor Geeraerdsberge terug keerde; doch hy liet het bestuer der belegering op zijn' kloekmoedigen luitenant *Lodewijk Hasa* berusten, wien, kort na het vertrek zijns meesters, den 2 november 1380, de stadspoorten geopend werden.

Anderen sluiten zich aen het gevoelen van den stadsgeschiedschrijver en griffier *Jan van Waesberghe*, die in het begin der jaren zestien honderd bloeide. Hy denkt, dat het Geeraerdsbergsche feest omtrent het midden der XIe eeuw zou ontstaen zijn, en leidt het af van *Geeraerd*, eigenaer van 't, heden in een klooster herschapen, kasteel Hunneghem, of woon der Hunnen. Ten jare 1008 verkocht deze *Geeraerd* zijne heerlijheid aen *Boudewijn* VI, die er de grondvesting eener stad legde, welke hy, naer den naem des ouden eigenaers, *Geeraerdsberge* noemde. *Vilain*, graef van Iseghem, doet dien *Geeraerd* uit den stam der eerste heeren van Grimberg spruiten; en eene oude overlevering, die met dit gevoelen overeenstemt, wil, dat deze *Geeraerd* den broeder was der Heeren van Pamele en Assche; heerlijkheden, die mede den geslachte van Grimberg toebehoorden [1].

1 T. L., L. V., c. 48.

2 Van Waesberghe, beroepen werk, pag. 12. Hy schijnt daer in den voortreffelijken Lindanus (*de Teneræmonda*) in wat de verdeeling des werks betreft, te hebben nagevolgd.

Deze drie broeders, allen van een' krijgszuchtigen aerd, bezaten eene bergachtige landstreek. Als zy oorlog voerden, plachten zy 's nachts op den top der bergen van hun gebied een groot strooien vuer te ontsteken, ten sein, dat zy elkanders bystand verlangden. Van daer, wil men, zoude het gebruik bestaen, om, by het naderend duister op Vastenavond, op de spits van den stadsberg, eene pektonne te doen branden; dat echter eenvoudiger uit te leggen ware door de gewoonte, die er van ouds in Vlaenderen heerscht, om by feesten dergelijke vreugdevuren te doen opblakeren [1].

De Geeraerdsbergsche Dichter SCHOLLART, die lang voor VAN WAESBERGHE schreef, en van hem met roem vermeld wordt, heeft dit feest als eene heidensche instelling beschouwd, en in een gedicht, waerin hy hetzelve beschrijft, wil hy het voor eene offerande aen *Ceres* doen doorgaen. Dit zou de zaek niet weinig verschuiven, en haer een oorsprong bystellen, die 't bestaen van Geeraerdsberge vry wat hooger dan *Boudewijn VI* zou doen opklimmen. Die oorsprong koomt ons echter niet geheel wonderschijnend voor: want, ofschoon het Christendom hier al spoedig op het einde der VIIIe eeuw zijn weldadig zaed over geen dorren steen zaeide, en dus ook dit overblijfsel van 't heidensche onkruid moest

1 Unde continuatam in haec usque tempora ferunt civitatis nostræ consuetudinem, qua prima quaque quadragesimæ dominica vas piceum in monte noctu accenditur, postquam a meridie Senatus, cum urbis primatibus, eo congressus, sumpto vino pacificatore et pane sale condito, restaurat confirmatque in annum sequentem promissa animorum unione amicitiam..... — Hac solemnitate a senatu celebrata, ut pia vota plebi sint communia, a cacumine montis, magna vis liborum, halecum, in plebem infinito utriusque sexus numero quotannis huc effusam seminatur.

(Beroepen werk, bl. 12.)

uitroeien, kan dit laetste wel geene plaets gehad hebben: trouwens men vindt nog ten huidigen dage enkele sporen van de verdwenen godsdiensten, die den tijd tarten en de volksbeschaving zoo zichtbaer beschamen. Men denke slechts aen het omstorten van 't zoutvat, en, ja, aen den Vastenavond-zelven, van Egypte, Griekenland en Rome, van hand tot hand, overgenomen. Moeten wy hier mede byvoegen, dat de *missilia*, of geschenken, het volk door de keizers uit gunst toegeworpen, den Romeinen niet vreemd waren?

De Heer *Gustaef Rens*, van Geeraerdsberge, wien wy hier het eene en andere ontleenen [1], denkt er echter anders over, en kan voor zoo hoog eene oudheid niet medestemmen: hy volgt het gevoelen van den gemelden Geschiedschrijver, dat dit feest van *Geeraerds* tyde zou dagteekenen, toen de Heeren van Pamele en Assche jaerlijks zich naer Geeraerdsberge begaven, om er den eed van getrouwheid te vernieuwen; en dit wel op den berg, die *Geeraerds* naem ontfing; alwaer men den vredewijn dronk, en dan lekkernyen het volk toewierp. Het vischjen en de haringen zouden van nog vroegere tijden herkomen.

Maer de uitlegging des oorsprongs van 't door te zwelgen vischjen nu? Wy bekennen, dat dit kwispelstaertend ding ons vry wat spel oplevert. Zoude hetzelve er, even als de haring, bygevoegd zijn uit zinspeling op het Evangelie, dat verhaelt hoe Jezus vijf duizend menschen met brood en visschen spijsde? Waerom zou anders de geestelijkheid het wareldsche feest bywoonen, en zelfs zulke eene vreemde lekkerny moeten proeven? Waren wy een *Schriekius*, een *Becanus*, of ten minste, zonder *us*, een *De Grave*, wy ook zouden niet in gebreke blij-

1 *Feuilleton de l'Émancipation*, 22 février 1836.

ven een heel stelsel op dit vischjen te bouwen, dat bespottens- of verwonderingwaerdig zou voorkomen. Maer wy weten, dat het tot de verdiensten van een' Geschiedschrijver behoort niet alles te willen uitleggen, indien men *Quintiliaen* mag gelooven.

Ten slotte, bidden wy om verschooning, zoo wy op enkele plaetzen onzen, weinig geschiedschrijfachtigen, stijl wat luchtige wieken hebben aengeschoeid. Offer aen de Bevalligheden, zei *Plato*. — En wy houden ons aen dien regel.

Zie hier de verzen van Schollart, tot welker samenstelling hy van Virgilius, Ovidius, Lucanus en Claudianus gebruik heeft gemaekt. By 't gebrek aen oorspronglijkheid koomt nog zijne onduidlijkheid op eene enkele plaets. Hy vergelijkt het ten berg afstortend en grabbelend volk aen zeeuwsche nachtegalen, of kikvorschen, die in hunnen drassigen waterput springen, en doet het vischjen door de voornaemste heeren, die het feest van *Ceres* vieren, kloekmoedig binnenspelen. Met dit alles blijft het raedzel onopgelost, en schijnt zoo moeielijk te vinden als de quadratuer van den cirkel.

Alma Ceres, unco glebas quæ scindere aratro
Prima doces populos, alimentaque mitia monstras,
Sicaniam si forte tenes, seu dulcia gnatæ
Irrequieta legis vestigia, gurgito vasto
Quam Pluto in thalamum lethæaque regna recepit,
Pande fores, vultusque volens attolle benignos.
Sacra tibi en ritu renovat vulgata vetusto
Quem penes Eunomies labor est, et cura senatus.
Pande fores, cedunt pejoris murmura famæ,
Et convicta silet mendacis fabula vulgi.
Namque ferunt quoties in aperta pericula Martis

Prisca Gerardopolis cuneos animaret, ab illis
Scilicet auspicium, atque exordia sumere flammas,
Noctivagos ignes; piceoque madentia tabo
Vasa (quis hoc credat?) rudibus signare figuris.
Quod si damnosos titulis imponimus actus,
Ludus, et incestum est crimen pro laude pacisci,
Cur non ignivomique truces, pyralæaque turba
Dicimur, et notos figuris suspendimus ignes?
Non ea vis animo, propior sententia vero est
(Si tamen augurium Phœbi docuere sorores),
Esse diem Cereri sacrum, sacroque Lyæo,
Ut cum prima Ceres viridi consurgere campo
Cœperit, adventum merito gratetur, et optet
Ruris amans, primis ne fors moriatur in herbis.
Non aliam ob causam agricolæ, rura omnia circum
Succensas de more faces, stramentaque passim
Ignes contortis librant per inania dextris.
Hinc tibi qui gemino petit astra cacumine vertex
Vinaque, solemnesque dapes instaurat, et alte
Suspendit piceam sub sera crepuscula noctem.
Utque gemelliparæ memorant animalia divæ
Nare per informes quas fessa poposcerat undas,
Sic vulgus de colle ruit, Cereremque sub ulna (ulva?)
Scrutatur dextris, viridique madescit ab unda.
Hic rapit, ille dolet, raptu delusus inani.
Pars turpes vultus, inhonoraque corpora monstrat,
Informi limo; spissæ clamore coronæ
Ingeminant risus, magnisque hortatibus instant.
Solus at ignotis queritur colludere in undis
Gobius, et procerum sese in præcordia condit.

P. VAN DUYSE.



NIKOLAES ZANNEQUIN.

Robrecht van Bethune, gestorven te Ypre, den 17 september 1322, had tot opvolger in het graefschap van Vlaenderen, zynen kleinzoon, Lodewyk van Crecy. Van het aenbegin zyner regering zag dezen prins zyne staten ten roof aen oneenigheden en beroerten. Zyn karakter was niets minder dan vast, en hy liet zich door eene zorgelooze onachtzaemheid wegslepen. Die zwakheid gaf aen den moedwil der opstandelingen nog meer kracht, in eenen oogenblik dat zyne tegenwoordigheid hen tot hunne pligt had moeten doen terug keeren. De Bruggelingen, welke met de Gendtenaers en de Yprelingen, in vorige tyden, dikwyls een driemanschap van wederspannelingen uitmaekten, waren, in 1325, de eenigsten die zich aen de muitery overgaven, en die de inwoners van Veurne, Nieupoort, Sint-Winocsberge, Duinkerke, Cassel en geheel Westvlaenderen tot zich trokken. De bezwarende belastingen onder welke het volk zuchtte, de onderdrukkingen waeraen het was blootgesteld, den hoogmoed dergenen, die den jongen vorst omringden, en die, meest al vreemdelingen zynde, het welzyn des vaderlands niet behartigden, zie daer wat tot den opstand aenleiding gaf. Men wilt dat Robrecht van Cassel, oom van Lodewyk van Crecy, en die het ontwerp had gevormd om Vlaenderen te overweldigen, de oproerstichters in het geheim begunstigde. Reeds een jaer vroeger had den grave van Vlaenderen die van Brugge ontslagen van de straffen welke zy, sedert den laetsten vrede, om hunne oproeren verdiend hadden, in aenzien der bewyzen van verkleefdheid, die zy hem eerst hadden gegeven. Doch den geest van ongehoorzaemheid en

opstand, dien de Vlamingen scheen ingeschapen, had ten tyde van Lodewyk van Crecy meer veld gewonnen. Dezen vorst kwam, met Jan van Namen, en aen het hoofd van een groot getal edellieden, te Kortryk, met oogmerk om de heerschende oneenigheden uit te roeyen; maer hy werd in zyne verwachting bedrogen; want de oproerstichters, verblind door eene ongehoorde baldadigheid, maekten zich nog eens pligtig aen de grootste buitensporigheden; zy namen Lodewyk van Crecy gevangen, en bragten hem naer Brugge, alwaer hy werd opgesloten, na dat zy hem met scheldwoorden overvallen en de grooten die by hem waren vermoord hadden: dit gebeurde in hooimaend van hetzelfde jaer 1325.

Onder de aenleiders der brugsche muiters bevond zich Nikolaes Zannequin, een man welke, om de rol die hy, in deze netelachtige omstandigheid, speelde, een berugten naem heeft achtergelaten, door 's lands geschiedboeken ons overgebragt. Wy hebben voorgenomen te verzamelen al wat wy aengaende dezen woelzieken man zouden kunnen ontdekken, en gelooven dat het onze landgenooten niet onverschillig, niet onaengenaem zal zyn, hen den uitslag van onze navorschingen mede te deelen.

Nikolaes Zannequin was afkomstig van een der voornaemste stamhuizen van Veurne, in welke stad hy geboren was. Waerschynelyk is het, dat Jacob Sannequin, raed van Philips den Goede, hertog van Bourgondie, uit hetzelfde geslacht was voortgesproten. Hoe dit ook wezen moge, Zannequin was, in 1324, met Sohier Jansseune, eenen van zyne muitzuchtige makkers, uit Veurne verjaegd, ongetwyfeld om dat zy beide vyanden waren van de eendragt en den algemeenen vrede. Zy wierden, te Brugge komende om zich by de oproerigen te vervoegen, onder het getal der poorters van die stad opgenomen:

welke aenneming voormaels werd beschouwd als eene gunst, een bewys van achting. De schryvers der kronyk van Vlaenderen zeggen dat Nikolaes Zannequin eenen krygsman was, die in stoutmoedigheid en heldendeugd voor niemand moest wyken, maer (en by wien zyn de goede en de slechte hoedanigheden niet vereenigd?) dat onstuimigheid en twist hem niet zelden gaende maekten. De gemelde schryvers voegen er by dat, met toestemming der inwoners van Brugge, onzen Nikolaes, door Sohier Jensseune, en onder zyne bevelen, als een der opperhoofden van de opstandelingen werd aengesteld.

De keus, door de Bruggelingen gedaen, was hier op gegrond, dat Zannequin, eenen der ryksten zynde van de bewoners der kasteleiny van Veurne, zich zoo veel te gemakkelyker zoude kunnen meester maken van dit grondgebied en van de stad, waervan het zynen naem ontleent, en alwaer er, denkelyk, niet weinig personen waren, die in zynen keus belang stelden. Eene andere beweegreden, die er niet min aenleiding aen gegeven zal hebben, is dat Zannequin, in geheel de uitgestrektheid van Westvlaenderen, vereerd werd en bemind door de ingezetenen.

De verzekering die hy en zyne ambtgenooten gaven, in de steden en dorpen waer zy zich bevonden, van voor het welzyn en het geluk der gemeente (het volk, de algemeenheid der borgers) te zullen leven en sterven, deed hen door elkeen eerbiedigen, en, om zoo te zeggen, aengebeden worden. Ook zyn de Bruggelingen in hunne verwachting niet bedrogen geweest, aengezien Nicolaes Zannequin niet alleen zyne geboortestad en de kasteleiny van Veurne, maer ook Broekburg, en geheel het westkwartier van Vlaenderen, overweldigde. Verknoeht aen Sohier Jansseune, zoo verspreidde Zannequin alom den schrik en de verslagenheid; zy verwoestten beide al wat hen onder de

hand kwam, en overal waer den laetstgenoemden zich bevond, ging hy willekeurig te werk. Hy stelde uit hunne plaetsen degenen welke hy niet genegen was, en noemde voor de burgerlyke- en krygsambten zoodanige mannen, als wier denkwyze hem verzekerde dat zy allen mogelyken tegenstand zouden doen aen de edellieden, die de gezworene vyanden waren van de Bruggelingen en hunne aenhangers.

Nikolaes Zannequin begaf zich naer Ypre, in den loop der maend juny 1325, met zich leidende een aenmerkelyk getal Bruggelingen; hy nam die stad in, na eenen tegenstand ontmoet te hebben, die zoo veel te min dapper was, om dat veel van hare ingezetenen met hem in verstandhouding waren, en belang stelden in den aenwas van zyn vermogen. Degenen die aen Lodewyk van Crecy, hunnen wettigen vorst, getrouw waren gebleven, verlieten de stad, om niet het slagtoffer te worden van de woede en de wraekzucht van het slecht volk, hetwelk zich, meest altyd, onbedachtelyk aen moedwilligheden overgeeft. Zannequin werd te Ypre prachtiglyk ontvangen. Onmiddelyk na zyne aenkomst deed hy de oude poorten afbreken, en de grachten, die de stad omringden, opvullen [1]. Hy liet, ten zelfden tyde, negen nieuwe poorten opregten, en mueren en wallen maken, die de uitgestrekte voorsteden besloten, en deze vervoegden aen de stad, waerdoor die aldus vergroot en versterkt werd. Ypre had, in dien tyd, eene talryke bevolking, en de lakenwevery, die reeds sinds meer dan twee eeuwen aldaer in zwang was, schonk haer eenen rykdom, ja, eenen overvloed, over welke geene andere steden van

1 In de rekening der twee tresoriers van Ypre, van 't jaer 1325, leest men: » Catheline Ypermans van dat soe (zy) Pieter van den Philthuse den waghenwaker inas (genas, geneesde) van ere (eene) wonde die hi ontfinc (kreeg) ter cominporte os (als) men die porte brac, xviij s. »

Vlaenderen mogten roem dragen. Eenige geleerden zyn van gevoelen dat, aleer hy voor Ypre kwam, Zannequin zich te Poperinge ophield, tot dat hy de bevelen, aengaende zynen optogt, van de Bruggelingen had ontvangen.

Reeds omtrent drie maenden te voren, dat is te zeggen den 24 maert van hetzelfde jaer 1325, werd er, te Gend, een verdrag gesloten tusschen de afgevaerdigden van den grave en de Bruggelingen, welke laetsten men genade voorspelde, indien zy zich wilden verpligten tot de betaeling eener geldboete, waervan het bedrag door de Gendtenaers, de Yperlingen en Robrecht van Cassel zoude bepaeld worden. De scheidsmannen kwamen byeen in het klooster van de Duinen. Daer begaven zich ook Nikolaes Zannequin en Sohier Jansseune, met hunne aenhangers; maer zoodanig gewapend, dat de scheidsmannen, zegt d'Oudegherst, hun vonnis niet durfden uitspreken. Dit onverwacht toeval was de oorzaek dat de byeenkomst geenen uitslag had, en Lodewyk van Crecy, zich alsdan te Ypre bevindende, trok, met Jan van Namen en vier honderd ruiters, naer Kortryk, om de stad onder zyne magt te brengen. Daer zynde deed hy de zes afgevaerdigden van Brugge, die belast hadden geweest de ingezetenen van Kortryk op hunne zyde te trekken, in bewaring stellen.

Wy hebben gezien dat graef Lodewyk, te Brugge, door zyne onderdanen in hechtenis werd genomen. Zyne gevangenhouding duerde meer dan vyf maenden. De Gendtenaers, die, na het voorbeeld der andere Vlamingen hem, in den aenvang, vyandiglyk behandelden, zagen alsdan af van hunne trouweloosheid, en maenden de Bruggelingen aen om zich met den grave te verzoenen.

Eindelyk werd den vrede, te Arkes, by Sint-Omars, gesloten ten jare 1326, en de wederspannelingen beloofden Lodewyk van Crecy uit de gevangenis te ver-

lossen. Dit gebeurde onmiddelyk daer na; maer naeuwlyks mogt hy de vrye lucht scheppen, of hy spoorde den koning van Frankryk aen om hem te helpen wraek nemen over den opstand, aen welken die van Brugge en hunne bondgenooten zich pligtig hadden gemaekt. Philips den VIe kwam naer Vlaenderen met eene onzaggelyke krygsmagt. Zy lag omtrent Cassel, wanneer Zannequin, die nog van het vertrouwen der oproermakers omgeven was, en zich daer aen het hoofd bevond van een deel Bruggelingen, het stoutmoedig ontwerp vormde om den koning opteligten; maer onzen Veurenaer, zoo woelziek als dapper, eindigde zynen onstuimigen levensloop in den veldslag, welke den 23 of den 24 oogstmaend 1328, by Cassel voorviel. Het is bekend dat de roemruchtige zegeprael, welken de Franschen daer behaelden, te wegebragt de onderwerping van de bondgenooten der oproerigen van Brugge, en dat deze laetsten zoodanig moedeloos werden, dat zy, van hunne roekelooze ondernemingen afziende, zich op nieuw schaerden onder het gezag van hunnen vorst, en hèm eene onverbrekelyke gehoorzaemheid beloofden. En, echter, hiermede eindigden de inlandsche oorlogen, muiteryen en bloedstortingen nog niet, die de veertiende eeuw kenmerken!

De schryvers, die wy beraedslaegd hebben, komen niet overeen wegens de spelling van den stamnaem Zannequin [1]; doch aengezien het bewezen is dat hy te Veurne voor de eerste mael het daglicht zag, en dat er aldaer, van 1564 tot 1635, verscheidene personen van edel afkomst zyn geweest, die of burgemeester of landhouder of schepen waren van de stad en van de kasteleinye, en wier naem, zonder eenige verandering, altyd *Zannequin*

1 Men vind Sannequin, Zandekin, Zanneken, Zannekin, Zannequin, Zonnekin, enz.

werd geschreven, behoorende waerschynlyk tot het geslacht van onzen brugschen hoofdman, zoo gelooven wy ons by deze laetste schryfwyze te mogen houden.

1837. LAMBIN.



MARGARETA VAN OOSTENRYK.

Men weet dat Margareta, dochter van keizer Maximiliaen en van Maria van Burgondie, als fransche dichteresse bekend staet; doch niemand, voor zooveel my bekend is, heeft opgemerkt dat deze prinses ook eenige vlaemsche dichtregels, en waerschynlyk ook een hoogduitsch vers, heeft opgesteld.

Zy werd te Brussel den 10 jan. 1479 (1480) geboren [1], en reeds op haer derde jaer aen den dauphin van Frankryk ten huwelyk beloofd, by het vredeverdrag van Arras van den 23 december 1482 [2]; doch dit huwelyk had geen voortgang; want de dauphin, koning geworden zynde, zond in 1491, toen hy Anne de Bretagne trouwde, de sedert negen jaren aen zyn hof opgevoedde Margareta naer Vlaenderen terug, alhoewel deze, naer het schynt, reeds meermaels in openbare schriften den titel van zyn *gemalin* had gedragen. Dit was dubbel smadelyk voor Maximiliaen en voor zyne dochter; vermids de keizer kort te voren aen dezelfde Anne de Bretagne *by volmacht* gehuwd was.

Eene tweede huwelyksverbintenis ging zy aen, in de maend november des jaers 1495 met don Juan, zoon van Ferdinand en Isabella, koning en koningin van Spanje (of zoo men wil van Arragon en Castille). Het liep echter wel twee jaren aen eer zy naer haren echtgenoot trok.

1 De meeste schryvers doen haer te Brugge den 10 juny 1480 geboren worden; doch ik houw het met de getuigenis van een' tydgenoot, Olivier de la Marche. Zie dezes *Mémoires*, liv. II, chap. 10.

2 *Mémoires de Comines*, édit. de Langlet du Fresnoy, tome IV, page 97.

Eene talryke vloot vloot moest haer van Vlissingen naer Spanje overvoeren, toen zy op eens door een hevigen storm in zee werd overvallen, en in groot gevaer kwam van haer leven te verliezen. Men zegt dat zy, onder het woeden des orkaens, te midden van hare verslagene reisgenoten, dit luimig rymtjen als tot een grafschrift opstelde:

Ci git Margot, la gente damoiselle,
Qu'eut deux maris, et si mourut pucelle [1].
[Hier ligt Margriet, een meisjen hupsch en ryk,
Gestorven maegd in 't tweeden huwelyk.]

Dit huwelyk, in de maend april 1497 te Burgos voltrokken, was echter van zeer korten duer, vermids don Juan reeds in de maend october daeraenvolgende stierf, en haer, die nog maer achttien jaren oud was, zwangere weduwe liet zitten. Zy beviel ontydig van een onvoldragen kind, vertoefde nog een jaer in Spanje, en keerde toen naer de Nederlanden terug. Ten jare 1501 hertrouwde zy met Philibert, hertog van Savoye, en verloor ook dezen echtgenoot in 1506.

Kort daer na, by het afsterven van haer broeder *Philips de Schoone,* werd keizer Maximiliaen als voogd over diens overledenen kinderen aengesteld. Hy droeg de landvoogdy van herwaertsover aen Margareta op, die toen zevenentwintig jaren en een hoogen trap van bekwaemheid bereikt had. In maert 1507 huldigden haer de staten van Braband te Leuven, den 17 juny daerna de staten van Holland te Dortrecht, en zoo vervolgens de andere gewesten. De verheffing van Karel, ten jare 1515, ontnam haer de teugels van het gebied, die zy echter

1 In 't latyn aldus overgebracht:

Margaris hoc tegitur tumulo clarissima, quæ bis
Nupta quidem, mansit sed sine labe pudor.

weêr hernam toen haer neef, opvolger van den duitschen keizer verkozen, haer in eene vergadering der algemeene staten, gehouden te Antwerpen in de maend september 1520, op nieuw als landvoogdesse deed uitroepen.

Men verhaelt, dat zy in het staetkundige groote talenten aen den dag leidde, wat trouwens ook wel te zien is uit hare briefwisseling met Maximiliaen, en met onderscheidene staetsmannen van dien tyd, uitgegeven door J. Godefroy, en laetstelyk door F. J. Mone [1]. Den raed van Erasmus, haren gunsteling, volgende, was hare handelwys zeer verstandig ten aenzien der nieuwe geloofsleer van Luther: zy was meer bezorgd om eenige, zeker niet te miskennen, misbruiken te verbeteren, dan om door wreede vervolgingen het volk van die leer afwendig te maken. Zoo doende dacht zy den voortgang der Luthersche hervorming (van wie zy niet wilde dat men in het openbaer gewag maekte) allengskens af te weren en te stuiten. Zy sloot haer godvruchtig leven te Mechelen den 1en december 1530 [2].

Als eene vorstin van ongemeene begaefdheden deed zy niet weinig om de kunsten en wetenschappen te doen herleven. Haer hof was het aengenaemste verblyf der geleerden, dichters, en muziekmeesters van dien tyd, van waer in het byzonder deze laetsten zich over geheel Europa verspreidden.

De letterkundige verdiensten der vorstin, als fransche dichteresse, zyn door den abbé Massieu in zyne *Histoire de la poésie Française*, door Laserna Santander in zyn *Mémoire historique sur la bibliothèque de Bour-*

1 In *Lettres du roy Louis XII*, 4 vol. in-8°, Bruxelles 1712, en *Anzeiger für Kunde der teutschen Vorzeit*, 1836, p. 12 en volgg.

2 Zie Gachard *Analectes*, p. 378, en *Collection de documens concernant l'histoire de la Belgique*, I, p. 291.

gogne, en door drie of vier *Notices* van den baron De Reiffenberg [1] opgehelderd. Haer leven is beschreven in een werk getiteld *Historica narratio de vita et morte Margarethæ, Maximiliani Cæsaris et Mariæ Burgundiæ filiæ, ab anno* 1480 *ad annum* 1530, handschrift, verkocht met de boeken van den notaris Nuewens te Brussel (Catalogue n° 118). Daer wylen de heer Lecandele de Ghysegem kooper van het HS. geweest, en zyne verzameling laetstelyk aen het gouvernement overgedaen is, zoo berust waerschynlyk dit HS. thans te Brussel. Eene andere levensbeschryving schetste de Antwerpsche secretaris Cornelius Grapheus in zyn dichterlyk opstel: *Fata variæque fortunæ omnium clarissimæ heroines, optimæque principis, felicissimæ memoriæ, divæ Margaritæ augustæ, divi Maximiliani Cæsaris augusti filiæ* etc. geschreven ten jare 1532, en door Reiffenberg tweemael in druk medegedeeld. Onlangs verscheen ook over haer eene romantisch ingekleede Biographie: *Margaretha von Oesterreich, durch* Dr Ernst Münch (Leipzig en Stuttgart, 1833 in-8°), ook onder den titel van *Die Fürstinnen des Hauses Burgund-Oesterreich in den Niederlanden, aus Quellen*. Nog vond ik vermeld: *Oratio funebris in illustriss. dominæ Margarethæ, archiducissæ Austriæ exequiis, coram Carolo V Romanorum Imperatore per doctorem Johannem Fabri, electum episc. Viennen. habita. Coloniæ Agrippinæ, aedibus Quentelianis*, 1531, in-4°; verders: *Carmen sepulchrale in funere illustr. principis dominae Margarethae. Nicolao Grudio Belga Joto, Caroli V secretario, auctore. Lovanii, Servatius Zassenus* 1532, *mense martio*, in-4° (hoogstzeldzaem); en *Testament de Dame Marguerite d'Autriche, codicille et proces*

1 In zyne *Archives* en *Notices et extraits des manuscrits de la bibliothèque de Bourgogne*, I, pag. 1—16, 17—24, 116—133.

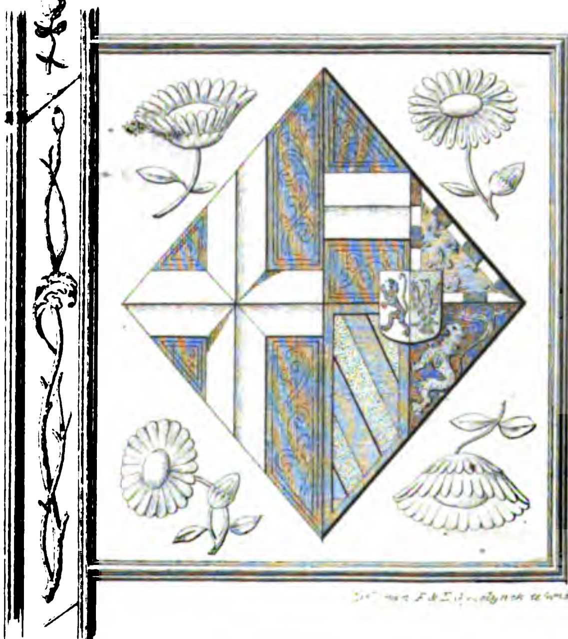
verbal de la translation des entrailles de cette princesse à la nouvelle église de St-Pierre, à Malines, MS. in-4° [1].

De Burgondische bibliotheek te Brussel bezit van Margareta drie verzamelingen van liederen, een motet op doek gedrukt (*Sancta mater succurere miseris*) en een hoogduitsch lied in vier partyen (door haer zelve?) op doek geborduerd, beginnende met de woorden: *Mag ich dem glückh nit dannckhen vyl*. De twee eerste liederboeken zyn op perkament, de eene in-folio, de andere in klein quarto; de foliant heeft 68 bladen, met het afbeeldsel der prinses aen het hoofd (zie de hierbygevoegde plaet); de tweede 34 bladen. Beide geven de muziek der liederen in vier partyen, en zyn op den rand versierd met treffelyk geschilderde bloemen, gesteenten, peerlen (*Margaritae*) en andere verfraeiingen, waerin de Margrietjens bloemen (madeliefjens) dikwyls wederkomen. De derde bundel is een HS op papier, quarto oblong, van 49 bladen, en bevat de *balladen* (*le livre des ballades*), schoon het my voorkomt dat het veeleer in strophen geschrevene *Intermets* zyn, bestemd om door zekere aldaer op den kant vermelde personnagien gereciteerd of opgezongen te worden (de namen luiden zonderling: *Kuidex, Itocipu, Zamo temadi, Pertsout kemado, Bingibuax, Fama Bellefiomedi, Alex Osellify*, enz. misschien naemsomzettingen of anagrammen).

Of nu wel alles van de prinses-zelve is, valt zeer te betwyfelen. Van den foliant zou ik het gelooven, daer men er overal denzelfden treurtoon in erkend, die men haer toeschryft. Immers, men ziet dat dien van ééne hand komt. De overige stukken, in de andere bundels

1 Zie Catal. *Nuewens*, N° 1255; *Servais*, N° 3095, 3109, en *Van Hulthem*, N° 26154 et 26155, en ook nog een levensbericht in het *Vaderlands woordenboek* van J. Kok, deel XXII, bl. 240—244.





Lith. van F. & E. Gyselynck te Gend.

bewaerd, zyn niet zoo gelyksoortig, en passen minder op de gemoedsgesteltenis van Margareta. Ten einde men kunne nagaen of sommige van de haer toegekende stukken niet nog in andere verzamelingen zyn opgenomen, laet ik hier een lyst volgen van den inhoud der drie handschriften. Ik hael de eerste woorden van elk liedjen aen.

Bundel in folio.

1 Tous les regretz qui les cueurs tourmentez.
2 De l'œil de la fille du roy.
3 Ce n'est pas jeu d'estre sy fortunée (gedrukt by Laserna, bladz. 142).
4 Secretz regretz, de nature ennemis.
5 Dueil et ennuy me persecutent.
6 Trop plus secret que ma partie.
7 Autant en emporte le vent.
8 Il est bien heureux qui est quitte (Laserna, p. 144).
9 Pourquoy non ne veuil-je morir.
10 Ce m'est tout ung, par nostre dame.
11 Pour ce que je suis hors du compte.
12 Quant il survient chose contraire.
13 Je n'ay dueil que je ne suis morte.
14 Mijn hert altijt heeft verlanghen (Zie het facsimile).
15 Fors seulement l'attente.
16 Du tout plongiet au lac de desespoir.
17 Revenez tous, regrets, je vous convie (Bassus zingende: *Quis det ut veniat* etc.)
18 Je n'ay dueil que de vous ne viegne.
19 Dueil et ennuy, soussi, regret et peine (Laserna, p. 143).
20 Soubz ce tumbel qui est ung dure conclave.
21 Plus nulz regretz grans moyens.
22 Entrée suis en pensée.
23 Quant il advient choses constraintes.
24 Cest ma fortune, emus le dis.
25 Las, helas, las, seray je-repris.
26 Helas, fault-il qu'à vous penser je cesse.
27 Cuers desolez par toutes nations (Laserna, p. 145).

28 Pour ung jamais ung regret me demeure.
29 Mes chantz sont de dueil plains.
30 Plusieurs regretz qui sur la terre sont (Lasserna, p. 145).
31 Changier ne veulx, cest mon désir.
32 Apres regretz il se fault resjoyr.
33 Me fauldrait-il tousjours ainsi languir (Lasserna, p. 142).
34 Il me fait mal de vous veoir languir.
35 Plaine de duel et de melancolie.
36 Tous nobles cuers, qui mes regrets voyez.
37 A vous non autre servir m'abandonne.
38 Patens regret celuy qui me convoye.
39 Sourdes regretz, avironnez mon cueur.
40 Plaine d'ennuy de longue main attainte.
41 Se je souspire et plaingz disant helas.
42 Ce povre mendiant (Bassus zingende: *Pauper sum ego*).
43 A devotz cueurs amans d'amour fervents.
44 Se je vous eslonge de l'œil.
45 Helas, de vous me doy complaindre.
46 Leur (l'heure) est venue de me plaindre.
47 Despitant fortune mauldite.
48 Je ne scay plus que je doy dire.
49 Je ne dis mot; il convient que j'endure.
50 J'ay mis mon cueur en ung lieu seulement.
51 Triste suis de votre langheur.

Voorts tien latynsche motetten, 1° een op den dood van keizer Maximiliaen *Proh dolor amissum terris germanica turba;* 2° *Ave sanctissime Maria;* 3° *Maria mater gratiae;* 4° *Dulces eximie;* 5° *Sancta Maria, succurrere miseris;* 6° *Vexilla regis prodeunt;* 7° *Dulces eximie* (andere wys); 8° *Fama malum;* 9° *Doleo super te;* 10° *Anima mea ut dilectus meus.*

Bundel in-quarto, op perkament.

1 Allez regretz, vuidies de ma plaisance.
2 Venes regretz, venes il en est heure (Muziek van Compere).
3 Vatent regret, celui qui m'y convoye (Muz. van den zelfde).
4 Les grands regrets que sans cesser je porte (Muziek van Agricola).

5 Tous les regretz quelconques furent au monde (Muziek van BRUMEL).
6 Tous les regretz qui les cueurs tourmentes (Muziek van DELRUE).
7 Revenes tous regretz (Zie n° 17 van den eersten bundel; Muziek van ALEX. AGRICOLA).
8 Belle pour l'amour de vous.
9 Vray dieu, qui me confortera (Muziek van A. BRUMIER. Voor vast is dit lied door Margaretha niet gedicht; het bevat obscene regels).
10 Eh, qui la dira, la douleur que mon cueur a (Muziek van H. ISAC).
11 Pourquoy non ne veulje morir. (Als n° 9 in den eersten bundel.)
12 Petite camusette, à la mort m'aves mis (Tweestemmig).
13 Il viendra le jour desiré.
14 Ce n'est pas jeu (Tweestemmig, muziek van DELARUE; het zelfde lied als n° 3 in den eersten bundel).
15 Fortune quant tu faut n'es tu pas esrayée (Tweestemmig).
16 Mon seul plaisir ma doulce joye.
17 Plaine d'ennuyt de longue main attainсte (Bassus in 't latyn).
18 Ne vous chaille, mon cœur.
19 En doleur en tristesse languiray.

En vier motetten in 't latyn, 1° *Vexilla regis prodeunt;* 2° *In pace in idipsum;* 3° *Si dedero;* 4° *Si sumpsero penas.*

Bundel quarto-oblong, papier.

1 Las, quel regret, quelle melancolie (*Dictier en dialogue* tusschen twee persoonen, l'*ung et l'aultre,* bevattende 22 bladzyden. Zie den aenvang in REIFFENBERG's *Extraits,* pag. 20).
2 Fortune fortunoit fort une (Twee-en-twintig bladzyden in rondeaux, zinspelende op de spreuk van Margareta *Fortune infortune fort une,* dat is, *het lot maekt er één zeer ongelukkig.* Op blad 20 is van eene andere hand tusschengevoegd het rondeel):
3 C'est pour james que regret me demeure (Welk stukjen,

door REIFFENBERG medegedeeld, p. 22, deze schryver van de eigen hand der vorstin denkt te zyn).

4 Tres haulte tres puissante dame
Par tout le monde renommée,
En bonne et vertueuse fame (Te samen 51 bladzyden in rondeelen en coupletten).

De fransche styl en dichttrant van Magareta hebben de evengenoemde schryvers doen kennen. Il wil dus nog alleen de weinige vlaemsche dichtregels overschryven, die zy heeft achter gelaten, midsgaders een paer fransche liedjens, in welke haer hartsverdriet ademt, en eindelyk haer Epicedion op den dood van haren vader Maximiliaen.

Mijn hert altijt heeft verlanghen
Naer U, die alderliefste mijn!
U liefde heeft my ontfanghen;
U eygene willick zijn.
Voor al die weerelt ghemeene,
Soe wie dat ['t] hoort oft ziet,
Hebdy mijn herte alleene:
Daerom, lief, en begheeft my niet [1]!

Pour ung jamais ung regret me demeure,
Qui sans cesser nuyt et jour, à toute heure,
Tant me tourmente que bien vouldroie morir;
Car ma vie est fors seulement languir;
Parquoy fauldra en la fin que je meure.
D'en eschapper l'atente n'est pas sceure;
Car mon las cueur en tristesse labeure,
Tant que ne puis celle douleur souffrir.
Et sy m'est force devant gens me couvrir [2]:

1 Op de wyze van dit liedjen heeft men eene Misse gemaekt, en deze komt voor in eenen Muziekbundel, toebehoord hebbende aen *Seger van Male*, te Brugge, en thans berustende in de bibliotheek van Kameryk (Zie *Catalogue des Manuscrits de la bibliothèque de Cambrai, par* LE GLAY, N° 1241).

2 Byna als by LABORDE, p. 143: *Mais pour les gens fault faire contenence.*

re heeft my vt fanghen vanghen

ene dachwe dat hoort oft

kefen beg heeft my niet

Parquoy fauldra en la fin que je meure.
De mesfortunes pensoie estre au deseure,
Quant ce regret mauldit, où je demeure,
Me courut sus, pour me faire morir.
Delaissée fuz seule, sans nul plaisir:
Parquoy fauldra à la fin que je meure.

Mes chantz sont de dueil plains:
Bon jour n'ay, ne demy:
Vous, qui oyes mes plaints,
Ayez pitié de my!

[Terwyl zingt Bassus het psalmvers: *O vos omnes, qui transitis per viam, attendite et videte si est dolor sicut dolor meus.*]

Proh dolor, amissum terris germanica turba
Magnanimum regem defleat; ille jacet;
Atque ruit subitò præclarum Cœsaris astrum,
Vulnere non major nunc dolor esse potest.
Fortia stelliferi pandantur lumina cœli:
Excipiat magnum cœlica turma virum.

Vroeger had de tante van Karel den V een latynsch epitaphium op den dood van haren broeder Philips den Schoone gemaekt, hetwelk door Laserna medegedeeld is.

J. F. WILLEMS.

PROEVEN

VAN

BELGISCH-NEDERDUITSCHE DIALECTEN.

II.

DIALECT VAN GENT [1].

NE man hoi [2] twee [3] zeuns, en de jongste van de twee zei [4] an zy [5] voider: voidere, gé my 't poirt van 't goed [6] da me toekomt, en hy deeldege hulder [7] 't goed. En eenige doigen noir dien [8] moiktege de jongste zeune pak en zak, en vertrok noir e ver land, doir hy al zy goed vermuëstege [9] mé kwasten.

Ois 't al op was, esser ne gruëten hongersnuëd in da land gekome, en hy begost oiremoe te leiën. Toes gink [10] hy op, verhuerdegem an nen burger [11] van da land, en den dieën zond hem noir zyn hofsté om de verkens te wachten. Hy zoe gèren zynen buik [12] gevuld hên met den afval die de verkens oiten, moir niemand gaf er hem van.

Hy kwam tons tot zy-zelven en zei: hoe véle knech-

1 Medegedeeld door den Eerw. heer J. J. DE SMET en door den heer PH. BLOMMAERT. — 2 Nergens wordt de *h* geaspireerd; *oi* klinkt als in 't fransch. — 3 *ee* klinkt als *ie* in het fr. *sied.* — 4 *ei* byna als *ê* in *être.* — 5 *y* als in het nederduitsch *ei.* — 6 *oe* als *ou.* — 7 *u* vóór de *l* als *u* in *un* (een weinig korter dan *eu*). — 8 *ie*, als de lange *i* in *mine, crime, estime.* — 9 *uë*, de *u* uitgesproken als in *une*, de *ë* als een *e-muet;* doch beide letters maken te samen maer eene silbe, door den vluggen overgang in de uitspraek. — 10 *in* als in *inconstance.* — 11 *u*, byna als *eu;* doch korter, even als in de aenmerking 7. — 12 *ui*, omtrent als *eu*.

ten in me voiders huis hên bruëd in overvloed, en 'k vergoijekek hier van honger! 'k zal opstoin en by my voider goin, en 'k zal hem zeigge: voidere, 'k hê mesdoin tégen den hémel en veur eu: 'k en ben ni wèrd dadde mei ewwe zeune heet; moik my gelyk ois eene van eu knechte. Tons stond den dompelere [1] op, en hy kwam by ze voider; moir den diene hoi hem van verre gezien, en kwamp vul méleiën geluëpe, en hy viel hem in d'oireme, en kusteg'hem. De zeune zei: voidere, 'k hê mesdoin tégen den hémel en tégen eu; 'k en ben ni werd dadde mei ewwe zeun heet. Moir de voider zei an zyn knechte: hoist hulder! hoilt zyn beste kezakke, en doe se hem an; stéek ne reinc an zyne vinger, en schoens an zyn voete; hoilt en sloit e vet kalf; me zullen éten en kermessen; want diene zeune was duëd, en hy es verreze; hy was verlore, en hy es gevonde. En ze begoste te smullen.

Ondertusge [2] kwam den ewste zeune van op 't land, en ois hy ontrent 't huis kwam huërdege hy 't muziek en 't gespel: hy hurkte nen uëgenblik, en riep tons eene van de knechte, om te vroige wa dat da was. De knecht zei: eu broer es gekome, en eu voider hé 't vet kalf geslége, om dat hy hem gezond wére ziet. Den ewste zeune moiktege hem dul, en hy en wilde niet in huis goin. Tons kwamp de voider en begost hem schuëne te spreken; moir hy antwoordege an zy voider: kéjekkek eu zuë véle joiren gediend, en 'k en hê vam me léve eu gebod ni te buite gegoin; moir g'en het ze léve geen boksken of geete gegéen om men vrinde mé te tractére, en ois ewwen andere zeune wére komt, die ze goed opgéten hèt mé slecht vrewvolk, g'het e

1 *Dompelere*, sukkelaer. — 2 *u* vóór *s* als *eu*, doch zeer kort, als *u* in *un*.

vet kalf geslége. Dan zei de voider: ge zy ge gy altyt by my, en al 't myne es 't euwe; moir me moeste kermessen en leute moiken [1], om dat eu broere duë was, en dat hy verrezen es; en dat hy verlore was, en wére gevonden es.

1 *Leute maken*, vrolyk zyn; in 't hollandsch: *veel pret hebben.*

OVER

DEN OORSPRONG,

DEN

AERT, EN DE NATUERLYKE VORMING

DER

NEDERDUITSCHE TAEL.

II.

NATUERLYKE VORMING.

In alle talen doet zich eene min of meer *natuerlyke* ontwikkeling voor, tot het vormen der woorden en het regelen der spraekeigenschappen; doch in de eene is dit beginsel meer zichtbaer dan in de andere. Waer men door zedeverbastering, door slaefsche stemming van den volksgeest, of door overdreven navolgingszucht naer vreemde gebruiken, van zyn oorspronglyk karakter afgeweken is, daer verliezen langzamerhand de woorden hunne oude beduidenissen, of wel zy verdwynen geheel en al. En indien zy al blyven voortbestaen, het is als bloote teekens van willekeurig daeraen vastgehechte begrippen. Dit zien wy by de fransche natie: haer zedebederf, onder den naem van galanterie schuilende, heeft reeds sedert lang het woord *fille* ten kwade geduid, en, daerentegen, de op ontucht afgerichte straetloopster tot den rang van hofdame (*courtisanne*) verheven. De slaefsche geest van onderwerping by die

natie (die haer, nog in onzen leeftyd, aen *alle* slach van dwinglandy dienstbaer maekte) kan voor den kunstenaer naeuwlyks een grootscher eertitel uitdenken, dan dien van *bon sujet;* terwyl de dagelyks toenemende zucht naer nieuwigheden haer by Grieken en Engelschen naer een aental woorden doet uitzien, dikwyls tot niets anders dienende dan om de meer eigenaerdige inlandsche benamingen van kant te helpen. Helaes ook by ons, Belgen, beginnen de engelsche *waggons* onze *wagens* van de baen te stooten, al zyn beide namen volstrekt dezelfde!

Gelukkig het volk, dat een tael bezit, uit welkers zuivere bron de vorm en de beteekenis der woorden nog opwellen; by wien de etymologie als de beste overlevering en verklaring van voorvaderlyke begrippen, ja als eene nationale philosophie mag gelden, en by wien het gevoel zich levendig uitstort en mededeelt in klank en toon! Zoodanige tael nu bezitten wy in het Nederduitsch. Schier alle woorden dragen by ons den stempel, het kenmerk, van hetgeen zy beduiden moeten. Het komt er slechts op aen dat men daerin naer den wortel zie, en dien is niet moeilyk op te sporen, wanneer men weet dat de toon, in de uitspraek, er bestendig op neêrvalt. Het *idée,* door den wortel uitgedrukt, ligt by ons in al de afgeleide woorden ten gronde. Laten wy dit door een enkel voorbeeld beschouwelyk maken. Het oostersche stambegrip Stha, nederduitsch Staen, levert ten minsten vyf honderd uitspruitsels, in welken de wortelbeduidenis, schoon veelzyds gewyzigd, zich onmiskenbaer opdoet. Vooreerst worden uit dit Sta onderscheidene werkwoorden, door het achteraenplaetsen van zoo veel verschillende eindigingen, gevormd, als met name Sta-den (*stabilire*), Sta-len (*locare,* nu *stallen, uitstallen,* exponere), Sta-gen (frequentativum *staggeren,* vacillare pedibus), Sta-ken, Sta-men (frequentativum *stamelen* of

stameren), STA-MMEN, STA-MPEN, STA-PEN (frequentativum *stapelen*), STA-REN, STA-VEN, enz. Uit *Staen*, met sommige voorzetsels gekoppeld, komen *afstaen*, *aenstaen*, *bestaen*, *bystaen*, *achterstaen*, *buitenstaen*, *doorstaen*, *opstaen*, *overstaen*, *onderstaen*, *medestaen*, *tegenstaen*, *tusschenstaen*, *omstaen*, *voorstaen*, *verstaen*, *ontstaen*, *uitstaen*, *wederstaen*, *volstaen*, *instaen*, *misstaen*, *welstaen*; of met nazetzels *staender*, *staenbaer*, *staenlyk*, en wat dies meer is; zonder nu te spreken van grootere samenstellingen, als *onbestaenbaer*, *onbestaenbaerheid*, *onuitstaenbaer*, *verstaenbaer*, *omstaender*, *voorstaender*, *staenvermogen*, *staenvry*, *staendwang*, enz. Dit gaet tot in 't oneindige. Nu hebben wy slechts van zulke afgeleide termen gesproken, in welken het infinitivum *staen* onveranderd voorkomt. Eertyds schreef men ook *standen* voor *staen*; van waer *stand*, *bestand*, *toestand*, *omstand*, *opstand*, *standvastigheid*, *verstand* [1], *onverstand*, *verstandig*, *bestendig*, *verstendigen*, en wat daermede kan saemgekoppeld worden. Uit de praeteritaelvormen *stond*, *stoet*, worden de substantiven *stond*, *steun*, *stoot*, en de bywoorden *aenstonds*, *terstond*, geboren. Van STADEN heeft men *staet*, *statelyk*, *stad* (by vocaelverzachting *stede*), *stedeling*, *stedigheid*, *steeds*, *besteden*, *gestadig*, *stade* (*staei*, rust), *staetsie*; van STALEN *stallen*, *stellen*, *gestalte*, *gestel*, *gesteltenis*, *stellaedjen*, *steel*, *stelling*, *stelsel*, *stelten*, *stoel*; van STAGEN *stag*, *steeg*, *steigen*; van STAKEN *staek*, *stok*, *stek*; van STAMPEN *stempel*; van STAREN *star*, *staert*; van STAVEN *staef*, *staf*, *steven*, *stevel*, enz., enz. In dit alles heerscht het grondbegrip van *staen*.

Indien wy de onbeperkte buigzaemheid of den ryk-

1 Eigenlyk *overstand*, de kennis ten *overstaen van iets* verkregen. De Engelschen veranderen het voorzetsel, en zeggen *understanding*.

dom onzer tael hadden te betoogen, wy zouden niet weten waermede beginnen, waermede eindigen. Welke verscheidenheid, welke eigenaerdigheid, welke bezieling, in het verbinden van hare vormen! Hoe weet zy voor de afgetrokkendste denkbeelden de fynste onderscheidingen te vinden, zonder daerom op te houden met hare wortelverw te kleuren! Hoe levendig schetst zy alle hoedanigheden, eigenschappen (eigenheden, eigendommen), voor het verstand! Denkt men, by voorbeeld, aen *breed*, zy verzelfstandigt die beteekenis, en zegt: *het breede, de breedte, de breedheid, het breedzyn, de verbreediging, de breedaerdigheid, de breedvoerigheid, de verbreedbaerheyd, de verbreedenis, de uitbreiding, de verbreiding, de aenbreiding, de bovenbreedte, middelbreedte, onderbreedte, opperbreedte,* enz. Wil zy eenige werking of dadelykheid versterkend, verminderend, verzachtend, of verzwakkend uitdrukken, zy versterkt of verzacht naer evenredigheid hare geluiden. Door eene enkele vokaelverwisseling maekt zy van *liggen* leggen (dat is, *doen liggen*); van *weten* wyten (doen weten); van *langen* lengen of verlengen (doen lang worden); van *varen* (gaen) voeren (doen gaen); van *wegen* wagen (doen wegen); van *leven* laven (doen leven, voeden); van *smilten* smelten (doen smilten); van *denken* dunken; van *rechten* richten; van *bliken* blikken, blikkeren, bliksemen, blinken. Op gelyke wyze handelt zy in de consonantversterkingen of verflaeuwingen: *Asem* (damp) wordt wasem; *doopen* doppen, *steken* stokken; *ring* kring; *lap* klap; *nebbe* snebbe; *lomp* plomp; *nypen,* knypen, knippen; *nygen,* nekken, knakken; *rapen* schrapen; *rimpen* krimpen; *ryven* wryven, grieven, griften; *luiken* sluiken; *rollen* krollen; *luiden* luiten, fluiten; *rekken* trekken; *rommelen,* trommelen; *wikken,* zwikken; en zoo met honderd anderen.

Behalven deze zeer natuerlyke wortelbuigingen, by middel van klankverscherping of vokaelwisseling, hebben wy ook nog in onze tael een groot voorrecht, hierin bestaende dat wy de meeste slotconsonanten door verdubbeling of door het byvoegen eener doffe *e* kunnen verlengen en verzachten. Ook in deze uitbreiding of voortduring van den klank rust dikwerf een beginsel van byzondere zinduiding, dat door velen niet wordt in acht genomen, maer vooral by het gebruik der adjectiven eene voorname rol speelt. Hoofdzakelyk dient de bygevoegde *e* alsdan om meer toon, en gevolgelyk meer nadruk, aen hetgene men zeggen wil, te geven. Elders hebben wy aengetoond waerom, by voorbeeld, *een groot man*, en *myn moeder,* merkelyk verschillen van hetgene men door *een grootE man* en *mynE moeder* uitdrukt, zynde *groot* en *myn* in dit laetste geval meer bestemd of geparticulariseerd voorgedragen, en derhalve meer accentvattend, door de enclytisch op *oo* en y terugwerkende slot-*e* [1]. Geen der overige duitsche taeltakken beweegt zich vryer in dit opzicht, dan ons nederduitsch. Van de eensylbige woorden (waeraen onze tael door hare oorspronglykheid zoo ryk is) maekt men er tweesylbige, indien men het verkiest, en men schryft *tael* of *tale, spraek* of *sprake, neus* of *neuze, zon* of *zonne, bed* of *bedde, ik spreek* of *ik spreke, ik neem* of *ik neme;* ja, eertyds verlengde men, naer goeddunken, tot de kleinste woordjens toe (*omme, oppe, nare, dore, vore, tote, alse*). Welk gemak geeft deze vryheid niet aen den redenaer en den dichter, ter bevordering der euphonie, of tot het berekenen van den indruk, dien hy op zyne hoorders maken wil! Een ander spraek-

1 Vergelyk myn tractaetjen *Over de hollandsche en vlaemsche schryfwyzen van het Nederduitsch,* bl. 129.

vermogen, dat namelyk, om in eene periode zoodanige woorden te doen uitkomen, als waerop men in het byzonder de aendacht gevestigd begeert, geeft niet minder klem aen een gezegde. En dit kunnen wy, zonder een enkel woord te moeten omzetten. Het voorstel: *hy zal morgen naer Brussel ryden*, kan dus op elk lid den toon ontvangen, en verkrygt telkens daerdoor eene nieuwe zinsbepaling. HY *zal morgen naer Brussel ryden*, wil zeggen *hy, en geen andere. Hy zal* MORGEN *naer Brussel ryden* wyst den dag der afreize, en *hy zal morgen naer* BRUSSEL *ryden* de plaets aen, waer heen men reist, terwyl *hy zal morgen naer Brussel* RYDEN, nadrukkelyk doet gevoelen dat de reiziger niet te voet zal gaen. Wil men de woorden verzetten, men zegt: *morgen zal hy naer Brussel ryden*, of *naer Brussel zal hy morgen ryden*, of *ryden zal hy* enz. Voor dit alles hebben de Franschen niets anders dan: *c'est demain qu'il ira, c'est à Bruxelles qu'il ira, c'est à cheval qu'il ira à Bruxelles.*

Van waer deze buigzaemheid in de toonleiding van het Nederduitsch? van waer dat recht, om zoo vele woorden door het inlasschen of achteraenvoegen eener doffe *e* te verlengen? Trachten wy dit na te gaen, en misschien zullen wy in onze tael een nieuw uitzicht geöpend zien, hetwelk nog niet, of nog niet voldoende, opgemerkt is, hoezeer BILDERDYK er veeltyds naer toe wyze.

Het Nederduitsch is, als wy reeds vroeger gezeid hebben, eene Oostersche tael. In het Oosten nu schryft men meerendeels de woorden met enkel consonanten, waeraen de vokalen zich als van zelve verbinden; dus B. V. in 't Hebreeuwsch *p r d s*, in plaets van *paredes* (tuin); en dat deze regel ook voor het Vlaemsch gelden moet heeft een myner buervrouwen gevoeld, toen zy op het uithangbord, boven haer deur, liet stellen KEERSMAKERY DOOR D WDW (*de weduwe*)..... Het oude runen-

schrift liet dikwyls de vokael weg [1]; en ja, wat was ook natuerlyker, dan dat men het bewerktuigde of passive deel der uitspraek als geheel ondergeschikt aen de bewerktuiging beschouwde? Daer er maer weinige geluiden bestaen, die men zonder tongslag of verplooiing der lippen kan uitademen, zoo moest men gereedelyk op het denkbeeld komen dat het gansche gebouw der spraek op *articulerende* grondslagen berustte. En inderdaed, de consonanten zyn het geraemte en de zenuwen, aen welke alle overige deelen van het lichaem vastkleven, en waerdoor men deze in beweging brengt (dit zy gezegd zonder iets te kort te doen aen de wetten van het vocalismus, door GRIMM met zoo veel scherpzinnigheid nagevorscht). Past men dien regel op onze tael toe, dan laten zich onderscheidene moeielykheden oplossen, en dan ziet men al spoedig de reden, waerom men de vryheid heeft in deze en gene woorden een *a* of een *e*, een *o* of een *u*, of een *eu*, te verkiezen. In de eene streek moge men zeggen *peerd, weerd, perel, kunst, haer, voor, door,* in de andere *paerd, waerd, parel, konst, heur, veur, deur,* het doet weinig ter zake, mids men de gewrichten der woorden behoude; en men heeft ongelyk over zoodanig spraekverschil te redetwisten. Beide schryfwyzen kunnen, naer gelang de welluidendheid zulks vordert, even goed gebruikt worden. En dezelfde vryheid is ons gegeven ten aenzien van het in- of byvoegen der *e*, in woorden als *dadElyk, doodElyk, hartElyk, zorgE, hopE, verrE, eerE, medE.*

Laten wy dit laetste beginsel een weinig hooger ophalen. In myn jeugd leerde men nog dat de letters niet enkel *ef, el, em, en, er* en *es* heeten, maer ook *effe, elle,*

1 W. GRIMM, *Ueber deutsche Runen*, bl. 77: « *A* oder *I* wurde nach art der Runenschrift, die oft Vocale auslässt, nicht hinzugesetzt. »

emme, enne, erre, esse. De schoolmeester gaf echter de de reden van dat verschil niet op; of bepaelde zich alleen met te zeggen, dat *esse* een lange *es* was, die men soms achter de kleine *s*, soms als voorletter eener syllabe, schryven moest. De waerheid is, dat in het Nederduitsch, gelyk in die Oostersche talen, waervan wy boven spraken, elke consonant eene doove vokael, *Schwa* of *Scheva* genoemd, by zich voert, die vóór af na de articulatie gehoord wordt, schoon men ze niet altyd schryft. By gekoppelde consonanten is men, om zoo te zeggen, gedwongen die scheva uit te spreken; by voorbeeld in *glas, blok, elf, arm, schrael, zweven*, welke byna als *gelas, belok, ellef, arrem, scherael, zeweven*, luiden. Doch dikwyls wordt zy geschreven, en dan gewoonelyk door de doffe *e* (in enkele woorden door de korte *i*) uitgedrukt. De hoogduitschers maken er minder gebruik van, en stellen *fingern, steigern, andern, schmeicheln*, waer wy de *e* invoegen, *vingeren, steigeren, anderen*, enz. Schryft men ze vóór of na den medeklinker (*ta-el*, of *ta-le*) in beide gevallen werkt zy enclyticè terug naer den daervóór geplaetsten vokaelklank, waerop dan de klemtoon nedervalt, het zy de vocael innerlyk, *intensivè*, of wel by verbinding met andere letters, verlengd worde [1]. En zie daer, waerom het eene overtolligheid heeten mag in stede van *neme, aennemelyk, schadelyk, vromelyk: neeme, aenneemelyk, schaedelyk, vroomelyk*, en wat dies meer is, te spellen. Begeert men, eindelyk, de verdubbelde consonant *elle, emme, enne, erre, esse* te gebruiken, men maekt van *man, manne;* van *bed, bedde;* van *zon, zonne;* van *les, lesse, lessenaer;* van *ys, ysselyk;* van *mis, misselyk;* van *slap, slappelyk;* van *zin, zinnelyk, zinneloos*, en zoo

1 Vóór-en nazetselfs, als *be, ver, ige, ende, eken* enz. zyn *altyd* kort; geen wortels zynde.

al meer. By de dichters komt dit menigmaels van pas: zy verlengen of verkorten de woorden schier naer goeddunken; zoo nogthans dat by velen de verworpene scheva door een apocoop-teeken wordt aengewezen, of vervangen: *beïev'ren, verand'ren, verwond'ren, d', g', w', z',* en dergelyken.

Hebben wy alzoo gezien hoe de eensylbige grondwoorden naer verkiezing kunnen uitgezet of verlengd worden, en meer of min den toon ontvangen, naer mate de spreker noodig acht daer op te drukken, zoo kan het almede onzer aendacht niet ontgaen, dat zulks door eene hoogstnatuerlyke ontwikkeling of vervorming gebeurt, hier in bestaende dat men de slotconsonant der lettergreep of *verscherpt* door verdubbeling, of *verzacht* door het achteraenplaetsen van de scheva *e*. Passen wy dit grondbeginsel op de lidwoorden toe, wy zien terstond een licht opgaen, hetwelk ons naer de rechte baen zal brengen, ter afschaffing van het ongelukkig en taelverhardend schryfgebruik van *den* in den eersten naemval des mannelyken geslachts: ik zeg *schryf*gebruik; want niemand zegt, by het spreken, *den* koning, *den* leeuw, *den* visscher, *den* smid, *den* vos, *den* zwarte, *den* raed; gelyk ook niemand een zoodanig geschreven familienaem in de maetschappy draegt. [1].

Een kind, dat nog niet spreken kan, zal de voorwerpen, die het treffen, aen zyne moeder, deels met het uitsteken der handen, deels met het uitroepen van *te! ti!* of *ta!* aenwyzen. Zie daer onze artikels *de, die, da*[t]! De *t*, namelyk, eene aenwyzende of aenstippende beweging der tong zynde, zoo volgt het spraekorgaen van dat kind hierin de strekking van handen en lichaem; en wat

1 Maer wel *De koning, De leeuw, De visscher, De raed.* Van de *n* paragogicon welke men vóór de vokalen en vóór enkele consonanten soms hooren laet, hebben wy elders gehandeld.

is natuerlyker? De articulatie *t* (of *d* by verzachting) is derhalve in onze tael een teeken van aenstipping of aenwyzing, hetwelk dus, als zoodanig, met de geslachtduiding weinig te maken heeft, blykens het meervoud, waerin men altyd *de* stelt (eertyds schreef men ook in 't neutrum *dkint*). Is de aenwyzing rechtstreeks, men noemt dit *casus rectus* (*de* man); VERWYST men naer de zelfstandigheid waerVAN men spreekt, zydelings af, het is een *casus obliquus* (van *den* man, aen *den* man, door *den* man, van *der* vrouw, enz.); of doet men, eindelyk, het rechtstreeks aengewezene op een andere zaek inwerken, ook dan *verwyst* men, en daerom ondergaet het accusatief de zelfde drukking of afwending met de letter *n* of *r*, als men by het genitief, het datief, en het ablatief opmerkt (*de* man slaet *den* hond). Uit hoofde van deze drukking, is het ons dan ook geoorloofd het betrokkene woord vooraen te stellen, als, by voorbeeld, blykt in de volgende plaets van het *Leven van Jesus*, uit de dertiende eeuw, onlangs door professor MEYER uitgegeven (de oudste vlaemsche prosa, welke ik ken), kapittel 84: « *Doe sprac hi voert ende seide: Alle dinc sijn mi ghegheven van minen Vader. Ende oc segghic u dat* DEN *Sone niemen en kent dan* DE *Vader; noch* DEN *Vader kent nimen dan* DE *Sone, ende deghene dinne* [die hem] DE *Sone te kennene gheft.* »

Het aenwyzend lidwoord *verscherpt* of *verzacht* door het vóór-of achteraenstellen der scheva: in het eerste geval is 't *et* (*het*; Engelsch *it*, Latynsch *id*); al wederom volgens den bovenaengevoerden regel; en daer vandaen komt het misschien, dat de *h* in het artikel *het* by de Hollanders niet geaspireerd wordt. Wat er van zy, de demonstrative *t* of *d* blykt in vele duitsche dialecten als artikel nog bewaerd te zyn. In het Engelsch is zy halfsissend (*the*), en gaet in het Moesogothisch tot de s over; schoon ik het daervoor houde, dat de Gothen in hunne uitspraek

de nominative *s* van de genitive *s* merkelyk onderscheidden [1]. In het Zwavisch zegt men nog *t'Raupen, t'Fenster, t'Kuche, t'Wäsch, d'Supp, d'Ernt* [2], en HEBEL zingt in zyne *Allemannische Gedichte*, bladz. 96:

> O, lueg doch, wie isch d'Sunn so müed,
> Lueg, wie si d'Heimeth abezieht!

(Daerentegen hebben wy het hoogduitsche *der,* dat van *daer* schynt te komen, in ettelyke woorden aengehouden, als daer zyn: *derwyze, dermate, dergelyke,* enz.)

Verlengt men *de,* in toon, men verkrygt *dé* of *die,* en dus eene sterkere aenwyzing; ook als demonstratief voornaemwoord gebezigd wordende. Dit *dé* leeft nog voort in het Nedersaksisch. *Der Laien doctrinâl,* eene vertaling van onzen *Dietschen Doctrinael*, vangt er mede aen:

> De sik to wysheid wil keren,
> De shal to deme êrsten leren
> Wol konen, wat he hôrt,
> E'r he dat lere förd [3].

In 't oorspronglyk:

> Wie ter wijsheid wille keren
> Sal met ernste moeten leren
> Ende wel connen dat hi hoert,
> Eer dat hi sal leren voert.

Niet minder vinden wy het by onze oude schryvers gebruikt, namelyk, in de voorbeelden door HUYDECOPER opgegeven [4]:

1 Vergel. GRIMM, *Deutsche Grammatik*, I, bl. 64.

2 J. C. VON SCHMID, *Schwäbisches Wörterbuch,* bl. 114.

3 *Der laien doctrinâl ein Altsassisches gereimtes Sittenbuch, herausgegeben von* SCHELLER, Braunschweich, 1825, bl. 5.

4 MELIS STOKE, uitgave van HUYDECOPER, bl. 3. BILDERDYK merkt op, dat van *dé,* DEZE, DESGELYKS, enz., afstammen.

Die Dideric, *de* God hadde vercoren.
Den raet te doene *de* de verrader
Riet.....
Willebrorde, *de* eerst bekeerde
Die Vriesen.

In alle geval is het een *individualiserend* hulpwoord [1]. Eindelyk kan men ook het neutrale *'t* (het) versterken door verdubbeling, en dan verkrygt men *d't, dit, dat,* ja zelfs, in de uitspraek, *datte.*

In het Scandinavisch (het Yslandsch of Oudnoordsch, het Deensch, het Zweedsch), koppelt men het artikel achter aen het naemwoord vast, *mann-r, mad-r, man-d,* de man [2], *kong-en* [3], de koning, *rig-et,* het ryk. En wie zal my zeggen of de terminatie *te* in *schaem-te, groot-te,* ook al geen demonstratief is? Bilderdyk denkt dat dit *te* eene verkorting van *hede,* deensch *hed,* zy; doch men kan het ook omkeeren, en zeggen dat *hede* (heid) het verlengde lidwoord *de* (met de vooraengeschrevene *scheva,* en dus *ede*), kan wezen.

Brengen wy ons stelsel tot de werkwoorden over, wy zien dat ook de infinitiven, als benamingen van dadelykheden, een soort van artikel hebben, almede uitgedrukt door *te* (*te* doen, *te* werken, *te* bidden), waerdoor men dus zeggen kan: TE *beloven kost weinig;* TE *doen is wat anders,* zoowel als: HET *beloven kost weinig;* HET *doen is wat anders;* maer Bilderdyk heeft aengetoond, dat dit voorzetsel *te,* byna gelykstaende met *tot,* alsdan eene *toenaderende* aenwyzing te kennen geeft, eveneens als in *te* Gent, *te* Brussel, en wat dies meer is.

1 Kinker, *Algemeene Theorie der talen*, bl. 132, van het eerste deel der *Gedenkschriften van de derde klasse des Instituuts.*

2 Wy zeggen ook alzoo *ie-mand,* voor *een man.*

3 De aenwyzing *na* het naemwoord komende vorderde in die tael eene hardere drukking, gelykstaende met ons *den.*

De zelfstandige voornaemwoorden ontstaen evenzeer in onze tael door de hoogstnatuerlyke grondregels, by het vormen des artikels waergenomen. Een persoon, die van zichzelve spreekt, duidt zulks door het terugtrekken van zynen adem aen, en zegt *'k*, verlengd *ik*, welk laetste woord in Braband en Vlaenderen, by verdubbeling, *ikke* wordt. Richt hy het woord tot iemand, die tegen hem over staet, hy laet er zyne uitademing naer toe gaen, en zegt *ge*, verlengd *gy*; of doet het by aenstipping, op de wyze van het artikel, en dan zegt hy *de*, *du*, *dy* [1]. Spreekt hy van een derden persoon, zyn adem blyft als hangende, zydelings afgewend, en zyn keel laet *e*, *he* (verlengd *hy*) hooren, welke *e* of *he* zich tot *hen*, het oude *-en*, of tot *hem* vervormt, en in het Hoogduitsch met eene slot-r gepaerd gaet, ER (hy-daer?). In de aengehaelde vier regels van den saksischen *Doctrinael* kan men zien, dat het Platduitsch dat *he* behouden heeft. Spreekt hy eindelyk van meerder persoonen, hy wyst ze met de sissende letter s aen, (*ze*, verlengd *zy*), of met de, den mond verbreedende, letter w, *we*, *wy*. En « gelyk nu (zegt BILDERDYK) de keel dit een en ander door den adem uitdrukt, zoo drukt het uiterlijke en zichtbaar beweeglyke van den mond (de lip) dit uit in *my* en in *u*. *My*, door den adem zichtbaar met de naar binnenwaarts trekkende lippen in te halen; *u*, door hem als door een zich vormend fluitjen uit te blazen. *Ik* en *gy* nu, lijden geene kenbare buiging; maer *my* en *u*, inderdaed dezelfde casus rectus zijnde als *ik* en *gy*, ondergaan die. Zy worden op deze wijs, naar de reeds gelegde gronden, tot *my-n* en tot *u-n* of *uw-n*, dat is *uwen*. » En verder: « *Ons* is in zijn oorsprong de middelbare *n* der eenvoudige drukking niet. De *n* van dit

1 *Wilde? Zulde? Wildy, zuldy? Du beest:* enz.

ons trilt in de keel en wordt met den wortel der tong gemaakt, gelijk in de *verbalia* die in *ing* uitgaan, en is dus verbreeding van de in zich terug wijzende keelletter. Van daar staat het breeder *ons* tegen het zich intrekkende *ik* over, en het openende en verbreedende *wy* tegen over het toesluitende en klemmende *my*. Het gebruik echter verbindt *wy* met *ik* als casus rectus, en *ons* met *my* [1]. »

Wy zouden niet ophouden indien wy de uit de natuer ontsprotene eigenaerdigheden van het Nederduitsch in *alle* deelen wilden nagaen en betoogen. Ik vertrouw door dit weinige te kunnen volstaen, om den lezer te overtuigen, dat onze vlaemsche woordvorming eene getrouwe afspiegeling, een oprecht *correlatum* van het gevoel of bezef is, dat zich in hoorbare klanken uitstort. Myne waernemingen, met die van Bilderdyk ten deele overeenstemmende, zyn op de levende of gesprokene tael, veel meer nog dan op het oude schryfgebruik, gegrond. En dit achte ik noodig hierby te voegen, om vooraf te antwoorden aen dezulken, die my zouden willen tegenwerpen, dat onze vroegste schryvers by voorkeur de verlengde klanken schreven (wat dus bewyzen zou, dat men oorspronglyk de woorden by de uitspraek langer aenhield dan nu). Men kan gerust myn regel omkeeren: ik heb er volkomen vrede mèe: hy bestaet daerom niet min. Voor het overige kunnen diegenen, welke den *rykdom* en de voortreffelykheid onzer moederspraek verlangen betoogd te zien, hunnen weetlust voldoen in de schoone verhandeling van professor Siegenbeek, geplaetst in het vyfde deel der werken van de Bataefsche Maetschappy. Ten slotte, roep ik uit met den dichter Loots:

1 Bilderdyk, *Nieuwe tael- en dichtkundige Verscheidenheden*, bl. 85 en volgg.

Triomf, o Taal! verhef dan heerlijk
  Uw hoofd, voor zoo veel roems gespaard;
Uw' wapenpraal is oud en eerlijk,
  En uw bedrijf uw' adel waard.
Waar rees ooit heerlijkheid uit talen,
Waarvoor gij wijken zoudt in 't stralen?
  En wie, wie volgt uw schijnsel na?
Waar is de weêrglans van uw' schoonheid?
Van 't helder licht, dat gij ten toon spreidt?
  O zon! waar is uw wedergâ?

Spitst, vreemdelingen! spitst uw krachten,
  Wroet om, doorkruipt uw' woordenschat;
Verbreedt de grens van uw gedachten;
  Spilt alles wat uw brein bevat;
Maar waagt toch nooit, hoe sterk ten strijde,
Aan Neêrlands taal uw zwakke zijde,
  En vangt geen' kamp om schoonheid aen:
Wanneer ge u meet aan de eigen' transen,
Praalt de een met ongeleende glansen,
  En de andre kwijnt, gelijk de maan.

Gij, Basterd Belgen! [1] laffe vaadren —
  Ontaarde moeders! die uw kind
Een vreemd vergif stort in zijne aadren,
  Dat, wreed, de kiem des stams verslindt;
Gij, die een taal, vol geest en krachten
Om 't laffe uitheemsche durft verachten,
  Gij, schenders van der vaadren kroon!
Terug! blijft aan geen' schaduw hangen;
Spreekt vreemde taal om uw belangen,
  Uw' eigen', om haar eigen schoon.

J. F. WILLEMS.

1 *Belgen.* Men denke niet dat ik dit woord in het vers van *Loots* gebracht hebbe. Zoo schreef *hy zelf*, in het jaer 1810, het woord richtende aen de *Hollanders*, die toen zich ook *Belgen* noemden.

OVER DE NIEUWERE

VLAEMSCHE SPRAEKKUNSTEN [1].

Tot laet in de zestiende eeuw schreven de Vlamingen, de Brabanders, de Hollanders, de Zeeuwen, en byna al de overige Nederlanders van den duitschen stam, één en dezelfde tael, ten minste wat de spelling betreft. De tael van Vondel en Cats, de tael der hollandsche wetten en plakkaerten van den leeftyd dier schryvers, verschilde weinig of niet van hetgene wy nu Vlaemsch noemen. Sedert korte jaren eerst heeft men begonnen te twisten of er wel eene algemeene nederlandsche tael besta. De oorzaek daervan ligt in de politieke omstandigheden, waerin de beide landen, Noordnederlaud en Zuidnederland, door verdeeldheid van godsdienst en van andere belangen, gekomen zyn. De scheuring der provincien, in de zestiende eeuw, bracht aldra de op zichzelven staende deelen der natie op een' verschillenden weg. De Hollanders, zich van de spaensche overheersching vry geworsteld hebbende, vormden een nieuw volksbestaen, en van lieverlede ook een nieuw taelstelsel. Spieghel en Hooft weken reeds merkelyk van het vroeger gevestigde spraekgebruik af; doch het duerde lang eer men zich geheel en al verhollandschte. De statenbybel, grootendeels door vlaemsche predikanten opgesteld, de psalmen van den Gentschen Datheen, tot laet in de achttiende eeuw in alle gereformeerde kerken bewaerd, en eindelyk de ingewortelde gewoonte, maekten dat men

1 Dit artikel, in de *Gazette van Gend* van den 8 mei 1837 geplaetst, behoort eenigzins tot de vorenstaende verhandeling, en wordt hier, louter tot plaetsvulling, medegedeeld.

nog lang aen het oude algemeene nederlandsche vasthield. Maer toen de invloed der hoogduitsche letterkunde, het spelen van hoogduitsche dramas, het dagelyks vertalen der schriften van hoogduitsche geloofsverwanten en philosophen eene andere wending aen styl en voordracht gaven, terwyl de oude kerkformulieren werden afgeschaft, toen begon men van eene *Hollandsche tael* te spreken; toen werd men te rade nieuwe spraek- en spelkunsten in te voeren; toen verhieven Weiland en Siegenbeek den schepter over hunne landgenoten; zonder zich over het spraekgebruik by Brabanders en Vlamingen te bekommeren; niettegenstaende deze laetsten het eerste licht van taelkennis en taelbeoefening hadden ontstoken.

Middelerwyl was men in Belgie met het Nederlandsch veeleer achteruit dan vooruit gegaen. Onder de weldadige regering van Albertus en Isabella telde men nog eenige voortreffelyke dichters, als met name Justus Harduyn, Willem van der Borcht, Willem van der Elst, Pieter Geschier, Willem van den Nieuwlandt, en eenige anderen, die eene vry zuivere tael schreven, niet ongelyk aen die van Vondel en Cats. Doch toen, vóór zestig jaren, Des Roches, ondersteund door het Oostenryksche gouvernement, aen het Antwerpsche dialect, en aen het gebruiken van accenten, *volgens dat dialect*, een zeker oppergezag bestond te geven, bleek het weldra dat ook hier by ons het algemeene nederlandsche opgehouden had te bestaen. Na de dood van Des Roches dongen vyftig schoolmeesters naer zyne erfenis. Elkeen wilde de verwaerloosde tael door nieuwuitgevondene stelsels opbeuren, en de franschgezinde verachters dier tael lachtten in de vuist, over de wanorde die daervan het gevolg was. Het is nu zoo verre gekomen dat men door velen hoort vragen: wat is Vlaemsch? Wat is Neder-

landsch? Wat is Nederduitsch? En schier niemand geeft zich de moeite om te onderzoeken wat Vlaemsch, wat Nederduitsch *was,* in eenen tyd dat elkeen het kende.

Terbruggen volgde de stappen van Des Roches, van P. B. en van J. Bailliu, doch de school, welke hy te Antwerpen stichtte, en die thans aldaer nog uitspraek doet over punten van spelling en woordvoeging, onder den naem van een schoolonderwyzers-gezelschap, is ook al met zoo veel nieuwigheden opgekomen, dat des eerstgenoemden spraekleer min of meer onbruikbaer geworden schynt.

Vlaenderen zag den kundigste zyner spraekleeraren (Behaegel) verscheidenmael van plan en spelling veranderen, terwyl Terbruggen noch in Gent noch in Brugge door iemand geraedpleegd of gevolgd werd. En zoo staet het dan nu derwyze geschapen, dat het belgisch gouvernement, niet wetende waer men by Vlamingen of Brabanders een' man vinden zou, ter zake volkomen onpartydig, eindelyk tot het besluit gekomen is eenen Luxemburger aen te stellen, om de belgische wetten in het vlaemsch te vertalen. Gelukkig hy, die dien Luxemburger verstaen mag [1]!

De laetste verschynsels in het gebied der belgische spraekleer zyn eene *Grammaire Belge par* Guillaume van West, gedrukt te St-Truiden, en eene *Nederduytsche Spraekkunst,* in twee deeltjens uitgegeven door den Eerw. heer J. David, professor der nederduitsche letterkunde by de Catholyke Universiteit. Beide schryvers zyn kundige en verlichte mannen, en groote voorstanders hunner moedertael: zy verdienen, in dit opzicht, den meesten lof. Het stelsel van den eerstgenoemde, wat

1 Wy vernemen dat de Luxemburger thans door eenen jongen advokaet vervangen is, in de tael meer kundig.

de spelling betreft, komt hierop neêr, dat wy de *fransche accenten* behooren te bezigen, en dus te schryven: *béven, verdédigen, béek, béter, viòol, hòop, gèerne, pèerel, wèerd,* doch dat men *i*, in stede van *y*, moet aennemen in *uit, spruit, kraei, fraei, hooi, strooi;* terwyl hy in de woordvervoeging het hollandsche of liever het oudnederlandsche stelsel aenpryst, van *gy zoudet, hy wordt*, enz.

De Eerw. heer David, daerentegen, blyft in zyne spelling de tael der XVIe en XVIIe eeuwen meer gelyk, verwerpende het stelsel der accenten, schryvende ook *gy zoudet, dat gy wordet, ik werd*, en toonende zich niet ongenegen om zelfs het zachtere lidwoord *de*, in den eersten naemval van het mannelyk geslacht (naer het voorbeeld onzer oudste schryvers), te hernemen. De *y* behoudt hy in woorden als *eynde, beyde, leyden, fraey, zaeyen, nooyt, bloey*, en wat dies meer is. Voor het overige pryst hy de enkele vokaelspelling aen, en stelt dus *slapen, betalen, muren, huren, talen, loven;* geenzins *slaepen, mueren*, enz.

Wy bekennen dat beide werken veel goeds en betrachtenswaerdigs opleveren; dat de ieverige schryvers, elk in den zynen, veel nut kunnen stichten, en onze taelstudie, immers op den stand waerin dezelve zich by ons bevond, merkelyk hebben verbeterd; evenwel achten wy ons verplicht hun aen te raden de *oude* nederduitsche tael, zoo als zy eenmael, al de Nederlanden door, geschreven en erkend werd, veel meer te raedplegen dan het verkeerdelyk ingeslopen provinciael gebruik, dikwyls geheel en al tegen de levende spraek indruisschende; en wy houden ons verzekerd dat zy dan krachtdadig zullen medewerken om de bestaende vooroordeelen en wanbegrippen uit te roeien, het onuitvoerbaer plan verwerpende van in Belgie eene *afzonder-*

lyke tael te vormen, eene zoodanige tael, namelyk, als welke, door haer al te beperkt grondgebied, niet lang bestand zou kunnen zyn tegen de verdelgende macht der Fransche: die gezworene aertsvyandin van onze duitsche nationaliteit.

J. F. WILLEMS.

BRABANDSCH

EN

WESTFAELSCH KINDERLIEDTJEN.

In Mone's *Anzeiger für Kunde der teutschen Vorzeit* van het loopende jaer, bladz. 168, leest men een Westfaelsch kinderlied, dat de grootste overeenkomst heeft met hetgene men in Braband en elders hoort zingen:

Westfaelsch:

Puthöneken! Puthöneken!
Wat deist'u in usen Goreu?
Du plückst us alle de blömkes af,
Un lest de Stilkes stohn.

Grotmama wert kiwen,
Grotpapa wert slohn,
O du kleine klüterken,
Wo wert et di ergahn!

[Waterhoenken, waterhoenken,
Wat deed gy in onzen tuin?
Gy plukt al de bloemkens af,
En laet de steelkens staen!
Grootmama zal kyven,
Grootpapa zal slaen,
O gy klein kleuterken,
Wat zal't u [slecht] vergaen!]

Brabandsch:

Klein, klein kleuterken [1]!
Wat doedegy in mynen hof?
Gy plukt er al de bloemkens af,
Gy mackt het al te grof.

1 Sommige zingen *kleutergat*, of *klotergat*.

Mamaken die zal kyven,
Papaken die zal slaen:
Klein, klein kleuterken,
Maekt u maer gaeuw van daen!

Het heugt my dit laetste lied door myne moeder, en door vele andere moeders, te hebben hooren zingen. De overeenstemming van beide gezangen strekt ten bewyze van hetgene ik hiervoren, bladz 12, wegens de gemeenschappelyke afkomst van al de Nederduitsch sprekende volken, heb aengevoerd. Het woord *Goren,* in den tweeden regel is eene samentrekking van *Gaerden,* dialectisch gewyzigd; nog bewaerd in ons *Boomgaerd,* engelsch *Garden,* fransch *Jardin.* — Kleuter stamt van *loteren,* en is dus zooveel als *ge-loter, ge-leuter,* een voorwerp waermede men kaetst of solt. Men zegt nog *zyn tyd verkleuteren* voor *zyn tyd verspelen.* Dat men met de op den arm gedragene kleintjens als met kaetsballen speelt, behoeft wel niet opgemerkt. In Hooft's *Ware-nar* leest men:

Heer! 't is zukken dochter, en 't zel jou zukken snaer wezen,
Ze kan alle ding verbet'ren wat'er in huis geschiet.
Ik heb ze op mijn arm edragen, en an me hangt eliet,
Dat het dus een kleuter was.

J. F. WILLEMS.

Bl. 231.



MAXIMILIAEN VAN OOSTENRYK

IN

GEVANGSCHAP TE BRUGGE,

TEN JARE 1488 [1].

Na de dood van Maria van Bourgonje liet Maximiliaen van Oostenryk zich tot voogd van zynen zoon Philips voordragen. De belgische gewesten, Vlaenderen en vlaemsch Braband uitgezonderd, stemden er in toe, en overal werd Maximiliaen als voogd erkend. De Vlamingen, die reeds wisten wat bourgondische kluisters waren, zagen er geene noodzakelykheid in om, in den persoon van den nog onmondigen zoon hunner overledene gravin, zich in de handen te geven van den opvolger tot de keizerlyke kroon.

Vlaenderen dus weigerde die voogdyschap te erkennen, en aller wenschen waren, dat den jongen Philips eene vlaemsche opvoeding zoude gegeven worden. Men had dan eindelyk het gelukkig vooruitzicht eens eenen vorst te zullen bezitten, in de zeden en in de tale des lands opgevoed, eenen vorst in staet om de behoeften des volks te begrypen, en deszelfs belangen te verdedigen. Men maekte zich van den jongen vorst meester, en huldigde hem in als graef van Vlaenderen. Zes edelen werden tot voogden aengesteld, om gedurende Philips minderjarigheid in zynen naem de zaken te besturen.

Maximiliaen, over zoo veel stoutheid gebelgd, bezigde

1 De hiernevensstaende plaet, verbeeldende het portret van den hofnar Koen van der Rosen, is vervaerdigd naer eene houtsnede, voorkomende in een printwerk van het jaer 1517, vertoonende de triomfwagens van keizer Maximiliaen, grootendeels gesneden door Albert Durer, en berustende ter koninglyke bibliotheek van Parys.

geweld, en dwong de vlaemsche steden hem als voogd te erkennen. Hy strafte Gent, als het hoofd van den oproer, schonk een aental nieuwe ambten aen vreemdelingen, liet duitsch krygsvolk in het land, en wilde weldra nieuwe schattingen ligten. De *laetste ridder,* gelyk zyne levensbeschryvers hem noemen, bekreunde zich weinig over het morren van een vryheidademend volk, en wellicht droomde hy van eene onvoorwaerdelyke onderwerping. Het kwam hem duer te staen. Te Brugge werd hy, op aenraden der Gentenaers, aengehouden, en in verzekerde bewaring gesteld. Te onmachtig om door geweld de Bruggelingen te dwingen van hem los te laten, trachtte hy door list hunne handen te ontsnappen. Onze geschiedschryvers verhalen hoe hy zich gedurig verkleedde, en slechts eene gelukkige gelegenheid afwachtte om onder de eene of andere vermomming de stad uittekomen. Onder andere spreekt de Chronyk van Vlaenderen, te Brugge gedrukt in-fol. 3e deel, bladz. 74, er volgenderwyze over: « Soo dat Maximiliaen op verscheyde tyden sig selven begonde te verkleeden in verscheyde verworpe kleederen, nu als een vrouw, dan als een godsgewyde, wederom als een heerenknecht, om behendelyk syn langdurige vangenis te ontloopen. Maer alles was te vergeefs. Hy was te wel bekent, ende syne bewaerders hadden grooter sorge als hy meynde, niet tegenstaende dat sy met grooten hertsweir soo grooten monarch moesten in egtenis bewaeken. »

In Duitschland worden de byzonderheden dier gevangenschap geheel anders voorgedragen. Volgens de geschiedschryvers van dat land zou Maximiliaen nimmer het voornemen hebben opgevat zyne bewaerders te verschalken, om uit de handen zyner vyanden te geraken. Alle die gewaende pogingen tot ontsnappen zouden gelegen zyn geweest in de grenzelooze trouw van Maximiliaens hofnar,

Koen van der Rosen, eenen der vroomste hofnarren, die ooit bestaen hebben. Wat er van zy, ziet hier wat Karl Friedrich Flögel in zyne *Geschichte der Hofnarren* [1] bl. 191-195, over die pogingen ter ontsnapping zegt: « Toen Maximiliaen nog roomsch koning zynde in het jaer 1488 eenen landdag in de Nederlanden uitschreef, om de onrustige onderdanen tot orde te brengen, raedde hem Koen van der Rosen, zyn grappige raedsheer, anders een dapper man en vol hart, van zich niet naer Brugge te begeven, dewyl het aldaer met hem slecht kon afloopen. Maximiliaen bekreunde zich niet aen dat gezegde, en reisde niet te min er naer toe. Toen de koning de Ste-Katharina-poort naderde reed Koen tot hem, en zeide, in de tegenwoordigheid van den geheelen stoet » : Myn lieve koning! ik zie wel dat gy uwe getrouwe raedslieden en my niet volgen, maer gevangen zyn wilt: ik zeg u dan dat *ik* niet gevangen wil worden. Tot by den burg wil ik u in de stad geleide geven, maer dan ook my zoo spoedig mogelyk door de gentsche poort weg pakken. Als gy echter zien en hooren zult dat rondom de stad de lusthuizen en dorpen afbranden, denk dan dat Koen uw nar zulks veroorzaekt heeft. » « Koen, antwoordde Maximiliaen, ik zie wel dat gy niet veel goeds van myne zonen te Brugge gelooft: zy hebben echter ons alle trouw toegezegd. » « Dat moge u de duivel doen gelooven, hervattede Koen, waerachtig, ik geloof dat myn paerd wel zou zin hebben om weg te ryden. » Daerop is hy met den koning in de stad en langs de andere poort er weder uitgereden, recht naer Middelburg, by den hertog Christoffel van Beyeren. De intrede des konings geschiedde langs de heiligkruispoort. Naeuwlyks had hy zynen intrede in de stad gedaen, of er ontstond een oproer. Maxi-

1 Leignits und Leipzig, bei David Siegert, 1789, in-8°.

miliaen reed naer de markt om hetzelve te stillen; maer de burgers rukten hem van zyn paerd, en sleepten hem in een kruideniers huis, dat naderhand *Kranenburg* genaemd werd, alwaer hy met eenen ook aengehoudenen prins en ettelyke anderen 's nachts op eene bloote bank moest liggen. Hy zat daer in een kamertjen, waervan de vensters met yzeren staven bezet waren. Tegen over de vensters stonden drie kruisboogschutters, de pees van hun wapen overgehaeld; zoo dat hy niet weten kon of men hem wel niet wilde laten doodschieten.

« Koen van der Rosen ondertusschen bleef gedurende de gevangenschap van zynen heer niet werkeloos, maer bewees zyne wonderbare trouw door twee waegstukken. Eerst had hy zich twee zwemgordels [1] laten maken, waermede hy 's nachts over de gracht van den burg, waerin de koning toenmaels was, wilde zwemmen, om zynen heer, by middel van eenen dier gordels door de gracht uit de stad, en op daertoe bestelde paerden, weg te brengen. Toen hy zich echter in de gracht gelaten had werd hy van de zwanen aengevallen, welke onder een groot geschreeuw hem zoodanig met hunne vleugelen sloegen, dat hy zich het leven opgaf, en ter naeuwer nood ontsnappen kon; want hadden zy den gordel aen stukken gebeten, hy ware zonder eenige hulp verdronken. Zy waren goed franschgezind, die zwanen; ook is haer geschreeuw zonder twyfel de oorzaek geweest dat de Bruggelingen, de waerheid vermoedende, den koning niet langer in den burg wilden laten.

« Na dezen bedacht Koen eenen anderen aenslag. Hy leerde het hair- en baerdscheeren, sluipte binnen Brugge, kwam by den gardiaen van het Franciskaner

1 Op vele plaetsen van ons land *Schavaenders* of *Savaenders* geheeten.

klooster, die den koning kende en beminde, en ontdekte hem zyn voornemen om zynen heer te verlossen. Hy begeerde dat de gardiaen hem eene kruin zou laten scheeren, en hem een ordekleed en eenen coventbroeder geven. Hy zou dus, in het gewaed eens biechtvaders, tot den koning gaen, hem insgelyks eene kruin scheeren, zyn eigen overrok laten aentrekken, en met den coventbroeder naer het klooster terug zenden. De gardiaen zou zich met den vorst in een schuitjen zetten, dat met vier knechten en drie paerden voor de Sinte Katharina poort op hen wachtte, en alzoo naer Middelburg afvaren. De gardiaen vroeg hem waer *hy* dan blyven wilde? « Ik wil 's konings kleederen aentrekken, antwoordde Koen, en als de Bruggelingen den koning zoeken zullen zy in zyne plaets eenen nar vinden, met wien zy dan doen mogen wat zy willen. My is 't genoeg, al doen zy my alle pynigingen, ja zelfs de dood aen, als ik maer mynen heer red, en dat die rebellen van eenen nar bedrogen worden. » De gardiaen was verwonderd over die trouw, en over hetgeen hy begeerde, en beval den coventbroeder dat hy van Koen zeggen zou, dat hy 's konings biechtvader was.

» Wanneer zy in 's konings woon kwamen, en de hoofdman der wacht vroeg wat zy by den koning te verrichten hadden, trok Koen zyn kap af, ontblootte de kruin, en gaf met devotie tot antwoord: dat hy van den gardiaen gezonden was om den koning de biecht te hooren, en hem met het woord Gods te troosten. In 's konings vertrek gekomen, begon hy, volgens zyne gewoonte, den vorst met eene forsche stem aen te spreken: « Zie zoo, vind ik u daer, myn vrome koning? waerom zyt gy my niet gevolgd toen ik u gewaerschouwd heb? Zie nu, ik heb myn leven uwenthalve gewaegd. Ik wil u met Gods hulp uit de

handen uwer vyanden verlossen; maer gy moet my thans beter volgen. » De koning wist niet wat hem overkwam. Hy herkende wel zynen Koen aen de spraek; het scheen hem echter onmogelyk dat deze zoo door drie wachten tot hem was kunnen geraken. Koen den koning zoo ontsteld ziende, sprak verder: « lieve Max! laet het u niet bevreemden. Gy kent immers wel uwen getrouwen nar, uwen Koen. Ik heb hier myn scheergereedschap, ik wil u eene kruin scheeren; om u heb ik dat handwerk geleerd. Ik wil ook met u van kleederen verwisselen, en hier blyven. Gy zult, aldus geschoren, met mynen overrok door de wacht heen gaen; voor de poort zult gy eenen barvoeter monnik vinden; gy gaet met hem in zyn klooster. De gardiaen, met wien ik reeds alles geschikt heb, zal u schip en paerden aenwyzen; met dezelven zult gy, morgen om dezen tyd, te Middelburg by de uwen kunnen wezen. Ik heb alles besteld; kom nu gaeuw, en laet my u scheeren! Ik heb my by den hoofdman der wacht voor uwen biechtvader uitgegeven; en als ik te lang uitbleef mocht myne handeling verdacht en uwe verlossing verwyderd worden. » De koning vroeg aen Koen hoe het met zyn krygsvolk in het land stond, en ook wat er anders al in het roomsche ryk omging? » Het staet en 't gaet alles wel! antwoordde Koen, want hertog Christoffel van Beyeren, de graef van Sonnenberg, Eberstein en Nassau, en ik hebben onlangs met weinig volk de Franschen en Gentenaers by Hulst 6000 man aen verslagenen en krygsgevangenen afgenomen. Ook komen de graef van Zollern en de heer van Ysselstein met 4000 voetgangers en 300 paerden uit Braband. Bovendien heeft de keizer voor de derde mael de macht van zyn gansche ryk in het veld verzameld. Die allen willen u met alle geweld verlossen, en hertog Albrecht van Saxen is regent van het

ryk. Ook heeft de paus de groote excommunicatie over de drie steden uitgesproken, en de keizer die in 's ryks ban gedaen. Aen roof en brand, byzonder rondom Brugge, is geen einde. De heer van Ravenstein heeft de twee sloten met den toren Bourgonje in zyn geweld, en laet aen de Bruggelingen langs het water niet één vischjen toekomen. » Toen hy nog verder aenhield dat de koning zich zou laten scheeren, vroeg hem deze: « myn lieve Koen! maer waer wilt gy, myn geliefde raedsman, blyven? » « Daervoor hoeft gy niet te zorgen, antwoordde Koen. Ik geef u myn overrok, en leg uwe py om me, en stelle my aen als of ik koning Max ware. Als de Bruggelingen u dan zoeken en my vinden, zullen zy den zot hebben; maer den koning zal hun ontsnapt zyn. »

» Vernemende dat er eene sterke hulp ter zyner redding in aentocht was, en het ook weinig overeenkomstig met zynen rang vindende, op zulk eene wyze uit de gevangenis te geraken, gaf Maximiliaen hem tot antwoord: dat hy wel merkte dat hy, Koen, niet van alles onderricht was. Hy kon, door zyn woord hiertoe verplicht, zonder wil en weten der Bruggelingen, zich niet uit de stad begeven; daerentegen hadden deze, op alles wat hun dierbaer was, verzekerd, dat hem hoegenaemd geen leed zou geschieden. Koen maekte zich om die woorden boos, en antwoordde: « geliefde koning, ik zie wel dat gy nog met my gekt, gelyk gy vroeger deed. God behoede u, myn gekscheerende koning! gy zyt al te oprecht voor de Vlamingen. » Hy nam afscheid van den koning, en ging weenend en bedroefd de deur uit. Als hy door de wacht ging vroeg hem de hoofdman hoe de koning vaerde? « Gelyk een vrome, » was het antwoord. Als gene voortvraegde: hoe zyne raedslieden? sprak hy tegen: « dat weet God. » Waerop de hoofdman: « dat is ook onze klachte. » Zoo gesteld moest Koen, in plaets van de koning, naer Middelburg afvaren. »

Onder de stukken, waeruit Flögel geput heeft, noemt hy Joh. Jac. Fuggers *Ehrenspiegel des Erzhauses Oesterreich*. In de vyftiende en zestiende eeuw waren er kooplieden van dien naem in Brugge en Antwerpen. Het kan dus zyn, dat een lid dier familie de byzonderheden nopens Maximiliaen geboekt, en naer Duitschland gezonden hebbe. Zulk eene getuigenis, in zulke tyden geschreven, zou echter nimmer als onpartydig genoeg kunnen beschouwd worden, om er een onvoorwaerdelyk geloof aen te slaen.

Het verhael van Flögel is onlangs nog gevolgd geworden door A. Pannasch, in zyn historisch tooneelstuk *Maximilian in Flandern*.

F. A. SNELLAERT.



BOUDEWYN DE YZEREN,

EERSTE GRAEF VAN VLAENDEREN.

I.

'T is feest in koning KAREL's hof,
Der franken dappren heer,
Trotsch op zyn uitgebreid gebied,
Zyn oorlogsmacht en eer.

'T is feest in koning KAREL's hof,
Een grootsche bruiloftsfeest,
Zoo als, naer 's hoovlings heugenis,
Er nooit een is geweest.

Hy schenkt zyn JUDITH, jong en teêr,
Zyn liefste huwlyksspruit,
Aen vorst ADOLF van Albion,
Tot koninglyke bruid.

En JUDITH is verruklyk schoon
In 't blanke trouwgewaed,
Ze is ryk en kostbaer opgesierd
Naer vorstelyken staet.

Zie, hoe haer blonde hairlok zwaeit
Op 't schouder-leliewit,
En 't oog van ieder' man bekoort,
Die haer in stilte aenbidt.

Doch, haer gelaet en lichaemszweem
Verraden stille smart,
Die, ondanks 't luide vreugdgewoel,
Haer foltert in het hart.

Zy mint, o ja, de teedre bruid,
Maer niet den kouden Brit,
Aen wie de staetkunst haer verbond,
Die juicht om haer bezit;

Zy mint, maer niet den loomen vorst
Die enkel van den troon
Zyn waerde en valsche glorie leent,
Die niets waer' zonder kroon.

Ziet gy dien schoonen jongling ginds,
Het oog vol heldenmoed?
Die fier en statig 't hoofd verheft
In d'adelyken stoet?

Zyn houding, ryzig en vol zwier,
Verraden d'oorlogsman,
Die zich naer hoofsche levenswys
Als 't zyn moet, plooien kan.

Zyn forsche welgeschapen leên,
Zoo kloek en sterk gespierd,
Betoonen dat nooit lyfsgevaer
Door hem ontweken wierd.

Dien jongling mint de schoone vrouw,
Maer heimlyk in de ziel;
Hy was 't, uit al de ridderschap,
Die 't maegdlyk oog beviel.

Nu eens door schaemteblos gekleurd,
Dan eens verbleekt van schrik,
Werpt zy op hem van tyd tot tyd
Een naeuwlyks zichtbren blik.

Maer ach! haer leed is thans gewis,
Bestemd haer heilloos lot:
Zy volgt, aen plicht en eer verslaefd,
Het vaderlyk gebod.

Met de eerste morgenschemering
Verdwynt de droeve feest;
Doch Judith vindt geen kalmte weêr
In haer' ontrusten geest.

En nog dienzelfden treurgen dag
Vervoert Adolf zyn bruid
Naer 't dikomneveld Engeland,
Als zyn behaelden buit.

II.

Het hart des schoonen jongelings,
Die in den feeststoet blonk,
Bleef aen 't vermogen vastgesnoerd
Van Judith's tooverlonk.

Hem hadden haer bekoorlykheên
De heldenziel ontgloeid,
En met eene onweêrstaenbre kracht
Aen haren wenk geboeid.

In bittre mymering verdiept,
Verliet hy 't hofpaleis,
En wendde naer de vlaemsche kust
Zyn smartlykdroeve reis.

De vlaemsche kust was 't dierbaer erf
Zyn' trouwe zorg verpand:
Hy was de wakkre *Forestier*
Van dit zoo woudryk land.

Men hiet hem d'*Yzren Boudewyn*,
In 't rechtdoen onbedeesd,
Geacht van ieder' vriend der deugd,
Van elken schurk gevreesd.

Het zy hy in de burchtzael toeft,
'T zy op den rechterstoel,
Of in het eeuwenheugend bosch
By 't edel jachtgewoel,

'T zy hy der bergen kruin bestygt,
Of omdwaelt in het dal,
Het beeld van Englands koningin
Vervolgt hem overal.

Dit tooverbeeld vervult zyn ziel
Met nameloose smart;
De gansche schepping stelt het voor
Aen zyn gevoelig hart.

Zoo glyden weken, maenden heên;
Zyn hopeloose gloed
Ontvlamt gestaêg met meerder kracht
In t' bruisend jeugdig bloed.

Daer doolt hy in het somber park
Van 't Harlebeeksche slot;
En denkt zyn toestand ernstig na,
En zyn rampzalig lot.

Demoedig nadert hem een knaep
En biedt hem eenen brief,
En hy herkent het vrouwenschrift
Zyn oog zoo waerd en lief.

III.

« De dood, die alle banden breekt,
» Zy zyn dan zacht of hard,
» Van mirt of doornen saemgehecht,
» De dood verbrak myn smart.

» Men drong Adolf me als egade op,
» Myn teere jeugd ten spot;
» Die wrevle koning leeft niet meer:
» Zacht rust' zyn ziel by God!

» Zal ik U grieven door 't verhael,
» Getrouwe Boudewyn!
» Van 't doorgestane zielsverdriet
» En bittre minnepyn?

» Van 't wee, het wrange boezemwee,
» Waeraen ik was ter prooi,
» Gedost in schittrend praelgewaed,
» En koninglyken tooi?

» Ook dan wanneer een slavenzwerm
» Me aenbiddend hulde bracht,
» En lispelde in geveinsde tael
» Van schoonheid en van macht?

» Zal ik u dit verhalen? — Neen!
» Uw ziel verstond myn ziel;
» En thans..... de heilzon daegt, niet waer?
» Het floers des onheils viel.

» Verban dus ook, myn koene held!
» Den weedom uit 't gemoed:
» Niet langer hooploos vlamt en blaekt
» Onz' beider liefdegloed.

» 'K bevind my weêr in 't frankisch hof
» En aen myn vaders zy.
» Vertoef niet, lieve *Boudewyn!*
» Gy vindt uw *Judith* vry. »

Zoo leest de woudheer, diep ontroerd
Om 't onverwacht bericht,
En schittrend kleurt zich vreugde en hoop
Op zyn verrukt gezicht.

Hy aerzelt niet, bezint zich ras,
En neemt een vast besluit:
« Myn naem zy niet meer Boudewyn,
» Of Judith wordt myn bruid! »

Hy wenkt, en 't dienend hofgezin
Komt ylings aengestroomd;
Zyn beste rypaerd wordt terstond
Gezadeld en getoomd.

Een oude, trouwe knecht verzelt
Alleen hem op zyn tocht,
Die hem van jongs af heeft verpleegd
En steeds zyn welvaert zocht.

Zy ryden over heg en struik
En over berg en dal,
En trotsen menig lyfsgevaer
En dreigend ongeval,

Tot dat vorst KAREL's hofgebouw,
Een sterkte hecht en hoog,
Daer heerlyk in de verte ryst
En opblaeuwt voor hun oog.

IV.

Het was een schoone lentedag;
Het koestrend zonnevuer
Verkwikte 't blyde schepslendom
In 't ruime der natuer;

Het helder weêr had JUDITH vroeg
Ter wandeling bekoort,
In de oude lanen van 't kasteel,
Een schilderachtig oord.

En zie, daer biedt zich aen haer oog
Een schittrend ruiterpaer
Wiens wapenrusting zy herkent,
En toeft niet ver van haer.

De jongste ruiter stygt van 't paerd,
En treedt met heuschheid voort: —
« Myn JUDITH! — « BOUD'WYN! aen myn hart! »
Was 't blyde welkomwoord.

Gestrengeld in elkanders arm,
Vergeten zy 't heelal,
En denken niet dan aen den stond
Die hen vereenen zal.

Steeds opgetogen en vervoerd
Door 't rein gevoel der min,
Doch zorglyk voor hun volgend lot,
Treên zy de hofpoort in.

Eerbiedig maer met deftigheid,
Zoo 't voegt een' vryen borst,
Verschynt de dappre Boudewyn
Voor Frankryks trotschen vorst.

« Wy hebben, zegt hy, aen elkaêr
» En liefde en trouw verpand;
» O koning, grondvest ons geluk,
» En schenk my Judith's hand! » —

« Bedwing, vermetel *forestier!*
» Uwe oneerbiedge vlam:
» Myn dochter schenk ik slechts een' held
Uit koninglyken stam.

» Bedenk! zy was de koningin
» Van 't machtig Engeland;
» Geen ander dan een ryksmonarch
» Verkrygt op nieuw haer hand. »

Hier wierp de schoone Judith zich
Voor 's vaders voeten neêr,
En bad met diepbewogen stem,
Vertrouwlyk, zacht en teêr:

« O vader! 'k heb uw wensch voldaen,
» Ik deed wat gy geboodt,
» En nam den norschen vorst Adolf
» Weleer tot echtgenoot.

» Gehoorzaem, aen myn' plicht getrouw,
» Ontviel my kreet noch klacht;
» Maer God getuig' van 't martlend' leed,
» Waerin ik heb gesmacht.

» O weiger toch de bede niet
» Van uw geliefkoosd kind:
» Gun my den man dien ik bemin,
» Den man die my bemint!

» Gy zelf, gy kent en preest zoo vaek
» Zyn fieren heldenmoed,
» Zyne onverschrokken dapperheid
» Waer moordende oorlog woedt:

» Draegt hy geen weidschen diadeem,
» O, vorstlyk is zyn deugd,
» En by zyn volk wordt hy bemind
» Van ouderdom en jeugd.

» Min schittrend is de glans des troons,
» Min heerlyk kroon of staf,
» Dien dikwerf ons geboorte alleen
» Of 't grilziek noodlot gaf.

» Doch, zoo gy naer geboorte ziet,
» Gy weet, myn dierbre vriend
» Stamt van den grooten Liederik,
» Wiens heugnis roem verdient;

» Wien koning Dagobert weleer
» Zyn schoone zuster schonk,
» Die als een zon by uchtendgloed
» In Frankryks hofrei blonk.

» En zoudt gy minder goed en groot,
» Min edelmoedig zyn?...
» O neen, u deert myn liefdesmart;
» Gy schenkt my Boudewyn.»

Schoon de oude vorst onwrikbaer scheen,
Grypt hem de ontroering aen,
Hy wendt het oog ter zyden af,
En wischt een stillen traen.

Hy achtte, om onverbroken trouw,
Den vlaemschen *forestier,*
Zyn leenman, en was hoogstvernoegd
Om 's jonglings streng bestier;

De schoone JUDITH had welhaest
D'ontroeringsschok bespied
Die in haers vaders hart ontstond,
En zyn gevoel verried.

Zy koost en zoent den gryzen vorst,
Met kinderlyk gestreel,
En vleit en smeekt op dat hy haer
Het zaligst lot bedeel'.

« Welaen! roept KAREL eindlyk uit,
Met overstelpt gevoel,
» Uw zuivre liefde zegepraelt;
» Bereik uw heilig doel! »

Toen nam de koning BOUDEWYNS
Gespierde en bruine hand,
En leì ze met een' eedlen trots
In JUDITH's blanke hand.

« Ja, wees myn zoon! volhard in deugd
» In recht en heldenmoed,
» En maek u myner gunsten waerd
» En 't koninglyke bloed.

» Draeg zorg voor JUDITH en haer heil;
» Behoed haer voor verdriet!
» 'K vergroot met bosch en vruchtbaer land
» Uw naeuwbeperkt gebied.

» Gy blyft niet langer *forestier;*
» Uw leengoed zy gevest:
» Ik maek u tot den eersten *graef*
» Van 't woudryk vlaemsch gewest. »

Gent, zomermaend 1837.

F. RENS.

STADSORDONNANTIEN VAN BRUSSEL.

I.

VAN DE JAREN 1341—1354.

Ordinancie van der Zennen [1] gemaict int jair dusentich drie hondert een ende viertich.

In den iersten, dat een iegelijc sijn gemul [2], dat comt van sijns selfs huse, sal gaderen binnen sinen huse, ende doent wech voeren, op sijns selves cost.

Item. Alle de modre, die comt van selven, die sal elc uter beken keeren, vier voete tote op de strate, voir sijn voirhooft [3], ende de stad saelt wech doen voeren.

Item. Alle die eerde, die compt van iemans temmeringen, ofte metseryen, ofte muerwerke, dat sal elc, dairt af comt, wech doen voeren, op sijns selves cost, ende binnen derden dage te beghinnene, ende te volvoerne tot dien male dat voldaen es.

Ende wiet brake (eenech van desen pointen,) waers om tien scellinge bi dage, ende om twintich scellinge bi nachte.

Ende wie yemene qualijc toe sprake, dreychde, oft leelicheit dade, diet voirt brachte oft panden dade [4], ware om vijf pond, alsoe dicke [5] alse hijt dade.

Item. Wie eenich weermoes, eenich gemul, oft eenich vuyllecheit in de Zenne worpe, bi dage waers om twintich scellinge, ende bi nachte waers om viertich scellinge.

1 *Van der Zennen*, van de rivier de *Senne*.
2 *Gemul*, stof, gruis, vuilnis. — 3 *Voorhooft*, voorgevel.
4 Die des zyn beklag zou doen, of eene in beslagneming vorderen. — 5 *Dicke*, dikwyls.

Dit sijn die gebode die gemaict sijn met den Amman ende met den Scepenen van Bruessele, int jair dusentich drie hondert twee ende vertich.

In den iersten. Soe wien men vint gaende nae dachterste clocke [1], hi es om twintich scellinge; ende draecht hi licht dat sal hi bare [2] dragen; ende droege hijt binnen, soe ware hijs op de selve mesdaet [3]. Ende dien sal men scriven [4], ende smergens vrouch panden. Ende en heeft [5] hi ne geen goet, soe sal men uut bannen, tot dat hi twintich scellinge geeft. Ende dit en mach nieman doen dan damman ende sijn gesworen knapen.

Item. Soe wat manne gee ontlixent [6], sy met slapelakenen, sy met averechten cleederen, ofte in wat andere maniren dat sy, hi es om vijf pond.

Item. Soe wie dranc metet te gelage [7], naer drabclocke [8], hi es om twintich scellinge. Ende die drinct naer drabclocke te gelage in taverne, hi es om twintich scellinge [9].

1 *Clocke.* De ordonnantie van het jaer 1348 voegt er by: *sonder licht.* — 2 *Bare,* blykbaer, openlyk, apparens; in de Ordonn. van 1348: *buten.* — 3 *Mesdaet,* Ord. 1348: *boete.* — 4 *Scriven,* aenteekenen. — 5 *Ende en heeft.... knapen.* Ord. 1348: « Ende machene damman oft sijn knapen ophouden, op dat hy wilt, tot dien dat hy twintich scellinge geeft. Ende woude hy dies onsculdich sijn ende loechenen, soe soude hy des ander daeghs hem onsculdegen met sinen eede. » — 6 *Gee onlixent,* lees: *gae* of *ginc ontlixent.* Men schreef ook *ontlycsemt,* dat is, *sick selven ongelyk,* deformis, fr. *deguisé.* — 7 *Te gelage,* by een drinkgelag. — 8 *Naer drabclocke,* in de Ord. 1348: *na dachterste clocke.* Drabben (anders *draven*) is loopen, gelyk *drabbers,* schoenen zyn: Men liep naer of van het werk, by het luiden der klok. Later zei men: *de werkklok.* — 9 *Scellinge.* De Ord. van 1348 voegt er by: « Item, soe wie dat den amman oft den vroenteneere, oft sijn geswoorne knapen, niet in en liete, als zy inriepen, om dit te

Item. Soe wie dobbelt bi nachte, ofte dobbelscole houdt bi nachte, oft dobbelspel binnen sinen huise houdt bi nachte, hi es om vijf pond.

Item. Dat negheen wijnknecht [1] en gheen scarphoirdich [2] mes dragen en sal, noch knijf [3], noch dol [4]: wiet dade waers om twintich scellinge, ende dmes verloren.

Item. Wie eene bruyt sette in bruytstoele binnen mueren van Bruessele, waers om tien pond.

Item. Wie dat bade [5] binnen der stad, sonder oirlof, waers om de scale metten ghelde.

Item. Soe wat liede van buyten quamen gewapent, hare wert, ofte in wies huys dat zy quamen, soude hen seggen dat zy hare wapene afleiden, met orconscape [6]. Ende en seiden zijt hen niet met orconscape, soe waers de weert, ofte die ghene, in dies huys dat zy quamen, om tien pond [7]. Ende waert sake, dat zise dair en boven droegen, dat hen geseecht ware, soe waren zijs om tien pond, en die wapene verloren. Ende alse hy thuys weert [8] gaen wilt, die te voet gaet hi sal sijn wapene op sinen hals dragen, sonder aendoen, tot buyten der vryheit. Ende die rijdt thuysweert hy machse aenvoeren rijdende.

besuekene, waers om vijf pond. » Een *vroentenere* (elders *vroonbode* genoemd) was zooveel als men later *s'heeren bode* hiet. Het woord komt voor in den *Luyster van Brabant*, I, bl. 51. Zie ook aldaer bl. 89, waer men *vronte* (s'heeren gevangenis) ontmoet, en by Diericx, *Mémoire sur la ville Gand*, I, bl. 116, alwaer men van een *vrone-* of *vroenschult* leest, zekere hofdienst.

1 *Wynknecht*, wynverkoopers knecht. — 2 *Scharphoirdich*, Scharpoortig, scherpgepunt. Zie myne *Verhandeling over de Nederduitsche tael- en dichtkunde*. I, bl. 148.— 3 *Knyf*, groot mes, *Coutelas*. — 4 *Dol*, dolk. — 5 Wie een *quête* zou doen. — 6 *Orconscape*, getuigenneming. — 7 *Tien pond*. Ord. 1348: *tien scell. ouder grote*. — 8 *Thuys weert*, t'huiswaert.

Item. Soe wat manne van buyten quame binnen der stad, om onse poirteren te evelene [1], ende met voirrade [2], hadde verboert lijf ende goet. Ende wiese huysde ende hoefde [3] met voirrade, ende die wiste dat zy quamen om onse poirteren te evelene, hi waers op lijf ende op goet. Ende wie eenen ballinck herbercht, dat hijt opt selve es [4].

Item. Wie men vonde worpende ter gans [5], binnen der vryheit, waers om twintich scellinge.

Item. Soe wie met knive, met messe, oft met eenegen geslepenen wapenen yemende quetste, soe dat hi bloedt, hi es om tien scellinge grote oude. Ende en heeft hy sgoeds niet, soe sal men hem een mes doir de hant slaen, ende salne [6] dair toe een iaer uter stad bannen, ende hier vore salne damman, oft sine geswoirne knapen houden, op dat [7] sijt vinden metter verscher daedt; ende en vinden sijt niet metter verscher daedt, soe salne de amman verwinnen [8], na der stad recht.

Item. Dat en gheen wijf in taverne niet drincken en sal gaen, op twintich scellinge, ende op haer overste cleet [9], uutgesceden [10] tsvrydaechs, ende pelgrime.

Item. Dat en gheen poirtre, noch nyemand, die woenachtich es binnen Bruesele, met sijnre meere meise-

1 *Evelene, evelen,* euvel te doen, kwaed te doen. — 2 *Met voirrade,* met voorberaden, opgezetten wil. — 3 *Hoefde,* te hof nam, hoveerde. In de Ord. 1348: *hoofde.* — 4 *Opt selve es.* Ord. 1348: *Dat hy opt selve es, dat die man gedaen heeft, jegen den heere ende jegen de mage.* — 5 *Ter gans,* in het ganzenspel. — 6 *Salne,* zal hem. — 7 *Op dat,* indien. — 8 *Verwinnen,* gerechtelyk vervolgen. — 9 Op pene van haer overste kleed te verliezen. Men mocht deze bepaling te Brussel wel wederom invoeren: zelfs *dames* gaen er dagelyks ter herberg! — 10 *Uutgesceden,* uitgezonderd.

niden [1], gewapent gaen en mach binnen der stad, hine come [2] voir den amman, ende voir die scepenen, ende thoene de sake [3] waer omme dat hi gewapent gaen sal, ende hi en hebs oirlof van den amman ende van den scepenen; wiet dade waers om tien pond ende de wapenen verloren. Ende die man noch sine liede en moegen niet gewapent [gaen] nae drabclocke, op de selve boete.

Item. Dat niement gewapent gaen en mach binnen der stad, hi en hebbe jaer ende dach gewoent binnen der stad met sijnre meere meiseniden, op tien pond, ende de wapene verloren. Ende dat mach damman ende sijn geswoirne knapen besueken; wies hem werende ware [4] waers op de selve boete [5].

Item. Dat nyement binnen der stad van Bruessele, die gegoed es beneden hondert pond, scarphoirdich mes noch knijf dragen en mach, hine ware gegoed tot honderd pond, hi waers om vertich scellinge, ende dmes verloren, uutgesceden der goeder liede knechte van Bruessele, die met hen stadevaste [6] woenen binnen haren huys [7], hi en conste bethoenen met tween goeden wettigen lieden dat hi tot hondert pond gegoedt ware.

Item. Dat niement en mach wegen boven twelef pond

1 *Met sijnre meere meiseniedon*, met zyn meerder gezin, die met de meerderheid van zyn gezin voornamelyk te Brussel resideert. — 2 *Hine come*, of wel hy moet komen. — 3 *Sake*, oorzaek, reden. — 4 Die zich daertegen verzettede. — 5 *De selve boete*. De Ord. van 1348 vervolgt: « Dats te wetene op tien pond, ende de wapene verloren. Ende en mach niement gaen gewapent boven hem derder [meer dan drie] al haddijs orlof, op de selve boete; noch niemens knape en mach gewapent gaen. » — 6 *Stadevaste*, stedevast. — 7 *Huys;* waerby in de Ord. 1348: « Ende dat hy anders niet en mach gaen, hyne ghinge met sinen meester, op de selve boete. »

zwaer, op drie pond [1], ende tselve goet verloren; maer moetent ter wagen bringhen.

Item. Soe wie in ander liede huys woent, dat berrent [2], ende de brant comt van sinen inviere [3], waers om tien pond.

Item. Dat engheene beziecte liede vor taverne drincken en selen, noch sitten; diet dade waers op sijn overste cleet. Ende die weert, voir dies dore dat zy saten ende droncken, waers omme twintich scellinge.

Item. Dat gheen wisseleere noch goudsmet, noch niement el [4] en gheen selver [van den] lieden ontfaen en selen, dan metten troyssen gewechte: wiet dade waers om tien pond, ende tgoedt verbuert dat zy wegen.

Item. Dat nyement en gheene verkene opt strate sal laten gaen, binnen der stad.

Item. Wie verkene houdt te Brussele binnen sinen huys, hi en salse niet laten gaen opt strate, tusschen beyde de clocken, dats te verstane tusschen de clocke smergens te werke te gaen, ende de clocke savonts van den werke te gane: waer mense vonde opt strate, zy waren verboert.

Item. Dat engheen man en gae ten zevenden, oft dertigsten, noch ten jaergetiden: wie dair gaet tes om tien pond, half ende half [5], etc.

Item. Dat en gheen baertmakere [6], noch bloedla-

1 *Op drie pond,* op verbeurte van drie pond. — 2 *Berrent,* brandt. — 3 *Inviere,* binnenvuer, eigen vuer. — 4 *El,* anders. — 5 *Half ende half etc.* dat is, de helft der boete voor de stad en de ander helft voor den hertog. Zie hieronder de Ordonnantien van het jaer 1347. — 6 *Baertmakere.* In myne *Mengelingen,* bl. 447, heb ik dit woord voor een *paerdenkleedmaker,* of *zadelmaker* verklaerd; doch het schynt my nu, dat men er een maker van *baerden* (zekere handbylen, waervan nog *helbaerden*) door verstond, en in het algemeen zoodanigen persoon, als welke bylen, knyven,

6. Baertmakere. Ne parle-t-on [illegible] des barbiers ? L'usage de Bruxelles [illegible] qu'à nos jours, [illegible] avaient [illegible] élèves qui [illegible]

tersse [1] en gheene verkene houden en mach: wiet dade van hen hadde de verkenen verbuert.

Item. Dat en gheen vleeshouwere gheene verkene houden en mach langhere dan drie dage: wiese langhere hielde hi hadse verboirt.

Item. Soe wie nuwe huyse maict oft kepere dect voirt ane met stroe, binnen den avonde, es om tien pond, ende den deckere sal men uter stad bannen een jaer [2].

Item. Soe wie sijn gelach ontdraecht, ende wech gaet sonder betalen, jegen sweerds wille, ende hi des anders daigs sinen weert niet betaelt met zonnescine, es om.... [3] ofte een jaer uter stad gebannen te sine.

Item. Wamzuel [4], dair....., oft yser in ware, die sijn verbuert, ende dair toe een pond ouder grote.

messen, en andere snydende werktuigen, vervaerdigde. De baerdmakers waren ook baerd- en hairscheerders, tandentrekkers, ja zelfs heelmeesters (dewyl zy de instrumenten bereidden); en daerom hebben sommigen gedacht, dat *baerdmaken* gelyk zou staen met *faire la barbe;* doch in het reglement der *baerdemakers,* aengehaeld in Cannaert's *Bydragen,* bl. 100, wordt nergens van *baerdmaken*, maer overal van *scheren*, gesproken. *Faire la barbe* is by ons *den baerd afdoen.* Volgens Kiliaen, verbo *baerdemaker,* werden oudtyds in Vlaenderen de baerdscheerders alzoo genoemd, wat echter geen etymologische verklaring by hem is.

1 *Bloedlatersse,* vrouw die aderlaet. De Ord. 1348 voegt er by: « noch zieke liede. » — 2 *Jaer.* Dit artikel wordt in de Ord. 1348 door het volgende vervangen: « Soe wie nuwe huse oft oude met stroo gedect heeft bynnen twee jaren, hy salse ontdecken tusschen omnium sanctorum, ende decse weder met tichlen, als hy wilt, ofte laetse bloot staen, op tsestich pond. — 3 In blanco gelaten. — 4 *Wamzuel.* Ik weet van dit woord, door my nooit elders gevonden, geen voldoende verklaring te geven. Waerschynlyk is het verkeerd geschreven. Letterlyk zou *Wamzuel* een *buikeemer* zyn, van *wam* (wamb) en *seule* of *suele* (Zie Kiliaen op beide woorden); doch wat is dat? Men zou mogen vermoeden, dat

Item. Soe wie dat met knive, met messe, oft met eenege geslepene wapenen yemene quetst, soe dat hi bloedt, es om tien scellinge ouder grote tornoyse, half den heere ende half der stad. Ende en heeft hy sgoeds niet met te betaelne, soe sal men hem een mes doir die hand slaen, ende dair toe een jaer bannen uter stad. Ende hier voire salne die amman, oft sijn geswoirne knapen houden, wair mense vint metter verscher daet, tot dien dat hi hem verborcht heeft, ende hier af en sal damman negheenen pays noch heffeninge maken mogen, sonder de scepenen. Ende vent men niet metter verscher daet, soe salne damman verwinnen na der stad recht.

Item. Dat niement en gheen mes [1] dragen en sal, hi en zy poirtere, oft hi en woene metten goeden lieden van der stad, ende dmes niet langhere dan drie palmen de lemmele [2], op drie pond, ende dmes verbuert, also dicke als hijt draeght. Ende dit es alsoe dicke als hijt draegt [3].

Item. Soe wie dat yeman doot, dat hine selve ghelde met sijns selves goede [4]. Ende dade hem yement dair toe helpe, die poirtere ware met sinen goede, waers om een pond ouder grote, ofte men soudene uut bannen, tot dien male dat hijt gave, half den heere ende half

men hier het oog had op zekeren gaenstok, waerin men lood of yzer deed, om er sterker mêe te kunnen slaen, en die daerom verboden was, benevens de *cortoise colven, looden hamers*, en dergelyken.

1 *Mes.* De Ord. 1348 voegt er by: « Knijf, oft zweert, noch geslepen wapenen. » — 2 *Lemmele*, lemmer. — 3 *Als hijt draecht;* beter in Ord. 1348: « Ende dit es alsoe wel sdaegs als des nachts. Ende wie hem hier jegen weerde sijn mes te nemene, ende borge te settene, oft genouch te doene, men soudene een jaer uter stad bannen. » — 4 Dat is, hy zal het zoen- of weergeld uit zyn eigen goed betalen. Zulks werd vastgesteld om te verhinderen dat men op aenraden van anderen (die dan later het zoengeld betaelden) geen manslag beging.

der stad. Ende hier af sal men haren eedt nemen alsoe dicke als men wille.

De funeralibus, septenarius et trecenariis et anniversariis.

Allen den genen die dese letteren selen zien ende hoiren lesen, Scepene, raedt, ende alle poirteren gemeinlec van der stad van Bruessele, saluut ende kennesse der waerheit. Cont zy allen dat wy, aensiende tprofijt der voirseider stad gemeinlec, ende dat mate [1] eersame, scamele liede van der voirs. stad zeere gelast hebben geweest, als [2] van den wasse, dat men boven mate gehadt heeft vanden lijken, ende oic van dat die gemeine orbore ende neringe vander voirs. stad belet heeft geweest, dicke ende menichwerven, mids den dertichsten, den sevenden, ende den jaergetijden, dair men voirmaels gegaen [3] heeft: soe hebben wy, met onsen gemeinen raide, met Janne van den Wykette, den amman van Bruessele, geset, gemaict, ende geordineert die pointe, die hier nair gescreven sijn, ewelijc voirtane te houdene.

Inden iersten hebben wy geset ende geordineert, dat negeen poirtere noch poirterse van Bruessele, die in huwelijke geseten heeft, hebben en sal, als hy sterft, niet meer dan vijftich pond was, maer min, op dat [4] men wilt.

Item. Een poirtere oft poirterse van Bruessele, die niet gehuwet heeft geweest, sal hebben, als hy sterft, dertich pond was, ende niet meer, maer min, op dat men wilt, utegenomen ridders ende ridders vrouwen.

Item. Dat een kint, dair men de belle niet vore en draegt, sal hebben tien pond was, ende niet meer,

1 *Mate*, geringe, minvermogende. — 2 *Als*, namelyk. — 3 *Gegaen*, naer toe gegaen. — 4 *Op dat*, indien.

maer min, op dat men wilt. Ende soe wie eenich van desen pointen brake waers om lx pond.

Item. Soe wie yemene kersen maecte, te eenigen lijke, van meer was dan vorgescreven es, waers om tsestich pond, ende een jair sijn ambacht verboert.

Item. Soe wie yemene noodde of sette ten etene, op den dach dat dlijck ter eerden bestaedt [1] ware, oft bidderse oft yemene els, waers om tien pond.

Item. Dat negeen man van Bruessele en gae ten zevenden, ten dertichsten, noch te jaergetijde. Wat manne dair ginghe waers om tien pond.

Item. Soe wat bidderssen enegen man bade ten zevenden, ten dertichsten ofte ten jaergetijde, waers om tien pond, ofte een jaer uter stad gebannen te sine.

Ende van allen desen poenten sal hebben onse heere de hertoge die eene helecht, ende de voirs. stad dander helecht, te haren profijte.

Item hebben wy geordineert, dat niemen den anderen aenspreken en sal, noch en mach, te Bruessele, in gebannen gedinge, noch dair buyten, noemende van wetteger scoudt [2], hy en sal bieden te betoennene met wettegen lieden, dier over waren [3] dair die scout gemaict was, van wat penneweerden [4] ende van wat goede die scout ruerende es, utegenomen scepenen brieven, ende oec utegenomen dien dat een eenen andren aenspreken mach alse hulpeloes man, op dat hy negeen orconscape

1 *Bestaedt*, besteed. — 2 *Scoudt*, schuld. — 3 *Dier over waren*, die present waren. — 4 *Penneweerden*, penning-geldende waren. Meest gebruikte men het woord voor *victualia*. In eenen brief van 1323, by Beaucourt, *Beschryving van den Brugschen koophandel*, bl. 39, leest men: « Goederen die men gewoon is binnen Damme op te doen, alswanneer het de kooplieden bebelieft, gelyk zyn wynen, nieuwe pennewaerden, als asschen en vleesch in tonnen, enz. »

en heeft [1]; mair hy sal seggen ende noemen van wat penneweerden ende goede die scout oic comende ende ruerende es. Wie anders yemene aensprake, men en soude hem negeen recht noch vonnesse dair af doen.

In orconscapen van welken dingen hebben wy den gemeinen segel der voirs. stad aen dese letteren ghehanghen. Ghegeven int jaer ons heeren dusentich drie hondert zesse ende viertich, in dertien dage [2] (6 january 1347).

De Jure pacificatorum.

Soe wie water ende weide te Bruessel nemt, sal staen ter paysmakeren rechte, soe verre ment alsoe vindt metter waerheit.

Ende soe wie getugen gehoirt wilt hebben, sal alle de namen van dien tenen male overgeven in gescrifte, binnen den tween iersten donredagen, ende dan selense de paismakeren voirt doen comen. Ende dair en boven en sal men en geene getugen meer hoiren dan in dien gescrifte overgegheven worden. — Dit was overdragen by Janne vanden Wykete, Amman, ende den scepenen van Bruessele, int jair ons heeren dusentich drie hondert sesse ende viertich.

De incolis et opidanis Bruxellensis.

De stad van Bruessele verantword hare ingesetene, ende schrijft voir hen in allen saken, gelijc haren poirteren, uutgenomen in drien poenten, te wetene, in den iersten van den tolle, dair af de poirteren van Bruessele vry sijn, maer de ingesetene niet. Ten anderen male, als de poirtren buten gevangen werden, soe

1 Indien hy geen getuigen, geen bewys heeft. — 2 *Dertien dage*, de dertiende dag naer Christus geboorte, drie-koningen-dag.

schrijftmense uute, ende dat en doet men voir de ingesetene niet. Ten derden male, moet men poirters met poirters verwinnen, ende dingesetene mach men met goeden ongevrijden mannen verwinnen, alsoe dat tgetugenesse van den ingesetenen niet genouch en es in saken, daer inne men tugenesse van poirteren behoeft.

Item. Alle gemaecte poirteren, die gemaect sijn, oft die men maken sal naemaels, selen elcx jaers drie zesse weken binnen Bruessele buucvaste met harer meester maisenieden [1] moeten woenen. Ende als de stad uutvaert int oirloge, dat zy metter stad varen selen, ende liggen metter stad. Ende wie des niet en dade, dat hem sine poirterscap negeene stade doen [2] en sal nemmermeer, uutgesceden den genen die by ende met onsen heere sijn, ende te sinen live sijn [3]. Ende dit selen damman ende de scepenen moegen besueken als zy willen, met hen vieren [4] van sinen geburen, tween van boven ende tween van beneden [5], die poirteren sijn.

Dit was gedaen int jair ons Heeren dusentich drie hondert viertich ende achte, opten zestiensten dach der maent van septembri.

Van den cleederen ende veergelde.

Allen den genen die dese letteren selen zien ende hoiten lesen, Scepenen ende Raet ende gemeinlec de stad van Bruessele, saluut ende kennesse der waerheit. Cont zy allen, dat wy, aenziende den groten orbore ende profijt der voirs. stad, ende omme te behoudene pays en raste in de voirs. stad, ende omme tpaysmakerscap van der stad

1 *Met harer meester maisenieden*, met hun voornaemste gezin. — 2 *Negeene stade doen*, nu: *niet te stade komen*. — 3 *Die te sinen live sijn*, die zyne lyfbedienden zyn. — 4 *Met hen vieren*, met vier persoonen. — 5 Dat is, de twee geburen die ter rechter en de twee die ter linker zyde van het huis woonen.

te sterkene, ende in sinen state te blivene, hebben wy geordineert met gemeinen accorde ende consente te houdene die poenten, die hier na bescreven staen. In den iersten hebben wy geordineert, dat de scepenen ende de rentmeestre van der stad hebben selen elcx jaers, elc van hen, twee paer cleedre, dats te verstane twee laken, telken saysoene, ende dat elc laken, dat zy hebben selen te cleedren, sal costen twee pond ouder groten tornoyse, ende niet meer.

Item, dat die guldekene [1], ende die achte van der gulden selen hebben, elc van hen, twee paer clederen tsjaers van twee lakenen telken saysoene, ende dair af sal elc laken costen twee pond ouder grote tornoys lakens gelds, ende niet meer.

Item, dat die paysmakere van der stad selen hebben, elc van hen, een paer cleedre tsjaers, dats te verstane twee lakene tsjaers, elc van twee pond ouder grote lakens gelds. Ende dese vier pond ouder groten tornoyse lakens gelds te cleedren, die de paysmakers hebben selen tsjaers, sal de gulde hen jaerlecx gelden ende betalen, altoes te alreheylegen misse.

Ende soe wie wart scepene, rentmeestere, guldeken ende achte van der gulden, sal jaerlecx sweren dit vaste ende gestade te houdene, telken tijde dat zy scependom rensmeestre (sic), guldekene, ende achte van der gulden sweren. Ende soe wie des niet doen, noch houden en woude, dat hy ware meynheedich ende versworen voirtane, te ewelijken dagen.

Voirt es te wetene, dat de scepenen, de rentmeestere, de guldekene, de achte van der gulden, ende de paysmakeren, haer vedergeld hebben selen te haren vederen [2], gelijc dat zij tot hare [3] gehadt hebben.

1 *Guldekene*, gildedeken. — 2 *Te haren vederen*, tot het dragen van pluimen. — 3 *Tot hare*, tot hor, tot hier toe.

Voirt hebben wy geordineert, dat die cautschiede meestere [1] van der stad hebben selen alle jare, van der cautschieden goede, elc van hen een paer cleedre tsjaers, ende hare vedren dair toe altoes, te alreheylegen misse.

In orconscape van welken dinghen wy etc. Datum des donderdaechs voire sinxenen (29 mei 1354) [2].

Overgeschreven uit het tweede deel van PETRI A THYMO *Historia Brabantiæ diplomatica*, fol 154, 155, 165 verso, 166 recto, 167 verso, 168 recto en 176.

AENMERKINGEN.

De bovenstaende stadsrechten van Brussel geven aenleiding tot de volgende vragen:

I. Wat gebruik was dat, *een bruid in den bruidstoel zetten?*

In vele oude stadsverordeningen en vorstelyke plakkaerten worden maetregels voorgeschreven tegen de misbruiken, welke by de huwelyksvieringen plaets hadden; doch nergens kwam my de vermelding van het hierbedoelde gebruik voor [3]. VAN ALKEMADE noch VANDER SCHELLING spreken er van [4], en wellicht vindt men er ook geen gewag van in SCHELTEMA's verhandeling over dergelyke onderwerpen, eerst onlangs in het licht verschenen, doch die my nog niet is ter hand gekomen. Volgens den baron TROUVÉ in zyne *Description du département de l'Aude* bestaet er tegenwoordig onder de boeren van het arrondissement Limoux nog een zonderling gebruik by de huwe-

1 *Cautchiedemeestere*, de kassydemeesters. — 2 Te vergelyken met de Ord. van 1339, *Luyster van Brabant*, I, bl. 104. — 3 Het verwondert my, inzonderheid, dat daervan niet gesproken wordt in de *Keure des mariages* van Ipren (WARNKOENIG's *Flandrische Staats- und Rechtsgeschichte*, zweiten Bandes erster Abtheilung, *Urkunden*, bl. 182 en volgende). — 4 Art. *Bruilofte*n in de *Nederlands displegtigheden*, I, bl. 177—228.

lyksfeesten : *Au retour de la messe, l'épouse se rend avec le cortège chez son nouvel époux, et là,* assise sur une chaise de bois, *ayant une assiette sur les genoux, elle reçoit deux baisers de chacun des assistans, qui versent en même temps des offrandes pécuniaires dans le bassin, chacun selon sa fortune ou sa générosité.* Zou zoo iets te Brussel gebruikelyk zyn geweest? ik twyfel er aen.

By de oude Skandinaven had men een soort van bruidsstoel of bruidsbank (*Brúdbeckr* of *Brúdarbeckr*) zynde *een dubbele zetel, waerop bruid en bruidegom by de huwelykspleehtigheid zaten* [1]; doch ook deze stoel schynt hier niet bedoeld.

Het stoelzetten of zetelen was van ouds een symbolum van inbezitstelling (signum realis et vere apprehensæ possessionis [2]). Daer nu de bruiloftsfeesten meest altyd in de wooning van de bruid plaets hadden, gelyk nog heden ten dage gebeurt, zoo was men gewoon de bruid naer het huis des bruidegoms te voeren, welke plechtigheid, hier te lande, gelyk by de Friezen, geschiedde onder het blazen der horens, het gejuich der geburen, het aensteken van vreugdevuren, en het zingen van vrolyke liederen [3]. Vervolgens werd de bruid in hare nieuwe wooning *gezeteld,* en zette men haer een *bruidskroon* op, die zy gedurende eenige dagen op het hoofd droeg [4]. Dit alles had ten gevolge, dat men aen het huis der nieuwgetrouwde een soort van tweede bruiloft aenrichtte, en het schynt my toe dat het magistraet van Brussel hierin een misbruik zag, dat moest worden

1 « En tosœdet Stol hvorpaa Brudeparret fordum plejde at sidde, imedens Vielsestalen holdtes. » *Lexicon islandicum* BIÖRNONIS HALDORSONII, vol. I, p. 114. — 2 GRIMM, *Deutsche Rechtsalterthümer,* bl. 188. — 3 « Mit hoernes hluud, ende mit bura oenhlest, mit bakene brand, ende mit winna sangh. » *Oude Friesche wetten,* bl. 254. — 4 DIERICX, *Mémoires sur la ville de Gand,* II, p. 28.

geweerd. Men was van gevoelen dat de bruidegom geen hulp behoefde om zyn bruid te *installeren*.

II. Waerom was het aen de chirurgyns en aen de vrouwen, die met het aderlaten den kost wonnen, verboden verkens te houden, en aen de vleeschhouwers niet toegelaten dezelven langer dan drie dagen aen huis te hebben?

De reden van dit verbod is niet opgegeven, maer kan gegist worden. Van den eenen kant vreesde men dat het afgetrokken bloed en uitgesnedene menschenvleesch aen die huisdieren mocht worden ten eten gegeven, iets waervan men een walg had, en van den anderen kant geloofde men, niet zonder reden, dat de afval in de slachteryen, door verkens opgegeten zynde, eene ontsteking veroorzaken moest, die by het nuttigen van hun vleesch, aenleiding geven kon tot huidziektens, waermede men in dien tyd zeer gekweld was. Men zegt ook, dat de verkens door het eten van vleesch zoo bloedgierig worden, dat zy menschen en dieren aenvallen.

J. F. WILLEMS.



IETS OVER DE SPOTNAMEN,

AEN

BELGISCHE STEDEN GEGEVEN.

Er zyn weinig steden, vooral in Vlaenderen, aen wier inwoners, of door byzondere gebeurtenissen, of door de kwaedwilligheid hunner landgenooten, of ook door de afgunst der naburen, geene spotnamen ten deel gevallen zyn. Wy kennen, onder meer andere, die van Gendsche *Stropdragers*, Brugsche, Rysselsche en Poperingsche *Gekken*, van Mechelsche *Maneblusschers*, en Meenensche *Wagenwielvangers*. Deze spotnamen, aengaende welkers oorzaken, schoon zy ons bekend zyn, wy niets zullen bybrengen, schynen een blaem of eene beschimping aen te wryven op degenen, aen wie zy gegeven worden. Echter moet er, in het dragen van andere dergelyke namen, een onderscheid gemaekt worden, aengezien men voorbeelden, of liever de verzekering heeft, dat er ook bestaen die, alhoewel zy, in den eersten oogenblik, vatbaer schynen voor eene andere uitlegging, wanneer men hunnen oorsprong kent, loffelyk en zelfs vereerende zyn, en, wat meer is, ons de daedzaken welke er aenleiding toe gegeven hebben, moeten doen toejuichen. Onder deze rangschikken wy den schimpnaem van *Kinders*, door welken de Yperlingen, zoo wel by hunne landgenooten, als by de vreemdelingen, bekend zyn; dit zonder dat de eene of de andere de ware oorzaek van dezen, in den schyn belagchelyken, bynaem, kunnen bevroeden; en dit is zoo veel te min te verwonderen, om dat, zelfs onder de inwoners van Ypre, er zeer weinig gevonden worden, die diesaengaende beter onderrigt zyn.

Wy zullen dan, op onwraekbare oorkonden steunende, aentoonen aen welk geval die stedelingen den naem van Kinders zyn verschuldigd, na voorloopig aengemerkt te hebben, dat wy ons niet kunnen verbeelden waerom de burgers van deze of gene stad, door eenen scheld- of schimpnaem gekenmerkt, vermaek scheppen, ja het schier tot eenen pligt rekenen, de spotnamen die aen hunne naburen of landgenooten gegeven worden, met zekere voldoening luidruchtig te verbreiden.

Willem van Dampierre, zoon van Margareet van Constantinopelen, met welke hy, omtrent vier jaren, het graefschap van Vlaenderen regeerde, begaf zich, met Lodewyk den IX (die aen de kruisvaerders zyne schatten uitreikte), naer Egypte, in 1249. Het volgende jaer werd hy, in eenen veldslag tegen de Sarrasynen, by Mansourah, gevaerlyk gekwetst, en met den koning van Frankryk en een groot aental prinsen en edellieden gevangen, na dat hy, zoo wel als zyne togtgenooten, zich heldhaftig had gedragen.

Het gerucht van dit rampzalig voorval verspreidde zich alom. De Vlamingen betreurden het ongeluk dat Willem was ten deel gevallen, en de gravin Margareet, troosteloos om den tegenspoed van haren zoon, vond niets dat hare sombere droefheid meer kon lenigen, dan alleen met vertrouwen toevlugt te nemen tot hare onderdanen, van wier liefde en genegenheid zy bystand verzocht, om hem uit de knellende kluisters, waer hy in zuchtte, te redden. De prinses kwam, in dit voornemen, naer Ypre, welke stad, in dien tyd, eene bevolking had van twee mael honderd duizend zielen, en met hare uitgestrekte voorsteden in grootte voor geene andere moest wyken. De inwoners, verre van onmedoogend te zyn, wenschten hartelyk tot de verlossing van hunnen vorst mede te werken, en aen de gravin

blyken van hunne verknochtheid te geven: zy waren naeuwelyks bekend met de oorzaek van hare komst, en met het verzoek dat zy, met betraende oogen, aen de wethouders had gedaen, of zy bezorgden haer genoegzaem toereikende middelen om haren zoon in vryheid te doen stellen. Den uitgebreiden handel der zoo werkzaem als vernuftige Yperlingen; hunne betrekkingen met Engeland, Frankryk, Spanje, en andere landstreken, betrekkingen welke te wege bragten een bovenmatig vertier van de lakens die in hunne stad gemaekt, en alom gekend en geprezen wierden, en den overvloed, of, ten minste, de rykdommen die uit dit vertier voortvloeiden, dit al vereenigde zich om de Yprelingen in staet te stellen hunnen vorst uit de handen der vyanden van het christendom te verlossen.

Nu was Willem van Dampierre naer Vlaenderen wedergekeerd, en, eenigen tyd daer na, begaf hy zich naer Ypre, met een gevolg uit de voornaemsten zyner baenderheeren en andere edellieden zamengesteld. De ingezetenen van die stad bevlytigden zich, om hem te doen zien hoe veel voldoening zy in zyne terugkomst hadden. Er was niemand, onder hen, die zyne woonst niet optooide, om een bewys te geven van zyne deelneming in de algemeene vreugd. De wethouders en de ryksten noodigden den grave op een heerlyk avondmael, en hy, vol erkentenis om het eerbewyzende onthael, dat zy hem aendeden, beantwoordde met welwillendheid aen hunne uitnoodiging. Te midden van dit mael, aen hetwelk de lieftaligheid van de gravin en de rondborstigheid van haren zoon niet weinig luister byzetteden, vraegde den prins, in het bywezen van zyne hovelingen en grooten, aen zyne moeder, wie haer de middelen had verschaft waeraen hy zyne vryheid te danken had? Margareet antwoordde, met een gevoelvol

hart : « Het zyn *onze kinders van Ypre,* die ons dit bewys van liefde hebben gegeven. » Dit trof Willem, al wist hy ook wel wat hy de ingezetenen schuldig was, en hy herhaelde, met een ongeveinsd genoegen, de vleyende uitdrukking, welke van de lippen zyner moeder was gevloeid.

Deze openbare betuiging van de allerlevendigste erkentenis, moest, natuerlyk, de Yprelingen nog meer opwekken, om alles aen het welzyn hunner vorsten op te offeren. Men vind dat twee der meestvermogende stamhuizen van de stad, in deze omstandigheid, op eene allezins vereerende wyze, hebben uitgemunt, en dat Willem van Dampierre hen met voordeelige voorregten begunstigde. Indien dezen prins niet korts daerna het leven had verloren, de Yprelingen zouden, hier aen valt niet te twyfelen, altoos in hem eenen vader, eenen beschermer hebben gevonden. Hoe het zy, in het vervolg, en zoo lang de gravin den schepter voerde, noemde zy, wanneer zy gelegenheid had om van de Yprelingen te spreken, hen altyd *hare lieve kinders*. Dezen bynaem, wien de kwaedwilligheid, of de morrende onkunde, somwyl, of veeleer meest altyd, een andere beteekenis geeft, is aen de burgers van Ypre gebleven, en zy zyn, in alle tyden, trotsch geweest, dien aen de opregte vorstenliefde van hunne voorvaderen te mogen toeschryven. En wie, onder hen, zoude zich niet vereerd achten, te mogen uitroepen, dat hy afgestamd is van mannen die, door eene zoo loffelyke daed, zich van de bewondering van het nageslacht waerdig hebben gemaekt? Dat den adeldom, niet altoos door verdienste of heldendeugd verkregen, hier zwyge! Graef Willem nu beval, terwyl hy zich noch in de stad bevond, om het geheugen van de Yprelingen, wier schimmen wy een dankbaer offer toebrengen, te vereeuwigen, dat van

dan voortaen, en voor altyd, de wethouders twee leibanden zouden dragen, in zwart laken, versierd met groene franjen, en met de twee einden vastgehecht aen den rug des mantels, met welken zy waren bekleed, wanneer zy, ambtshalve, zich als afgezondenen ergens zouden begeven, en ook wanneer zy in openbare plegtigheden of plaetselyke vreugdefeesten, tegenwoordig zouden wezen. Dit gebruik is, tot by den inval der fransche republikeinen, in zwang gebleven.

Wy zullen hier byvoegen dat, volgens eene overlevering, aen het gesnap van veelpratende oude wyven alleen toe te schryven, eene andere oorzaek tot den bynaem der Yprelingen aenleiding zoude gegeven hebben, namelyk deze: Karel den vyfde, roomsch keizer, die in hoedanigheid van grave van Vlaenderen slechts den derde was van dezen naem, kwam te Ypre, ten jare 1520. Hy zag de lakenhal, welkers schoonheid hy bewonderde. Met een woord, hy vond ze zoodanig naer zynen smaek, dat hy aen den voogd (eersten persoon van het magistraet, dien men in andere plaetsen burgemeester noemde), zynen wensch te kennen gaf om dit prachtig gebouw, dat, in uitgestrektheid, voor geene dergelyke zwichten moet, en waervan wy den waren oorsprong elders hebben bewezen, in eigendom te verkrygen. Den voogd, die, op deze onverwachte begeerte, niet wist wat antwoorden, zweeg stil. Te huis komende, verhaelde hy, gelyk het wel natuerlyk schynt, aen zyne vrouw, de verlegenheid waerin hem het verzoek van den vorst had gebragt. De vrouw, meer geest hebbende, en beter bespraekt zynde dan haren man, zeide hem zonder lang te dralen: « wel, indien den keizer de hal wilt en moet hebben, dat hy ze neme en wegdrage. » De besluitloosheid, om niet te zeggen de dwaesheid, van den voogd, welke hem belet had bescheid te geven

op de begeerte van den keizer, deed hem aenzien voor eenen onnoozelaer, die niets meer wist dan een kind, en, gelyk men zegt, daer stond met zynen mond vol tanden; en van daer zoude, altyd volgens onze oude wyven, den gewaenden schimpnaem komen, nog tot heden aen de Yprelingen gegeven.

En ofschoon wy de styfhoofdige tegenstrevers der naekte waerheid misschien van hunne doling niet zullen terugbrengen, is het ons aengenaem de gelegenheid te hebben gevonden, om de ware oorzaek en oorsprong van den bynaem der Yprelingen, aen onze landgenooten te mogen doen kennen.

LAMBIN.

FRAGMENT

VAN EENEN BERYMDEN PASSIONAEL [1].

ONLANGS eenige rekeningboeken der zeventiende eeuw doorbladerende, viel er my, by geval, een ter hand, genaeyd in eenen parkementen omslag.

Deze was in goeden bewaringsstaet, en het schrift, 't welk hy behelsde, bleek my ten naesten by te moeten zyn van omtrent het midden der dertiende eeuw. Na een naeuwkeurig onderzoek van deze twee parkemente bladzyden, formaet kleyn in-folio, bemerkte ik dat den inhoud bestond uyt dry onderscheydene deelen: het eerste blad neemt aenvang met het eynde van een dichtstuk, betreffende St-Christoffels marteling; dan word in 202 rymregelen het marteldom der heylige Margareta behandeld; 16 regelen beginnen St-Justinus marteldood en eyndigen de tweede bladzyde.

Wien deze rymstukken toe te schryven zyn, blyft een raedsel: dat die toebehoord hebben aen een ruymer werk over de martelaren is duydelyk; de aengehaelde stukken bewyzen het.

Ik heb hier St-Margareta's leven letterlyk overgeschreven. Bladzydenommers behelst het fragment niet; doch de getallen der kapittelverdeelingen komen er in voor, derwyze dat St-Margareta's leven het XIVe en XVe, en Justinus leven het XVIe kapittel uytmaken.

F. V.

1 Waervan men, tot heden toe, geen ander stuk kent. In Duitschland bestaen dergelyke gedichten, blykens MONE's *Anzeiger*, 1837, bladz. 58, 143. Het hier geleverde verhael heeft de grootste overeenkomst met de Legende van Sinte Margareta in het *Somerstuc* van den *Passionael,* gedrukt te Antwerpen, by Henrick Eckert van Homberch, 1516, fol. 173, verso. De eerw. inzender heeft my niet toegelaten zynen naem te vermelden.

J. F. W.

VAN SINTE MAGRIETEN.

Passie ende sware verdriete
Doghede die rene Margariete,
Ende al omme ons heren minne.
Dese maghet was, als ict kinne,
Van Antyocen wel gheboren,
Maer van hedinen, als wijt horen,
Diese tere voestren hebben gedaen:
Waerdelike hevet soese ontfaen,
Ende zoetelike ghevoet mede,
Dat soe met groten nerenst dede.
Dese maghet adde sconeit groot,
Ende, also alst God gheboot,
Ontfinc soe haers dancs kerstinede.
Metten vader waert soe daer mede
Verhaet so, na der moeder leven,
Dat soe es metter voester bleven.
Alsoe so vele conde ghevroeden
Ad soe der vroescap in hoeden.
Eens, daer soe daer mede sat,
Ghevel ter aventuren dat
Hi, die baeliu was int lant,
Ende Olibrius was ghenant,
Nevens diere maecht liden soude.
Hi maercte hare sconeit menichfoude,
Ende wart met haere minne ontsteken,
So dat hise emmer wilde spreken,

2 *Doghede*, onderstond, leed. — 3 *Ende al omme*, en zulks om. — 4 *Ict kinne*, ik het kenne, ik het weet. — 5 *Antyócen*, Antiochien. — 7 *Diese tere voestren hebben gedaen;* die haer *t'eenre* voedster (by een voedster) hebben gedaen. — 8, 10, 17, 18, 19, en op andere plaetsen leest men *soe*, 't zelfde als *sy;* spraekwyze van het dialect, nog veel in gebruyk in Westvlaenderen, voornamelyk omstreeks Iseghem. — 13 *Haers dancs kerstinede*, zy ontfing het christendom, sy wierd christen met haren dank (ongedwongen). — 14 en 25 *Waert* en *wart*, voor *was* [of *werd*]. — 17 *Alsoe*, voor *als soe*. — 18 *Vroescap*, wysheid. — 23 *Liden*, voorbygaen. — 26 *Hise*, voor *hy haer*, spraekwyze heden nog zeer gemeen in Westvlaenderen.

Ende deedse met crachte comen,
Daer hi wilde. Als hi vernomen
Hevet die uutnemende scone maghet,
Heveti aen hare ghevraghet
Omme haer geslachte, omme hare wet,
Ende soe andworde onghelet
Dat soe Margriete adde te namen;
Haer gheslachte seide soe tsamen
Dattie baeliu kende edel sere,
Soe ware kerstin, seid soe mere.
Doe andworde die baeliu:
« Die twee saken, die du seits nu,
Sijn betamelic ter ere;
Maer dat derde scillet sere
Dat ene maghet, so edel, so scone,
Haer laet sijn in sulken hone
Dat soe haer an den ghecruusten hout
Met gelove, dat gheen ghewout
Hem adde te helpene, noch andren. »
Ghestadelicke, sonder verwanderen,
Sprac soe vroedelike die maghet
Van onsen ghelove, wat vromen het daghet,
Ende van der hedine doolne sware,
Datten baeliu wondert van hare,
Ende scijnt met redenen verwonnen al.
Carkeren hise beval.
Des ander daghes es haer gheboden
Sacrificie te doene den goden,
Of men salse tormenten sure,
Dat soe ontseide ter selver ure,
Wart soe ontcleet, ende gedaen al naect,
Ghehanghen, ende sere mesmaect
Met staercken roeden, an elc let,
Dat elc met bloede was al benet.

31 *Wet*, voor godsdienst. — 42 *Hone*, hoon. — 44 *Gewout*, macht. — 46 *Sonder verwanderen*, zonder van kleur de veranderen, zonder bedeesdheyd. — 49 *Der hedine doolne*, van der heydenen doling. — 52 *Carkeren hise beval*, hy beval haer in den kerker te sluyten. *Carkeren* van 't latyn *carcerare*, 't welk de selfde beduyding heeft. — 55 *Sure*, zuerlyk, pynelyk. — 56 Hetgeen zy dadelyk weygerde. — 60 *Benet*, benat, bevogtigd.

Ende diese sloeghen waerden oec moede,
Ende bi Gods macht die maghet goede
Ne versuchte selfs, no verseec,
Noch oec drove aenscijn an haer bleec;
Maer soe sprac altoes Gods word.
Die iuge, die dit siet ende hort,
Hem dinct dat hi besterent es
Met yserinnen cammen: na des
Dedi haer sceuren tvleesch ontwee,
Toten bene; maer gheen wee
So ne mochtse verkeren niet.
Nochtan, menich, die dat siet,
Ontfaermets, ende weende mede;
Ja, als in ontfaermichede,
Sprac die baeliu haer an in rade
Vriendelike, dat soe dade
Den goden ere, dat soe onmare
Hadde, ende ontseit openbare.
Doe sprac gramlike die baeliu:
« Hinne spare vortan nemmer u,
Dat ic haers meer ghenadic si;
Want soe spot, dat dinke mi
Met dien die hare raden wale;
De gode lachtert soe altemale,
Ende soe nontsiet ja gheen torment. »
In den carker dat hise sent;
Want hi nauwe wille versieren
Omme tormente van swaere manieren.
Als inden carker quam die maghet,
Wart die demsterheit zaen veriaghet
Metten lichte, dat God haer sende.
Die duuvel, die omme der lieder scende
Altoes poghet, quam vor hare
Als een drake, omme met vare

66, 132 en 134 *Iuge*, rechter, in 't fransch *juge*. — 74 *Ontfaermichede*, ontferming. — 77 *Onmare*, smadelyk ongelyk. — 78 *Ende ontseit*, weygerde het. — 80 *Hinne*, ik en. — 83 *Wale*, wel. — 84 *Lachtert soe*, lastert zy. — 85 *En soe nontsiet*, en zy ontziet, zy vreest geen tormenten. De spraekwyze *soe nontsiet* is nog veel in gebruyk. — 87 *Visieren*, overwegen. — 90 *Demsterheit*, duysterheyd. — 94 *Vare*, vrees.

Te bringhene dat maghedijn
An die godo, ende voer te haer aenscijn
Of hise al verslinden soude,
Ende metten cruce also houde
Heiftsoe veriaghet den viant.
Maer hi verkeerde hem te hant,
Ende quam vor hare in mans gedane,
Omme quaetheit haer te lecghene ane.
Dat die duvel was soe verstoet,
En waerpene onder haren voet;
Dat hi dat secghe heiftsoene ghedwonghen
Dat hi ghereet es tallen spronghen
Te bedrieghene die kerstine,
Het ware die nature sine
Te hatene alle doeghet. Hi sprac,
Al waest dat menne dicken versprac,
Daer hi den mensce wilde bedrieghen,
So ware sijn ghere altoes dat lieghen,
In hopen of hi, tenegher stonde,
Den mensce niet bedrieghen conde,
Want hi den mensce ofjan altoes
Die salicheit die hi verloes.
Ende al weet hi wel, nochtan,
Dat hise niet weder ghecrighen can,
So es hi nochtan pogende sere
Hoe hise elken mensce ontkere.
Als hi dit, ende andre dinghe,
Adde hare geseit, ende sonderlinghe
Wat hi hare dat soene gaen hete [1]
Want soene adde in swaren verdriete,

96 *Te haer aenscijn*, zoo dat zy hem zien kon. — 100 *Te hant*, thans, — 103 Zy verstond, zy zag dat het den duyvel was. — 105 Zy heeft hem gedwongen te belyden. — 108 en 109 *Het ware die nature sine te hatene alle doeghet*. De zin is: En dat het in zyne natuer was alle deugd te haten. — 112 *Ghere*, begeerte. — 113 *Tenegher stonde*, op eenigen stond. — 115 *Offjan*, afjon, misjonde, misgunde.

1 Waerschynlyk is dit vers verkeerd geschreven of daerin eenig woord achterlaten. *Dat soene gaen hete*, dat zy hem gebood te vertrekken.

J. F. W.

Ende haer tijt dochte, heiftsoene gelaten
Varen, ende hi voer sire straten.
Alsoo verwonnen hadde, sonder dere,
Den duvel, die meester ende here
Es alre quade, dat soe al
Des duvels quade verwinnen sal,
Des ander daghes men comen doet
Vor den iuge die maghet vroet,
Daer menich mensce mede es comen.
Ende alstie iuge hevet vernomen
Dat soe sijn heten maecte onmaer
Ginc men haer an met pinen swaer,
Als met spaden yserinen
Dede men haer dat lijf verdwinen,
Dat men din adren mochte sien.
So wie die daer sach te dien
Wart met wondere groot bevaen,
Hoe sulcken torment mochte ontstaen
So cranke so ionghe ioghet.
Die felle baeliu onthoghet
Als hi die maghet siet sijn gestade.
Doe vant hi in sinen rade
Coud water te doene in een vat,
Entie maghet te doene in dat,
Ende daer in blive ghebonden langhe,
Dat soe daer in niewe smerte ontfanghe,
In arde meniche sware wonde.
Alsoe dus was ene stonde,
So wart die erde bevende sware,
Dattie menighe quam in vare,
Ende Magriete quam uten vate
Ongequetst, in bliden ghelate,

125 en 126 *Heiftsoene gelaten varen*, heeft zy hem losgelaten, te weten, den duyvel dien zy onder den voed trad. — 127 *Sonder dere*, zonder deernis, zonder eenig leed. — 135 Dat zy zyn gebod verrachtte. — 143 *Joghet*, jeugd. — 144 *Onthoghet*, word onblyde; gelyk *verhoghet* met *verheugd* gelyk staet. — 145 *Gestade*, standvastig. — 152 *Alsoe*, als soe, als zy. — 153 De aerde was zwaer bevende, eene hevige aerdbeving had plaets. — 154 Zoodanig dat er menige in vrees (*vervaer*dheyd) waren.

Dat den menighen bekerde,
Datten baeliu sere deerde,
Dat hijt niet langher ghedoghen conde;
Want, bleeft so eneghe stonde,
Hi duchte datter vele mere
Vaen souden an die kerstine lere.
Dies heveti gheheten zaen
Der maghet haer hooft of slaen;
Ende wie hem daer an gode bekerde
Hi misselike tormenterde.

Margariete die helige maghet
Hevet spacie te haere bede beiaghet.
Tersten so bat soe vor hare,
Over alle kerstine daer nare;
Doe over die hare daden pine.
Men leset dat dese maghet fine
Dus nam haer salighen ende.
Van oust ter xiijder kalende,
Also als men vint bescreven,
Dies wonder es dat es verheven
Hare feeste arde wide,
Van hoymaent ter derde yde.

Olibrius, die baeliu fel,
Tormenteerde also wel
Regine, ene maghet wel gheboren,
XV jaer oud, scone uutvercoren,
Daer men sulc torment an wrochte,
Dats menichen hedinen afdochte,
Ende menich bekerder mede,
Bi wondere, dat God dor haer dede,
Na menegerhande tormente fel,
Die die maghet verdroch wel,
Bider helighe macht van Gode.
Ende bi Olibrius ghebode
So sloech men haer dat hooft af;
Maer tijt men haer voren gaf

171 *Daden pine*, pynigden. — 174 *Ter xiijder kalende*. Zie *Martyrologicum Romanum*, de 20e dag van oogstmaend. — 177 *Arde wide*, hard (zeer) wyd. — 179 Hier begint het verhael der marteldood van de H. Regina.

Dat soe hare bede hevet ghedaen.
Doe was daer dese ghelike verstaen:
« Com in Christus ruste, Regine!
Helich so staet di te sine;
Du heves verdient dese crone! »
Derste dach es van haren lone
Ter sevender yde van spelmaent.
Hare ziele sach men onghewaent
Den inglen voeren themelrike,
God lovende blidelike.

194 *Ghelike*, mirakel, mirakelteeken. — 199 Den 7e september. Zie *Mart. Rom.* op dien dag.

PROEVEN

VAN

BELGISCH-NEDERDUITSCHE DIALECTEN.

III.

DIALECT VAN ANTWERPEN.

Doa was is ne mens, en diejen [1] had twee [2] zeune, en de joenkste van un [3] zé on ze vôjer [4]: vôder, ge me 't kins [5] gedeelte da me toekomt. En ha [6] héet em ze paert gegéve. Kurtelings dor nôr, as hem alles ba een gedôn had, vertrok de joenkste zeun nor e var lant, en dor brocht hi ze goed me slecht vraeuwvolk deur. En as hi het al verdôn had kwam er ne grooten hoengersnoot [7] in da lant, en ha begost gebrek te laje.

Ha gink dor ewech, en ha wir knecht ba nen burger van da lant, en dieje zont hem nor znen boer, om de varrekes op te passen. En ha waeuw znen bôik vullen [8] metten draf, die de varrekes ôten, môr gee mens waeuwem hem geve. Toen begost hi zen faut te vuele, en ha *zé*: hoe veul warreklie va me vôjer hebbe broot in overvloet, en 'k moetik [9] ik hier van hoenger starreve! 'k zal

1 Byna *die-en;* doch slechts één syllabe. — 2 *Ee*, als *ie* in het fr. *sied*. — 3 Als in 't fr. *une*. De antwerpsche *u* klinkt altyd gelyk de fr. *u* in *une*, uitgezonderd in de woorden *kurtelings* en *burger* waerin zy byna als *eu* moet uitgesproken worden. — 4 De *ô* zweemt eenigzins naer *a*. — 5 *In*, bestendig als *in* in *innocence*. — 6 De *h* wordt nergens geaspireerd noch uitgesproken. — 7 *Oo*, als in 't fr. *oi;* en *oe*, als in 't fr. *ou*. — 8 *Ul*, als in *ultérieur*. — 9 *Ik*, als *ic* in *tic*.

opston [1] en nor me vôjer gôn, en 'k zal hem zegge: vôder, 'k hem kwôt gedôn tége den hémel en veur aeuw. 'K verdien ni meer da ge m'aeuwe zeun heet, doe me ma gelak me ne warrekman. Toen stond hi op en gink hi nor ze vôjer; en as hi noch al var van hôis was, zag ze vôjer hem, en dieje kréeg er compassie mé: ha liep seffens nor hem toe, en ha vlóog hem om znen hals, en ha kustten [2] hem. En de zeun zé: vôder, 'k hem kwôt gedôn tége den hémel en veur aeuw. En de vôjer zé si zoo [3] tege zen knechte: brengt al gaeuw en beste kleet, en doe g'het hem ôn; stekt nen rink on zne vinger, en doe schoenen on zen voete. Hôlt ook e vet kalf, en doe g'het doot, en lôt ons eten en eens lustig smère, om da mne zeun doot was en wéer lévedeg gewurren [4] is: ha was verlore, en ha is naeuw wéer terug gevonde. En ze begoste te smère.

Terwaille was den aeuwste zeun op 't feld; môr as hi wéer kwam en al dicht ba zen hôis was, hoorden hi muziek en zank. Ha riep eene van zen knechte, en ha vroeg hem wa dat er guns [5] was. En dieje zé hem: oe bruer is gekome, en oe vôjer héet e vet kalf doen slôge, om dat hem hem gezont hé wéer gekrége. Mor dieje wir kwôt, en ha waeuw ni binne gôn.

Toen kwam de vôjer bôiten en begost schoon te spréke om het bå te legge. Môr ha gaf veur antword on ze vôjer: zied is hoe veul jôr da'k oe al dien; 'k heb altad gedôn da ge me g'heeten het; môr g'het me noot nen boek gegeve om me men vriende ne keer te smère. En as

1 *Op*, als *oup;* doch zeer kort uitgesproken. — 2 *Us*, als in *jusque*. — 3 *En de vôjer zé si zoo*. Dit *si zoo* (zie zoo), gelyk staende met het vlaemsche *azuë*, beteekent hier zoo veel als: « en ziet! toen zeide de vader alzoo. » — 4 *Ur*, byna als *eur*, doch korter. — 5 De *u*, als in *un*.

oewe zeun, die al ze goed ba d'hoere vertèrt hèt, t'hóis komt, dan hedde e vet kalf veur hem geslôge.

Mor de vôjer sprak: joenge, ge zât alta ba me, en al me goed is veur aeuw. We moesten ommers en betje smèren en vrolek zan; want oe bruer was doot en hi is wéer lévendeg gewurre; ha was verlore en ha is wéer gevonde.



Bl. 287.



Lith. de F. & E. Gyselynck à Gand

WAPENLIED

VAN JAN DEN IIIe, HERTOG VAN BRABAND.

In de bibliotheek van wylen den heer Van Hulthem wordt eene verzameling van Wapengedichten gevonden, die zeer belangryk is. De meesten zyn vervat in een Geldersch of Kleefsch dialect, en het blykt dat deze laetsten geschreven zyn omtrent het jaer 1370, door zekeren heraut die zich Gelre noemt (als in dienst zynde van den hertog van Gelderland?). Vermoedelyk is hy het zelf, die zich op het laetste blad van het handschrift heeft afgebeeld, in eene teekening, welke in de nevenstaende plaet wordt medegedeeld. De dichter noemt zich bl. 14, recto:

Eyn edel vrou sprac tot my:
Hoir, Gelre, nu wil ic dy
Bekummeren niet eynre zaken.
Ich doe eyn nye kamer maken,
Die ich mit wapen wil doen malen:
Du salt my bescreven halen
Ridder, die des wairdich sijn
Dat ich die in die kamer mijn
Malen mach, zonder miswende.

Zoo ook bl. 19, recto:

Mi dunck ic heb di gesien wel elre;
En bistu niet geheten Gelre?
Du pleechst te dichten ente scriven:
Heef aen, ten zal nyet achter bliven.
Begin, in die name ons heren!

Het jaer 1369 wordt vermeld in een gedicht blad 11, verso. Het schrift, op parkement in quarto, met twee

kolommen, is omtrent van dien tyd, doch op sommige bladzyden de inkt zoo verbleekt, dat men de grootste moeite heeft om er iets van te lezen [1].

Behalven het wapenlied, waervan wy ons voorstellen hier te handelen, behelst dit codex, 1° Veertien versjens onder even zoo veel afbeeldingen van Nederlandsche wapenschilden; 2° Een genalogisch kronykjen der hertogen van Braband, getrokken uit de *Brabandsche gesten* van De Klerk; 3° Een dergelyk kronykjen van Holland, Melis Stoke nageschreven; 4° Dertien *Claghen* of lofdichten, op een gelyk getal ridders, wier avanturen en heldendaden er by beschreven worden. Doorgaens begint elk stuk met eene vermaning aen den dichter door de eene of andere edelvrouwe gedaen, ten einde dezen of genen ridder te bezingen; Gelre voldoet aen dit verzoek, en eindigt gewoonlyk met de beschryving van 's ridders wapen. Zie hier den aenvang van een dier *claghen*:

Voir eyn clooster dair ich quam,
Dair ich voirwair dat wael vernam
Dat dair gheselscaft was van vrouwen.
Ich ghinc dair in, inde wilde scouwen
Of mich yemant dair erkente.
Eyn edel maecht mich daer nente,
Inde vraechde mich, wane dat ich queme,
Of ich erghent yet verneme,

1 Ik heb wegens dezen Gelre narichten gevraegd aen den verdienstelyken schryver der *Gedenkwaardigheden uit de Geschiedenis van Gelderland,* den heer I. A. Nyhoff, te Arnhem; doch het antwoord was: « Aengaande den schrijver van het wapenboek van omstrecks 1370 heeft het mij niet mogen gebeuren iets te vinden. Gelderland was kort na dien tijd ten prooi aan binnenlandsche en buitenlandsche oorlogen, die ligtelyk de oorkonden, welke daaromtrent licht konden geven, hebben doen verdwynen. »

Bl. 289.



Goeder meren, in eynich lant?
Ich zeide hair hoe ich were gesant,
Inde wat bootschaft dat ich dreve.
Doe hiet si my, dat ich bescreve
Eynen ritter hoochghemoet,
Enz.

Onder andere vindt men hier lofdichten op de volgende ridders: Rutgher Raets, Daniel van Merwede, Jan van Spanhem, Rudolf van Nydou, graef Gerard van Holstein, Reinout van Valkenburg, de graef Van Virnenburg, en de hertog Van Gulick. De tael van het laetste stuk helt zeer naer het Brabandsch over, en men zou diensvolgens mogen vermoeden, dat niet al de gedichten van Gelre's maeksel zyn. Voor zeker toch zal hy de schryver van het onderstaende wapendicht niet zyn geweest; want de tael- en dichttrant van hetzelve verschillen te veel van die der overige stukken.

Achter de gedichten treft men eene fraeie teekening aen, verbeeldende den keizer op zynen zetel, omringd van de zeven keurvorsten, die hem trouw zweeren (zie de plaet); en vervolgens, in een groot getal bladzyden, ettelyke honderden gekleurde blazoenen van vorsten en ridders uit alle landen, elk met het byschrift van den naem aen wien ze toebehooren.

Men mag denken dat dit boek by feesten en tournoien gediend heeft om de blazoenen der opkomende ridders te leeren onderkennen.

Doch, van al de stukken welke dezen bundel versieren, is voorvast het eerste, namelyk het Wapenlied van hertog Jan den derde, verre weg het belangrykste. Wylen de heer Van Hulthem beweerde dat het door den hertog zelf gedicht was. Hy beloofde my zulks te bewyzen; doch de dood is oorzaek dat myn onvergetelyke

vriend my dit bewys is schuldig gebleven. De inhoud zou het echter ook kunnen doen gelooven.

Het is bekend, dat hertog Jan de derde van jongs af tegen verschillende coälitien der vorsten van omliggende landen heeft te worstelen gehad. Butkens verhaelt hoe de vyanden van dien vorst, in den advent des jaers 1333 binnen Valençyn, en vervolgens nog eens te Aken, by een kwamen, om zynen ondergang te beramen. Met den aenvang van het volgende jaer werd hem te Tervueren door hunne herauten den oorlog aengezeid, en kort daerop bestormden zy Braband langs alle kanten. Hunne bedreigingen en het antwoord des hertogs maken het onderwerp uit van het hier geleverde Wapenlied, dat uit negentien coupletten bestaet, elk van een blazoen vergezeld. Zeventien vorsten worden er sprekende, of zoo men wil zingende, ingevoerd, en doen beurtelings hunne verwytingen of dreigementen aen het Everzwyn (Jan den III). De graef van Bar, die in de samenzweering niet had willen treden, neemt het woord in het achttiende (dubbele) couplet, en raedt hen van naer huis te keeren. Eindelyk treedt ook het Everzwyn op, en doet zyne mannelyke tael en antwoord hooren. Dit antwoord heb ik nog in een ander handschrift aengetroffen, namelyk op het laetste blad van een afschrift der rymkronyk, *de slag van Woeringen,* berustende ter koninglyke bibliotheek van Burgondie, en weleer het eigendom van Verdussen te Antwerpen [1], waerin men ook de gekleurde afbeelding van het Everzwyn, en eenige andere regels uit dezen bundel, ontmoet. Vroeger behoorde het codex van den heer Van Hulten aen de gravinne d'Yve, op wier Catalogus van boeken hetzelve vermeld is, onder N° 6211.

1 *Rymkronyk van Jan Van Heelu,* Introduction, bl. XXI.

Men zegt ook dat er gedeeltelyk eene kopy van bestaet ter archieven van Ryssel.

De blazoenen, by elk couplet van het lied geplaetst, voor zoo veel men onderscheiden kan, zyn die van den bisschop van Keulen, van den koning van Bohemen, van de graven van Vlaenderen, Namen en Kleef, van eenen bastaerd der graven van Vlaenderen, van de graven van Reinegg, Catsenellenboge, en de la Marck, van de heeren van Bronkhorst en Vorne, enz.

J. F. WILLEMS.

1.

Her Ever, ghi zelt
Op dit velt
Verliesen tspel;
Want die tande
Uwer viande
Zijn te fel.

2.

Her Everswijn,
Want dese hier sijn
Zo soect oetmoet [1]
Van allen dinghen,
Eer wi u dwinghen
Dat ghijt doet,

3.

Edelen lieden
Zoudi mieden
Hebben ghegeven [2],
Zo haddi hierbi,
Her Ever vri,
In dere [3] gebleven.

1 *Oetmoet*, genade, zachtmoedigheid. Zie Van Helu op V° 15. — 2 *Zoudi mieden ghegheven*, had gy moeten beschenken, door gunsten winnen. *Miede* is geschenk, of loon; waervan het Hoogduitsche *miethen*, huren. — 3 *In dere*, in d'eer, in uw eer.

4.

Werct bi rade,
Ende zoect genade,
Ever, hets tijt,
Of ghi blijft
Immer ontlijft [1]
In dit crijt [2].

5.

Ever, ic moet
In u bloet
Mijn tanden netten [3];
Want u en kan
Engheen man
Nu ontsetten.

6.

Ghi hebt gesaet [4]
Ende mi gehaet,
Her Ever wreet,
Ic zaelt verhalen;
Ghi moet betalen,
Wien lief of leet.

7.

[Cleef]

Ghi hebt te voren
Gedaen toren [5]
Den vorders mijn [6];
Dat zal an u,
Her Ever, nu
Ghewroken sijn.

8.

Ever, u en mach
Engheen slach

1 *Ontlijft;* in 't HS. staet *ontlijt.* — 2 *Crijt,* strydperk. — 3 *Netten,* natten, nat maken, wasschen. — 4 *Ghi hebt gesaet,* gy hebt gezet, gy hebt het zoo gewild. — 5 *Toren,* verdriet. — 6 *Den vorders myn,* aen myne voorouders.

Staen in staden [1].
Leit u hoot
In onsen scoot;
Laet u gheraden.

9.

Her Ever, vliet;
Want ghi wel ziet
U en helpt gheen weren:
Hier es zulc alleen
Ontsien cleen,
Dat ghi moocht deren [2].

10.

Her Ever fier,
Ghi blijft hier
Int verlies:
Ghi en cond ontgaen;
Ghi blijft gevaen,
Zijt zeker dies.

11.

Het es hier bi
Twilt, dat mi
Te vaen behaget,
Daer ic om liep,
Bies [3] ende riep,
Ende hebbe gejaget.

12.

U hulpe zal,
Her Ever, zijn smal [4].
Ghi moocht wel zien;
Want gheen slop [5]
En is u op [6],
Dair ghi moocht vlien.

1 *Staen in staden*, te stade komen. — 2 De zin der laetste drie regels is: « Er zyn er by ons, die, hoezeer anders weinig gevreesd, in staet zyn u te beletten dat gy hen zoudt deren. » In 't handschrift leest men *ontsiet cleen;* doch dit is, naer my dunkt, een schryffeil. — 3 *Bies*, bastte (als de jachthonden). Kiliaen heeft een verbum bysen, *aestu exagitari*, waeraen men ook denken kan, en waerover zie Weilands *Woordenboek*, verbo *byzen*. — 4 *Smal*, gering. — 5 *Slop*, sluiphol, *latibulum*. 6 — *Op*, open.

13.

Her Everswijn,
Hier suldi sijn
Nu vercocht:
Het is wel tijt;
Want ghi sijt
Langhe gesocht.

14.

Ic hebbe gejanc,
Over lanc,
Ende groot gescal
Gehoort van honden:
Hi es nu vonden
Diet gelden sal.

15.

Wat ghi u hoet,
Ever, ghi moet
Neder vallen;
Ghi sijt ontseit [1]
Ende ombeleit [2]
Van ons allen.

16.

Ever, ghi waert
Onvervaert
Bleven in dere,
Had ghi gewandelt
Ende u gehandelt
Als een here.

17.

Her Ever wilt,
Nu es u scilt
In bedwanghe:
U zaels verwassen [3]
Dat ic gebassen
Heb zo lange.

1 *Ontseit*, zooveel als *gebannen*, *interdictus*. — 2 *Ombeleit*, voor *onbeleit*, verleid, ontzet, *dimissus*. — 3 *U zaels verwassen*, het zal u des overgroeien, gy zult deswege ten onder gebracht worden.



18.

[BAR]

Wat meendi, dwase?
Waendi enen hase
Hebben voir di?
Te dinen scanden [1].
Sijn dine tanden
Hem comen so bi.

Ic rade di, kere!
En com nemmermere
In des Evers pas.
Ende, om dat gi immer wilt
Scoren [2] sinen scilt
Zo haver das [3]!

19.

[HET EVERZWYN]

Ic ben die hertoghe van Brabant.
Bi den Ever ben ic genant.
Vrient ende mage gaens mi ave [4],
Sonder [5] van Baren die edel grave.
Alle dragen si op mi haet.
Mijn antwoirde nu verstaet:
Dit gedreich ende overmoet
En is eerlic noch goet;
Mer is [6] dat ghi immer wilt
Nu duerhouwen minen scilt,
So trect te velde op enen dach,
Ende neemt daer dats u werden mach.
Somtijt so heb ic bescut
Sulken, die hier steit gecut [7],
Ende sine tande te miwaert dreget:
Hi lonets mi also mens pleget [8];

1 *Te dinen scanden*, tot uwe schande, tot uwe schade. — 2 *Scoren*, scheuren, breken. — 3 *Haver das!* houw daer! Hoogduitsch. — 4 *Gaens mi ave*, gaen my af, verlaten my. — 5 *Sonder*, uitgezonderd. — 6 *Mer is*, lees: *mer ist*, maer is het. — 7 *Steit gecut*, staet gewapend (met *kudden*, knodsen), of, zoo men wil, *staet geattroupeerd* (tot een kudde vereenigd). — 8 *Also mens pleget*, als men gewoon is te doen.

Mer wat dooch [1] al dit gebronc?
Dat ghi verloort voir Woeronc [2]
Waendi dat verhalen nu?
Ic hoop ic saels nu jeghen u
Also wel verweren, hier ter stede,
Als mijn goede oude vader [3] dede.

1 *Dooch*, deugt, beteekent. — 2 *Woeronc*, Woeringen. — 3 *Oude vader*, grootvader, namelyk hertog Jan den Ie, ten jare 1288.



DE

ROOMSCH-CATHOLYKE EERDIENST

TE BRUSSEL VERBODEN,

IN 1582 EN 1583.

IEDER weet dat de roomsch-catholyke eerdienst gedurende de omwenteling der zestiende eeuw binnen Brussel, Antwerpen en Gent, eenigen tyd verboden is geweest. Ten aenzien der twee laetstgenoemde steden zyn de omstandigheden daervan door pater DE JONGHE en pastor DIERCXSENS op eene voldoende wyze geboekt geworden, en hoe het toen in het byzonder te Antwerpen met roomschen en onroomschen toeging, bewyzen de brieven der jaren 1581 tot 1584, welke ik in myne *Mengelingen* heb medegedeeld; doch omtrent de Brusselsche zaken van dien tyd heeft men veel minder berichten; weshalve ik den liefhebbers onzer vaderlandsche oudheden geen' ondienst vermeen te zullen doen, door het mededeelen van vyf ordonnantien wegens het uitoefenen van den roomschen godsdienst aldaer, waervan ik de kopyen in het schrift van dien tyd bezit.

PIETER BOR bericht ons, in het zeventiende boek van zyn werk over de Nederlandsche beroerten, dat de Roomsch Catholyken van Brussel by den hertog van Alençon, die toen zich hertog van Braband liet noemen, een smeekschrift indienden, ten einde hunnen godsdienst vryelyk te mogen uitoefenen. De zelfde schryver doet ons ook den brief kennen, dien de fransche vorst over dit punt aen den amman en het magistraet van Brussel schreef, op den 8 junius 1582. Vervolgens zegt hy: « Hy (de hertog) schreef oock aen den heere Van den Tem-

pele, gouverneur van Bruysele, ende sondt hem copie van den voors. brief, begerende dat hy daer aen de goede handt houden soude, dat de catholijcke religie aldaer weder ingestelt soude werden, gemerckt zijne meeninghe was, hem metten eersten, des doenlick zijnde, aldaer te vinden om te resideren. Doch dese brieven en zijn niet geobedieert geweest voor dien tijt. »

J. F. W.

1.

By den heeren van den Raide van oirlogen int volle consistorie, met advise van den heeren der magistraet, is geresolveert, dat alle gheestelicke manspersoenen voir die heeren van den voirs. raide zullen worden ontboden, ten eynde zy hun wederhouden van biechte te hoiren, ende eenighe exercitie van de Roomsche religie voirts te keeren, op die pene van uyt deser stadt gesonden te worden; ende oyck den selven te doen bekennen dat d'oirloghe, die gevoert wordt teghen den coninck van Spaengnen ende zijne adherenten, wordt gedaen met goeder causen ende fundament, op gelijcke pene. Actum in den voirs. raide, op den xx^{en} dach february 1582. Onder stondt gescreven: Ter ordonnantie als boven. Geteekent A. Smet.

2.

Alsoo alle secrete vergaderinghen van borgheren ende andere ingesetenen deser stadt van Brussele by daegelicxsche experientie bevonden wordt te zijne zeer periculeux, ende sunderlinghe in de teghenwoordighe aenloopende tijden, ende dat sekerlijcken staet te presumeren, dat den boosen ende moordadighen aenslach, nu onlancx geperpetreert op den persoon van den heere prince van Oraignien, is toegecomen doer eenighe verradersche vergaderinghe, gelijck vele goede getrouwe

dienaers van den gemeynen vaderlande hun moeten laeten duncken ende verstaen, daer duere eeneghe persoenen souden geoirsaeckt moghen worden die secrete vergaderinghen (die binnen deser stadt souden moghen gebeuren, onder tdexel van messen te hooren) te willen stooren; daer duere binnen dese stadt eeneghe oploopinghe van huysen ende andere onrustige stucken souden moghen geschieden, gelijck die heeren bevinden dyenaengaende alhier, soe onder die gemeynte als soldaeten, groote altercatie te zijne, die met alle discretie moeten geschouwt werden. Daeromme zoe eest, dat die heeren wethouders deser stadt, begheerende daer inne te versiene, ende den ingesetenen te houdene in alle stilte ende ruste, hebben geordineert, dat alle gheestelicke persoenen, binnen dese stadt wesende, sullen worden geroepen voir den Amptman, Borgemeesters, ende den heere van Schoenhoven ende Liekercke, schepenen, metten raedsman Seuty, gecommitteert uytter weth, ende by de selve commissarissen hun verboden worden messe te doen int secreet, op die pene van privatie van hunne alimentatie [1], ende voirts exemplaire punitie, totter tijt toe anders dyenaengaende by zijn hoocheyt sal wesen versien. Aldus gedaen ende geresolveert op den twintichsten dach der maent van meerte, anno XV^{c} ende twee-en-tachtentich. Onderteekent J. De Smet.

3.

SABBATO XXVIII^{a} MAII 1583, OP SINCXENAVONT.

Opt versueck by de heeren ende goede mannen van den wijden raide, op heden gedaen, van dat mijn heeren hen souden gelieven te vercleren, oft zy van mey-

1 Op den kant staet: *Derisio, quia nulla datur alimentatio.*

ninghe zijn te achtervolghen seker brieven, by de Staten van Brabant aen hen gescreven den xxvj^{en} deser maent, noepende seker poinct, daer inne begrepen, van datter egheene vergaederinghe in huysen oft ander plaetsen en souden geschieden tot exercitie van de Roomsche religie: hebben mijn heeren den gouverneur ende wethouderen, met eendrachtige opinie, vercleert ende geresolveert, dat zy dien vande Roomsche religien niet en begheren te beletten dexercitie van hunne Religie int secrete, maer dat zy dienaengaende sullen commueren, behoudelijck tselve geschiede zoe modestelick, dat daer uyt van hunnentweghen egheen confusie oft disordre en geschiede. Ende dit al mits de gelegentheyt vanden teghenwoirdighen tijde, ende om ruste ende eendrachticheyt binnen deser stadt te houdene.

4.

Aengaende de Magdalene Susterkens, die men van te voren hadde willen doen mans trouwen, gelijck die sommige alreede hadden gedaen.

Alsoe mijn heeren Amptman, Borgermeesteren, Schepenen, Rentmeesteren ende Raidt der stadt van Bruesel zijn geadverteert dat die vanden convente van de Magdalene Susters, geheeten *Bekeerde Sondaressen*, binnen deser stadt, daegelicx binnen hueren convente toelaeten eenen uyt- ende inganck, zoe wel van mans als van vrauwen persoenen, teghen alsulcken ordinantien, daer op zy aldaer in voirtijden zijn gedoecht geweest ontfangen te wordene ende blijvene, besnijdende de voirs. ordinantien sulcke susters bysundere van alle mansgeselschap; om de selve te onthouden van anderwerff niet te vallen in sulcken quaet ende schandael, daerom zy aldermeest tot straffe getelt zijn geweest, ende van vergaederinghe

ende communicatie van vrauwen [of mans], ten eynde sy hen metten arbeyt hender handen souden generen, daer toe genietende alsulcke aelmoessen, als zy van den goeden lieden souden ontfanghen. Om alsoe daer teghen te versiene, ende de voirseide instellinghe ten eynde voirs. te onderhouden, soe hebben die voirs. mijne heeren geordineert, ende ordineren mits desen der mater, ende elck van de voirs. Magdalene Susters, dat, begheerende deselve alnoch ende langhe by malcanderen te blijvene (hen ende elck hunder dair inne vry latende) hen te besluyten ende besneden te houdene, gelijck zy in voortijden zijn geweest, ende heure leste ordinantie medebrenght, sonder binnen heuren wooninghen oft convente eeneghe andere vergaderinghe toe te laeten, onder wat pretext oft schijn tselve oyck soude moghen geschieden, op de pene van dat zy, contrarie doende, datelijck all tsamen daer uyt sullen worden gestelt, ende voirts gecorrigeert, nae gelegentheit der saecken. Ende dit alles by provisie, ende ter tijt toe by mijne voirs. heeren daerinne anders zal zijn versien. Aldus gedaen ende geresolveert op ten xij^{en} dach der maendt van september, anno XV^{c} drye ende tachtentich. My present, onderteekent F. Van Asbroeck [1].

5.

Alsoe by experientie wordt gevonden dat uyte vergaderinghen, dier daegelicx geschieden, onder dexel van de exercitie van de Roomsche religie, binnen deser stadt van Bruesele, in verscheyden cloesteren, public-

1 Lager staet geschreven: « Deze ordinantie was gedaen duer die groete menichte van volcke, die aldaer ten dienste goidts daegelicx was comende, zulcx datter zomwijlen wel getelt waeren drye oft vier duysent persoenen. Insgelicx tot die Bruerkens op die grecht. »

que plaetsen, ende andere huysen gerijsen onder die goede borgheren deser stadt vele questien, geschillen en ongeregeltheden, tenderende tot onruste ende seditie, ende om den eenen burgher teghen den anderen te bringhen in waepenen; ende dat, de selve vergaederinghe langher gedooghende ende toelaetende, eyntelick daer aff anders niet en soude staen te verwachten dan een te zeer sorchghelicke bloetstortinghe, te besorghene ende te hitzeghen by sulcke instrumenten, die de vianden onder sulcke vergaederinghen zijn voedende ende onderhoudende; ende daer en boven noch worden geinfereert by den anderen geunieerden provintien, dat dese stadt int besundere int stuck van de exercitie van de Roomsche religie iet soude willen besluyten zonder tansiene, ende heure steden daer mede oyck bringhen in quellinghen ende onruste; gelyck tzelve innesiende die heeren Staten van Brabant hebben daeromme daeroppe tot verscheyden reysen hen advys overgescreven, ende voir die leste reyse den xxij^en augusti lestleden, ten eynde een iegelick hun daer naer soude reguleren. Om alsoe daer teghen te versien, ende de voirs. periculen te eviteren, den geunieerden provincien contentement te gevene, ende der ordinantien van den Staten van Brabant tachtervolghene, der welcker dese stadt is onderworpen: Soe hebben mijne heeren Gouverneur, Amptman, Borgemeesteren, Schepenen, Rentmeesteren ende Raidt der voirs. stadt van Bruesele de voirs. vergaederinghen voertaen meer te houdene verboden ende geinterdiceert, verbieden ende interdiceren mits desen, ordonnerende tot dien eynde alle gheestelicke persoenen, die opden voet van de leste publicatie binnen deser stadt sullen vermoghen te blijvene, hen te verdraeghen iemanden in de voirs. vergaederingen te dienen; ende eenen iegelick van de ingesetenen deser stadt hunne

huysen oft andere plaetsen daertoe te verbieden, op de pene van sonder verdrach uyt deser stadt geset te worden, als perturbateurs van de ruste derselve; ende dit alsoe langhe ende ter tijt toe anders by de staten generael zal worden geordineert. Aldus gedaen opten iersten dach van octobri anno XV^{c} ende drye-en-tachtentich.



LOF

DER NEDERDUYTSCHE TAEL.

Door kunstmin en door 't schoon der eèlste stof bewoogen
Wil ik myn moedertael in eergezang verhoogen,
Haer weerde hulde biên, aen oudheyds roem vereend,
Die volk en vaderland de rykste glansen leent.
Gy, die van jongs af aen my hebt in d'oor geklonken,
Die 'k met de moedermelk zoo zoet heb ingedronken,
Bekoorelykste tael, wees gy myn zangheldin!
Ontvonk me in heylig vuer, geef my de toonen in
Waer door gy wilt vereerd, vereèld zyn en verheven:
Zoo word u dubb'len lof dankschuldig weêrgegeven.

Gelyk de stille deugd, eenvoudig, onbekend,
Haer dagen overbrengt, aen pragt noch lof gewend,
Zoo bleef het neerduytsch lang by enkle gunstgenooten
In engbeperkten kring beöefend en beslooten;
Of zoo als d'akker, door geen hebzugt nog beploegd,
Zich met het voeden van zyn wild gewas vernoegt,
Zoo nam die tael ter hert, en was 't haer welbehagen
Aen d'ingeboornen slegts haer kennis op te draegen;
En echter moest zy lang vervolging onderstaen.
De vreedste dwinglandy, het vryheyds momtuyg aen,
Verkogt haer aen den haet van snoode volkstyrannen [1].
Men zag ze uyt eygen erf, uyt raed en vierschaer bannen,
Ten ondergang gedoemd, als brabbeltael bespot,
Bezwykend onder 't juk, en haeren mond in 't slot.
Zy zugtte, en evenwel, hoe bits door nyd bekropen,
Vond zy een schuylplaets by haer waere vrienden open.
Maer heden, nu men haer in 't ryk der vryheyd ziet,
Waer zy bescherming en verdiende gunst geniet,
Nu doet zy 't bly gelaet in edle trotsheyd glooren
En mag ze heerschen, als in vollen glans herbooren!

1 Onder het Fransche staetsbewind.

Wat blyden ommekeer! wat grootsch vooruytgezigt!
Een duerzaeme eerezuyl word voor haer opgerigt;
Men ziet het staetsbestuer haer yver ondersteunen,
En schryvers, hooggeägt, doen haren lofzang dreunen!
Bespeurt gy hoe die schoone in 't lieflykst tooysel pronkt,
En 't hert haers minnaers door een liefdewenk ontvonkt?

Gelyk de lentezon, na vorst en hagelbuyen
En koude en stueren wind, ons toelacht uyt het zuyen,
Zoo prykt de moedertael in ongewoon sieraed;
Of als een herderin, wier nedrig landgewaed
Eerst lang 't gezicht verborg der zoetste aenloklykheden,
Op eens in volle pragt den rykstroon mag betreden,
Dewyl een koning, dien zy door haer schoonheyd treft,
Haer tot zyn lieve bruyd en landvorstin verheft.
Hoe zoet is't voor den vorst zyn eerbied op te draegen
Aen 't zielverrukkend beeld van al zyn welbehaegen!
Zoo treed de tael ook weêr met nieuwen luyster voor:
Komt, volgen we onbeschroomd die dierbre, op 't gloriespoor!

Laet gryze aloudheyd op Homerus klanken boogen;
Laet Maro Latium met godentael verhoogen,
De Belgen hebben ook een dichterlyke tael:
Welsprekentheyd verheft ze in haere kunstezael;
Zy moet om geen bèhulp by vreemde spraeken bed'len
Maer kan door eygen schoon zich meer en meer vered'len;
Zy wykt geen andre tael, maer plaetst zich, als goddes,
By die van Cicero en van Demosthenes.
Nooyt zal zy 't keurig oor door stroef geluyd verveelen;
De dry bevalligheên zyn haere kunstgespeelen,
En storten beurtlings haer den honig in den mond;
Zy teelt een roozenbosch op ongeploegden grond.
Hoe staetig doet zy niet, by 't heffen der gordynen,
De treurge Melpomene op 't schouwtoneel verschynen?
Hoe vrolyk straelt haer geest in 't boertig blyspel uyt?
Hoe ruyscht, met zoet geklank, by haer de herdersfluyt?
Met welk een kragt weet zy de heldentromp te steeken?
Hoe schrander hekelt zy de domheid en gebreken?
Heft zy by 't vriendenlyk een treurgen rouwzang aen
Wie smelt niet nevens haer in droefheyd en getraen?

Zy heeft van ouds de gunst van 't negental verkreegen;
Den geest van Pindarus is op haer neêrgezeegen;
Z'is als een stroom, die bruyscht en boven d'oevers springt,
Wanneer ze een dithyrambe of heldenlierzang zingt.
Doet zy den redenaer in Themis pleytzael dondren
Elk hoorder moet haer toon en woordenkragt bewondren:
Hy vraegt of wederspreekt, en toont hoe 't schynbre faelt,
En dwingt en overtuygt — en d'onschuld zegepraelt.
Hoe treffend klinkt haer stem in Gods gewyde kooren,
Wanneer z'haer boetbazuyn door hart en aêr doet booren,
En 't evangeliewoord doet dringen in 't gemoed,
Ja, op versteenden grond het zaed der deugden voed!
Welke andre tael wierd ooyt op 's aerdryks rond gevonden
Zoo zuyver, zoo volmaekt, zoo sterk door eygen gronden?
Zy heeft oorspronglykheyd, en met zoo edlen pand
Vindze alles wat ze vraegt in overvloed ter hand.
Hoe allerkeurigst kan zy klankwys evenaeren
De werking der natuer, in stormen en gevaeren!
Zoo haest haer wondre stem ons door het zintuyg boort
'T schynt, dat men door 't verhael beschouwt hetgeen men hoort:
« De blixems flikkren rond; de schorre donders klettren;
» De wolken bersten los; verysde korr'len plettren
» 'T geslingerd graengewas; het luchtruym loeyt en gilt;
» Het herte klopt van schrik; de ziddrende aerde trilt...
De dubbelzinnigheyd moog' van haer erfdeel vlugten;
Zy hebbe 't leed van haer besmetting niet te dugten!
Zy kleurt met onderscheyd: een *mensçh* verschilt van *man*,
En duyzend woorden meer zyn daer ten voorbeeld van.
Natuer, die haer van jongs had in haer gunst genoomen,
Deed milde vrugtbaerheyd in haeren boezem stroomen,
Waer door ze weelderig met keur van klanken speelt,
En uyt een enkle sylbe een schat van woorden teelt.
'T verkleyn- en 't koppelwoord (die ryke voorraedzaelen)
Doen haer voortreffiykheyd met hoogen luyster praelen,
En 't woordlid, dat gebrek of overvloed beöogt,
Spyst staeg een bronaêr, die vermindert noch verdroogt.
Zy is een baek vol licht, een leysterr' voor de reden;
Zy laet zich, zagt als wasch, door kundig' handen kneeden,
En buygt zich graeg tot elk verscheyden onderwerp.
Nu is zy levendig, berispend, bits en scherp,

Dan overvloedig, ryk, verrukkend en verheven;
Soms wordt ze zugtend tot een smertgevoel gedreven,
Wanneer haer toon verzagt, vertederd nederdaelt;
Doch alles wat zy raekt word heerlyk afgemaeld.

Gewyde bron, waer uyt van ouds de dichters drinken,
Gy, die hun zangen doet op hooger toonen klinken,
Permessus! edlen vloed! hoe smaekeloos en koud
Is by uw lieflykheyd Pactolus met zyn goud!
Ik zie de breede Nyl en Ganges hunne kruyken,
Door uwen glans verdoofd, in 't digte riet verduyken:
Hun luyster taent voor u. Waer wierd het hemelsch vogt,
Dan in uw zilvren schoot, door dichters ooyt gezogt?
Uw kleynen omvang moet voor Thetys plas niet wyken,
Die langs de kusten golft van zoo veel koningryken,
En ongemeten schynt, maer vol van walglyk nat.
Word gy niet boven al oneyndig meer geschat?
Of zal men altyd 't groote en 't uytgestrekte kiezen,
En zich, daer in verdwaeld, met dwaes vermaek verliezen,
Alleen om dat het meer den mensch in d'oogen springt
En hem door reuzenvorm als tot bewondring dwingt?
Minerv' was in den raed der goden aengezeten
Toen Jupiter haer vroeg om haeren keus te weten
Van al de boomen, op het vlak der aerd gesteld.
Was toen haer antwoord niet door wysheyd zelf gespeld?
Zy sloeg, op dit verzoek, haer oog ter aerde neder,
Bezag den hoogen eyk, den breedgekruynden ceder,
Der helden eer en glans den ed'len lauwerboom,
Den gladden populier omtrent een waterstroom;
En echter kon d'olyf haer boven al behaegen.
« Ik zie hem (sprak Minerv') de beste vrugten draegen:
» Dat zich een ander in 't onvrugtbre schoon verblyd',
» D'olyf, hoe kleyn ook, word myn godheyd toegewyd. »
De goden juychden toe, en haeren eeuw'gen vader
Sprak: « ed'le dogter, kom, treed mynen zetel nader!
» Kom, dat ik u omhelze! o teergeliefde kind,
» By u is 't maer alleen, dat zich de wysheyd vind. »

Laet dwaesheyd dan bestaen die dierbre tael te laeken,
Om dat zy zich beperkt by onzer vadren daken;

Haer hand, dit is genoeg, bied ons een zoete vrugt;
Wy ademen by haer een ryke balzemlucht.

Gy, die den voorrang hebt aen eene spraek gegeven,
Die zich door 't blind geval zag uyt het stof verheven,
Beschouw uw moedertael, en ken het eygen schoon
Dat haer versiert, en zich zoo heerlyk stelt ten toon!
Leer haer, die gy veragt (maer zonder ze ooyt te kennen),
Leer aen haer deftigheyd en ed'len trant u wennen;
Verzaek uw pligtverzuym, en geeft haer, vol van vlyt,
Het dubbel eerbewys, dat gy haer schuldig zyt!
O, mogt haer liefdevuer uw koude borst verwarmen,
Zy zoud haer schoonheyd in verbeeldings gloed omarmen,
Haer zweeren eeuwig trouw, met onverbreekbre min,
En in verrukkingsdrift aenbidden als godin!

—

Toen Romens heerschappy haer trotsche legervaenen
Geplant zag by den Celt, by Parth en Indiaenen,
Toen Pontus was verheerd en boog voor Romens staf,
En 't brandend Africa zich overwonnen gaf,
Terwyl Pompejus zweerd in 't oosten zegepraelde,
En by den Iberstroom zyn krygstropheën haelde,
Toen rees ook Cæsars roem met ongewoonen glans,
Gelyk een nieuwe zon aen 's hemels hoogen trans.
Hoe moest Germaniën niet voor zyn waepens schroomen,
Wanneer zyn moedig heyr verscheen aen d'Elbestroomen!
Hoe stond den Rhyn verschrikt, door bange vrees bevaên,
Wanneer hy d'eerste brug zag op zyn schouders laên!
Niets kon den Roomschen held op zynen togt weêrstreeven:
De Gaulers bukten al, of moesten voor hem sneeven,
Terwyl den fieren Brit, vergeefs door 't pekelnat
Omringd, het zelfde lot niet min te dugten had.
Den Belg, den Belg alleen, in d'ongenaekbre streeken
Van zyn moerassen en zyn bosschen diep versteeken,
Trotseerde Cæsars magt, besprong den dwingeland,
En bood hem, waer hy kwam, kloekmoedig tegenstand.
Wars van de zuyderpragt, door geen gevaer t'onzetten,
Kon dreyging noch verlies zyn heldenmoed verpletten,
En waer een vryen Belg door 't stael was neêrgeveld,
Daer rees een andren op, een evenstrydbren held.

Zoo moest den grootsten man en veldheer van die tyden
Den onbedwingbren Belg een grootschen eernaem wyden:
Hy noemde ons t'aldersterkst en aldermoedigst volk
Dat pal stond voor zyn speer en onverwinbren dolk,
Waer door al d'andren 't juk was op den hals geworpen.
Den Gauler zag zyn erf, zyn landen, steden, dorpen
Weldra herschaepen tot een roomsche wingewest;
Zyn godsdienst en zyn wet, zoo menige eeuw gevest,
'T moest alles in den niet op 's winnaers wenk verkeeren,
'T moest alles nieuw gebruyk en wet en zeden leeren.
De jeugd (der oudren troost) de blonde en sterke jeugd,
Voorheen op 't pad geleyd van vaderlandsche deugd,
Moest tegen wil en dank by Cæsars vaen verzaemlen,
En daer, gepraemd, de tael van 's lands verdelger staemlen.
Maer 't belgisch volk, gelyk aen 't kroost des dondergods,
Beschermde land en tael met byl en yzren knods;
Ja, zyn ontembren leeuw, by 't schudden van zyn maenen,
Deed, brullend, meer dan eens des adlaers luyster taenen...
Heyl, drymael heyl zy u, aenbidlyk voorgeslacht!
U zy onz' dankbaerheyd nog heden toegebragt,
Als hoogverdienden loon voor al uw dappre daeden.
Nog groenen hier voor u de schoonste lauwerbladen:
De dichtkunst plukt ze en wyd ze, in 't zingen nimmer moe,
By 't vaderlandsch altaer, aen uw herinn'ring toe.
De tael, door uwen moed verdedigd en gehuldigd,
Is u haer ouden roem en voortbestaen verschuldigd:
Zy is (zoo roepen wy in geestverrukking uyt)
De stem van 't dapperst volk, en vryheyds eêlst geluyd.
'T is nog de zelfde tael die d'oude Barden zongen,
Toen belgies heldenkroost, aen 't oudrendak ontvrongen,
Met spies en beukelaer naer 't strydperk heenen toog,
En, door geen vrees versaegd, op 's vyands benden vloog; —
Die zelfde ryke tael, die zoo veel helden teelde,
Zoo veele heldendaên in 't zegelied vereêlde:
Zy blyve, eeuw in eeuw uyt, by 't strydbaerst volk der aerd,
Als in haer heyligdom, in 't belgisch hert bewaerd!

En gy, van onzen tyd onsterfbre Mavorszoonen!
Men zag in 't veld van eer ook uwen moed bekroonen.
Voor ontrouw en verraed en voor verleyding doof,
Omkransde gy uw kruyn met onverganklyk loof.

Nooyt wykend, nooyt ontaerd van uw roemrugte vadren,
Vergaerde ge op uw beurt een oogst van lauwerbladren.
Het veld van Waterloo, met zoo veel bloed besproeyd,
Getuygt wat edel vogt nog door uw aders vloeyt.
Daer hebt gy ook de tael, die langzaem was aen 't kwynen,
(Om dat zy door het fransch haer invloed zag verdwynen)
Daer hebt gy tael en land van ondergang bevryd,
Door deugd en heldenmoed, in dien gedugten stryd!

O tael, my altyd lief! o bloem van myn gezangen!
'K wensch u met al het schoon der kunst te zien behangen.
Gelukkig zoo ik slechts een schittrend deeltje trof
Van uwe uytmuntentheyd en onvolzingbren lof.
Wees trotsch, o edle tael! uw heylzon is herreezen:
Gy kunt, gy moet, gy zult den roem der Belgen weezen.
Indien ik in den rang der dichtren word geteld,
Gy zyt het, die myn gang ten zangberg hebt verzeld.
Een ander mooge vry, in dichterlyker trekken,
Uw zwier en deftigheyd met meerder kunst ontdekken:
Hy kan, hoe zoeten klank hy op de snaer moog slaen,
In liefde voor de tael my niet te boven gaen.

AENMERKINGEN.

Men gelieve op te merken dat dit dichtstuk reeds in het jaer 1828 is opgesteld, tot lof en verdeediging onzer schoone dog altyd miskende moedertael.

Eens was ik in een gezelschap van treffelyke persoonen, en de redenwisseling liep over de taelen. Deeze persoonen waeren, gelyk men er zoo veel aentreft, vyanden van hunne moederspraek. « Wat is de vlaemsche tael (zeyden zy)? zy beslaet eene kleyne oppervlakte lands, en is » daer buyten nergens verspreyd. De fransche tael, in » tegendeel, word, door geheel Europa, en in andere » deelen der wereld, verstaen en gesprooken. » Hier op deed ik deeze vraeg: « Zoo zou dan hetgeene meest ver- » spreyd en alom gekend is, het beste zyn? » Het antwoord was *ja*. « Wel nu, mynheeren (hervatte ik): de

» koperen munt is meer verspreyd onder de volkeren dan » de gouden ; ik geloof nogtans , dat gy de laetste hooger » agt en liever in uw kas bewaert dan de eerste , hoe » wel het koper meer gemeen is dan het goud. » Zy scheenen getroffen ; doch of zy tot de verschuldigde agting hunner tael zyn gekoomen , weet ik niet.

Maer nu vraeg ik : is een engelschman beschaemd in zyn eygen land engelsch te spreeken ? zal een franschman, een spanjaerd , een italiaen zyn eigen tael veragten ? en nogtans zyn de taelen van de dry laetstgenoemde volkeren slegts zamengesteld uyt verbasterd latyn. Zy kunnen zich niet beroemen , gelyk wy, de tael van hunne aloude voorouders te spreeken ; en , niet te min , zy eerbiedigen hunne moederspraek.

Hoe verre gaet thans de besmetting van het slegt gebruyk niet over ! Men begint de kinders fransch en engelsch te leeren, eer zy eenige kennis van hunne moedertael bezitten. « Het vlaemsch (zeggen d'ouders) zullen zy van zelfs weeten. » Maer, wat gebeurt er ? de kinders , zomtyds , in laeteren tyd , de eerstgemelde taelen niet meer of weynig beoefenende , vergeeten de zelve , en , tot hoogere jaeren koomende , konnen zy schier geen vlaemsch leezen noch schryven. Alleen konnen zy het daegelyksch spreeken in huyshouding of koophandel. Maer ik geeve toe dat men de vreemde taelen van onze nagebueren leere , om met deeze te konnen handelen (veronderstelt , dat wy meer verpligt zyn de taelen van onze nabueren te leeren , dan zy de onze) : hoe weynig zullen er zyn die deeze taelen grondig zullen verstaen ? Om eene tael in al haere uytgestrektheyd te kennen moet men op den grond , waer zy algemeen de landtael is , opgevoed zyn , of zeer lang verbleeven hebben.

Het gevolg van het opgemelde misbruyk is , dat er by honderden hier te lande het fransch willen spreeken en

schryven, en nog ten halve den aerd en de spreekwyzen daer niet van kennen. Maer het fransch streelt de eerzugt van menschen, die willen grooter schynen dan anderen; het fransch is de tael van lieden van rang, de tael van het goed gezelschap, van het Gouvernement; men vryd in 't fransch; men zingt in 't fransch; men trouwt in 't fransch, en eyndelyk men sterft in 't fransch [en op zyn fransch!]. Ondertusschen, de arme vlamingen, die 't geluk niet gehad hebben fransch te leeren, zyn vreemdelingen in hun eygen land (onbegrypelyke afdwaeling!). Word er iet verhandeld, of zyn er bekendmaekingen of afkondigingen in 't fransch, zy zyn verpligt, om zoo te zeggen, van andere persoonen de uytlegging daervan aftebedelen, als of zy te Constantinopelen of te Mekka woonden!

Th. VAN LOO.

OUDE ZEDEN EN GEBRUIKEN.

I.

DRONKENSCHAP, LABBAYEN.

OVER de zeden der Belgen in de zestiende eeuw treft men eene vry zonderlinge getuigenis aen in het boekjen: *Briefve histoire des guerres civiles advenues en Flandre, et des causes d'icelle,* Lyon, Jean Beraud, 1578 (of 1579) in-8°, bladzyde 7 en volgende. Het is eene vertaling, door G. CHAPPUYS bewerkt, van een spaensch boekjen, door P. CORNEJO opgesteld, en getiteld *Sumario de las guerras civiles y causas de la rebellion de Flandres, recopilado por el maestro Pedro Cornejo ad sereniss. S. Don Juan de Austria,* Leon, 1578, in-8°. Daer hetzelve zeldzaem voorkomt zullen wy hier de geheele plaets, waer het over de zeden der Belgen handelt, onvertaeld mededeelen.

« On peut dire que c'est le pays le plus peuplé, riche des plus beaux édifices, le plus plaisant et abondant qui soit en Europe. Les hommes naturellement sont beaux, grands, bien faits et bien proportionnez; ils furent les premiers qui reçeurent la foy de Jesus Christ entre tous les peuples d'Allemagne et de France, laquelle ils ont toujours gardée et entretenue en grande reverence, jusques à nostre miserable temps, qu'ils ont dégeneré, et auquel presque par toute la chrestienté l'église se voit divisée. Ce peuple est fort adonné aux lettres, et principalement aux humaines, et à l'exercice de diverses langues, de maniere que sans sortir de leurs maisons, quasi tous entendent communement trois ou quatre langues les plus nécessaires. Ils sont naturellement sages et posez

en tous leurs affaires, et pour ceste cause ils s'appliquent plus attentivement et plus longtems à l'estude de quelque chose que ce soit, que nulle autre nation. Ils ne sont pas beaucoup ambitieux, colères ny arrogans; mais ils sont avaricieux et désireux d'accumuler biens et richesses. Ils aiment volontiers les nouveautez, et croient presque tousjours de leger : aussi sont ils facilement deçeuz et trompez de quelque personne que ce soit. Ils entreprennent promptement quelque affaire, tout importante, ardue et difficile soit elle, et poursuivent obstinement ce qu'ils ont encommencé. Ils ne s'aiment gueres entre eux, et oublient incontinent le plaisir qu'ils ont reçeu d'un autre. Ils sont pour la plus grande partie adonnez à boire desordonnement, en quoy ils prennent si grand plaisir, qu'ils passent le jour et la nuict souventesfois en ce vile et deshonneste exercice: car, tant plus ils prennent du vin, tant plus ils boivent et ivrongnent, et tant plus ils veulent boire. Ils scavent bien que c'est mal fait, et s'en reprennent; mais pour ce que la coustume du pays est telle, et porte cest usage immoderé de boire, ils ne s'en peuvent pas garder, et ne scauroient trouver le moyen d'eux en distraire. Et de là certainement procede tout leur mal et entiere ruine, pour ce qu'ils ne prennent résolution d'aucune chose, et ne traitent d'aucune affaire d'importance que ce ne soit en banquettant, et ayant les pieds sous la table, qui est une mauvaise coustume, pour ce que les affaires d'importance demandent à estre traittez à cœur jeun, ou avec sobriété, non pas quand le ventre est plain. Mais je ne veux pas ici sauter du coq à l'asne, ou de l'histoire en la satyre. D'autant que ce peuple est prodigue en la taverne, il est eschars et sobre en sa maison, pour ce qu'il vit de mesnage avec du pain ordinaire et un peu de pitance. Il boit de l'eau, bouillie avec une certaine matiere, laquelle ils appellent

cervoise, qui est si forte qu'elle enyvre comme du vin, quand on en boit trop. Ils sont volontiers adonnez à faire banquets et festins, où ils se monstrent fort prodigues et liberaux, principalement en la naissance de leurs enfans, quand quelqu'un de leurs parens meurt, ou bien en quelque feste publique, en laquelle il faille boire beaucoup. Les femmes sont belles de leur nature et bien avenantes en toutes choses, pour ce que d'elles, comme moins adonnées à boire, depend l'entier gouvernement de la maison. Elles lisent, escrivent, alleguent passages de l'escriture, et disputent de la foy, comme bien scavans docteurs, ce qui ne se devroit pas permettre, comme l'on fait, pour ce qu'il appartient aux theologiens, et à ceux qui font profession des sainctes lettres, de traiter et disputer de telle matiere, et non pas aux femmes, auxquelles est propre la quenouille et le fuseau. De ceste grande liberté sont derivées aujourd'huy plusieures hérésies, pour ce que chacun detourne et prend l'escriture selon son sens. Pleust à Dieu que chascun suivist le vray chemin que Jesus Christ nous a enseigné luy-mesme ! »

Menigvuldig zyn de vorstelyke plakkaerten tegen de dronkenschap op maeltyden, bruiloften en andere feestelykheden, in ons land uitgevaerdigd. Men stelde boeten tegen alle soorten van slemperyen, by voorbeeld, tegen de genen die andereu met geweld dwongen te drinken, en deze boeten moesten dubbel betaeld worden indien het feit op eenen heiligdag, een kermis of gaeifeest plaets had [1]. Het schynt dat men reeds in de twaelfde eeuw, even als nu, gewoon was den *maendag* met kwasten door te brengen; want wy lezen in de oude keur van Geeraerdsberge van 1190 (gedeeltelyk opgesteld

1 Cannaert, *Bydragen tot de kennis van het oude strafrecht in Vlaenderen*, bl. 77.

ten jare 1068) dat men de misdaden, op de maendagen gepleegd, erger strafte dan die op andere dagen geschiedden, namelyk zulke misdaden als welke byna overal het gevolg der dronkenschap zyn: *Si quis aliquem vel verberaverit, vel pulsaverit, vel ad terram prostraverit, vel capillaverit, sexaginta solidos solvet comiti, et si feria secunda hoc contigerit, sex libras* [1]. Te recht zong Livinus de Meyer, in zyn gulden boekjen over *de gramschap:*

Den wyn ontsteekt veel meer het bloed, en roert de gal.
Den dronkaert speelt de beest, en buldert overal.
Men mag aen Bachus vry den naem van *liber* geven,
Hy geeft, aen die hem volgt, een ongebonden leven;
Want als het druivensap belemmert het verstand,
Is d'herberg vol krakkeel, het mesken in de hand.
Een blinde raserny komt uit het bloed geresen;
Naer genen vliegt den pot, den kandelaer naer desen.
Dan wordt de versche wond verbonden met een doek;
Men schreeuwt er overhoop, men vloekt er menig vloek.
Den wyn maekt d'herssens dol; de hitte van de druiven
Doet suisselen den voet, en doet de reden schuiven [2].

Zeger van Male schryft den val van Brugge toe aen het overmatig brassen der gilden en neringen aldaer. Men leze wat hy daervan bybrengt in Beaucourts *Beschryving van den Brugschen koophandel,* bl. 359-371.

Het *labbayen* was een samenkomen van jongmans en jonge dochters in herbergen, om te praten en te drinken, en was door verschillende geestelyke verordeningen op het allerstrengste verboden. In een *decretum* van de belgische bisschoppen, van den 21 april 1697, wordt daervan gezegd: « Een ieder kan bekent zijn, hoe dikwils ende op

1 Warnkoenig, *Flandrische Staats-und Rechtsgeschichte,* II, zweite Abth., Urkunden, bl. 164. — 2 *De gramschap in dry boeken,* Loven 1725, bl. 9.

hoe veelderleye wijse Wy, ende onze voorsaeten, 't sedert eenighe jaeren getracht hebben, elck in sijn bisdom, uyt te roeyen het verfoeyelijck misbruyck van die dertele ende onbeschaemde samenkomsten van jongmans ende dochters in de herbergen, ende alle andere voorvallen, die men op sommige plaetsen noemt *labbayen, quanselbier, spinninghen,* ofte met andere namen....... soo dan vernieuwen wy ten eersten alle verbiedinghe, dreygementen ende straffen, die wy, ofte onse voorsaeten tot noch toe, elck in sijn bisdom, desaengaende gestelt hebben ende geordonneert; belastende de heeren pastoors ende d'andere zielbesorgers, voor te gaen, ten aensien van die sulcke samenkomste komen by te woonen, doch allermeest van waerden ende waerdinnen, die de selve houden, als oock van de vaders ende moeders, die sulcx konden ende moesten beletten, met het weygeren van d'absolutie ende andere heylige sacramenten; verklarende het overtreden der wetten, hier in gestelt, te zijn eene waerachtige doodtzonde, al is 't dat eenige, doch onvoorsichtelijck, derven seggen, dat sy met dese by-eenkomste geen quaed en doen, genoech zijnde dat het tegen het verbodt der oversten is, in soo eene swaere saecke. »

« Daer en boven stellen wy op een nieuw, dat die voortaen, naer het verkondigen van dit algemeyn gebodt, tselve sullen overtreden hebben, van niemant en sullen moghen d'absolutie, buyten den uytersten noodt, verkrijgen, oock niet van die anders macht hebben t'absolveren *à reservatis,* dan alleen van Ons, van onse penitenciers, landsdeken, enz. [1]. » Zoo ook in eene *Epistola pastoralis* van den aertsbisschop van Mechelen, van den 21 juli 1700, alwaer het heet: « Conventicula

1 De Ram, *Synodicon Belgicum*, I, p. 614, 615.

præfata [prohibemus], sive vocitentur *Labayen*, sive *Quanselbier*, sive *Spinningen*, sive *Splytingen*, sive *Swingelingen*, sive alio quocumque nomine, et procationes vulgò dictas *achter 't lijst* [1].

Zonder ons in te laten met het onderzoek waerom de geestelykheid dergelyke geduchte maetregelen nâm, zullen wy alleen nog trachten te verklaren, wat men door het woord *labbayen* eigenlyk moet verstaen. Op den eersten oogslag zou men het voor een vreemd woord aenzien. *Labayr* is in 't zuidelyk oudfransch *wasschen* (*laver*) en *labayro* een wasscheresse, terwyl *laboder* in het luikerwaelsch gelyk staet met *barboter* (in vuil water plassen), *par extension*, zegt L. Remacle, *manger et boire salement* [2]. Indien *labai* of *lavai* voor *wasch* moet doorgaen, dan kan het *labayen* voortgekomen zyn van het inhalen van den grooten *wasch* by boeren huisgezinnen, en deze verklaring strookt voorzeker zeer wel met de andere drinkpartyen hier boven vermeld. Men vierde het inhalen van den graenoogst, het inhalen van boekweit, het afgewerkt *spinnen*, het *zwingelen* van vlas, enz. Kiliaen vertaelt *labbayen* door *epulari et parasitari*, en *laveyen* door ledigloopen, schoften; doch dit zyn geene etymologische verklaringen. Bilderdyk, daerentegen, *labay* met *laway* of *lavai* gelykstellende, denkt dat het een uitdrukking zy verbasterd van *laet waeien!* « feestgeschreeuw by 't uitsteken van de vlag, 't geen by alle gasteryen plach te geschieden [3]. »

Zoo wy nu het woord tot den wortel (of het werkwoord) *labben* terugbrengen, dan bevinden wy dat het zelve, klanknabootsend de beweging der lippen aenduidende, eene dubbele opvatting toelaet. In de eene

1 De Ram, *Synodicon Belgicum*, II, p. 429. — 2 *Dictionnaire wallon*, p. 198. — 3 *Verklarende geslachtlyst*, II, bl. 165.

beteekent *labben,* klappen, snappen; en voor zoodanig staet het by WEILAND aengeteekend. Het frequentativum *labberen* treft men by KILIAEN ook aen voor *vana loqui, blaterare;* en een *labbei* was een klappei, een snapster. Op dien voet zou het *labbayen* een praetparty zyn geweest, by het drinken van *bier* of *mede.* In de tweede plaets is LABBEN, *lambere;* met de versterkende *s slabben* en freq. *slabberen,* dialectisch *slobberen,* dat is, drinken gelyk de honden; welk woord *labben* « met eenen waelschen staert » (zegt TEN KATE) *labbayen* wordt [1]. Ik houw het met deze laetste verklaring. Hiervan daen stamt het scheldwoord *slobber,* dat dus oorspronglyk niet veel verschilde van *labbekaek* (nu *labbekak,* zeeveraer).

De Brusselsche bakkers verkochten *labbaybrood;* wellicht een soort van koeken, die men by dergelyke drinkgelagen at, of, nog waerschynlyker, dewyl men ze met een zekere munt, *labbay* genaemd, wezende volgens KILIAEN een blank van vyftien myten, betaelde. Het laetste immers kan men afleiden uit hetgene men leest in de *Nieuwe chronijcke van Brabandt,* gedrukt t'Antwerpen by J. Mollijns ten jare 1565, bl. 369: « Des saterdachs den lesten dach van julio was te Brussel tgewichte van den broode verdobbeleert, zoo dat het *pricxkensbrood* also swaer woech als daechs te voren *dlabbaybroodt* [2]. » Dit geeft ons gelegenheid om hier een woord in het midden te brengen over de benamingen der munten.

1 TEN KATE, *Inleiding tot de kennis van het verhevene deel der Nederduitsche spraek,* II, bl. 655. — 2 Een *pricxken* of *priesken* deed de helft van eenen *labbay.* In myne *Mengelingen,* bl. 342 leert men, dat ten jare 1393 *een labbay, te Lovene geslagen metten lange cruce,* de waerde had van twintig schellingen; doch deze schellingen waren berekend in *paymentsgeld.* HEYLEN, in zyne prysverhandeling over de munten, bl. 25 zegt, dat vier labbayen in 1382 *eenen* grooten brabandsch golden. Op bl. 41 haelt die

II.

BENAMINGEN DER MUNTEN.

Daer onze voorouders zulke groote liefhebbers van gastmalen en braspartyen waren (ik ken ook in 1837 nog genootschappen, ja letterkundige maetschappyen, die schier alleen op eten en drinken bestaen), zoo gebeurde het dat men veelal het geld tot niet anders bestemd oordeelde dan om een eet- of drinkgelag te betalen, eveneens als onze dienstboden en werklieden thans nog de kleine munt voor DRINKgeld beschouwen. Men had dus in geldspecien *Labbayen* om te *labbayen*, *Braspenningen* om te *brassen*, *Brymannen* om *bry* te doen opdienen, *Cnapkoecken* om de dusgenoemde koeken te koopen, *Vlieguyten* om eens lustig uit te vliegen (hetgeen men nu naer het fransch *ribotteren* heet; doch hetwelk wy den franschen niet afgeleerd hebben).

De andere namen onzer geldmunten komen voort: 1° van den *slag* of het *merk*, als daer zyn de PLAK, van *plakken*, slaen, waervan een schoolmeesters*plak* en het volksgezegde: *Daer is een plak, gaet naer de markt, koopt een koe*, enz. — het PLACQUET; — het PRIKSKEN, van *prikken*, indrukken; — het STOOTERKEN, van *instooten;* — het BOTKIN of de BOTDRAGER, van *botten*, dat is slaen, engelsch *to butt;* fr. *pousser une botte;* — de DUIT, van het

schryver uit eene commissie van den 26 augusti 1429 aen: « Item men sal oock slaen penningen die cours selen hebben voor een dobbel labbay, die dry alsulcker dobbel labbayen voor *vier* der voors. grooten; ende selen heeten Lovensche dobbel *labbay*, en sal houden 4 deniers 6 greyn conincx silver, en op de snede 84 stucken in 't marck Troisch. Item men sal oock noch maken cleyn wit geld, dat sal heeten *prieskens*, daeraf die 8 sullen doen 1 Cromsteert, ende sullen houden 2 deniers 8 greyn, ende gaen in 't marck Troisch 25 schellingen op de snede. »

aengeduide merk; 2° van de *kleur,* als het WITKEN of de BLANK, en de SWERTE; 3° van den *klank,* als de SCHELLING, van *schellen;* — de CLINCKAERT, van *klinken;* — de HELLER, van het *helder geluid;* — de BLAFFAERT, van *blaffen* (fransch: *faire résonner*), welke benaming almede gebruikt werd voor zeker soort van registers, ook *klappers* geheeten; — En eindelyk 4° van hetgeen er op afgebeeld stond, een MOTTOEN, een TUIN, een TOREN, een SCHILD, een HELM, een PEETER, een KROON, een CAROLUS, een PHILIPPUS, enz.

III.

VERTEER BY EEN UITVAERTSMAEL, TEN JARE 1537.

Over hetgeen by begrafenissen en uitvaerden plaets had heeft CORNELIS VAN ALKEMADE eene verhandeling geschreven, gedrukt te Delft, ten jare 1713. Ook vindt men ten aenzien der lykmalen vele wetenswaerdigheden in zyne en VAN DER SCHELLINGS *Nederlandsche displegtigheden;* doch nergens, zooveel ik weet, heeft men opgegeven wat en hoeveel men by een uitvaert zoo al verat en verdronk. Zie hier, volgens de oorspronglyke rekening, het verteer ter uitvaert van den eerw. Thomas Janssens, kanonik van O.-L.V. kerk te Antwerpen in het jaer 1537:

Aen lxxx pont rent vleeschs, elc pont iij d.	xx schell.
Item aen een geheel calf	xx schell.
Item aen xxxvi pont calfsvleeschs, om in die pasteyen te doene, elck pont ½ braspenninc	v sch. vij ½ d.
Item aen iiij ½ pont laerdeerspeck, elc pont ij blancken	xx d. vi *
Item aen eenen haze	ij sch. ix d.
Item aen twee gheyten ende lamsvleeschs.	xv sch.

Item aen iiij quartieren hamelen vleeschs. x sch. iiij ½ d.
Item aen xxx kiekenen, tstuc v. d. vi. *. xiij sch. i ½ d.
Item van dese spijs te dragene . . . . xij d.
Item aen Peeter Bordaens, aen xxxviij ½ pont rijs . . . . vij sch. ij d. v *
Item aen ix pont suyckers, tpond ix d. . vi sch. ix d.
Item aen iij loot soffraens . . . . . . iiij sch. vi d.
Item aen een vierendeel genckbeers (gember) . . . . xv d.
Item aen v onchen caneels . . . . . . ij sch. vi d.
Item aen een onche nagelen, een onche pepers ende foelie . . . . xvi ½ d.
Item betaelt Willeme de cock, te weten :
In den iersten aen viij gansen . . . . ix sch.
Item aen cxiiij potten melcx int rijs . . . ix sch. vij ½ d.
Item aen v pondt cappers. . . . . . . ij sch. vi d.
Item aen olijven . . . . ij sch. iv d.
Item aen oraengii appelen . . . . . . ij sch. i ½ d.
Item aen xij pasteyen . . . . ix sch.
Item aen xij taerten . . . . ix sch.
Item aen eenen haze gebacken . . . . xij d.
Item aen speten ende pannen. . . . . . ij sch. vij ½ d.
Item aen sijnen arbeyt ende cokene . . ix sch.
Item aen xxv^c^ wittebroots, tstuck van viij *, gehaelt ten dage van de uytvaert, vij^te^ en xxx^te^, ende aen den armen gedeylt ten Bogaerden, tsamen . . . iij p. ij sch. vi d.
Item gehaelt in der heeren keldere ij amen rijnschs wijns ende xij gelten, betaelt vi p. vi sch.
Item den selven wijn te doen in den kelder . . . . ix d.

IV.

INVLOED VAN HET RYM.

By onze voorouders werd byna alles op rym gesteld; 1° in het *godsdienstige*, de geboden:

Boven al bemint eenen God
Ydelyk en zweert noch en spot, enz.

De gebeden:

Heiligen engel sinte Michiel
Ik beveel u mijn lijf en ziel, enz.

Myn perkamenten *Rymbybel* van VAN MAERLANT doet gelooven dat men op den preekstoel, in de vlaemsche parochiekerken, het evangelie van den dag in rym aen het volk voorlas.

2° In het *burgerlyk leven:*

Vele spreekwyzen, als:

Met goed
En bloed.

—

Met raed
En daed.

—

Met hand
En tant.

—

Op alle wegen
En alle stegen, enz.

De spreekwoorden:

Oost, west,
T'huis best.

—

Verzint
Eer ge begint, enz.

3° In het *letterkundige*, de *rymkronyken* of *gesten*, midsgaders de tractaten over alle vakken van kunst en wetenschap, als B. V. de *Naturenbloeme*, de *Dietsche doctrinael*, de *Leekenspiegel*, de *Spiegel der sondaren*, de *Dietsche lucidarius*, *Der vrouwen heimelycheit*.

En 4°, in het *rechtsgeleerde*, verscheiden formulièren, als B. V. dit Anathema tegen de ballingen:

Ic gebiede dat niemant desen ballinc

En meet noch en maelt,
En put noch en paelt,
En scheept
Noch en streept, enz. [1].

De stadsrechten van Brugge zyn geheel op versen gebracht. In de oude friesche wetten treft men op vele plaetsen sporen van beryming aen, inzonderheid waer de tekst van geschiedkundigen aert is. Zoo lees ik in de uitgave in quarto, bezorgd door A. Heringa, N. Tholen, P. Wierdsma en ... Brandsma, bladzyde 13:

Dae sinte Wylbrord dat land bikeerde
Fresen hy dat leerde,
Datse capeden myt guede,
Datse dy koningh Kaerl noem in synre huede.
Hoese da nordman ontcoeme,
Deerom slegen hia to da herem fan Roeme.
Deer eefter deerse dae heerferd bysuoeren,
Ende mit him toe Roem foren, enz.

En in het *Aloude ommelander wetboek van Hunsingo*, naer de uitgave van D. F. J. van Halsema, bl. 53:

Thit was to there stunde,
Tha thi kening Kerl riuchta bigunde.

1 Matthæus, *De jure gladii*, p. 16.

Tha waster ande there saxina merik,
Liudingerus en hera fele steric, enz.

Het verwondert my dat de uitgevers dit niet hebben opgemerkt: zy lieten den tekst drukken of het prosa ware.



ENE SCONE EXEMPEL

VAN ENEN

JONGHEN KINDE ENDE VAN HAREN SCOELMEESTER.

(Uit het HS. van den heer Van Hulthem, hier boven vermeld, bl. 100.)

Ene scone exempel willic ontbinden
Van enen meester die ic wel kinde:
Clergie leerdi ende hielt scole;
Ende soe sere wert hi in dole
Van minnen, op een kint,
Dat hi leerde (in lieghe u niet in twint)
Ende hi leider ane soe grote minne,
Dat hi waende varen uut sinen sinne,
Ende daer toe dlijf verliesen,
Ende van minnen die doot kiesen.
Dat kint en hadde maer xiij jaer,
Dat sei men mi al over waer:
Brueder Jan, enen jacobijn,
Die wel wiste die waerheit fijn
(Hi was recht een goet man,
Hi soude node lieghen an),
Hi seide mi dat si was soe scone,
Dat men niewerincs, onder shemels trone,
En mochte vinden in ertrike,
[Noch] en hadde vonden haers ghelike,
Van der sonderlinghe scoenheden,
Ende van allen volmaectheden.
Si diende Marien Onser Vrouwen:
Alle daghe, met goeder trouwen,
Lasse Onser Vrouwen ghetide,
Marien teren, dat sise moeste verbliden
Van hare onghedoeght,
Laten sterven bi hare doeght,

3 *Clergie*, latyn. — 6 *In lieghe u niet in twint* (lees *een twint*), ik en lieg u niet een zier. — 9 *Dlijf*, 't leven. — 18 *Niewerincs*, nergens. — 26 *Teren*, ter eeren; *dat* op dat. — 27 Haer (bevrydende) van alle ondeugd. Hier schynt iets overgeslagen door den afschryver.

Sonder van manne te hebben blame
Vleschelike, van haren lichame.
Dit was altoes haer ghebede,
Als si hare ghetiden dede.
Si leerde lesen ende singhen.
Niewers van anderen dinghen
En dede hare meester ghewach.
Hi seide: « ic en mach
Langher dese pine gedoghen, joncfrouwe!
Ic moet u claghen minen rouwe,
Die ic hebbe in mijn herte gront:
U minne heeft mi ghewont,
Dat ic nemmermeer en can ghenesen,
Ghine wilter selve troest toe gheven. »
Dit dede hi haer dicwile verstaen.
Si antwerde herde saen,
Die scone maghet, ende seide:
« Meester, dit es onreinecheide!
Ghi sout mi leren ende wisen,
Ter doghet bringhen, ende daer toe risen,
Ende ghi lecht mi hier af te voren!
Van desen en willic nemmer horen,
Alsoe ghehulpe mi Jhesus!
Ghewaghdijs mi meer, ic blive thuus,
Ende wille nemmeer ter scole gaen. »
Die meester sprac: « Ic laet dan staen:
Ic en ghewaghes nemmeer woert
En ware of ic u gave voert. »
Hi sprac jeghen hare soe vriendelike,
Soe dat die joncfrouw haestelike
Ane hem woude legghen minne,
Met herten ende met sinne.
Dit gheduerde wel ij jaer.
Daer na, stillekijn ende openbaer,

42 Of gy zoudt er zelf moeten in voorzien. Deze regel rymt niet wel met den vorenstaende; doch er syn meer zulke voorbeelden van onregelmatigheid in dit gedicht. Misschien te lezen *wesen*, voor *gheven*. — 44 *Herde saen*, zeer spoedig. — 49 En gy legt my hier iets voor (*subauditur:* dat my van de deugd zou afbrengen). — 51 Zoo waerlyk helpe my Jesus! — 56 Ten ware ik u verliet (?).

Ghinc si met hem, ende rumde dlant.
Dit es alsoe men ghescreven vant,
Want het seide mi een goet man.
Si voeren ewech van dan,
Ende ruemden haers vaders goet;
Ende si voeren metter spoet
Tot sanderdaghes toter noenen.
Daer quamen si neven valleyen groene,
Daer die voghelkine songhen,
Ende die scone bloemen spronghen,
Daert sunderlinghe scone was.
Ende die joncfrou, sijt seker das,
Dat si was soe moede, te dien tiden,
Si wilde rusten ende ontbeiden,
Ende hare ghetide lesen voert.
Daer na seidese dese woert:
« Maria (sese) ic hebbe u oec ghebeden
Om te behoudene mijn suverheden:
Nu benic met minen meester gegaen:
Sine minne heeft mi soe bevaen,
Dat ic en weet gheen onderscheden,
Welc liever storve van ons beden,
Mijn meester, ic of hi.
Maria, edel maghet vri,
Ghi moet ons bede bewaren,
Soe waer wi henen varen. »
Si spraken menech vriendelijc woert,
Als twee ghelieven wel toe behoert,
Daer si te gader sijn.
Die scone joncfrou fijn
Plucte iij kersouden,
Ende heeftse in haer hant ghehouden.
Si leide haer hoet in sinen scoet.
Een luttel dat si haer oghen loec;
Si sliep, ende si was moede,
Die scone joncfrou ende die goede.

63 *Rumde*, ruimde, verliet. — 66 *Ewech van dan;* niet *eeuwig*, maer *e-wech van daen*. — 79 *Seese*, zei ze. — 84 *Ons beden*, ons beiden. — 93 *Kersouden*, kersouwen, zekere bloemen, madelieven, *marguerites*. — 95 *hoet*, hoofd.

Daer da, eer iet lanc,
Uut haren slape dat si ontspranc,
Ende heeft hare hande ontploken.
Die bloemen, die daer in waren beloken,
Die besachse alle drie:
« Deus, here God, hoe wondert mie
Van desen sconen kersouden,
Die ic hier hebbe in mijn hant gehouden!
Si sijn bleec, ende onghedaen,
Bi den anderen die hier staen.
Lieve meester, hoe mach dit sijn? »
Doe soe seide die meester fijn:
« Ic sal u segghen dat ghi mi vraeght:
Die kersouwen slachten der maeght:
Als si haren maghdom, dit es waer,
Verloren heeft, si en mach daer naer
Weder maghet sijn, als si was eer,
Al dier ghelike en wert si nemmermeer.
Als si ontsuvert es, dit es waer,
Dan valt si daer naer
Lichte aen anderen sonden. »
Die joncfrou seide, in corten stonden:
« Meester, dat ghi segt, dats waer.
Soe en willic nemmermeer hier naer
Minen lichame ter werelt gheven;
Ende ic wille leiden een suver leven.
Doen waest dien meester leet, sonder waen,
Dat hijt haer hadde doen verstaen,
Ende seide: « selen wi nu scheden? »
« Newi (seese), wi selen onder ons beden
Leiden een goet suver leven,
Ende deen den anderen niet begheven;
Ende dat men ons gheeft, in ons gewelt,
Eest cleder ofte ghelt,
Eest broet ofte oec wijn,
Het sal emmer half ende half sijn,

100 *Ontspranc,* ontwaekte. — 101 *Ontploken,* geopend. — 102 *Beloken,* gesloten. — 115 *Eer,* te voren. — 128 *Newi seese,* neen wy, zei ze. — 131 *In ons gewelt,* in onze macht.

Ende leven een goet leven,
Alst susters ende broeders pleghen. »
Dit gheloefden si mallijc andren daer.
Si voeren bi nachte van daer;
Si voeren haren wech voert,
Tot si quamen in eene poert,
Daer si beide, te dien stonden,
Enen sconen cloester van vrouwen vonden.
Inden cloester voeren si naer,
Ende bleven onthouden daer.
Daer leerde die jonghe nonne.
In soude u niet ghesegghen connen
Hoe wel dat si waren te ghemake.
Die abdisse vraeghde om meneghe sake;
Hoe na dat si waren belanc?
De meester seide, sonder wanc:
« Vrouwe, sijt der saken vroeder,
Si es mijn suster ende ic haer broeder,
Dese joncfrou die ghi hier siet;
Hier ane en hebbic gheloghen niet. »
Die joncfrou hielt hare ghetiden
Metten nonnen; dies waren si blide;
Want, soude men daer singhen, ofte lesen,
Si moeste altoes die ierste wesen,
Beide te vesperen ende te messen:
Daer en soude mense niet ghemessen.
Si sanc, boven hen allen wale,
Clerdere dan die nachtegale.
In leringhe soe was si volmaect,
Ende van seden wel gheraect,
Ende scoene al omtrent:
Dat verblide al dat covent.
Tenen tide sonder waen,
Als die abdisse was ghestaen,
Seide die abdisse: « Sem mijn leven!
Broet ende cleder willic u gheven,

140 *Poert*, stad. — 149 Hoe na dat zy malkander bestonden (aenbelangden). — 169 *Sem mijn leven*, eene uitroeping, verkort (ja, wel verkort!) van *soo waerlyk helpe my God, by myn leven!* Dikwyls vindt men by de ouden *sem mi*

Joncfrouwe, begherdijs nu? »
Die joncfrou seide: « des ghelovic u;
Maer dies ontsegghic niet.
Hier es mijn broeder, die ghi hier siet,
Die emmer moet hebben die helt
Van dat ic in mijn ghewelt
Hebbe, ende dat ic gheorighen can:
Wi hebbens gheloeft bi sente Jan,
Elc andren, bi onser trouwen. »
Doe seide die abdisse toter joncfrouwen:
« Ic sal u wel doen u belof,
Ende makene pape hier int hof,
Ende latene ons die messe singhen. »
Dus quamen si ten goeden dinghen:
Si wert nonne ende hi wert pape.
Hebdi wel verstaen die sake
Hoe elc van anderen niet en ginc,
Ende si haer ordene wel hilt?
Daer na soe ghevielt, niet lanc,
Dat die grave, haer here, quam int lant,
Ende quam daer hi den cloester vant;
Ende hi wilde daer messe hoeren;
Ende hoerde die jonghe nonne singen voren;
Ende alle die anderen songen daer naer;
(Dit was sekerlike waer
Die nonne sanc met ere clerder kele).
Die here besachse herde vele,
Haer scoenheit ende haer ghelaet.
Doen gaf hem sijn herte raet
Dat hi van hare hebben soude sinen wille,
Beide lude ende stille.

God; doch thans zeggen wy gewoonlyk: *sem mi ni God,* en dat is een vloek: *Zoo helpe God my nimmer!* Zie myne verhandeling over de *oude vloeken,* in de *Nederduitsche letteroefeningen,* Gent, 1835, bl. 225.

175 *Die helft,* de helft. — 182 *Makene pape,* maken hem geestelyke. — 185 *Die sake,* de oorzaek. Wederom onrym, gelyk ook in de vier volgende regels. — 189 Misschien, en om te rymen, moet er gelezen worden: *Niet lanc daer na soe gevilt.* — 196 *Met ere,* met eenre, met eene. — 201 *Beide lude ende stille,* eene gewoone formule om te zeggen: *'t ging hoe 't ging,* 't zy het gerucht maekte of niet.

Als die messe was ghedaen
Es hi toter abdissen ghegaen,
Ende gruetese hoveschelike;
Ende si seide: « den here van hemelrike
Moetti willecome wesen! »
Die grave vraechde haer met desen:
« Wie es die jonghe nonne ende die smale,
Die hier sanc soo wale?
Ende wenen si es gheboren,
Des willic die waerheit hoeren. »
Die abdisse seide: « Here, ic en weet;
Het ware mi te segghene onghereet
Niet, si en es een goet godlijc wijf,
Ende heeft hier broet ende cleder, haer lijf,
Bi hare sconre scoenheden,
Ende bi hare leringhe mede,
Ende bi den goeden sanghe, die si can. »
Die grave seide: « bi sente Jan,
Ic moet ligghen bi haren live,
Als een man bi sinen wive,
Ende hebben ghemeinschap met hare! »
Die abdisse seide: « dat ware
Ene herde grote sonde.
Ic verlore liever uten gronde
Den cloester, ende al dat goet
Dat den hove nie bestoet,
Dan ic dat ghedoghen soude. »
Die grave seide, alsoe houde;
« Vrouw, en maect gheen rebel!
Het moet wesen, dat wet wel,
Ochte ic sal in corter stont
Den cloester verberren in den gront,

204 ***Hoveschelike,*** heuselyk, op zyn hoofsch. — 207 ***Met desen,*** fr. ***avec cela.*** — 208 ***Die smale,*** die kleine, ***mignonne.*** — 210 ***Wenen,*** voor ***wanen,*** waer van daen. — 214 Ten zy dat ik moet bekennen dat zy een braef godvreezend meisjen is. — 215 ***Haer lijf,*** gedurende haer leven; want ***lyf*** is ***leven;*** schoon ook ***lichaem,*** als B. V. in vers 220. — 216 ***Bi,*** om. — 227 Dat aen dit hof (dit klooster) immer toebehoorde. — 229 ***Alsoe houde,*** alzoo seffens, spoedig. Vergelyk CLIGNETT's ***Bydragen,*** bl. 62. En zoo moet het ***also houde,*** hierboven, bl. 29, V° 104, ook verstaen worden; al beteekent ***houde*** almede ***vriendelyk.*** — 233 ***Verberren,*** verbranden.

Ende bringhe u in selker noet,
Dat ghi alle selt gaen om u broet,
Ende struweren u al te male,
Ofte neen, wet dat wale,
Ic moet hebbe den wille mijn.
Nu beraet u, eer morghijn. »
Dus es die grave wech ghevaren,
Ende die abdisse ginc sere misbaren,
Ende si sende, alsoe houde,
Beide om jonghe ende om oude.
Doe quamen si, alle ghemene,
Sonder die jonghe nonne allene:
Si was haer vermeiden in eene stede,
Daer si hare ghebede in dede.
Doe seide die abdisse: « nu hoert, ende verstaet,
Ghi oude, ende ghi jonghe, gheeft mi raet :
Hier es die grave, onse here;
Die es op ons verbolghen sere,
Ende wilt ons nemen al ons goet,
Datten cloestere nie bestoet,
Ende bringhen ons in selker noet,
Dat wi alle selen gaen om ons broet,
Ende struweren ons alle male,
Ofte neen, wet dat wale,
Hi moet hebben den wille sijn
Van [een] der nonnen die hier begheven sijn.
Hier af soe gheeft raet mijn;
Ende seght mi den wille dijn. »
Doe seiden si alle ghemene,
Beide out, jonc, groet ende clene:
« Wine wisten u wat rade gheven;
Ghi sijt die vroetste die mach leven.
Die der sake ane gaet
Si sal ons gheven den besten raet,
Ende wi volghen alle, na haren rade.
God hoede ons van lachter ende van scade! »

236 *Struweren*, destrueren. — 237 *Ofte neen*, zoo niet. — 245 *Sonder*, uitgezonderd. — 246 *Haer vermeiden*, haer gaen vermeiden, gaen wandelen. — 259 *Begheven*, geprofessied. — 268 *Volghen*, oordeelen naer de uitsprack van anderen. Zie boven bl. 46, 47, enz.

« Amen » seide die abdisse. Met desen
Heeft die joncfrou haer ghetide ghelesen,
Ende ghelaten, ende quam voert,
Ende vontse alle sere ghestoert.
Doe vraghde de joncfrou openbare
Der abdissen: wat haer ware,
Dat si hadden al sulken rouwe?
Doe seide die abdisse toter joncfrouwe:
« Ic sal u segghen onsen noet.
Wi moeten alle gaen om ons broet,
Ofte sterven al te male,
Ofte neen, wet dat wale,
Hier es die grave, ons lands here,
Die es op ons verbolghen sere,
Ende wilt ons nemen al ons goet,
Dat den cloestere nie bestoet,
Ende bringhen ons in sulken noet,
Dat wi alle gaen om ons broet,
Ende struweren al te male;
Ofte neen, wet dat wale,
Hi moet ligghen bi uwen live,
Als een man bi sinen wive.
Hier omme hebben wi rouwe. »
Doe seide die scone joncfrouwe:
« Dat ware jammer herde groet,
Soudi alle gaen om broet
Om minen wille allene.
Maria (seide si) [die] maghet rene
Bevelic mijn ziele ende mijn lijf.
Sent om den grave, sonder blijf,
Ic sal u lossen uut deser noet. »
Met desen men den grave ontboet;
Ende die joncfrou ginc, alsoe houde,
Voer dbelde van Onse Vrouwe,
Cnielende met groten rouwe.
Maria vant se in ene stede
Daer si hare ghebede dede,
Ende si seide dese woert:
« Coninghinne Maria, nu hoert

Den bode van enen sondare.
Want ghi in ertrike openbare
Moeder waert, al sonder blame,
Ende sonder smette van lichame,
Ende droecht Jhesum, u lieve kint,
Dies en twifelt mi niet en twint,
Nochtan bleefdi moeder ende maghet pure.
Vrouwe, bescermt uwe creature,
Die heeft gheweest u dienstwijf,
Ende wille oec wesen al mijn lijf,
Ende ic u op gaf mine suverhede.»
Maria doe sprac, ende sede:
« Lieve dochter, mijn dienstwijf,
Ghi selt hebben langhe lijf:
Uwen dienst salic u loenen,
Ende in hemelrike doen cronen.
Nu gaet, met ghenent,
Tot uwen meester int covent,
Ende doet u nese ende mont afsniden.
Ghi selt herde wel verbliden,
Ende ghi en selt ghevoelen ghene smerte.
Gaet, met enen goeden herte;
Ghi selt alsoe wesen ghedaen
Die grave sal u laten gaen.»
Als de joncfrou hadde ghehoert
Van Maria dese woert,
Ende si haer orisoen hadde ghedaen,
Stont si op, ende es ghegaen
Daer si haren meester vant,
Ende si vraghde hem, al te hant:
« Meester, hebdi enech mes,
Dat scarp ende wel sniende es?»
Die meester seide: « jaic, joncfrouwe.»
« Soe biddic u (seide si), op trouwe,
Dat ghi mi in corter stont
Af snidet nese ende mont;

309 *Den bode*, het gebod, het bevel. — 325 *Met ghenent*, met stoutmoedigheid. — 327 *Nese*, neus. — 331 Gy zult er derwyze uitzien. — 335 *Orisoen*, gebed, *oraison*. — 338 *Al te hant*, dadelyk.

Want het moet emmer sijn,
Ofte ic verliese die ere mijn
Van den grave, die hier was,
Ende hoerde messe: sijt seker das! »
Als die meester hadde ghehoert
Vander joncfrouwe dese woert,
Nam hi sijn mes, al te hant,
Ende snet haer af toten tant
Al den mont, metten nese
(Dus verteldet ons, diet ghelesen
Hebben inder heilegher scrifture,
Dat si daer, te dier uren,
Noch en bloedde noch en hadde smerte).
Dat was gheloeft met goeder herten!
Si nam haren nese sciere
Ende deden in haren meysniere.
Haer hoetcleet nam si ter stont,
Ende bant voer nese ende voer mont;
Ende si ginc weder int covent.
Die grave quam, met ghenent,
Des anders daghes bi tide:
Hi was wel in hoghen ende blide,
Ende es toter abdissen ghegaen.
Die joncfrou es bi hem ghestaen,
Daer hem sijn sin sere toe droech.
Hoveschelike sprac hi (ende loech):
« Joncfrou, sidi nu beraden? »
Die joncfrou seide: « ic sal u ghestaden
U ghebot, here, herde gherne;
Maer liever haddics tonberne,
Dan icker pine moet om doghen.
Ghi selt sien met uwen oghen

355 *In der heilegher scrifture*, in goede heilige boeken; doch, hoe dit overeen gebracht met V° 2, 12, 13, enz.? — 359 *Sciere*, spoedig, schielyk. — 360 *Deden*, deed hem... *Meysniere*, een woord dat my elders nog niet is voorgekomen; waerschynlyk een soort van vrouwen draegtassche, ook wel *aelmoesniere*, geheeten, en afgeleid van *mesner*, nu *méner*, by zich voeren. — 361 *Hoet cleet*, hoofdkleed, sluier. — 366 *In hogen*, 't zelfde als *verhoget*, verheugd. — 72 *Ghestaden*, gestade doen, uitvoeren. — 374 *Tonberne*, t'ontbeeren, het te laten. — 375 *Doghen*, verdragen.

Die joncfrou, die ghi begaert. »
Die grave nam metter vaert
Die joncfrouwe in sinen arme;
Ende si seide: « wach arme! »
Ende weende sere, ende maecte mesbaer;
Want si hadde groten vaer
(Die ghenen diet ic hoerde segghen).
Si vraeghde: « waer wildi mi hebben? »
Hi seide: « hier, int vrijthof. »
Ane die abdisse namen si oorlof,
Ende si gingen ten vrijthove waert;
Ende die grave, die niet en spaert,
Ghinc met hare al te hant,
Ende seide hare: « doet af uwen nesebant,
Ende laet scouwen u ansichte! »
Si sprac: « ghine sout mijns niet begeren lichte. »
Hi seide: « ic sal u besien; »
Ende troc af den wempel mettien.
Als hise metten oghen ane sach,
Doe riep hi lude: « O wi, o wach!
Du hebts den duvel onder handen;
Du staet bevlect toten tanden,
Ende een quaet lelic ansichte,
Ghelijc enen quaden wichte! »
Hi seide: « die duvel moet u gheleiden! »
Dus es die grave van haer ghesceiden,
Ende ginc, met snelder vaert,
Daer hi staende vant sijn paert;
Ende als hi te sinen paerde es comen,
Ende die abdisse heeft vernomen

377 *Begaert*, begeert. — 380 *Wach arme*, thans *och arme*. — 382 *Vaer*, vrees. — 383 Aen dit vers hapert iets. Waerschynlyk ontbreekt hier een of twee regels, die vers 383 vorafgingen; want het komt my voor, dat er in den volgenden *legghen*, en niet *hebben*, moet gelezen worden. — 385 *Vrijthof*, binnenmuersche tuin. Zie de *Aenteekeningen* op Maerlants *Spiegel historiael*, II, bl. 47. — 388 *Die niet en spaert*, die niet en verwylt. — 397 *Du hebts*, gy hebt; doch vermoedelyk moet er staen *ic heb*. — 400 *Wichte*, in de oude beteekenis van het woord, hellewicht, booze geest. Zie Grimm's *Deutsche Mythologie*, en mynen *Reinaert*, op vers 3405.

Dat die grave was soe gram,
[Ende] die joncfrouwe hem na quam,
Die abdisse vraghede, herde saen:
« Wat hebdi minen here mesdaen,
Dat hi es soe verbolghen? »
Die joncfrou ghinc hem na volghen,
Ende si seide: « her grave, here,
Wildi van mi iet mere? »
Hi seide: « nenic, quaet vuul gheest,
En doet den cloestere gheen tempeest!
Du best Belsebuc, of sijn gheselle,
Ochte selve die duvel vander hellen!
Alsnu bestu lelic, alsnu bestu scone:
Du saelt noch met quaden loene
Dancken der abdissen!
Du connes soe menech quaden listen! »
Aldus scout hi thof quite.
Dies waren si alle met vlite,
Alle die daer binnen waren.
Dus es die grave wech ghevaren.
Doe ghinc die joncfrouwe, al te hant,
Daer si haren meester vant,
Ende seide: « meester, comt hare!
Voeghet elc stuc, openbare,
Elc stuc daert te voren stoet. »
Die meester was edel ende goet:
Soe hi best mochte, in sinen wane,
Voeghde hijt weder daer ane.
Dese miracle dede Ons Here
Doer sijnre liever moeder ere.
Men mochte niet werden gheware
Ghenen snede, openbare,
Sonder daert mes ginc in,
Daer soe stont, meer no min,
Als enen siden draet roet.
Maria, die uut alre noet

417 *Du best*, du bist, gy zyt. — 422 *Du connes*, gy kunt. — 423 Aldus heeft hy het klooster kwytgescholden van zyn bedreigingen. — 429 *Comt hare*, komt her, komt hier.

Verloeste dese nonne, op desen dach,
Maria, die vele mach,
Moet ons verbidden ten jonscten daghe,
Daer alle redene sal gheven claghe:
Dies moet wesen ons volleest
Vader, Sone, ende heilich Gheest!

447 *Volleest,* uiterste voldoening; van *vol* en *leesten,* hoogduitsch *leisten,* dat is, *doen, vervullen, volbrengen.*



BERICHTEN

WEGENS

OUDE NEDERDUITSCHE DICHTERS.

I.

JAN DE DECKER.

In het eerste deel myner *Verhandeling over de Nederduitsche tael- en letterkunde*, bl. 183, heb ik, volgens verschillende getuigenissen, bewezen (of althans waerschynelyk gemaekt), dat de Antwerpsche dichter van den *Dietschen doctrinael*, en van den *Leekenspiegel*, den naem voerde van Dekens of Deckers. Thans ben ik, door de bekendheid met eenen originelen schepenbrief van den 19 november 1378 (ruim 25 jaer na zyn dood opgemaekt), tot het vermoeden gekomen, dat zyn naem was De Decker, en dat hy een broeder naliet, Claes De Decker. Ik lees, namelyk, in dien brief: « Wi Claus van Riethoven ende Gielijs Wilmaer, scepenen in Antwerpen, maken cond, dat vore ons quam Claus de Deckere, ende bekende dat hi, omme eene summe ghelds, die hem al ende wel es vergouden, vercocht heeft heren Janne Adelisen, priestere, tjaers eenen guldenen hallinc [1] van Florenchen, goed ende custbaer van goude ende van ghewichte.... op een huus ende hove, ende met al datter toebehoert, dat wilen was her Jans Deckers, *priesters*, des voirs. Claus broeder, ghestaen in de Cammerstrate, tusschen de capelle van den Witten Zusteren, in deen zide, ende der kinderen huus was van Lyere, in dander zide. »

1 'T zelfde als *heller*, door Kiliaen vertaeld *obolus*.

Het is zeer bedenklyk of Nicolaes de Klerk, die gewoon is voor den schryver der *Brabantsche Yeesten* door te gaen, en deze Jan de Decker niet voor denzelfden persoon moeten worden gehouden. Voor eerst, is men het niet eens over het datum van beider sterfjaer. Volgens Papenbroch en Valkenisse, aengehaeld in de *Antverpia* van Diercxsens, stierf de eerstgemelde in 1351. *Quoddam chron. MS.* (voegt Diercxsens er by) *dicit huno Joannem successisse Nicolao Clerici in munere secretarii et obiisse anno sequenti* 1352. Daerentegen zeggen de *Annales Antverpienses*, ter archieven van Antwerpen, op het jaer 1351: « In *dit* jaer stierf Jan Deckers, secretaris deser stadt, die den *Duytschen doctrinael* maekte, ende vele andere boeken. » De een en de andere zou *Clericus* der stad geweest zyn. Jan noemt zich *clerc* (priester) in zyne opdracht van den *Leekenspiegel*, aen hertog Jan III van Braband:

> Heere, desen bouc ende dit werc
> Soe gheeft u *Jan*, u arme *clerc*.

Vergeefsche moeite heb ik gedaen om ter archieven van Antwerpen het bestaen van eenen *Niclaes de Klerk* te ontdekken. Slechts latere schryvers maken melding van dien naem; doch verwyzen tot geen authentieke stukken, noch zeggen ook niet waer zy dien naem hebben van daen gehaeld.

Indien ik by de oudste overleveringen te rade ga, dan is Jan, en geenszins Nicolaes *de clerk*, de schryver der *Brabantsche Yeesten* geweest. Immers, in de *Prologhe* der *alder excellentste cronyke van Brabant*, naer de uitgaven van 1518 en 1530, die ik bezit, lees ik, dat de opsteller van dit werk zyne stof getrokken had « sonderlinge uuten cronijken van Brabant, die ten eynde vergadert sijn van meester Janne, die *clerck* van Antwerpen; » geenszins *Nicolaes*. Wyders vindt men in geen

der bekende oude afschriften der *Brabantsche Yeesten*, (ik vermeen ze *alle* onder myn handen te hebben gehad) dat Nicolaes dezelve berymde of maekte. In tegendeel, aen het hoofd van het exemplaer, weleer het eigendom van KLUIT, en vroeger van CASPAR GEVARTIUS, voorzeker een der oudsten, en daerby nog op *Antwerpsch* papier geschreven, staet, met een oude letter: *Gestelt by Jan de clerck;* doch een later hand heeft den naem van *Jan* doorgeschrapt en er *Niclaes* boven gesteld. Op de daer tegenoverstaende bladzyde leest men ook, in schrift der zestiende eeuw: « Anno 1351 sterf Jan de Clerck, secretaris van Antwerpen, die den *Duytschen doctrinael* hadde gemaect. In chronico Rhytmico parvo. »

Eindelyk vind ik aen het hoofd van het zeventiende capittel des vyfden boeks der *Brabantsche Yeesten*, in het codex der abtdy van Affighem, een der oudste afschriften, behoorende nog tot de veertiende eeuw:

Dit dichtte meester Jan van Andwerpen:

Hier mede latic bliven
Mijn dichten ende mijn scriven;
Want ic niemeer en can geleesten
Van der hertogen ieesten;
Want nu regneert die derde Jan.
Geleve ic den tijt voortan
Dat hem gevallen enige saken,
Die sal ic dichten ende maken,
Eest dat ics heb die stade.
Ende waert dat ict niet en dade,
So beveel ic dan te maken el
Yemant, die dan leven sel,
Ende wacht hem wel, dats mijn leren,
Dat hy uter waerheit niet en kere.
Nu hebbic gedaen so ic best can,
Dat my bat die goede man,

Die ghy my moogt noemen horen
Int beginne, hier te voren [1].
Lange lijf, geluc ende ere
Moet hem geven onse Here,
Ende na dit leven hemelrike,
Ende ons allen gemeenlike.
Dies moet ons onnen diet al volleest
Die Vader, die Soon, die heilige Geest.

Dezelfde rymregels, doch niet het opschrift, leest men in de andere afschriften; met dat verschil echter, dat zy aldaer te midden van het vierde boek voorkomen. Mogelyk dat *Nicolaes* de rymkronyk onmiddelyk na deze regels heeft voortgezet. Evenwel blyft dan nog altyd de vraeg bestaen: van waer weet men dat?

II.

GIELIS VAN MOLHEM.

In de bibliotheek der abtdy van Tongerloo bestond weleer een klein vierkanten handschrift op perkament, schrift van den aenvang der veertiende eeuw, bevattende eene bloemlezing van onderscheidene zedelyke gedichten, sommige geheel en andere slechts by uittreksel medegedeeld. Dit boekjen kocht de beroemde boekverzamelaer Richard Heber [2], te Antwerpen, in 1826, en ik heb reeds daer uit, in myne *Mengelingen*, bl. 45-58, een fraei hekeldicht laten drukken, door Jacob van Maerlant opgesteld. Hetzelve behelst ook nog eene vertaling van den *Miserere* (oorspronglyk in de eerste helft der

1 *Willem Bornecolve*, een voornaem ingezeten van Antwerpen (myn *Historisch onderzoek* der oudheden van die stad, bl. 158). — 2 Door my verkeerdelyk William Heber genoemd, in myne Voorrede en Inleiding op *Reinaert*.

twaelfde eeuw door den franschen dichter *Le reclus de Moliens* berymd), in 120 coupletten, elk van twaelf regels, doch waervan de laetste 25 door eenen anderen nederduitschen dichter, met name *Hendrik*, vervaerdigd zyn. Mone doet verslag van dit gedicht in zynen *Anzeiger*, 1836, bl. 208; doch noemt onzen dichter Molhen, en niet Molhem, als zynde in het HS. *Molhē* geschreven. « Ich weiss nicht einmal (zegt hy) ob *Molhen* in *Molhem* zu veränderen und durch Mühlheim zu erklären, oder auf das Dorf *Moll* bei Lier, in der Provinz Antwerpen, zu beziehen sei. » *Molhem* ligt op een klein uer afstands van Assche, naer den kant van Merchem, en maekt thans met *Bollebeek* één gemeente uit, van omtrent 550 zielen. Men mag gelooven dat *Gielis* aldaer geboren is, vermids men in zynen tyd veelal gewoon was zich naer zyn geboorteplaets te noemen.

Daer nu de voortbrengselen der fransche poezy in de twaelfde en dertiende eeuwen, al spoedig na derzelver verschyning, in Vlaenderen bekend waren, de fransche letteren toen aen het hof onzer graven veel meer dan in Frankryk zelf beöefend zynde, zoo kan men niet wel onderstellen dat de *Miserere* van *le reclus de Moliens* zeer lang na den bloeityd van dezen franschen dichter in het vlaemsch zou wezen overgebracht. En zie daer de reden waerom ik denk, dat Gielis van Molhem nog vroeger gedicht heeft dan Jacob van Maerlant, welken laetsten ik evenwel zynen titel van *vader der dietsche dichtren altegader* niet wil betwisten. Men heeft dit woord *vader* in een al te beperkten zin verstaen, en daerom ongenegen geweest om het bestaen van vroegere dichters te erkennen, al heeft Maerlant zelf meer dan eens de werken van zyne voorgangers opgenoemd. Cats ook heet men *vader*, om zyne recht *vaderlyke* onderwyzingen; en geen mensch komt Cats in dit opzicht nader dan Maerlant.

Zie hier de drie eerste coupletten van Gielis van Molhem :

Deus, edel God van den paradise,
Gheeft gracie van Molhem Gielise,
Dat hi uten walsche vertiere 1
In dietschen worden, die staen in prise
Ende salich sijn oec; want hise
Vant in dboec, dat de clusenere
Van Molinens maecte: hets sijn gere 2.
Ute hem dichtic te bat 3, want, here,
Bi namen wi voegen, in ene wise,
Molhem Molinens, hiers geene were 4
Niet dat den goeden man gedere,
Dat selc dwaes steet in sine assise.

Want Gielijs wert des wel geware,
Dat hijs herde onwerdech ware,
Noemde hi hem in den getale
Des goets mans, die sijn lange jare
Heilechlec, in pinen sware
Heeft geleidt, dats sonder hale 5;
Maer gherne soude hi, conste 6 hi wale,
Translateren in dietsche tale
Sijn boec; want hets ene ware 7
Hem, diere na werct, vor tfiants strale.
Dbeghin des wercs settic te male
In Gods gewout 8, dat hijt beware!.

Ghenadech God, helpt mijns; genade!
Want langen tijt hebdi mi stade
Verleent te doene, dat si bequame 8;
Dats, dat ic soude blameren tquade;

1 *Vertiere*, omzette, vertale. — 2 *Gere*, begeerte. — 3 *Bat*, liever. — 4 *Were*, stryd, geschil, oudfransch *wiere* nu *guerre*. Gielis wil zeggen (in dit vers en de twee volgende): myn doel is niet den goeden kluizenaer iets in den weg te leggen, al komt een dwaze, gelyk ik ben, zich in zyn plaets stellen. — 5 *Hale*, verheeling. Hy wil zeggen: dat is niet te loochenen. — 6 *Conste*, konde, kon. — 7 *Ware*, bewaring, beveiliging. Het boek van den kluizenaer dient tot beschutting, aen hem, die er naer leeft, tegen de pylen des aertsvyands. — 8 *Gewout*, macht. — 9 *Si bequame*, goed zy. Mone leest *si bequame*, en heeft ook nog andere varianten.

Want die prophete uut uwen rade
Verdoemt den vrecken, om de blame
Dat hi tgraen sluut na ontame [1]
Vore hem, die bidt in uwen name;
Want dit steet in den heiligen blade:
Tgreyn te reiken uut minen lichame,
Op dat menre nutscap af name,
Ontpluct voert, al eest te spade.

Dat het eene vertaling van den *Miserere* des *reclus de Moliens* zy, en van geen ander werk van dien schryver, blykt uit den aenvang van diens gedicht, medegedeeld in de *Histoire litteraire de la France,* deel XIV, bl. 33, vergeleken met dit laetste couplet:

Miserere mei Deus!
Trop longuement me suis téus
Ke je déusse avoir bien dit;
Assez ai temps et lieuz éus
Des maus blasmer que j'ai véus.
Dex, par le prophète, maudit
Qui respont et qui escondit
Le froument au peuple maudit
Dont il doit être repéus.
Pour ce qu'ainsi le truis escris,
Del blé de mon grenier petit
Ai des meillors grains esléus.

Het is, gelyk men ziet, dezelfde versmaet. *Le reclus de Moliens* stierf omtrent het jaer 1160.

III.

JAN KNIBBE.

Deze dichter, die in de laetste helft der veertiende eeuw leefde, was een Brusselaer. Hy berymde twee *Claghen,* welke in het handschrift van den heer Van Hulthem (N° 192 van zynen Catalogus) voorkomen, de

1 *Na ontame,* met onbetamelykheid.

eene op het afsterven van Lodewyk van Male, graef van Vlaenderen, de andere op den dood van hertog Wenceslaus van Braband. Beide zyn allegorische of wapengedichten, in welke de liebaert van Vlaenderen of de leeuw van Braband, benevens eenige zinnebeeldige vrouwen, al klagende worden voorgesteld. *Die claghe van den grave van Vlaenderen,* groot 160 versen, begint met de regels:

Der leider meren [1], o wi o wach!
Onder enen liliengaert
Daer hoerdic jammer ende hantgheslach
Driven enen swerten libaert;
Hi sprac: « nu es hi te gode waert
Mijn vader, die mi heeft ghedragen:
Sijn goede volc dies sere mesbaert.
Ach, riddren, knechten, selenne claghen!

En eindigt aldus:

Jan Knibbe van Bruesel bidt, dat wi claer
Worden vonden voer den hemelschen coninc.

Het andere stuk, bevattende 128 regels, eindigt met de volgende:

Jan Knibbe van Bruesel,
Waert hem bequamelijc ende lief,
Ware gherne metten heren wel;
Al spreect hi int ghemeene dese brief,
God bringhe die ziele uut alle meskief [1];
Want hi mijn here was, al mijn leven.
Elc moet hem volghen, wie leet of lief.
God wille ons sinen ewegen rike gheven.

Indien Wenceslaus des dichters heer was *al zyn leven* lang, dan moet deze in of na 1356 ter wereld gekomen zyn.

1 *Der leider meren,* o welke leede, welke droevige maer! — 2 *Meskief,* ongeluk, fr. *méchef.*

IV.

COLPAERT.

Een vlaemsch dichter der veertiende eeuw. Hy schreef de *Sproke* (fabliau) *van enen ridder die God sine sonden vergaf*, gevonden wordende in den meergemelden bundel van oude gedichten des heeren VAN HULTHEM (catalogus, nº 192). Zyn verhael komt overeen met dat van *Le chevalier au barizel*, in MÉONS *Contes et fabliaux*, I, p. 208; doch is er niet naer vertaeld.

Begin:

Node begheret te dichten Colpaert
Van dinghen, daer wi bi mochten sijn verclaert.

Einde:

Want voer waer seghet Colpaert
Dat God en heeft gheen dinc soe waert
Als die sondare, die hem bekeert
Ter doghet, ende die quaetheit ontbeert.
Dat ons daer toe hulpe moete
Maria, die maghet soete,
Dies onne ons, diet al verleest,
Vader, Sone, ende die heileghe Gheest.

Het stuk bevat 256 rymregels.

V.

JAN VAN HOLLANT.

In het gemelde handschrift van den heer VAN HULTHEM leest men eene *Sproke van den verwaenden keyser*, vermoedelyk hetzelfde stuk dat in den Comburgschen dichtbundel voorkomt onder den titel: *Van eenen verwaenden coninc* [1], waerin deze regels aen het einde, Vs 186:

Verwentheit es vore Gode ommate:
Sine es maer uit ontsien bekant.
Hier omme seit *Jan van Hollant*:
Dat men wijsheit gheen en vint,
Beter dan dat men Gode mint.

1 WECKERLIN, *Beyträge zur Geschichte der altteutscher Sprache und Dichtkunst*, bl. 133.

VI.

JAN DINGELSCHE.

Van hem lezen wy in het zelfde HS. des heeren Van Hulthem een satyriek gedicht *Van der Taverne*, groot 128 regels, beginnende:

Tgheluc, voorspoet ende ere
Comt van goeder gheselscap gherne,
Maer dicwile valt hi in zere
Die vele wandelt in taverne.
Ende hieromme radics tonberne
Hem allen, die mijn vriendeken sijn;
Want ic en segt in ghenen scerne:
Taverne es argher dan venijn.

De dichter noemt zich volgenderwyze:

Nu, hier af willic nemmeer dichten;
Maer ic bidde onsen lieven here,
Dat hi mijn herte moet verlichten
Ende bescermen van allen sere,
Alsoe dat ic nemmermere
In ongheval come van taverne;
Want wise scuut, het es sijn ere:
Jan Dingelsche micter vort tonberne [1].

Het behoeft wel niet opgemerkt dat *Jan Dingelsche* zooveel beduidt als *Jan d'Engelschman*. Wy zullen zyn gedicht in het vervolg geheel mededeelen.

VII.

PIETER VAN IERSELE.

Almede een dichter der veertiende eeuw, van wien een *Fabliau*, getiteld *Wisen raet van vrouwen*, groot 230 versen, in gemeld HS. van den heer Van Hulthem wordt aengetroffen. Misschien was hy een Haerlemmer van geboorte of inwooning: zyn stuk begint aldus:

1 *Micter vort tonberne*, heeft het oogmerk zich voortaen daervan t'onthouden.

Ghi hebt ghehoert, te meneger stonden,
Dat vrouwen wisen raet vonden,
Te Haerlem, oft in andere steden:
Nu hoert wat een joncfrouw dede.

Hetgeen deze *joncfrouw* deed, komt volkomen overeen met het verhael van Boccaccio in zyn *Decameron*, giornata terza, novella terza; met dat onderscheid nogthans, dat zy by den italiaenschen schryver een getrouwde vrouw is. De vertelling sluit als volgt:

Maer Peter van Iersele die sede
Dat hise op een bedde lede,
Ende leerde haer in minnen leven,
Dat si goede ghevrienden bleven.
Ende niet meer en begherde men daer ter stede
Den broeder, die die boetscap dede.

Iersele of *Eersele*, nu *Eersel*, is een dorp in Noordbraband, by Eindhoven.

VIII.

JAN DILLE.

Schryver van het dichtstuk *Venus boem met VII coninghinnen*, in den zelfden bundel der veertiende eeuw. Dit allegorisch rymwerk van 230 versen vangt aen op de volgende wyze:

Eens meyes daghes, in der dagherade,
Alse loef, gras, boem ende blade
Springhen uut, elc na haren wesen,
Ende die bloemen staen gheresen
Uter eerden, doer dat gras,
Quamic daert soe rikelijc was
Van menegher sueter vrocht;
Die voghelen songhen in die locht,
Daer si vloghen over al;
Doen sagic neder in een dal
Enen den scoensten boem staen, enz.

Het eindigt aldus:

Nu biddic hem, diet al heeft onder,
Dat ie ghewas of wesen mach,
Dat hi ons op den lesten dach
Gheve gans ghelove, met goeden wille.
Sonder twivel bidt Jan Dille
[Dat hi] in ons herte al moet sinden
Dat wi sine eweghe bliscap vinden!

IX.

BOUDEWYN VAN DER LORE.

In het zelfde handschrift voorkomende als dichter van *de Maghet van Ghend*, om welk stuk de heer Blommaert, die hetzelve heeft laten afdrukken achter zynen *Theophilus*, bl. 99-107, hem voor eenen gentenaer der veertiende eeuw aenziet. De volgende gedichten dragen ook zynen naem in bovengemeld handschrift der bibliotheek van VAN HULTHEM:

Achte persone wenschen.

Beginnende:

Achte persone saten
Op enen lichten dach,
Ende si droncken wel ende aten
In een vri ghelach:
Een ridder wel geheer,
Een maghet van hoger connen,
Ende een clerc van wiser leer,
Met eenre frescher nonnen,
Een moenc met eenre baghine,
Een pape ende een ghehuwet wijf;
Si droncken van den wine;
Vol vrouden was hem dlijf.

En eindigende:

Alst wenschene was ghedaen
Elc op den anderen sach,

Van wien men soude ontfaen
Moghen dat ghelach.
Des doet u ghewach
Van der Loren Bouden:
Wiet best gheven mach,
Ghi hebbet wel onthouden.

Explicit. clxxxiiij verse.

De inhoud is juist niet zeer stichtend, gelyk men uit dezen aenvang zien kan. Het tweede stuk heeft voor titel:

Dits tijt verlies, ene edele sproke.

Ic quam ghegaen al in ene kerke,
Daer ic vele scoender sarke
Sach ligghen, rijckelijc ghehouwen:
Daer, onder heren ende vrouwen,
Laghen meesters ende prelaten,
Die welke haer rijckelijc ghesaten
Hadden ghelaten al te male,
Ende waren in ene doncker zale
Varen woenen van .vij. voeten.
Ic las die letteren met goeder moeten
Na tscarnacioens bediet [1],
Hoe dat elc bi namen hiet.

Aen het einde leest men:

Ende dat men vele meer seide hier toe
Soe en mocht niet verbetert sijn;
Maer Van der Loren Baudewijn
Bidt elken, die dit leest ochte hoert,
Dat hi niet en si ghestoert;
Maer neme exempel bi deser dinc.
De here, die ant cruce hinc
Ende int graf lach voer den tempel,
Late elken kersten mensche exempel

1 *Tscarnacioens bediet*, de beduidenis van het opschrift, waerin men altyd gewoon was het jaer na de *incarnatie Christi* op te geven.

Hier ane nemen, na sijn profijt,
So dat hi niet en verliese den tijt,
Alsoe mi dochte in visioene.
God sterke ons allen in weldoene!
Amen. clviij verse.

X.

AUGUSTYNKEN.

Van wien ook eenige gedichten in denzelfden bundel, ter bibliotheek van den heer VAN HULTHEM, en achter dezes HS. van den *Dietschen Lucidarius* (op papier, langwerpig folio-formaet, van het einde der veertiende of den aenvang der vyftiende eeuw), gevonden worden. Naer den inhoud zyner gedichten moet hy te Dordrecht, of in de ommestreken, gewoond hebben. Eerstgemelde verzameling bevat:

De berch van vroudenrijc
die Augustijnken maecte.

Begin:

Wel behaghen es ghenoecht;
Maer eest ondoecht
Daer hem tbehaghen af ghesciet,
Soe en prisic sijn behaghen niet.
Die hem selven connen vensen
Ghenoechte te draghen in quaden ghepensen,
Daer sunde af comt ende vremde scade,
Dats quaet doen met voerrade.
Anders dachs [1] was mi ghesciet
Ene ghenoechte [2] daer ic niet
Inne en vant dan eersamhede.
God vergheve mi of ic mesdede.
Die ghenoechte waerlijc
Was ene borch [3] van vrouden rijc

1 *Anders dachs*, op eenen zekeren anderen dag. — 2 *Ghenoechte*, lustgezicht, lustvisioen. — 3 *Borch*. Men ziet hieruit dat *berch* en *borch* in den leeftyd des dichters nog min of meer synoniem waren.

Soe versiert met sueten dinghen,
Datse niemen en mochte volbringen
Te makene, dan een meester rijc,
Alre meestren onghelijc,
Ende hem selven ghelijc alleen:
Dese borch hadde enen voersteen,
Ghelijc witten albastre ghehouwen.

Vijf ridderen woonen op die borcht:

Die eerste heet her Hoernaer;

De tweede:

Dat es mijn her Cleerbesach;

De derde:

Es her Ronckaert goedevrucht....
De vierde heet her Smakelijn:
Van der borcht es hi behoeder....
Die vijfste es aldus ghenant
Dat hi heet her Lichtghevoel.

Men ziet, het zyn de gepersonnifieerde vijf zinnen, en daerom zegt de dichter aen het slot:

Augustijnken leghet voer oghen
Allen goeden reinen wiven,
Dat si behoeden, waer si moghen,
Haer edel borch met haren ridderen vive.
clxxviij verse.

In de beide handschriften komt van hem nog een ander allegorisch gedicht voor, onder den titel van:

Een rikelijc scip dat Augustijnken maecte.

Aenvangende:

Hi dunct mi wesen wel gheleert
Die alle dinc int beste keert,
Of die sijn ghenuchte in doechden keert [1],

[1] Achter den *Lucidarius:*

Hi dunct mi wesen wael gheleert
Die sijn ghenuechte in duechden keert,
Want, enz.

Want sonder ghenuechte in dit leven
Es luttel yeman vrolijc bleven.
Maer reyne ghenuechte ende vrolijcheit
En es nieman [1] wederseit,
Wilt [2] hem ghehinghen die nature;
Maer elc menschelijc creature [3]
Die sal altoes sijn ghenoeght [4]
Met eren keren aen die doecht [5]
Want God sal loen van vrouden geven
Hen, die hier in doeghden leven.
  Ghenuechte die hadde mi eens gevaen [6].
Binnen Dortrecht was ic gestaen [7];
Die dach hadde die nacht verwonnen;
Het was int risen van [8] der sonnen,
In julius maent van den somer;
Ic hadde vergeten allen commer,
Die mi vormaels ie gheschach [9];
Mi dochte ic quam aldaer ic sach [10],
Enen riemer ende [een] boetkijn cleine [11]
(Ic en sach daer nieman dan mi alleine):
Die Merweide was si genant,
Daer ic dat boetkijn inne vant [12].

Het einde luidt aldus:

Augustijn heeft dit om dat beste geseit
Ende den lieden voer ogen geleit,
Nieman besonder dan al gemeine [13].
Om dat hi siet dat men soe cleine
Op ere acht, vore dat men dede [14].
Doetti wel hi houdt sinen vrede;

1 Var. *En is den goeden niet.* — 2 Var. *Wils.* — 3 Var. *Figure.* — 4 Var. *Die sal met reden syn ghenuecht.* — 5 Var. *Eerlijc voeghen in die duecht.* — 6 Var *Bevaen.* — 7 Var. *Eens morghens was ic opghestaen.* — 8 Var. *In.* — 9 *Gheschach*, geschiedde. In het andere HS. *ghestach.* — 10 Var. *Ic quam ghewandelt daer ic sach.* — 11 Var. *In een rivier een boetkyn cleen.* — 12 Var. *Binnen vant.* — 13 Var. *Maer al gemeine.* — 14 Var. *Op waeldoen acht, bi dat men dede.*

Doch die op derde sait sijn saet [1]
Hem es lief [2] dat wel op gaet.
cccco.lxxix verse.

Het handschrift van den *Dietschen Lucidarius* bevat van hem alnog twee andere stukken, het eene zonder titel, van 300 regels, zinspelende op het getal *zeven*:

O heylige gheest, vader ende sone
Die een God es in drie persone,
Een ewech wesen, dat tuucht mijn sin,
Voir al die werelt aenbeghin:
Doen dijn woert hier neder quam
Faciamus hominem ad ymaginem et similitudinem meam,
Sprac sijn woert wael minnelijc
Maken wi den minsche ons ghelijc.
. . . . . .
Soe willic dan Augustijnkijn
Exponeren met worden mijn
Op dat, enz.

Het andere, van ruim duizend regels, begint aldus:

Dit es Sinte Jans ewangelium al soet Augustijnken gheexponeert heeft.

Sinte Jan ewangeliste,
Die met Gods gracien wiste
Van der godliker verholentheit,
Die heeft ghescreven ende ghesait
Een Ewangelium rechte ende claer,
Ghelijc dat hier volghet naer,
Met sconen worden wel gheseit;
Ende an mi God [3] der salicheit
Soe willic, met sueter leren,
Dit ewangelium exponeren,

1 Var. *Doch wie op erden sait sijn saet.* — 2 Var. *Hem es doch lief.* — 3 *An mi God,* jonde my God.

Om tghelove te starcken met
Van onser kerstenliker wet,
Daer goede kersten leven in.
In Gods namen ic beghin :
In mijnre hulpen blive Jhesum!
In principio erat verbum:
In den aenbeghin was een woert,
Ende dwoort was bi God, seiti voert,
Et verbum erat apud Deum;
Hi sprect et Deus erat verbum.

En zoo gloseert hy voort, het geheel evangelie door, gelyk men 't aen 't einde der mis leest.

XI.

LODEWIKE.

Van dezen dichter komt in den meergemelden bundel des heeren Van Hulthem eene fabel voor:

Van den eenhoren een edel poent.

Ic hebbe ghelesen, hier te voren,
Hoe dat een eenhoren
Enen man brachte gheiaghet,
Die soe sere was versaghet
Van den vreseliken diere,
Dat hi quam gheronnen sciere [1]
Boven enen diepen pit [2].

Het slot van het stuk luidt aldus:

God late ons, in onsen daghen,
Alsoe scuwen desen eenhoren
Ende thonich [3], daer ic te voren
In mijn ghedichte af hebbe ghesproken,
Dat in dinde niet ghewroken
En moet werden van onze ziele;
Maer dat wi met sente Michiele

1 *Gheronnen sciere*, schielyk geloopen. — 2 *Pit*, put. — 3 *Thonich*, de honig.

Varen moeten in dat suete hemelrike:
Dit es die bede van *Lodewike*.
Amen. lxxxiiij verse.

Indien sint Michiel hier niet om het rym stond, dan zou men mogen denken dat het de naempatroon van den dichter was, die waerschynlyk een andere is dan *Lodewyk* VAN VELTHEM, ofschoon wellicht een tydgenoot van dezen.

XII.

JOSTE VAN NEDERLANT.

Twyfelachtig is het of dit de naem van eenen dichter, dan of het de naem van een berymden roman der dertiende of veertiende eeuw zy. In eene verzameling van zedespreuken, getrokken uit meerdere schryvers, en gevonden wordende in het zoo dikwyls aengehaelde handschrift, leest men:

Joste van Nederlant seit:

Die wel meint es ere weert
Al en droeghe hi scilt no sweert,
Weder [1] pike, staf no knijf [2].
Dit sprak een hoech ghoboren wijf:
Vroet sijn in gherechtechede
Maect Gods hulpe ende ere mede.

In de zelfde spreuken wordt ook gewaegd van

XIII.

TRECHT,

En wel op de volgende wyze:

Trecht seit:

Sonder rijcheit teringhen groet
Eischt ermoede vore de doot.

1 *Weder*, of; het hoogduitsch *entweder*. — 2 *Knijf*, mes.

Die meer verteert dan hi vermach
Doot hem selven sonder slach.
Hebdi langhe ghevast soe et:
Hijs dul die hem te vasten set
Soe langhe, dat hi sine cracht
Neder werpt in die gracht.

Ik kan niet wel onderstellen dat deze spreuken uit eenig boek van rechte zouden getrokken zyn, maer denk veeleer dat de dichter dien naem droeg naer de stad *Trecht*, dat is *Maes-trecht*, of Maestricht. JAN VAN HEELU noemt Maestricht altyd *Tricht:* zie by voorbeeld zyne *Rymkronyk*, V° 1869, 1878, 1914, 1915. GIELIS VAN TRECHT wordt als een rondvarend dichter of Spreker opgenoemd in een gedicht, waeruit wy ook hebben leeren kennen

XIV.

JAN VAN LIER en JAN METTER HUVEN,

Op de volgende wyze vermeld in gezegden bundel, te midden van het stuk *Deen ghesellle* [menestrel] *calengiert den anderen die wandelinge*, hetwelk wy by een andere gelegenheid in zyn geheel zullen mededeelen:

Wattan [1] ghesellle, ghi hebt ghesien
Vele wandeleers in haer daghen
Sonder vonnesse, ende werden onttraghen [2],
Die ic wel kinne iij of vier,
Gielise van Trecht ende *Jan van Lier*,
Ende *metter huven* meester *Jan*,
Ende noch meer dan ic can
Ghenoemen, die al hier te voren
Haer lijf in wandelinge verloren ;
Hier omme, ghesellle, soudicse laten ,
Ende u selven daer toe saten [3]

1 *Wattan*. Zie over dit woord mynen *Reinaert* op V° 245, 1296. — 2 *Onttraghen*, voor *ontdraghen*, van kant geholpen. — 3 *Saten*, setten.

Te woonen met uwen vrienden.
Wattan gheselle, of sijs verdienden,
Soe waest recht dat men se verdede:
Het es een cleine jammerhede
Dat de ghene te niente gaet
Die na eens anders mans doot staet,
Ofte na sijn goed, dat God verleent.

Het gebeurde wel, zoo men ziet, dat die rondzwervende menestrelen soms ook de kunst van ontfulselen, anders gezeid stelen, op hunne tochten uitoefenden.

XV.

GILLIS DE WEVEL.

Hy dichtte ten jare 1366 binnen Brugge *De legende van den heiligen Amandus*, in ongeveer 12000 rymregels, volgens een handschrift op papier, bevattende 236 bladen in-4°, berustende ter bibliotheek van Gent, en beginnende aldus:

Van Amands vader ende moeder, ende hoe hi gheboren was, ende hoene [1] sente Machuut kerstin dede.

Na dat ons Here was gheboren
Ende men screef, mi wilt hooren,
Tkarnacyoen siere ghedinkenesse
Vijf hondert .L. ende daer toe sesse,
So was keyser Julius, sekerlike,
Van alle gader den roomschen rijke.
Doe was tfolc zere doove,
In groten twifele van den gheloove,
Up eerderijke in vele landen,
Ende onse Here, diet becande [2],
Sende een deel boden huut [3],
Dat si den volcke overluut

1 *Hoene*, hoe hem. — 2 *Diet becande*, die 't sag, die er kennis van nam. — 3 *Huut*, voor *uut*.

Predicken souden der ewangelien woort,
Daer vele lieden naer hebben ghehoort
In Vrankerijke, gheloovet dies,
So datter Gods wet sere in wies.
Van danen sijnre eenighe comen
In Gasscoenge, hebbic vernomen,
Ende hebben daer wel gheleert
Die lieden, ende ter Gods wet bekeert.
Een, van die dese salicheit gaf hunt [1],
Dat was mijn here sente Machuut
Ende sijn gheselle sente Brandaen:
Si hebben beede so vele ghedaen
Met predicken ende ooc met pinen [2]
Datter Gods wet begonste scinen;
Ende bi miraclen, die onse Here
Daer dede ghescien door haer here [3]
So worder vele ghedoopd saen [4]
Ende hebben kerstin gheloove ontfaen.
Nu was daer een casteleyn
Die over vele lands was sofereyn,
Dese hiet Baland, ende was
Edel ende machtich, ghelooft das;
Maer een deel was hi van daghen [5]:
Een vrouwe haddi, die van maghen
Wel gheboren was van grooten gheslachte.
Hem beeden [6] was dicken onsachte [7]
[Dat] [8] si waren sonder kind.
Teenen tijde hebben sy ghesind
Om sente Machuut ende sente Brandaen,
Ende daden hem al daer verstaen
Dat si kersten wilden wesen:
Daer worden si ghedoopt met desen,
Ende bleven voort goeden kerstin liede.

Ik heb den naem des dichters moeten raden uit den inhoud der volgende hoofdstukken, waermede de legende van den H. Amandus sluit:

1 *Huut* voor *uut*. — 2 *Pinen*, moeite doen. — 3 *Here*, ere, eer. — 4 *Saen*, spoedig. — 5 Maer was reeds een weinig bejaerd. — 6 *Hem beede*, hun beide — 7 *Onsachte*, leed. — 8 *Dat*. In het HS staet *ende*.

Dit es den name van hem die desen bouc eerst dichte.

Een mijn vrient heeft mi ghebeden
Dat ic door hem [1] teenigher stede
Minen name dade bekent:
Dies so dedic mijn talent
Om dat ic hem payen [2] soude,
Ende dat ic ooc niet en woude
Al te seere sijn benaemt mede,
Om dat men in eenighe hoveerdichede
Mochte mercken dat ict dade;
Ende wert alsoo in mi te rade
Dat ic mi soude in sulcken avise
Nomen, dat hy in vroeder wijse
Moeste verdocht sijn ende voort gaen,
Die minen name soude verstaen.
Dus beghinne ic nu, wilt mi hooren.
Twee silleben in minen name siet,
Ende elke sillebe, verstaet thediet,
Es ghespelt met letteren drie:
Daer af es deerste nu, hoort na mie,
Sonder getal, wesende vercoren
Die sevende die staet int a. b. c. voren.
Dandere twee letteren hebben ghetal in
Van I ende L, no meer noch min.
Dander [3] sillebe van minen name
Heeft ooc drie letteren, sonder blame,
Dies ghetal hout van den tween
Contrarie den anderen L ende I;
Ende ooc so esser een lettre bachten [4]
Die hem van ghetale moet wachten;
Maer van den a. b. c., ten achtersten hende [5],
Es so [6] de neghenste wel bekende.
Dus die mire namen wille sijn cont
Besouke, in siere herten gront,

1 *Door hem*, om zynentwege. — 2 *Payen*, vergenoegen, een woord dat in Braband nog zeer gebruikelyk is. — 3 *Dander*, de tweede. — 4 *Bachten*, van achter. 5 *Hende*, einde. — 6 *So*, zy.

Waer hi dit ghetal in namen vinde,
Ende dan mi te noemene bewinde [1].
Nu hebdi minen voorname ghehoort;
Dies wisic hu minen toename voort,
Daer men twee woorde in mach verstaen:
Teerste woort heeft maer eene sillebe ontfaen,
Met twee letteren wel ghespelt,
Dies deerste lettere D telt,
Ende dandere en heeft gheen ghetal in;
Maer dandere vocael es[si], no meer no min;
Tander woort twee silleben uut gheeft,
Ende elke sillebe drie letteren in heeft;
Die houden die eerste twee letteren ghetal,
Die elke V maken over al;
Die derde lettre van der sillebe mede
Es dander vocael in elke stede.
Die achterste sillebe van den woorde,
Daer minen name in endt, bi accoorde,
Heeft in drie lettren, deerste telt V;
Dander es sonder ghetal, als ic scrive,
Ende es dander vocael, dies goemt [2].
Voort dachterste lettre men L noomt.
Nu hebdi minen name ghehoort,
Door mins vriends bede: dies siet voort
Die somme van den ghetalle mede,
So vindi DC ende LXVII te deser stede [3].

Dit es thende van den bouke.

Nu eyst tijt dat ic een hende
Make van deser legende,
Die ic in vlaemsche hebbe ontbonden,
Van sente Amande, die taller stonde
Sijn leven voughde in grooter duecht,
Daer die menighe [4] bi wert verhuecht,
De welke hi bekeeren dede
Ten salighen gheloove van kerstinhede,

1 *Bewinde*, zich onderwinde. — 2 *Dies goemt*, geeft daerop acht. — 3 En alzoo gILLIs De WeVeL. — 4 *Die menighe*, menigeen.

Alsoet hier voren staet ghescreven.
Desen bouc hebbic ghegheven,
Ende op den xxvij^{sten} dach
Die men in laumaent tellen mach,
Als int karnacioen stont openbare
Ghescreven xiij ondert jare,
Ende lxvj daer toe mede.
Te Brugghe, in die goede stede
Was dese legende eerst ghemaect.
Nu bidden wy hem, die al naect
Hinc inder crucen hout,
Om af te dwane [1] onse scout [2],
Dat hise moeste ghebenedien,
Ende van allen sonden vrien,
Die dit in goede sullen verstaen;
Want ic hebt na mijn beste ghedaen.
Alle diet lesen sullen ende hooren
Moeten vervullen die hooghe cooren
Daer Lucifer af gheworpen was:
Hi die moet hem jonnen das
Die staerf te Jherusalem,
Ende alle sielem requiem.
Amen.

XVI.

ADRIAEN WILS.

In de bibliotheek van wylen den heer Van Hulthem (catalogus MS. N° 200) vindt men het handschrift der gedichten van Adriaen Wils, meest al vervaerdigd in de jaren 1599 en 1600. Hy was facteur van de Rederykkamer de Goudbloem te Antwerpen, en voerde tot kenspreuk, eerst: *Alst Godt belieft,* en daer na: *Godt kent alle herten.* Volgens aenteekeningen, door hem achter zyne gedichten geplaetst, schynt hy omtrent het jaer

1 *Af te dwane,* af te wasschen. — 2 *Scout,* schuld.

1570 geboren te zyn. Hy trouwde den 23 november 1603 « in onse lieve Vrouwe kerk te Antwerpen int cleyn koorken » met Maria Eygements, geboren den 6 april 1574, dochter van Bartholomeus en van Digna Eems, welke Maria Eygements op den 31 december 1619 overleed. Reeds op den 19 maert 1620 ging hy zyn tweeden huwelyk aen met Barbara Vidts. De geboorte van zynen eersten zoon vermeldt hy aldus: « Anno dusent ses hondert en vier, den 26 november, vrijdachs savons ten half acht, is geboren mijnen eersten soone Johannes Wils. Sijnen peter is mijnen vader Jan Wils, sijn petken [1] is mijn huysvrouws suster Agneta Eygements; sijn grootvaders gift was eenen silveren beker van 16 guldens. Sijn petkens gift waren 2 silveren lepels, weert 8 guldens. Hy is kersten gedaen in Ons Lieve Vrouwe Kerck. »

Het HS. bevat de volgende tooneelspelen: « I. Een presentspel van twee personnagien, *Den sorchvuldigen mensche*, een man slechtelijck gecleet, *Troost der Schrifture*, een man degelijck gecleet; II. Een presentspel van dry persoonen, *Sottelijk voorstel*, eenen sot, *Waerachtige liefde*, een vrouwe, *Goetwilligen dienst*, een man statelijck gecleet; III. Een presentspel van dry persoonen, *Metken Bouwens*, *Slimmen Diel* en *Lange Lauw*; IV. Een spel van twee personnagien, eenen schoenlapper met sijn wijf; V. Een battementspel van twee personnagien, eenen boer genaempt *Duypen*, en een vrou genaempt *Gebuerinne*; VI. Een battementspel van dry personnagien, *Wel gemaniert*, een vrouwe, *Beleeft van seden*, eenen man statelijck gecleet, *Bot verstant*, eenen boer uyt Plomperdyen; VII. Een battement van twee personnagien, te weten, eenen boer genaempt *Bot verstant*, op

1 *Petken*, voor *meter*, naer de Brabandsche zegswyze. In Vlaenderen zegt men *meetjen*.

sijn boers gecleet met een ruyspijpe, dander personnagie gecleet ghelijck een eelman, genaempt *Cloecken geest;* VIII. Een battementspel van twee personnagien, te weten *Vastelavont*, eenen man boerdelijck gecleet, *De Vasten*, een baghijn met een corfken en een cruysefickx daer inne. » Wyders behelst de bundel (formaet in-folio), een gedicht op den A. B. C. van dertien regels op elke letter, vyftig refereinen, meest van godsdienstigen aert, eene beryming van het Onze Vader en van den Weest Gegroet, eenige amoureuse liedekens, balladen en andere kleine stukken.

De dichterlyke verdiensten van Adriaen Wils zyn zeer gering. Zyn trant is volkomen in den smaek der oude rederykers, en sommige zyner refereinen gekantteekend met schriftuerteksten. Tot een proeve geven wy hier het volgende

REFEREIN.

Een bruerken van sinte Franciscus convent
Soude eens gaen preken, gelijck hij was gewendt,
Op een dorp, daerin hy seer wel was bedreven.
Onder wegen quamen hem twee boeven omtrent,
Die liever wat nemen souwen dan iet geven.
Haer vreet gesichte deed den monnick beven;
Want hy sach wel twas van alsulcken fatsoen
Die dagelijckx op den huysman leven.
« Tsa, ghy cappaert (spraken sy)! ghy moet ons doen,
Sonder vertreck, van Godt een goet sermoen. »
Den monnick, schalckich sijnde van treken,
Nochtans beäncxt, dacht: hoe geleert, hoe coen,
Tis hedendach cunst naer allemans mondt te preken.

Den monnick soude gaen doen sijn officie:
« Mijn vriendekens (sprack hy), ick ken u conditie!
(Hy hun dien trek te dege ontbandt)
Want, soo my dunckt, naer u exercitie,
Soo wandeldi als Christus (vat wel het verstant):
Christus deurwandelde bossen, en landt en sandt,

Daer men den eenen dach wat vandt, voorwaer,
Den anderen dach men daer niet en vandt.
En soo wandeldi oock, nu hier nu daer.
Christus dede nooyt eenighen arbeyt swaer;
Nochtans en sachmen hem niet gebreken. »
Dit behaechde dees boeven. Dus blijket claer:
Tis hedendach cunst naer allemans mondt te preken.

« Saeyen of maeyen en is oock niet u nature;
Den cost en valt u om te winnen niet suere;
Want veel te wercken is niet u hantieren.
Al en hebdy cooren oft terwe int schuere
Ghy en werckt des niet te meer, naer Christus manieren:
Maer desen is, door ongenadich bestieren,
Gevangen, gespannen, en voor den rechter gebracht.
En u-lie en sal men oock niet seer vieren.
Daer naer is hy, van de menschen veracht,
Gestorven de doot, schandelijck, onversacht.
Soo macht met u-lie oock gaen, eer dry weken. »
Dus gaf hy heur lavuyt [1]. Hy heeft gedacht:
Tis hedendach cunst naer allemans mondt te preken.

PRINCE.

« Tleste capittel wordt ulieden verhaelt:
Naer dat Christus de doot heeft moeten smaken,
Soo is hy stout en onvervaert ter hellen gedaelt:
Daer suldy oock comen, ick segt ongefaelt;
Ja, daer vrees ick suldy oock wel geraeken:
Men sal er u terstondt gaen een plaetse maken.
Daer naer is Christus ten hemel geresen
Daer ghylieden oock seer sult naer haeken:
Condy daer comen soo waerdy gepresen;
Maer dat en heb ick van u niet gelesen.
Ick denke, ghy sult u daer niet versteken. »
Dit lavuyt docht desen boeven goet te wesen.
Tis hedendach cunst naer allemans mondt te preken.

Men leest een referein en een liedeken van dezen

1 *Lavuyt*, spel, by Kiliaen *nugae*, *ludificatio*.

dichter in de *Schadtkiste der philosophen ende poeten*, Mechelen, 1621, bladz. 96-98.

XVII.

BALTHASAR WILS.

Waerschynlyk een kleinzoon van den voorgaenden. Hy had tot kenspreuk *Veel wils maer kleyn vermogen*; en inderdaed zyn dichtvermogen liep niet hoog. Men heeft van hem: *De manmoedige Olimpia oft verlost Roomen. Vertoont op 't schouwborch ghenaemt de camer des heyligen Gheest binnen Antwerpen, op den* 1 *februari* 1680; — *Geluck en ongeluck, ofte de bedrooge dienstknaepen*, 1682; en *Den verliefden Periander*; beide laetste stukken ook meer dan eens vertoond op de kamer *den Olyftak*, te Antwerpen.

XVIII.

CORNELIS WILS.

Broeder van Balthasar, en schryver van *Den grooten en onverwinnelijcken Don Quichot de la Mancha, oft den ingebelden ridder met sijn schildknaep Sanco Pancho, verthoont op het schouborgh van den Olijftack den* 6 *april* 1682, Amsterdam 1682, in-8°, en van *Bon Jan en Sanderijn, kluchtspel, ofte het tweede deel van den verliefden Periander, door de liefhebbers van den Olijftack verthoont op 't Antwerpsche schouwborgh*. Laetstgenoemde stuk, waerin men met de walen den spot dryft, is zeer dikwyls herdrukt, en wordt nog wel eens by de boeren ten tooneele gevoerd. WITSEN GEYSBEEK houdt beide spelen voor « meesterstukken van armzaligheid [1]; »

1 *Biographisch anthologisch en critisch woordenboek der nederduitsche dichters*, VI, bl. 516.

doch zy zyn waerlyk niet zoo slecht bewerkt, althans niet slechter dan de meeste Amsterdamsche kluchten van dien tyd. Men oordeele uit deze eerste regels van den *Don Quichot :*

DON QUICHOT :

Siet, Sance Panche, hoe auroor haer helder stralen
Met desen morgenstont alreê op d'aert laet dalen,
Hoe sy ons gunstigh is op onse reys!

SANCHE :

Ja, heer,
Gy peyst wêer op auroor; maer ick peys noch al meer
Op dien ontbijt, dien wy daer fluskens binnen smeerden,
En hoe wy aten en toch niet een duyt verteerden.
Godt sy gelooft, mijn heer, 't is een gewensten dagh,
Wanneer men by den boer soo heerlijck smeeren magh!

DON QUICHOT :

Ja seker, schiltknaep, 't is een dach voor ons vol welden,
Vermits wy desemael van ridderlijcke helden
Soo heerlijck sijn onthaelt, op hun bewalt casteel
Van bruggen twee mael dry, van koper in 't geheel
(Die m'optrekt als den vyandt comt), de poorten yser,
Of van metael gemaeckt.

SANCHE :

Wel heer, sijdy niet wijser!
Het was een boeren huys, hoe waerdy soo verdwaelt?
En dat het ridders sijn daer hebdy in gefaelt:
Het waren boeren, doch geen ridders of geen graven,
Die ons, in stêe van wijn, maer botermelck en gaven.

DON QUICHOT :

Dat was den nieuwen most: u oogen sagen scheel.
Saeght gy niet hoe 't geboomt omringelde 't casteel?

SANCHE :

Neen; maer ick sach, het was geheel met strooy beloovert.

DON QUICHOT:

Dien grooten toovenaer heeft u 't gesicht betoovert.
Het heerlijck paleys, daer wylie dese mael
Soo saten aen den disch, hadt een vergulde sael,
Waer ons de graven en de ridders gingen spijsen
Met alderleye wilt, met sneppen en patrijsen.

SANCHE:

Daer waren mosselen, en anders niet een vees.

DON QUICHOT:

En dan dien amelen bout?

SANCHE:

Dat was een platten kees.

DON QUICHOT:

Gy sijt een dwase nar, berooft van al u sinnen.
Saeght gy niet die prinses? een die ick moet beminnen,
Spijt alle jouffers van de werelt, 't sy wie 't sy.
Ick min geen ander dan Dulsina, die mijn sy
Bekleedde by het mael. En waren dit dan boeren?
Wie droes sou dees prinses by dit geboert vervoeren?

SANCHE:

Ey seker, die gy meynt, heer, een prinses te sijn,
Dat is een boeren meyt, en haren naem is Lijn.

XIX.

WILLEM DE GORTTER.

Een dichter van dezen naem leefde te Mechelen in de eerste helft der zestiende eeuw. De bundel zyner werken, bestaende uit refereinen, sonnetten, balladen, jaerschriften, retrograden en liedekens, makende te samen 115 bladen in-folio, bevindt zich ter bibliotheek van den heer VAN HULTHEM (Catal. MSS. n° 199), en is versierd met 55 in kleur geschilderde afbeeldingen, meestal vertoonende het costuem van krygslieden, zoo als hetzelve

Bl. 371.



voorkwam tydens de Nederlandsche beroerten. Tot een proef geven wy hiernevens de afteekening van eenen Antwerpschen ruiter.

De meeste stukken van dien bundel zyn geschreven tusschen de jaren 1603-1618, blykens de dagteekening, onder verscheidene geplaetst. In sommige andere treft men het bewys aen dat De Gortter een lid, wellicht factor, der rhetorykkamer van Mechelen, de *Pioen*, was; doch het is waerschynlyk dat hy, uit hoofde van zyne protestantsche geloofsgezindheid, die stad reeds verlaten had ten jare 1620, wanneer aldaer een landjuweel by gemelde kamer gevierd werd; immers wy vinden zyn' naem noch zyne spreuk, *naer tsuer komt tsoet*, niet vermeld in *De Schadtkist der philosophen*, gedrukt te Mechelen by Hendrik Jaye, 1621, in-folio.

Zyn geboortejaer (1585) doet hy zelf aldus kennen:

HaLf Meert, aLs borgesteYn seer feLLIJCk Was besChoten,
Werd ICk gheboren, en antWerpen besLoten.

Op het afsterven van verschillende leden zyner familie maekte hy jaerschriften, als by voorbeeld op dat van zyne grootmoeder Elisabeth de Gortter, van Pauwel de Gortter (1604), van Cornelis de Gortter (1608), van Ferdinand en Floris de Gortter (1618), en van Willem de Gortter den ouden, gestorven, oud 81 jaer, den 14 september 1618. By het overlyden van eenen anderen Willem De Gortter teekent hy aen:

Int jaer van vieren, oock vol droever maren,
In junius, wesende den achthiensten dach,
Is Willem de Gortter, comende ghevaren,
Van den vyandt doorschoten, met groot beclach,
Tyrannelijck, al soomen wel segghen mach,
Midts hy hem ghevanghen was presenterende.
Den Neêrlantschen crijch veel volcx is consumerende.

Wie was die vyand? Ik denk wel dat het Spanjaerden of spaenschgezinden moeten zyn geweest; want de dichter vertoont zich, door al zyne voortbrengsels, als eenen grooten orangist van dien tyd. Vele van zyne sonnetten en balladen zyn opgesteld tot lof van prins Willem, van Maurits en van Marnix de Sint-Aldegonde, en men vindt ook in zyn handschrift het *Wilhelmuslied* van laetstgemelden, by hetwelk De Gortter schreef: « 1568 ghecomponeert ende ghemaeckt door jonckheer Philips van Marnix, heere van Sinte-Aldegonde, excellent poeet. » Daer men, nog onlangs, in Holland over den vervaerdiger van dit lied getwist heeft, zoo acht ik eene zoodanige verklaring van De Gortter, nog een tydgenoot diens beroemden burgemeesters van Antwerpen, van geen klein gewicht in deze zaek.

Eenige versen zyn gericht tot zyne vrienden « den eersamen Gilliam van Orssaghen » — « mijnheer Van der Noot, eertijts schepen van Antwerpen » en tot « de eersame, voorsienighe ende constrijcke Jan Thieulier en Hendrik Fiderbe, » laetstgemelde facteur van de *Pioen*. Meer dan een vers staet er ook in tot lof van Emmanuel van Meteren en van den dichter J. B. Houwaert, B. V.:

GRAFSCHRIFT OP HOUWAERTS DOOT.

Heer Jan baptIste hoUWaert ghIngh Van de WercLdt sCheYen,
SIch totter doodt bereYen den eLfsten dach in Meert.
GhesUsters drY Werf drY, WILt U poeet besChreYen;
Doet sIJnen Lof VerbreYen, dIe prIJs en eer Is Weert.

Op blad 61 verso leest men een fraei lied tot lof van Maurits, geschreven en onderteekend door den frieschen dichter J. Starter, en met byvoeging van diens spreuk: *Const baerdt nijdt*. Uit deze en meer andere trekken kan men afleiden dat De Gortter verstandhouding hield met de geletterden van Noordnederland. Aen de kamer de *Pas-*

siebloem, te s'Hertogenbosch, zond hy in 1616 twee refreinen op de vraeg: *In wat saeck is de meeste victorie gheleghen?* blad 81—83, en behaelde aldaer den prys, half mei 1618 op de vraeg: *Wat de meeste plaghe is die Godt almachtigh hier den mensch mach senden?* Zyn antwoord was: *Als Godt den mensche hier ontreckt sijn gratie.*

Op blad 13—15 beschryft hy zyne reize door het land, in 1616 gedaen:

Tis eens gheschiet, dat ick ginck wandelen
Van Mechelen ter Vueren, in 't soetste van meye;
Want jonghe lieden sulcx geerne handelen,
Daer ick besocht hebbe die heel contreye,
De bosschen van Sonien, Saventerloo beye,
Met meer ander overschoone landouwen:
Van daer quam ick over 't groot velt Varenheye
Van waer ick bescheelijck cost aenschouwen
Bruessel, Vilvoorden en Mechelen, in trouwen,
Aerschot, Liere, Herenthals en Loven idoon,
Oock de vermaerde stadt van Antwerpen schoon.

Geen landen in Europen dees landen en wijcken
In vruchtbaerheyt van terwe, oock fraey en plaisant,
Alsoo de fame hieraf can blijcken,
Daer by de schoone bosschagie triumphant,
Daer men de vogelkens hoort singhen t'allen kant:
'T dunckt my voorwaer te wesen d'eertsche paradijs.
Van hier ben ick ghecomen, naerderhant,
Binnen cleyn Venegien, Houwaerts logijs,
Die door sijn schriften wel verdient lof en prijs.
Dit huys, t'sijnder ghedachten, heb ick doorkeken
En met 't volck ghecout, die hem hebben hooren spreken.
Enz.

Men ziet hieruit hoezeer het aendenken van Houwaert in dien tyd nog vereerd werd. Dat De Gortter de leer der gereformeerden toegedaen was blykt inzonder-

heid uit zyn referein, blad 65 recto, alwaer hy het lezen der heilige schrift, niet op de wyze der roomsch-catholyken, maer onvoorwaerdelyk, aldus aenbeveelt:

Om dat dwoort Godt is, en Godt dwoort,
Waer deure ghemaeckt sijn alle saken,
Om dat men oost, west, zuyt ende noort,
Tselve heeft voorghedraghen in alle spraken,
Om dat men uyt alle talen mach maken
Een claer bediedenisse auctentijckelijck,
Om dat d'woort Gods reyn sonder staken
In ons behoort te woonen rijckelijck,
Om datse salich sijn, diet onbeswijckelijck
Hooren en bewaren en oock aen cleven,
Om dat den mensche by den broode blijckelijck
Niet alleen en leeft, waer by Gods woort verheven,
Om dat orboorlijck is tot een gherechtich leven
Gods lesse te lesen, 't soete en 't sure,
Om dat alle 't ghene datter is gheschreven
T'onser leeringhe gheschreven is met labuere,
Ist noot te wetene de heylighe Schriftuere.

Om dat men alle kinderen en kints kinderen
Van Godts wille een weth moet doen ghewach,
Om dat men, om meerderen noch om minderen,
Nimmermeer daer afdoen noch toedoen en mach,
Om dat men t'allen plaetsen, sonder verdrach,
Gods weth vermanen moet en oock leeren,
Om dat de man salich is, die nacht en dach
Opentlijck spreect van die weth des Heeren,
Om dat men 't ghebodt Godts heeft sien verkeeren
Deur menschelijcke insettinghe quaet,
Om dat een ieghelijck, om des deuchts vermeeren,
Godt altoos hebben moet in zijnen raet,
Om dat hy, die op sijn eyghen wijsheyt staet
Zijn ziele brenght in grooten doluere,
Om dat Godt om sijns naems wille, zonder verlaet,
Die sonde vergeeft van ueren tot ueren,
Ist noot te wetene de heylighe Schriftuere.

Om dat men niet kennen en mach God den Vadere
Dan door Christum Jesum zijn eenighen sone ootmoet,
Om dat oock alle menschen te gadere
Christum niet en kennen dan door woorden soet,
Om dat Christus is ons eenich meester vroet,
Die wy moeten hooren in sijns woorts bediet,
Om dat onwetendheyd van Gods woorden goet
Onwethentheyt van Christus is, en Christus kennen niet,
Om dat door onwethentheyd sonde gheschiedt,
Die voor Godt niet wordt gheexcuseert,
Om dat Christus liever in persoone hiet
De Schriftuere t'ondersoecken, ongheblameert,
Om dat men moet in alder deught gheëxalteert
Sijn, en noyt simpel in quaden errueren,
Om dat Christus sijn vercoren heeft ghedistribueert,
En ghegheven heeft alle zijn woorden puere,
Ist noot te wetene de heylighe Schriftuere.

PRINCE.

Om dat men schouwen soude alle afgoderye
En molochye voor Godt te dienen alle jaer,
Om dat men Antichrist, Godts teghenpartye,
Voor Christus niet en soude verheffen eenpaer,
Om dat wy zijn ghehouden te volghen naer
Den roep Christi, 't swerelts licht orcont;
Om dat men geen propheten moet hooren voorwaer
Die uyt haer selven spreken, en niet uyt Godts mont,
Om dat men alle gheesten, ter werelt ront,
Proeven moet, oft sy van Godt comen secreet,
Om dat men die valsche propheten terstont
In haer leeringhe straffen moet ghereet,
Om dat men schouwen moet tsvijants netten ghespreet,
Waer door de mensche compt in grooten ghetruere,
Om dat elck hem wachten moet van de wolven wreet,
Die tot ons comen in schaepkens figuere
Ist noot te wetene de heylighe Schriftuere.

Doch het is mogelyk dat de dichter dit stuk van elders overgeschreven hebbe. Tael en rymtrant van hetzelve schy-

nen eenigzins ouder. Ook zou men uit de beschryving, welke De Gortter van zyne bibliotheek geeft, moeilyk kunnen opmaken dat hy *zooverre* in de nieuwe leer gevorderd was. In die beschryving, waervan wy by een andere gelegenheid meer in het breede zullen handelen, worden er hoegenaemd geene protestansche leerboeken opgenoemd. Alleenlyk leest men daer:

Noch heb ik Jan Sleidaen, Guicciardijn « dan « siet,
Den bijbel van Plantijn, dat paepkens niet en weten;
Al lees ick 't testament, sulcx en is mijn « schan « niet:
Ick doorsnuffelet vry, al hevet veel ghespeten.

Zyn trant is, gelyk men ziet, nog geheel op den leest der oude rederykers geschoeid. Somtyds nogthans raedt hy het vermyden der bastaerdwoorden aen, maer blyft zelden dien regel getrouw. Het verval van den Antwerpschen koophandel betreurt hy in de volgende

ODE.

O Antwerpen verheven,
Cost ick mijn liere zoet
Tot uwen lof doen gheven
(Al door mijn hant bedreven)
Een lieflijck gheluyt soet!

Mijn liefde sou ick toonen
Nu en tot elcker keer,
Om u met sangh te croonen,
Als iemandt die mach woonen
In u oft emmermeer.

O soete maeght vercoren,
U neringhe is vergaen:
Dat doet Mars wreeden toren.
Dat ghy aldus verloren
Gaet, cost my menich traen.

Eylaes, ghy meught wel claghen,
Als ghy u wel bepeyst
Van die u eertijts saghen,
Vol rijckdom t'allen daghen,
Twelck van u is ghedeyst.

Die u behooren t'helpen
Doen u de meeste smert;
Die u droefheit sou stelpen
En sijn niet weert twee schelpen;
Ghy voelet wel in 't hert.

Wie sou dit connen dincken,
Te voren groot van macht,
Dat sy u comen crincken
En soecken te vermincken
Daer ghy hulpt af verwacht?

Ick hoop ghy sult noch wesen
Van uwen druck verlost,
Dat God den heer ghepresen
Uw commer sal ghenesen,
Dwelck my veel suchtens cost.

De Scheld van ebbe en vloeyen
Weder hier keeren sal,
Met veel schepen die spoeyen,
Vol costelijcke goeyen [1]
Gheladen over al.

'K en kan gheen stadt bevinnen
Zoo constich sterck bemuert,
Onder 's werelts cap binnen,
Die oock staet in mijn sinnen
En soo mijn hert beruert.

'K en sal hier niet versoemen [2]
Haer te stellen hooch vermaert,

1 *Goeyen*, contractie van *goederen*. — 2 *Versoenen*, voor *versuimen*.

Maer boven Tyrus noemen ,
Al die haer willen roemen ,
En weert te sijn verclaert.

Gy gaet het al te boven ,
Soo ick u heb verhaelt ,
De princelijcste hoven !
Soo langh sal ick u loven
Als Phoebus my bestraelt.

Syracusaes bederven
Heeft Marcellus beweent ,
Al wast sijns vijants erven ,
Als hyse sach tot scherven ,
Die schoon stadt , vol ghemeent !

Soo sou ick my bedroeven
Dat dees stadt wert verwust
Van eenighe quaey boeven :
Sulcx moetty niet meer proeven.
Orlof , werelts wellust !

Wilt u , princers , verblijden ;
Ick bidt u , niet en treurt ,
Stelt alle druck besijden ;
Tot spijt van diet benijden
Vertroostingh u ghebeurt !

Ik hael dit gedicht aen , niet om deszelfs dichterlyke waerde (die *zero* is), maer om te toonen hoe de val van Antwerpen destyds de gemoederen aendeed.

XX.

JORIS VAN DEN WAL.

In den bundel der gedichten van Willem De Gortter, bl. 110, vindt men

Een liedeken ghemaeckt by wylent Joris van den Wal, 'excellent poeet.

1.

Ick, Belgis, mach wel clagen
Dat my zoo is misluckt,
Dat Mars met zijn aenslaghen
My alsoo heeft verdruckt;
Ick, die ben een present,
Was boven alle landen « vermaerdt,
Ben nu gheheel in schanden « beswaert;
Zoo heeft my Mars gheschent.

2.

De const van Rethorijcken
En alle consten net
Plagh men, zonder beswijcken,
In my t'hanteren net;
Maer desen buffel [1] fel,
Die zulck ghebruyck en jonste « versmaet,
Waer door de conste « vergaet,
Brenght my in groot ghequel.

3.

Mocht ick den tijdt eens leven
Dat den tyran expres
Te lande waer uytghedreven
Met alle zijn addres,
En dat de maghet Pax,
Die elckeen rust en vrede « doet aen,
Weerom waer in haer stede « ontfaen,
Zoo had ick veel ghemax.

1 *Buffel*, namelyk *Mars.*

4.

Ghy princelijcke heeren,
Bidt Godt nacht ende dagh,
Dat ick, Belgis, vol eeren
Van Mars gheraken mach,
En, sonder veel respijts,
De consten alle zeven « seer vry
Wederom mochten cleven « aen my,
Als zy deden eertijts.

Wy zullen een tweede lied, *op het bestand*, door dezen zoogenaemden excellenten poëet ook nog berymd, niet overschryven. Het staet in den zelfden bundel, bl. 110 verso.

Het hiervermelde handschrift behoorde eertyds aen den notaris Nuewens, te Brussel, op wiens Catalogus hetzelve voorkomt onder N° 392.

J. F. WILLEMS.

B1.381.

Buona pulcella fut eulalia. Bel auret corps bellezour anima

Einan kuning uueiz ih. Heizsit her hluduig.

ELNONENSIA.

Onder dezen titel is onlangs door den heer Hoffmann von Fallersleben, professor by de universiteit van Breslau, en door my, een boekjen in het licht gegeven, waerin verslag wordt gedaen van drie gedichten uit de negende eeuw, gevonden in een handschrift der abtdy van Elno (St-Amands), thans berustende in de bibliotheek van Valencyn. Deze gedichten zyn I. Een latynsch vers ter eere van de H. Eulalia, van zevenentwintig regels, den titel daeronder begrepen; II. Een berymd opstel van 29 versen in de romaenfransche tael, op de marteldood derzelve heilige, en III. Het beroemde oudduitsche zegelied wegens de overwinning ten jare 881 op de noordmannen behaeld door koning Lodewyk den derde, zoon van Lodewyk den Stamelaer, in 118 versen, welk laetste gedicht men verloren achtte, sedert Mabillon daervan een afschrift maekte, hetwelk Schilter in het jaer 1696, met de menigvuldige schryffeilen daerin voorkomende, voor de eerste mael heeft laten drukken.

Daer deze gedichten, naer alle waerschynlykheid, in het Henegouwsche zyn opgesteld, en dus tot de letterkundige geschiedenis van Belgie behooren, zoo acht ik het niet ongepast dezelve alhier met myne vertalingen en eenige aenmerkingen in te lasschen, benevens het facsimile van het schrift.

I.

141.*

Cantica uirginis eulalie.
Concine suauissona cithara.
Est opere quam precium.
Clangere carmine martyrium.
Tuam ego uoce sequar melodiam.
Atque laudem imitabor ambrosiam.
Fidibus cane melos eximium.
Uocibus ministrabo suffragium.
Sic pietate sic humanum ingenium.
Fudisse fletum conpellamus ingenitum.
Hanc puellam nam iuuente sub tempore.
Nondum thoris maritalibus habilem.
Hostis equi flammis ignis inplicuit.
Mox columbe euolatu obstipuit.
Spiritus hic erat eulaliae.
Lacteolus celer innocuus.
Nullis actis regi regum displicuit.
Ac idcirco stellis caeli se miscuit.
Famulos flagitemus ut protegat.
Qui sibi laeti pangunt armoniam.
Deuoto corde modos demus innocuos.
Ut nobis pia deum nostrum conciliet.
Eius nobis ac adquirat auxilium.
Cuius sol et luna tremunt imperium.
Nos quoque mundet a criminibus.
Inserat et bona sideribus.
Stemate luminis aureoli deo famulantibus.

II.

141.b

Buona pulcella fut eulalia.
Bel auret corpſ bellezour anima.
Uoldrent laueintre li deo inimi.
Uoldrent lafaire diaule ſeruir.
Elle non eſkoltet leſ malſ conſellierſ.
Quelle deo raneiet chi maent ſuſ enciel.
Ne por or ned argent ne paramenz.
Por manatce regiel ne preiement.
Ni ule coſe non lapouret omqipleier.
La polle ſempre non amaſt lo deo meneſtier.
E poro fut preſentede maximiien.
Chi rex eret acelſ diſ ſoure pagienſ.
Illi en ortet dont lei nonqi chielt.
Qued elle fuiet lo nom chriſtiien.
Ellent adunet lo ſuon element.
Melz ſoſtendreiet leſ empedementz.
Quelle perdeſſe ſa uirginitet.
Poroſ furet morte a grand honeſtet.
Enz enlfou lo getterent com arde toſt.
Elle colpeſ non auret poro noſ coiſt.
Aezo noſ uoldret concreidre li rex pagienſ.
Ad une ſpede li roueret tolir lo chieef.
La domnizelle celle koſe non contrediſt.
Uolt lo ſeule lazſier ſi ruouet kriſt.
In figure de colomb uolat aciel.
Tuit oram que pornoſ degnet preier.
Qued auuiſſet denoſ chriſtuſ mercit.
Poſt la mort et alui noſ laiſt uenir.
   Par ſouue clementia.

III.

RITHMUS TEUTONICUS DE PIAE MEMORIAE HLUDUICO REGE

FILIO HLUDUICI AEQ; REGIS.

1 Einan kuning uueiz ih. Heizſit her hluduig.
2 Ther gerno gode thionot. Ih uueiz her imoſ lonot.
3 Kind uuarth her faterloſ. Theſ uuarth imo ſar buoz.
4 Holoda inan truhtin. Magaczogo uuarth her ſin.
5 Gab her imo dugidi. Froniſc githigini.
6 Stual hier in urankon. So bruche her eſ lango.
7 Thaz gideilder thanne. Sar mit karlemanne.
8 142.a Bruoder ſinemo. Thia czala uuunniono.
9 So thaz uuarth al gendiot. Koron uuolda ſin god.
10 Ob her arbeidi. So iung tholon mahti.
11 Lietz her heidine man. Obar ſeo lidan.
12 Thiot uramcono. Manon ſundiono.
13 Sume ſar uerlorane. Uuurdun ſumerkorane.
14 Haranſkara tholota. Ther er miſſelebeta.
15 Ther ther thanne thiob uuaſ. Inder thanana ginaſ.
16 Nam ſina uaſton. Sidh uuarth her guot man.
17 Sum uuaſ luginari. Sum ſkachari.
18 Sum fol loſeſ. Inder gibuozta ſih theſ.
19 Kuning uuaſ eruirrit. Thaz richi al girrit.
20 Uuaſ erbolgan kriſt. Leidhor theſ ingald iz.
21 Thoh erbarmedeſ got. Uuuiſſer alla thia not.
22 Hiez her hluduigan. Tharot ſar ritan.
23 Hluduig kuning min. Hilph minan liutin.
24 Heigun ſa northman. Harto biduuungan.
25 Thanne ſprah hluduig. Herro ſo duon ih.
26 Dot ni rette mir iz. Al thaz thu gibiudiſt.

27 Tho nam her godes urlub. Huob her gundfanon uf.
28 Reit her thara in urankon. Ingagan northmannon.
29 Gode thancodun. The sin beidodun.
30 Quadhun al fromin. So lango beidon uuir thin.
31 Thanne sprah luto. Hluduig ther guoto.
32 142.b Trostet hiu gisellion. Mine notstallon.
33 Hera santa mih god. Ioh mir selbo gibod.
34 Ob hiu rat thuhti. Thaz ih hier geuuhti.
35 Mih selbon ni sparoti. Uncih hiu gineriti.
36 Nu uuillih thaz mir uolgon. Alle godes holdon.
37 Giskerit ist thiu hier uuist. So lango so uuili krist.
38 Uuili her unsa hina uarth. Thero habet her giuualt.
39 So uuer so hier in ellian. Giduot godes uuillion.
40 Quimit he gisund uz. Ih gilonon imoz.
41 Bilibit her thar inne. Sinemo kunnie.
42 Tho nam her skild indi sper. Ellianlicho reit her.
43 Uuolder uuar errahchon. Sina uuidarsahchon.
44 Tho ni uuas iz buro lang. Fand her thia northman.
45 Gode lob sageda. Her sihit thes her gereda.
46 Ther kuning reit kuono. Sang lioth frano.
47 Ioh alle saman sungun. Kyrrie leison.
48 Sang uuas gisungan. Uuig uuas bigunnan.
49 Bluot skein in uuangon. Spilod unther urankon.
50 Thar uaht thegeno gelih. Nichein soso hluduig.
51 Snel indi kuoni. Thaz uuas imo gekunni.
52 Suman thuruh skluog her. Suman thuruh stah her.
53 Her skancta cehanton. Sinan fianton.
54 Bitteres lides. So uue hin hio thes libes.
55 Gilobot si thiu godes kraft. Hluduig uuarth sigihaft.
56 143.a Iah allen heiligon thanc. Sin uuarth ther sigikamf.
57 — uolar abur hluduig. kuning uu . . . salig.
58 —— garo so ser hio uuas. So uuar so ses thurft uuas.
59 Gihalde inan truhtin. Bi sinan ergrehtin.

WOORDELYKE VERTALING VAN HET STUK N° II.

1 Bona puella fuit Eulalia;
2 Pulchrum habebat corpus, pulchriorem animam.
3 Voluerunt illam habere illi Deo inimici;
4 Voluerunt illam facere Diabolo servire.
5 Illa non auscultabat illos malos consiliarios,
6 Quod illa Deo renunciaret, qui manet super in coelo,
7 Nec pro auro, nec argento, nec paramento,
8 Pro mina, regali, nec precamento;
9 Nec ulla causa non illam poterat umquam plicare:
10 Illa puella semper non amavit Deo imprecari.
11 Et pro eo [propterea] fuit praesentata Maximiano,
12 Qui rex erat, istis diebus, super paganos.
13 Ille eam exhortabatur ne a lege caderet,
14 [Et] quod illa fugeret nomen christianum.
15 Illa inde adunat illa sua elementa.
16 Melius sustentaret illa impedimenta
17 Quin illa perderet suam virginitatem.
18 Propterea fuerat mortua, cum grandi honestate.
19 Intra in focum illam jecerunt, qui ardet citò.
20 Illa culpas non habebat: porro nobis cum sit!
21 Bene nos vellet concredere ille rex paganus!
22 Cum una spatha rogabat tollere illud caput.
23 Illa domicella isti causae non contradixit:
24 Voluit illud solum linquere, si rogaret christus.
25 In figura columbae volat ad coelum.
26 Toti [cuncti] oremus quod pro nobis dignetur precari,
27 Quod haberet de nobis christus misericordiam
28 Post illam mortem, et ad eum nos linquat [sinat] venire,
29 Per suam clementiam.

In het tegenwoordige fransch:

1 Eulalie fut une vierge accomplie:
2 Elle avait un beau corps, et une ame encore plus belle:
3 Les ennemis de Dieu voulaient l'attirer à eux:
4 Ils voulaient la vouer au service du diable;
5 Mais elle n'écoutait point ces mauvais conseillers
6 Qui l'engageaient à rénier Dieu, qui est au ciel,

7 Ni pour or, ni pour argent, ni pour parure,
8 Ni pour menace, ni pour décrets, ni pour prière.
9 Nulle chose ne pût la faire fléchir :
10 La jeune fille ne voulut point renier Dieu.
11 A cause de cela elle fut présentée à Maximien,
12 Qui pour lors était roi des païens :
13 Il l'exhortait à ne jamais abandonner la loi [païenne]
14 Et à fuir le nom chrétien.
15 Elle résista de toute son énergie,
16 Aimant mieux soutenir et braver les tourments,
17 Que de perdre son innocence virginale,
18 Pour laquelle elle est morte avec honneur.
19 Bientôt ils jetèrent dans des feux ardents
20 Celle qu'aucun pêché n'a souillée (donc, elle nous soit en aide!).
21 Le roi païen voulut envain nous convertir à sa loi:
22 Il commande de lui couper la tête par le glaive,
23 Et la victime ne lui oppose aucune résistance.
24 Elle se résigne, si christ le demande.
25 Comme une colombe elle vole au ciel.
26 Prions tous pour qu'elle daigne prier pour nous,
27 Afin que de nous Jésus-Christ ait miséricorde
28 Après la mort, et nous laisse venir à lui,
29 Par sa clémence.

WOORDELYKE VERTALING VAN HET ZEGELIED N° III.

1 Eenen koning weet ik,
Heet heer Lodewyk,
2 Die geerne gode dient:
Ik weet dat hy hem des loont.
3 Kind [zynde] werd hy vaderloos;
[Maer] dit werd hem aldra vergoed:
4 De heer trok zich zyner aen :
Hy [zelf] werd zyn' opleider.
5 Hy gaf hem begaefdheden,
Een heerlyk gevolg,
6 [Een] rykszetel hier in Frankenland.
Zoo gebruike hy dit lange!
7 Dat deelde hy dan
Weldra met Karloman,

8 Zynen broeder
([Voor beiden] een aental vreugden!)
9 Zoodra dit geeindigd [gedaen] was,
Wou God hem bekoren [beproeven],
10 Of hy de bezwaren
Zoo jong dulden konde.
11 Hy liet de heidenen
Over zee komen,
12 [En] het Frankenvolk
Wegens zonden manen.
13 Som gingen spoedig verloren;
* Som werden verkoren;
14 Smaed moest dulden
Wie vroeger misselyk leefde.
15 Hy, die daer toen dief was,
En zich van [die zonde] losmaekte,
16 Nam zyn vasten [waer],
[En] sinds werd hy een goed mensch.
17 Som was [een] logenaer,
Som schaker [roover],
18 Som vol loosheid,
En hy boette dat.
19 De koning was ontzet [van angst],
Het ryk al verward;
20 Verbolgen was Christus:
Leider! dit ontgold het [ryk]!
21 Doch 't erbarmde God:
Hy wist [hy kende] al dien nood;
22 Hy hiet [gebood] Lodewyk
Daerheen terstond te ryden:
23 « Lodewyk [sprak hy], myn koning,
Help mynen lieden;
24 De noordmannen hebben ze
Hard bedwongen. »
25 Toen sprak Lodewyk:
« Heer, zoo doe ik
26 (Belet my de dood dit niet)
Al dat gy gebiedt. »
27 Toen nam hy Gods verlof,
Hief hy de ryksbannier op,

28 Reed hy daer, te Frankenlande,
Tegen de noordmannen.
29 Gode dankten
Die zyner verbeidden:
30 [Zy] spraken alle: « myn heer!
Zoo lang [reeds] beiden wy u! »
31 Toen sprak luide
Lodewyk de goede:
32 « Troost u, gezellen,
Myne noodhelpers!
33 Her-waerts zond my God
En geboodt my zelf,
34 Of gy raedzaem docht
Dat ik hier vochte
35 [En] my zelven niet spaerde,
Tot ik u redde.
36 Nu wil ik dat my volgen
Alle Gods getrouwen!
37 Beschoren is ons 't hierzyn
Zoo lang het Christus wil:
38 Wil hy onze heen-vaert [onze dood]?
Daer over heeft hy geweld [macht].
39 Zoo wie hier met iever
Gods wille doet,
40 Komt hy gezond er uit
Ik beloon het hem;
41 Blyft hy daer in
[Ik beloon 't] zyn geslacht.
42 Toen nam hy schild en speer;
Moedig reed hy,
43 [En] wou waerlyk zich wreken
Op zyne wederzakers [tegenstanders].
44 Daer was 't niet lange
[Of] hy vond de noordmannen.
45 God lof zeide hy;
Hy ziet wat hy begeerde.
46 De koning reed koen,
Zong een heilig lied,
47 En alle samen zongen
« Kyrie eleison! »

48 De zang was gezongen,
De stryd was begonnen;
49 Het bloed scheen op de wangen
[En] speelde [sprong] onder de Franken.
50 Daer vocht iegelyk held
[Doch] niet één zoo als Lodewyk,
51 Snel en koen:
Dat was hem aengeboren.
52 Sommigen doorsloeg hy,
Sommigen doorstak hy;
53 Hy schonk thans
Zynen vyanden
54 [Een'] bitteren drank.
Wee hun immer des levens!
55 Geloofd zy de godeskracht,
Lodewyk werd zoeghaftig.
56 Zeg allen heiligen dank;
Zyn werd de zegekamp.
59 Behouw hem, heer,
By zyne heerlykheid!

AENMERKINGEN.

Reg. 1 Her, heer; schoon men het ook voor het hoogd. *er* (hy) nemen kan. Ik verkieze het eerste, om dat *heet*, zonder byvoeging van *hy*, een oudere vorm oplevert. Men schreef voor heer *hêrro*, *hêrre* en *herre* (hier by contractie *her*): zie Grimm's *Deutsche Grammatik*, III, bl. 320.

» 3 Sar, terstond, kort daerop. Vergelyk Grimm's *Grammatik*, III, bl. 213 en Hoffmann's *Fundgruben*, I, bl. 388.

» » Booz, geboet, gebeterd; van boeten, *reparare*. In het *Glossarium* van Scherzius-Oberlin heeft men deze voorbeelden: *Buos wird mir*, compensatur mihi; *mir werd kummers buos*, dolor mihi levatur. Men zegt nu *baten*, voor het oude *boeten*, in den zin van *goed-doen*.

» 4 Holoda, holde, houdde, *suscepit*. Iemand *holt* of *houd zyn*, was iemand liefhebben. Zie Vander Schueren's *Teuthonista*, op het woord *Holt*, en mynen *Reinaert*, op Vs 2257.

» » Inan, het hoogd. *ihnen*, hem.

Reg. 4 Truhtin, de heer. Kiliaen stelt trutin, *Deus*. In het Yslandsch *drottinn*, deensch *drot* (heerscher), en *dronning* (koningin).

» » Magaczogo (Maga-czogo), kindleider; van *mag*, Gothisch *magus*, zoon, kind; en van *togen*, trekken. *Maegd*, als contractie van *maget*, komt van dit *mag*.

» 5 Dugidi, deugden; doch niet in den zin gelyk wy nu dit woord verstaen; maer als afgeleid van *deugen* (valere) en dus hier *eigenschappen* waerdoor men *deugt*.

» » Fronisc, vroonsche, dienstgetrouwe. Wegens *vroon*, *vroondienst*, en wat dies meer zy, kan men raedplegen by Bilderdyk, *Verhandeling der geslachten*, nieuwe uitgave, bladz. 203.

» » Githigini. Als of men zeggen zoude *getyg*, getrek, gevolg; van het verbum *tigen*, nu *tygen*.

» 6 Stual, stoel, koningszetel.

» 8 Czala, tal, hoogd. *zahl*. Al heb ik vertaeld *een aental* zoo is 't echter letterlyk *die* of *dit tal*.

» » Uuunniono, genitief van *wunne*, nederduitsch *wonne* of *wonst*, by Kiliaen *gaudium*; waertoe ook *wonnemaend*, de *meimaend*.

» 10 Tholon, dulden, lyden; eveneens als in de *Niederdeutsche Psalmen aus der Karolinger Zeit*, uitgegeven door Vonder Hagen, Ps. LVIII, V^s 7 *Hungger tholon also hunda*.

» 11 Lidan, lyden, trekken. Naer de eeuwigheid *overgaen* wordt dus nog *overlyden* geheeten. Zie boven bl. 109, V^s 1, bl. 110, V^s 5 en bl. 277, V^s 23.

» 12 Thiot, diet, volk; weshalve *dietsche* of *duitsche tael* gelyk staet met *volkstael*.

» 13 Sum sar uerlorane. By dit vers wordt het woord *uuurdun* (worden) van het volgende vers, onderverstaen.

» 14 Haranskara, anders *Haramskara*, smadelyke bejegening, geeseling, en geenzins *hair-scheering*, als velen hebben geloofd. Zie over dit oude woord Grimm's *Deutsche Rechtsalterthümer*, bl. 681.

» » Ther er misselebeta, die eer mis-leefde; die voorheen zondigde.

» 15 Thanana ginas, danen genas, daervan verlostte (vry werd). Men zei eertyds: die vrouw *genas van eenen zoon*, voor *zy baerde eenen zoon*. Wegens thanan (*indè*), leze men Grimm's *Deutsche Grammatik*, III, bl. 173.

Reg. 16 Sidh, ons oud *sident*, sedert; in Vlaenderen *sichtent*.

» 18 Inder, (*ind-er*) ende hy, gibuozta sih thes, geboette (beterde) zich des.

» 19 Eauirrit, oudnederd. *ververret*, vervoerd (van zinnen). By Kero: *Si eruirrit*, auferatur.

» » Girrit (*ge-irrit*), verdoold; van *irren*, *erren*, by Kiliaen *errare*. Uit een Geldersch plakkaertboek haelt Van Hasselt aen: *allen onverstanden, irrungen ende gebreken*. Andere voorbeelden van *girrit* staen by Graff, *Althochdeutscher Sprachschatz*, I, bl. 454, 455.

» 20 Leidhor, leider! — Eene oude uitroeping, waervoor wy nu *O wee!* zeggen.

» 21 Uuisser (*Wiss-er*) weet hy.

» 22 Tharot, daer, *illuc;* waer tegenover staet *huarot*. Zie Grimm, *Gramm*. III, bl. 174.

» 24 Heigun, hebben. In Vlaenderen hoort men nog: *hy heit* en *zy heijen*, voor *hy heeft* en *zy hebben*.

» 26 Rette, belette. *Redden* zou eigenlyk *weren*, fr. *défendre*, zyn.

» » Al thaz thu gibiudist, in 't oudnederduitsch: *Al dattu gebiedest*.

» 28 Ingagan, tegen, jegen; hoogd. *entgegen*.

» 30 Quadhun, spraken; van *quedhan* of *quethan*, gelyk het woord voorkomt in de *Niederd. Psalmen aus der Kar. Zeit*, Ps. LX, V^s 9: *So sal ic louan-quithan*, zoo zal ik lofzeggen. Later schreef men *quedden*, vanwaer het freq. *kwetteren*. Zie *Reinaert*, V^s 1108, 2390.

» » Fromin (*Fro min*), myn heer. *Fro*, gotisch *fráuja*, oudsaksisch *frôho*, angels. *fréa*, oudduitsch *fro*, is *dominus*, en het daervan afgeleide *vrouw* thans nog *domina*. Meer voorbeelden van *fro min* zyn aengewezen by Grimm, *Gramm*. III, bl. 320.

» 32. Notstallon. Elders leest men *notgestallen* (*Fragmentum de bello Caroli M. contra Saracenos*, by Schilter, V^s 2659), de zulken die in *nood* zich by iemand *stellen;* volgens Scherzius-Oberlin, *Auxiliatores in necessitatibus*. By Kiliaen vindt men slechts noodstal, *statumen*.

» 33 Ioh, de conjunctie *en*, gothisch *jah;* ysl. *ok*, deensch *og*, zweedsch *och;* met onze nederlandsche woorden *ook* en *nog* (n-och) verwand. Vergelyk Grimm's *Grammat*. III, bl. 272—274, waer men vindt dat het fr. *aussi* uit *ook-zoo* (contr. *ogso*, *osso*) geworteld is.

Reg. 34 UNCIH (*unc-ih*) tot ik. Later *uns*, oudsaksisch *unti*, angels. *odh*, deensch *indtil*, engelsch *until*. Het woord is onzer tael niet vreemd: HUYDECOPER (op *Stoke*, I, bladz. 179), las in het Utrechtsch plakkaertboek: *Ont der tijt toe dat*, voor *tot der tyd toe dat*. Men heeft almede het oude *onthier*.

» » GINERITI, redde; van *generen* of *neren*, solvere, salvare, fovere, recreare; ysl. *næri*, anglos. *nerian*, deensch *nære*. Zie KILIAEN op *neeren* en SCHERZIUS op *neren*.

» 36 GOBES HOLDEN, godsgetrouwen; zynde *holt* of *houd* genegen, gunstig, lief; waeruit volgt dat ons *hulde* eigenlyk genegenheid is. Zie boven de aenmerking op regel 4.

» 37 GISKERET, gescheret, beschoren; van *bescheren*, by KILIAEN *præfinire*, *praestituere*, *destinare*.

» » HIER UUIST, hier-wezen, hierzyn; ons bestaen hier op aerde.

» 39 UUER, het hoogduitsch *wer*, wie.

» » IN ELLIAN, in iever; van ELLINON, *aemulari*, waertoe ook *elle* behoort, dat is, sterkte, dapperheid. Zoo leest men in GOTTFRIED VON STRASSBURG's *Tristan*, V[s] 7010:

Da wühs im mut und ellen.

Vergelyk GRAFF, *Sprachschatz*, I, bl. 203.

» 41 KUNNIE, geslacht, familie; by ons alleen nog gebruikelyk voor *sexus*.

» 43 UUOLDER (*wold-er*) wou hy.

» » ERRAHCHON, wreken (ver-reken, ver-raken), hoogduitsch *rachen*.

» 44 BURO LANG, niet lang. Later schreef men *porlange*, eveneens als men ook *porvile* had, voor *niet veel*, *poregrôz* voor *niet groot*, en *porguet* voor *niet goed*. Vergelyk HOFFMANN's *Fundgruben*, I, bl. 361 en GRIMM's *Gram*. II, bl. 550, 551. Door YPEY (*Beknopte Gesch. der Nederl. tale*, I, bl. 271) en VAN BOLHUIS (*De Noormannen in Nederland*, tweede stuk, bl. 52) wordt dit *buro* verkeerdelyk van *gebeuren* afgeleid.

» 46 LIOTH FRANO, heilig lied, in 't oudnederduitsch *vroonlied*. De *Teuthonista* verklaert *hijllich* door *vroen*. Zie ook VAN HASSELT op KILIAEN, II, bl. 772.

Reg. 48 UUIG, wijch, oorlog; gelyk *wijgant* krygsman was. Zie VAN HEELU, op V° 5925.

» 50 THEGENO, degen, held (nu *swaerd*). Vergelyk KILIAEN verbo *deghen*, en BILDERDYK's *Verklarende geslachtlijst*, I, bl. 142.

» 51 GEKUNNI, aengeboren. Zie de aenmerking op regel 41.

» 52 THURUH, door, hoogduitsch *durch*.

» 53 CE HANTON, te hant, thans. Zie boven bl. 280, V° 100.

» 54 LIDES, dranks. Het substantivum *lide*, gothisch *leith*, is in syne samentrekking *ly* nog overgebleven in *ly-koop*, de drank welke men by openbare verkoopingen ten beste geeft (in Vlaenderen heet het *wyngeld*). Over dit woord kan men nazien VON SCHMID, *Schwäbisches Wörterbuch*, bladz. 357.

» » HIO, ons oud *ie*, *ye* of *je*, immer, ooit; waerover HUYDECOPER op MELIS STOKE, II, bl. 215.

» » THES LIBES, des lyfs. Dat *lijf* leven beduidt, heb ik aengetoond by VAN HEELU V° 136, *Reinaert*, V° 236, enz.

» 56 IAH, zeg, beken; van IEHAN, *fateri*, *dicere*, nieuwhoogduitsch *jehen*; weshalve ons *ja-seggen* of *be-jaën* eigenlyk bekennen, *affirmare*, moet wezen. Vergelyk GRAFF, *Sprachschatz*, I, bl. 581—587.

» 59 GIHALTE, houdt, hoogduitsch *erhalte*.

» » ERGREHTIN, eergerechten, eerrechten. Het woord komt by OTFRIED zeer dikwyls voor, en by GRAFF, l.c. I, bl. 444 heeft men *eragrehti*.

De gapingen van het handschrift, in de regels 57 en 58, zouden, naer het gevoelen van den heer HOFFMANN VON FALLERSLEBEN, op de volgende wyze kunnen aengevuld worden:

[So u]uolar abur Hluduig, kuning uu[igo]salig.
[Si] garo so ser hio uuas. so uuar so ses thurft uuas.

Uuolar zou dus voor uuola-r (wola er) te nemen zyn; *abur* is het hoogduitsch *abermahls*, andermael; *garo*, bereid (gaer), en *thurft* ons oud woord *durft*; van *durven*, derven (*opus habere*, *indigere*). Ten aenzien

van *wigosalig* (krygszalig) zal ik doen opmerken dat *zalig* eigenlyk zooveel als *ryk*, of *in eene ruime mate bezittende*, te kennen geeft. Zie Weiland op het woord. De gemelde twee regels kunnen derhalve vertaeld worden:

Zoo wille nogmaels Lodewyk (ons bystaen),
De krygshaftige koning:
Hy zy [hy toone zich stryd]vaerdig, gelyk hy immer was,
Daer waer het nood was.

Men gelieve myne vertaling van dit zegelied te vergelyken met die van Schilter, van Van Wyn of van Bolhuis, om te zien hoezeer zy van de hunne verschilt, en om te bezeffen hoe gewichtig de ontdekking van den heer Hoffmann is voor de duitsche letterkunde in het algemeen.

J. F. WILLEMS.



STRAETTAEL VAN YPRE.

De ervarenheid heeft ons overtuigend bewezen, dat de inwooners van Ypre, onze geboortestad, zeer gewoon zyn werk-byvoegelyke-deel en afgeleide woorden te gebruiken, welke, schoon zy met de Nederduitsche tael in verband staen, misschien in geene andere steden van Vlaenderen gesproken worden, en dus elders niet bekend zyn. Vruchteloos hebben wy over die woorden, waervan wy later de voornaemsten zullen opgeven, en onder welke er eenigen gevonden worden die niet zonder nadruk zyn, de oude en hedendaegsche werken en woordenboeken in de Nederduitsche tael, geraedpleegd, om ons van derzelver oorsprong te verzekeren, en indien wy er al eenigen hebben ontdekt, het is geweest onder eene geheel andere beteekenis dan degene welke zy te Ypre hebben. Hierby moet niet uit het oog verloren worden, dat er tusschen deze woorden en de zulken die, in de wezenlyk bedorvene of straetspraek derzelfde stad voorkomen, een verschil bestaet, hetwelk genoeg doet zien dat deze laetsten met de andere niets gemeens hebben, en slechts voortvloeyen uit eene gebrekkige uitspraek, die ons, door onze voorouders, als een ondeelbaer erfgoed, is overgebragt. Het verzamelen van de eene en de andere, of liever de vergelyking, welke wy in het geval geweest zyn daervan te doen, laten ons deshalve geenen twyfel over.

Wy weten niet welke van deze woorden den geleerde Raepsaet bedoelde, wanneer hy aenmerkte, dat de gemeenetaël der Yprelingen, — die, volgens dezen schryver is ingevoerd door de Saksers, welke Karel-den-Groote, in de achtste eeuw naer Vlaenderen heeft overgebragt

— ganschelyk verschilt van degene der andere Vlaemsche steden en dorpen. Hoe dit zy, wy zullen, by middel der volgende lyst, van deze straettael, by de Yprelingen algemeenelyk in zwang zynde, trachten een denkbeeld te geven, na voorafgaendelyk de aendacht der lezers ingeroepen te hebben op de grondbeginselen, welke wy, tot beter verstaenbaerheid daervan gedacht hebben hen te moeten mededeelen. Het is niet noodig aen te merken dat wy, om de uitspraek te doen kennen, ons, noodzakelykerwyze, van klankteekenen hebben moeten bedienen.

GRONDBEGINSELEN.

Dâ, dat. *Dâ*, vóór eenen medeklinker.
Dê, *hè dè*. Hy deed.
Der. Daer, er. Ik gaen *der*, ik ga daer, er.
É. Vóór het onafscheidbaer voorzetsel *ge*, in gedaen, gegeven, enz.
Ée. Een, eene, eenen. *Ée* vóór eenen medeklinker.
Én. Een, eene, eenen. *Én* vóór eenen klinker, en eene h.
Hâ. Had. *Hen hâ*, hy had.
Hâ 'k. Had ik.
Hâ me. Had men, hadden wy.
Hân. Hadden. *M'hân*, *z'hân*, wy, zy hadden; *hân ze*, hadden zy.
He. Hy. *Neen he*, neen hy. *He* vóór eenen medeklinker.
Hé. Heeft. *Hé* vóór eenen medeklinker.
Hè. Hy. *Hè*, door eenen medeklinker gevolgd.
Hè. Heb. *'K en hè nie*, ik heb niet. *Hè* vóór eenen medeklinker.
Hèe, *hèe je*. Hebt gy.
Héet. Hebt, heeft. *J'héet*, gy hebt, *hen héet*, hy heeft.
Hen. Hy. *Hen*, wanneer er eenen klinker of eene h volgt.
Hèn. Heb, hebben. *'K hèn*, ik heb; *z'hèn*, zy hebben. *Hèn* vóór eenen klinker of eene h.
J'. Gy. *J'*, door eenen klinker of h gevolgd.
Je. Gy, ook uw, uwen. *Je*, vóór eenen medeklinker.
Jen. Uw, uwen. *Jen*, als er eenen klinker of eene h volgt.

Joe. Uw, uwe, uwen. *Joe,* als er een medeklinker volgt, en *joes* vóór eenen klinker of h.

Ká. Kunt. *Ká je,* kunt gy. *Ká,* vóór eenen medeklinker.

Kan. Kunt. *Kan je,* kunt gy. *Kan*, opgevolgd door eenen klinker of eene h.

'K há. Ik had. *'K hà,* vóór eenen medeklinker.

'K han. Ik had. *'K han*, als eenen klinker of eene h opvolgt.

Ke. Ik. *Ke,* vóór eenen medeklinker.

'K en. *Ik en sal,* ik sal niet. *'K en* wanneer er eenen klinker of h volgt.

'K hé. Ik heb. *'K hé,* vóór eenen medeklinker.

'K hed hen. Ik heb hem.

K hén. Ik heb. *'K hén*, wanneer dit door eenen klinker of eene h gevolgd wordt.

'K hé ze, en 'k hén ze. Ik heb ze, ik heb haer.

Lá. Laet. *Lá*, door eenen medeklinker gevolgd.

Me. Men, wy. *Me,* vóór eenen medeklinker.

M'hén. Men heeft, wy hebben.

Z'. Zy. *Z'*eten, *s'*hooren. *Z',* vóór eenen klinker en eene h.

Ze. Zy. *Ze,* vóór eenen medeklinker.

Z'há. Zy had.

Z'hán. Zy hadden.

Z'hén. Zy hebben.

LYST.

A! gy donkel!	Wel! gy liefhebber!
An.	Aen. *Hen is er an*, hy is bedrogen, gevangen, enz.
Bé ja!	Is 't waer; ook Wel ja!
Bé wé.	Ho! neen; wel neen!
Bejipt.	Kwaed, lastig, onverdragelyk.
Beyte ée bitje.	Wacht een oogenblik.
Bitje, van beetje.	*É bitje*, een weinig.
Bo, bo, lá 't zyn.	Nu, nu, laet het zoo.
Boutje.	*Ée boutje*, een kind, een kindje.
Bré-ége.	Breister.
Brinkt hen hier.	Breng hem hier.
Dá je 't há.	Indien gy het had.
Dá je 't héet.	Dat gy het hebt.
Dá 'k.	Dat ik.

Dâ 'k het hên.	Dat ik het heb.
Dâ 'k het maer en hâ.	Indien ik het had.
Dâ me'r hên.	Dat wy er hebben.
Dâ me 't hem géet.	Dat men het aen hem geve.
Dâ 's ée droeve jongen!	Dit is een boos kind.
Dâ 's ée wêre!	Dit is een weder!
Dâ 's ée zoete boutje!	Dit is een lief, schoon kindje!
Dâ 's ên labbe!	Dit is een snapster.
Dâ 's het hân.	Dat zy het hadden.
Dâ 's jent!	Dit is schoon!
Dat hen mâ en wilde.	Indien, of, zoo hy slechts wilde.
Dat hen 't héet!	Dat hy het hebbe; heeft.
Dâ ze 't hên.	Dat zy het hebben.
Dinke't heur?	Dunkt het haer?
Dinke't hulder?	Dunkt het hen?
Dinke 't je?	Dunkt het u?
Doe je mé?	Doet, speelt gy mede, met ons?
Draey je weg!	Gaet weg, vertrekt.
Dummel je tan?	Slaept gy? sluimert gy?
É.	Wat?
Édaen.	Gedaen.
Ée jent misje.	Een bevallig, schoon meisje.
Ée keer anders.	Een andermael.
Ée kwae wuyf.	Eene kwade vrouw.
Ée mond j'éten.	Een stukje, een weinig eten.
Ée slichte vent.	Een slechten man.
Égéen.	Gegeven.
Ellan tan!	Welaen dan!
Ékomen.	Gekomen.
En dak me nie.	Raek my niet aen.
En hen héet hen 't égéen.	En hy heeft het aen hem gegeven.
En née?	Is 't niet waer?
En 't je blief.	Indien het u belieft.
En tuk me nie.	Raek my niet aen.
Entwaer.	Ergens.
Entwie.	Iemand.
Entwot.	Iets.
Évollen.	Gevallen.
Ewégen.	Gewogen.
Foeftje.	Meisje van een slecht gedrag.

Foufelt má.	Doe maer slecht, verkeerdelyk.
Fraeytan!	Welaen dan!
Frikkel j'ol wére?	Draeit gy nog eens het lyf om en weder?
Fymel je weg.	Ga, vertrek.
Gae je gelére mé?	Gaet gylieden mede?
Gae je je baey andoen?	Zult gy uw wambuis aentrekken?
Gae je mé ol gunter?	Gaet gy mede langst dien kant.
Gae je na de feeste?	Gaet gy naer de halle, naer de jaermarkt?
Gae me?	Gaen wy?
Gaet hen deure?	Zal hy vertrekken, weggaen.
Gae we.	Laet ons gaen.
Garte.	Misschien van het fransche *gare*, maek plaets, zwicht u.
Gauw.	Laet ons gaen.
Gée me dat.	Geef my dit.
Gée m'ée kadetje.	Geef my een wittebroodje.
Géen.	Geven.
Géet hen ée lekkertje.	Geef hem een kusje, een zoentje.
Géet hen entwot.	Geef hem iets.
Géet hen 't.	Geef het hem.
Gegéen, ook *égéen.*	Gegeven.
Ges.	Gras.
Goe kooper.	Aen een lagere prys, min duer.
Gooyt hen plat.	Smyt hem op den grond.
Gunter is hen.	Ginds is hy.
Had hen der?	Had hy er?
Haeche!	Haestje, spoed u.
Hâ 'k entwot ézien.	Had ik iets gezien.
Hâ 'k het éwéten.	Had ik het geweten.
Hâ mer ma.	Hadden wy er maer, slechts.
Hapert er entwot met entwie?	Schort er iets met iemand?
Hé bekeek me.	Hy aenzag my.
Hé beuzelt nog ée keer.	Hy schreeuwt, hy tiert nog eens.
Hé byst ol wére.	Hy loopt nog eens.
Hé doet ée puypje.	Hy smoort.
Hé dumt.	Hy overdenkt, hy peist.
Hé fikkelt.	Hy bederft; hy snydt kwalyk.
Hé foefelt.	Hy doet verkeerdelyk.

Hê gonk deure. — Hy ging weg ; hy vertrok.
Hé gynk up de leere. — Hy klom op de ladder.
Hê j'êklyt? — Hebt gy geborgd?
Hê j'er nog? — Hebt gy er nog?
Hê je 't êwêten? — Hebt gy het geweten?
Hê kam. — Hy kwam.
Hê moet entoe wêten. — Hy moet het op de eene of andere wyze weten.
Hê slyp j'uit. — Hy belacht, bespot u.
Hê spronk pykhooge. — Hy sprong op van blydschap.
Hê stoeg. — Hy stond.
Hê wos paf êslêgen. — Hy was verlegen, verslagen.
Hê wunt hier. — Hy woont hier.
Hê zé. — Hy zegde, of zeide.
Hê zet kautje. — Hy blyft af van zyne school, van zyn werk.
Hê zit uppe me. — Hy zit op my.
Hê zunnepaeuwt. — Hy staet werkloos in de zonneschyn.
Hê zwolt lik êe zwyn. — Hy drinkt gelyk een verken.
Hêet hen der êwist? — Is hy daer geweest?
Hêet hen entwot? — Heeft hy iets?
Hêet hen hem gezakt? — Heeft hy hem weggejaegd?
Hêet hen 't? — Heeft hy het?
Hêet hen 't êzêed? — Heeft hy het gezegd?
Hêet hen 't êkunnen? — Heeft hy het kunnen doen?
Hêet hen 't had? — Heeft hy het gehad?
Hêet ze 't êkunnen? — Heeft zy het kunnen doen?
Hen hâ. — Hy had.
Hen hêe nibendolle. — Hy heeft niets.
Hen hêet an. — Hy heeft het aen, B. V. zyn kleed.
Hen hêet êdaen. — Hy heeft het gedaen.
Hen hêet êe gezank hoort. — Hy hoorde zingen.
Hen hêet êzêed. — Hy heeft het gezegd, of gezeid.
Hen hêet er nie fêle. — Hy heeft er niet veel.
Hen hêet hen 't êgêen. — Hy heeft het hem gegeven.
Hen hêe gouste om te zwollen. — Hy heeft lust om veel te drinken.
Hen hêe ma den helt. — Hy heeft slechts de helft.
Hen heé wel rooy. — Hy heeft veel armoede.
Hen is deure êgaen. — Hy is vertrokken, weg gegaen.
Hên me't? — Hebben wy het?

Hên z'er èwist?	Hebben, zyn zy daer geweest?
Hên ze 't èkunnen?	Hebben zy het kunnen doen?
Hoe heet hen?	Hoe wordt hy genaemd?
Hoe ka me zoo droef zyn?	Hoe kan men zoo lastig, zoo moeyelyk zyn?
Hoey, hoey!	Ach! ach! klagende.
Hort èe keer.	Hoor eens.
Hulder mèsen.	Hunne meid.
In 't je blief.	Indien het u belieft.
Is er entwie?	Is er iemand?
Is hen èkommen?	Is hy gekomen?
Is 't den dienen?	Is het dien man?
Is 't èdaen?	Is het gedaen?
Ja hen.	Ja hy.
Ja je.	Ja gy.
Ja me.	Ja wy.
Ja ne.	Ja hy.
Jantje zet kantje.	Jan blyft af van de school.
Je broey je.	Gy verbrandt u.
Je muylt ol wère.	Gy zyt nog eens kwalyk gezind.
Je schouper je.	Gy verbrandt u.
Je smeyer me.	Gy verplet my.
Je zyt èn plutte.	Gy zyt een slechten karel.
J'en hèet nie gekunnen.	Gy hebt het niet kunnen doen.
J'en hèet ol gelyk nie èvonden.	Gy hebt het evenwel niet gedaen.
Jen kloeft es èbroken.	Uw holblok is gebroken.
Jen patyne es èbosten.	Uw holblok is geborsten.
J'hoelder.	Gylieden, u; ook, het uwe, van ul.
J'hulder.	Gylieden, u; ook, het uwe, van ul.
Joe wuyf.	Uwe echtgenoot.
Joen huys.	Uw huis.
Kâ je brèen?	Kunt gy breyen?
Ke doste nie.	Ik durfde niet.
'K en hè gee moete.	Ik heb geen tyd.
Ke vond hen nauwers.	Ik vond hem nergens.
Ke za je nie gèen.	Ik zal u niets geven.
Ke zyn jen zeune nie.	Ik ben uwen zoon niet.
'K ga met je mè.	Ik ga met u.
'K hâ 't ol had.	Ik had het reeds gehad.
'K hed hen schoone verdraeyd.	Ik heb hem wel bedrogen, misleid.

'K hên der êwist.	Ik ben daer geweest.
'K hên hen êzien.	Ik heb hem gezien.
'K hên ol éten.	Ik heb reeds gegeten.
'K hên 't êdaen.	Ik heb het gedaen.
'K hên 't êzien.	Ik heb het gezien.
'K hê 't hoord.	Ik heb het gehoord.
'K hê zuk ên dust.	Ik heb grooten dorst.
Knys j'hen?	Plaegt gy hem, valt gy hem lastig?
Kop m'êe bustelaere.	Koop my eenen borstel.
Kosten ze 't hên?	Konden zy het hebben, of krygen?
Kosten ze 't ma géen.	Konden zy het macr geven.
Kyk êe keer den dienen.	Zie eens dezen, of dien man.
Kyk hen kyken.	Zie hem kyken.
Kykt hen boha maeken!	Zie hem pronken, wind maken.
'K za der geén.	Ik zal er geven.
'K za 't hên.	Ik zal het hebben.
'K synder êwist.	Ik ben er geweest.
Lâ me 't hen.	Laet my het hebben.
Lâ 's gaen.	Laet ons afscheiden, vertrekken.
Lâ se 't hên.	Dat zy, of, laet hen het hebben.
Lat hen loopen.	Laet hem weggaen.
Lat hen 't héet.	Dat hy het hebbe, laet hem het hebben.
Lop deure.	Vertrek.
Mak je weg.	Ga weg, vertrek.
Me gaen.	Wy gaen.
Meug je bru?	Eet gy bru (zeker gebak)?
Meugt hen 't hên?	Mag hy het hebben?
Meug ze wel mé gaen?	Mag zy wel medegaen?
M'hên der.	Wy hebben er.
M'hên 't.	Wy hebben het.
M'hên ze.	Wy hebben ze.
Moe je ma!	Moet gy maer!
Moen ze oltemaele gaen?	Moeten zy allen gaen?
Nibendolle.	Niet met al, niets.
Niemendolle.	Niets.
Nien he.	Neen hy.
Nin 'k.	Neen ik.
Oey, oey!	Ach, ach!
Ol da 'k hên is 't joene.	Al wat ik heb is aen u.

Olgelyk.	Evenwel, nogtans.
Olingjes.	Allengs.
Ollemaele.	Al, altemael.
Olle naven.	Elken avond.
Olmendolle.	Al, altemael.
Olsan.	Altyd, gedueriglyk.
Oltjan.	Altyd, geduerigIyk.
O me'r waeren.	Als wy daer waren.
Ommersten.	Immers.
Oppende vul.	Geheel vol; vol tot overloopens toe.
Os hen 't ol by een hâ.	Wanneer hy het al had vereenigd.
Os hen 't verdaen hâ.	Wanneer hy het verteerd had.
Os me 't hên.	Als wy het hebben.
Os 't rint 't rint'r in.	Als het regent 't water druipt er in.
Ouche!	Ach! klagende.
Paf.	Verlegen, verslagen.
Pan!	Geroep, wanneer men iemand eenen slag geeft.
Preeuw j'ol wêre?	Neemt gy nog eenmael?
Rampenêre 't ol.	Breek, vernietig alles.
Rommelt hen lik of 't sy most.	Sla hem ter degen.
Rult tut morgen.	Babbel zoo veel gy wilt.
Ruttel ée keer.	Roer u eens.
Sa je dat doen?	Zult gy dit doen?
Slaet hen in attermenten.	Sla hem in stukken.
Sult hen je?	Bedriegt, beschimpt hy u?
'T dinke me.	Het dunkt, het schynt my.
'T dinkt heur.	Het schynt haer.
Te fête.	Op een oogenblik, terstond.
'T en doet.	Neen; 't is niet waer.
'T es ée kalletje.	'T is een onnoozel meisje.
'T es ée krikallaem.	'T is eene mismaekte, eene kreupele vrouw.
'T es ên lange slunse van ée vent.	'T is eenen grooten man.
'T es goekooper.	'T is aen een lagere prys, min duer.
'T is lik ên latte.	'T is een magere man, eene magere vrouw.
T'hulders.	Te hunnen huize.
'T is der up.	Het is er op.
'T is ée jent huys.	Het is een schoon huis.

Tjanken (*de*).	De beenen; waerschynelyk van het fransch *jambes*.
T'joelders.	Te uwen huize.
'T joene.	Het uwe.
T'julders.	He uwen huize, te uwent.
Toet toet.	Ja, ja; 't is waer.
Toet.	Ja, 't is waer.
Trint'r in.	Het regent er door, er in.
T'usen.	In ons huis.
'T wére stikt up.	De lucht wordt helder; het slecht weder verdwynt.
Up da 'k zou.	Op dat ik zoude, ten einde ik zoude.
Up da ze.	Op dat zy, ten einde zy.
Up 't fait betraepen.	Met de daed bezig vinden.
Up 't toppeltje van 't huys.	Op den top, het hoogste van het huis.
Usen.	Onzen.
Ventje ga je mé?	Mannetje gaet gy mede?
Verbreeuw je 't nog ée keer?	Bederft gy het al wederom?
Verdraeyt hen nie.	Belach, stoor hem niet.
Vermoffelt hen ze?	Bedriegt, misleidt hy hen?
Vluwt hen der achter?	Ziet hy haer na?
Vroetel j'ol wére?	Broddelt gy nog eens?
Wa gae je belenden?	Waer zult gy geraeken?
Ware 't ma waer!	Kon het maer waer zyn!
Wa wunt hen?	Waer woont hy?
Wee?	Hoort gy, verstaet gy?
Wé je én haesaerd hén?	Wilt gy een lekker ding hebben?
Wé j'ée santj'hén?	Wilt gy een beeldje hebben?
Wé, wé.	Neen, neen.
Wilt hen t' hén!	Wilt hy het hebben?
Wín me pekkelen?	Willen wy bikkelen?
Wín me slyderen?	Willen wy glyden?
Wín me 't reschieren?	Willen wy het wagen?
Wodde?	Wat?
Wos hen da?	Was hy daer?
Wuk én rulle is dat?	Wat snapper is dien mensch?
Wuk gae je da doen?	Wat zult gy daer doen?
Wuk is dat ol?	Wat is dit al?
Wuk hâ 'k?	Wat had ik?
Wunt hen da?	Woont hy daer?

Wylder.	Wy.
Zad hen der gaen?	Zal hy daer gaen?
Zad hen 't hén?	Zal hy het hebben?
Za je 't doen?	Zult gy het doen?
Za m'er gaen?	Zullen wy daer gaen?
Zân ze 't hén?	Zullen zy het hebben?
Ze mak tandjes.	Zy maekt speldewerkkanten.
Ze stoegen up de zulle.	Zy stonden op den dorpel.
Ze zé.	Zy zegde, of, zeide.
Zé z'entwoot?	Zegde zy iets?
Zéed hen 't tége joen?	Zeide hy het aen u?
Zéer weg.	Gae, vertrek.
Zéert hen omme.	Werp hem te gronde.
Ze'n hén der nie féle.	Zy hebben er niet veel.
Zeû je 't hén?	Zult gy het hebben?
Z'hân der ol éwist.	Zy waren daer reeds geweest.
Z'héet ézéed.	Zy heeft het gezegd.
Z'hén 't ol.	Zy hebben het al, ook reeds.
Zod hen komt.	Indien hy komt.
Zoe zé.	Zy zegde.
Zoû 'k hen 't géen?	Zoude ik hem het geven?
Zûm me 't doen?	Zullen wy het doen?
Zûn z'er zyn.	Zullen zy daer zyn.
Zylder.	Zy.

Uit deze lyst volgt, dat de straettael der Yprelingen, gelyk wy het reeds hebben doen aenmerken, ten deele voortvloeit uit gebrekkige spreekwyzen; ook dat er verouderde uitdrukkingen in voorkomen, en dat zy, meerendeels, vol afkortingen is. Onder deze komen, namelyk, voor, *édaen, égéen, ékomen, évallen, éwégen,* voor *gedaen, gegeven, gekomen, gevallen, gewogen,* en wy gelooven dat de *é,* hier uitgesproken gelyk in het fransch werkwoord *être,* en die het onafscheidelyk voorzetsel *ge* vervangt, dezen klank zal ontleend hebben van de *y,* welke letter, in het begin der veertiende eeuw, te Ypre vóór dit voortzetsel gebruikt werd, als in *ygholde, yscot,*

ysendt, *yvanghen*, enz., voor *gegolden*, *geschut*, *gezonden*, *gevangen*.

Hoe dit ook wezen moge, men weet dat het is in de bedorvene of straetspraken, die in het algemeen van de landtalen afgestamd zyn, dat men de oudheid van deze laetsten kan ontwaren.

LAMBIN,

Archivist der regering van Ypre.



PROEVEN

VAN

BELGISCH-NEDERDUITSCHE DIALECTEN.

IV.

DIALECT VAN LEUVEN [1].

Dau [2] was ne man, die twee zóons â. De joenkste zâ on ze vaur: vauder gef me me paut vant goet da me toekomt; en de vaur verdeelden-hin dan 't goet. Eenige daugen ternau dé de joenkste al dat-em â bay een, en hay gink er mé nau e vrimt lant, en hay dé alles oep med in overdaud te léeve. En nau dattem alles oep gedaun â, kwamper ne grooten oengersnoot [3] in da lant, en hay moest de verkes eeuë, oem zenne kost te winne. Hay was dan blaey van zennen boyk te ville me schelle, gelak de verrekes; mau nimant gaffem nix. Hay kwamp dan to se zelve, en paesde datter zoo véel knegte in ze vaurs hoys waure, die van alles in overvloet â-e, en dat hay van oenger most sterreve. Ksal liver oep staun, paesdenem, en aun me vaur gaun vergiffenis vraugen en zê-e dak ni weêd en bin van zenne zóon genoemt te wedde, mau datten me may zâ doen gelak med eene van zen knegte. Hay gink dan naur hoys, en assem va veês aun

1 Medegedeeld door den eerw. heer David, professor der nationale letterkunde en vaderlandsche geschiedenis by de universiteit van Leuven. — 2 *Au* klinkt nagenoeg als het fransch woord *eau*, water, of als *ots* in *flots*, baren. — 3 De *g* smelt met de *n* in een, zoo dikmaels die twee letteren zamenkomen.

kwamp, zag ze vaur-em, en hay â compasse med em: hay ontvounk-em med open erreme, en hay kisten-em. De zóon zâ dan: vauder, kem gemist; ik en bin ni mee weêd, van oe-e zóon genoemt te wedde. Mau de vauder zâ on zen knegte: bringt seffes et beste kleed, en doettet em aun; stekt nen rink aun zenne vinger, en doet em schoenen aun. Bringt ook et vet kalf en slagt et. Lot ons moyltyd âve en vrolyk zayn: want menne zóon was dood, en hay is verreze; hay was verlore en is gevonne. Ze begoste dan vrolyk te zayn. Den oudste zóon was tewylent oyt. As dayne wé kwamp, hooden hay van boyten het lawayt; hay riep eene van de knegte en vroeg em wat dat da was, en assem da ghoot â, wâ em ni binne gaun, dattem zoo kaut was. De vaur kwamp dan boyten om em te vrauge wauvée dattem nie en wâ kome; mau hay zâ em seffes: kem oe zoo véel jauren gedint, en zoo leve oe gebot nie overtré-e, en ge doe meer vei dayne slegte zóon as vei may; getme nog gee gykke gegeve oem mé men vrinde t'éeten, en as den dayne, die alle ze goet me slegt vravolk oep gedaun éet, toys komt, slaugt men e vet kalf. De vaur zâ em dan dat hay altyd by em was, en dat al dattem â het zyn was, mau dat ze moeste moyltyd âve en vrolyk zayn, om da ze brie doot geweest was, en nâ verreze, dat em verlore geweest was, en nâ gevonne.

DE TORENBRAND

VAN MECHELEN.

(NAER HET LATIJN VAN L. DE MEYER.)

Meyerus instituit reges et dedocet iram
Falsaque Mechliniae deceptae incendia ridet.

Geloof niet licht, of gy wordt licht bedrogen.
Het torenspits, in manebrand gevlogen,
  Bewijst dit klaer, ja, zonneklaer, ofschoon
  Voorzichtigheid te Mechlen zat ten throon,
En ieders recht werd in haer schael gewogen
  Met rypen raed. Gy lacht om 't vreemde feit?
  Ik zie 't: u kan haer lichtgeloovigheid,
Ten haren koste, alreeds welsprekend maken;
Maer morgen kunt ge ook aen den dans geraken:
  Bedaer dus wat. Waer is de man, mijn vrind!
  Die immer voor den spot zich schootvry vindt?
Wie neemt er toch bywijl geen schijn voor waerheid?
Het Godendom, in al zijn hemelklaerheid,
  Ziet wel eens los, 'k laet staen de zwakke mensch,
Dien al te vaek de doling koomt bespringen.

  Vergeef het my, o Mechlen, zoo ik wensch,
Op Meyers spoor, en deftig, eens te zingen
  Van 't geen men noemt uwe aertsonnoozelheid.
  Zoo worde elkeen en lust en les bereid.
Wees bly: ik stel u anderen tot voorbeeld.
Gelukkig, dien eens buers gevaer bevoordeelt.
  De volgende eeuw, dus goedkoop onderricht,
Zal leeren 't woest en dom gegil verachten
Van allen, die 't gezond verstand verkrachten,
  En steeds den brand verwarren met het licht.

't Was nacht, en 't zwerk van 't spade stargewemel
  Bezaeid. De maen riep binnen Mechlens muer

Elkeen ten slaep, en dreef langs blaeuwen hemel
Met vollen schijf en onbeneveld vuer.
't Was alles stil in de eenzame natuer.
Geen noorderstorm, baldadig losgebroken,
Kwam langs de gladgekemde vlakte spooken
Des breeden strooms; maer ieder golfjen sliep,
En, spieglend, blonk de maen er op. Ja, diep
Was dorp en stad in zoete rust gezonken,
En dier en mensch aen 't legerbed geklonken;
Als by geval, langs 't ingesluimerd veld,
Waer door de Dyle in duizend bochten snelt,
Een dunne domp zich hief, van lieverlede
Verdikt, en tot een warrelklomp gerond,
Door 't waesmend meir en dampenzwangren grond.
Hy rijst, en rolt naer Mechlens stille stede,
En, door den wind gedreven, blijft hy daer
By 's torens muer stil hangen. Spiegelklaer
Zag toch de maen haer stralen niet besterven
Voor 't wolkendoek, haer aenschijn tergend, maer
Scheen thands den muer van 't pronkgevaert te verwen
Met vurig rood. Zoo, als de vorst van 't licht,
Het reizen moê en reeds ter kim genaderd,
Een schuinschen blik voor 't jongst naer de aerde richt,
Gloeit bosch en berg, die 't wykend licht vergadert,
En schijnt, in weêrgalooze pracht getooid,
Met flonkrend goud en purper overstrooid.

Te middernacht, ter herberg uitgestronkeld,
Ziet iemand gantsch het torenspits ontfonkeld,
En gilt: « Brand! brand! ter hulp, of wy vergaen!
» De toren barnt, met onverdoovend kraken.
» Brand! mannen, op, en schiet ter blussching aen,
» Eer hy bezwijk', met ingestorte daken,
» En heel de stad verschriklijk weg doe blaken! »

En elk verschrikt op 's burgers woest geluid.
't Nieuwsgierig hoofd steekt men ter venster uit;
En waent, dat door zijn dak de vlam al knettert,
En heft, verbleekt, den sidderenden blik
Naer 't hoog gevaerte, en nijpt dien toe van schrik.

Een zucht ontvliedt den boezem, zwaer verpletterd,
En menig knielt er voor sint Rombaut neêr,
Met weenend oog en opgeheven handen,
En roept: « Bescherm uw toren — onze panden! »
'T Rumoer wast aen. De noodklok keer op keer
Doorbomt de stad. Als 't overloopend meir,
Vloeit alles uit de leêggestroomde daken
Te saem; men vraegt den eersten, die genaken,
Waer of het vuer ontstond en 't felste woedt.
Men maent elkeen, met wijsberaden voet
Te klimmen, waer de schrikbre vlammen stegen,
Wil hy niet eensklaps 't doorgeknaegde puin
Zien storten op zijn roekelooze kruin.
Nu glimmen 't volk ontelbre fakklen tegen
Uit wijk by wijk; nu rommelt allerwegen
De trommel, en met donderzwaer geschal
Bromt de trompet. Der burgren heer en vader
Vliegt, klimt te paerd, rijdt door het grimlend tal,
Wekt ieders moed, vermaent hen al te gader,
En Trojes nacht keert weêr in Mechlens wal!

Wie zal die nacht in 't daglicht doen herdagen?
Wie geeft haer vlam, haer schrik, haer jammer wêer?
Helaes! waerom heeft Braband geen Homeer?
Het onderstond een Ilias van plagen,
En op één nacht 't tienjarig rampenheir!
Hy valt, hy valt, de toren, grootsch en edel,
Die eeuw by eeuw zag sneuvlen aen zijn voet.
Hy valt, hy valt, die d'ongeschonden schedel
Tot aen den diepverbaesden starrenstoet
Verhief. Hy valt, die de aerde kon verrukken;
Een zeekre baek op 't verste Dylenat
Aen 't scheepsvolk; 't puiksieraed van Mechlens stad,
Voor 't welk de pracht van Babylon moest bukken.

» Op, Heldenras! op, Burgren! tart en temt
» Die hel van vuer! Dien Etna toegedempd!
» Sint Rombaut koomt, vol hemelsche genade,
» By d'eedlen stut zijn toren toegebracht
» (Een christlijk werk!) voorzeker u te stade;

» Uw dapper feit reikt tot het verst geslacht,
» En Mechlens glans straelt uit die jammernacht! »

Dus opgewekt, voelt elk zijn bloed aen 't bruizen:
Men grijpt en brengt de logge ladders aen,
Vult de emmers, zeult de kuipen, sleept de buizen,
En de yver gloeit langs de opgepropte baen.
Zoo Mechlens kroost den Styx eens op moest pompen
Voor 't moordziek ras, met boomloos vat aen 't plompen,
De zwarte vloed kroop — spoedig ingekrompen.
Het blusschend vocht straelt over huis by huis,
Uit de open keel der spuiten ondertusschen
Hervoortgejaegd, met stormig golfgeruisch;
Doch al de brand is door geen zee te sussen.
Gelukkig, kon men maer den hemeltrans
Bereiken, en, in haer verhoogden glans,
Die vloekbre Maen, uit wraek, voor eeuwig blusschen.

De Burgery klimt deels ten toren op,
En rilt: men waent, op zijn verheven top,
En nu de maen zoo dicht men kan genaderd,
Te stikken in den rook, rondsom vergaderd;
En, bleek van schrik, met sidderende hand,
Plengt gantsch een stroom. Daer plast het nutloos water
Langs ieder oopning neêr met helsch geklater,
De trappen af: « Een zondvloed is 't, geen brand!
(Gilt eenig knaep, die lang heeft zee gevaren)
» Ik tartte vaek den afgrond van de baren;
» Sint Simon redde altijd mijn bangen kop,
» En nu verdrink ik op een torentop! »

Maer 't volk, dat op de daken zit te kyken,
Roept uit: « Triomf! het vuer begint te wyken;
» De rookt verdwijnt, en 't starrenheir ontwackt,
» Dat lang de damp had aen ons oog ontschaekt. »
't Herhaeld: « Triomf! » geeft overluide blyken
Van hunne vreugd: 't hart huppelt hun in 't lijf.
En waerlijk, moê van al dat vreemd bedrijf,
Zag reeds de maen de ontstoken morgenstarre
Optreden. ô, Zwenk toch uw zilvren karre

Met minder spoed, beminnelijke Maen!
Dit feit verdient van er by stil te staen.
Als toen Jupijn Alcides kwam verwekken,
Moest gy deez' nacht weêr tot een dubble rekken.

Men houdt goed vol, en yvert drok, en spat
Voor 't laest alom het zegevierend nat,
Om heel en al het maenrood uit te dooven.
Een emmrenry stort, rinklend, neêr van boven,
Ploft op den grond, of kneust des Mechlaers hoofd,
Van herssens en voorzichtigheid beroofd,
Die 's morgens vroeg, wanneer hy al zijn builen
En wonden, hoe gevoelvol ook aen 't huilen,
Op 't legerbed toont aen een' Chirurgijn,
Hem lachen ziet, tot onverdraegbre pijn.
Min forsig storten zomerregenvlagen,
Waer naer 't heelal bleef hygen, loom en laf,
Op 't hooge gras, op eens ter neêrgeslagen.
Het water gudst de torentrappen af;
De wegen zijn herschapen in rivieren,
Waer door het volk ten halven lyve waedt.
De Dyle is leêg geput, den brand te baet.
Men ziet geen kruik meer hare hand versieren;
Zy zit, en kruipt, aêmechtig in het zand,
Nooit zoo beangst by droogen zonnestand.

Van de andre zy' ziet men twee wagens naderen,
By luid gewoel der schaer, die hunne raderen
Hervoort helpt door het nat, dat om hen spuit.
Deez' zijn bevracht met men'ge vochte huid;
De laetste hoop voor barrenende wanden!
Men sleurt ze omhoog, naer 't opperste der kerk.
Hier yveren niet slechts gemeene handen,
Maer Catoos-zelv' verlichten 't lastig werk.
Hier tobt een deel des Raeds, met zweetend zwoegen,
En weet dus raed en daed byeen te voegen.
Wat zeg ik? 't Volk, met witte of bruine kap,
(Franciscus kroost) vliegt ladder op, en trap,
En vreest niet, om wat bystand aen te brengen,
In vuer en vlam den achtbren baerd te zengen.

Zoodanig gloeit op ieders aengezicht,
In ieders borst, de drift, die niets kan minderen,
Om (even als der Aerde Reuzenkinderen)
Te stormen op den Hemel, en zijn licht!

Maer, Hemel! welk een schouwspel, dat doet beven!
Ik weet niet wat, gestort van 's torens top,
Hangt in de lucht: één gil wordt aengeheven
Uit aller keel, by schrikbren harteklop.
« God!... (roept het volk, met teedre traen in de oogen)
» Wie duizelt daer verschriklijk uit den hoogen?
» Ter kwader uer zoog hy de moederborst,
» Die de eerste met zijn bloed den grond bemorst,
» Voor 't Vaderland gesneuveld, trouw en teeder! »
Een uit den hoop roept, dat hy 't aengezicht
Des mans erkent, slachtoffer van den plicht.
Een Franciscaen zonk uit den trans ter neder;
Zie nog zweeft daer, voor elks afgrijzend oog,
't Geknoopte koord van zijn habijt omhoog!

Het lichaem ploft op de aerd! Wie waegt van allen
Een blik te slaen op dit verpletterd hoofd,
Met bloed begruisd, van brein ter helft beroofd,
Op de armen en de beenen stukgevallen?
Verschriklijk!... van zoo hemelhoog in 't graf
Te storten!... Elk wendt 't bleek gelaet er af.
Een stouter oog durft in het eind' hem naderen.
Wat vindt hy?... Een der Kapucynen-Vaderen?...
ô Neen! hy vindt een koehuid en haer staert,
Des Paters koord in die verheven vaert.

Te lichtgeloovig volk, ô Mechelaren!
Zoo fel geschokt door nietige gevaren!
Wat dolheid, van een hoornig dier zoo licht
Te aenschouwen voor een menschenaengezicht,
Voor baerd en hoofd van eenig' heilig' Pater?
Dit feit nochtans verbaze ons niet te zeer:
't Was niet uw schuld bluschtte uw onbundig water
't Lief maentjen niet, en 't wakend starrenheir,

Na dat ge, om dien verwoeden brand te stutten,
Geen droppel liet in stroomen, grachten, putten!

Het nakroost, dat uw toren in de wolk
Steeds reiken ziet, roept uit: « Gelukkig volk!
» Waer, ongeknakt, de blijde torenmuren
» Niet vreezen dan voor zulke onnoozle vuren. »

18½36.

PRUD. VAN DUYSE.



BEKNOPTE GESCHIEDENIS

DER

KAMERS VAN RHETORICA

TE GENT.

De dichters of barden in oud Belgie behoorden tot den geestelyken stand. By offerfeesten zongen zy Thor en Woden lofliederen ter eer, en by vyandlyke aenvallen vergezelden zy de krygsbenden, wier moed zy door oorlogszangen in het dringenste gevaer ondersteunden.

Het opkomen der christenleer bracht de geestelyke liederen der heidenen in vergetelheid, doch nog lang bleven de oorlogs-en heldenzangen in het geheugen van den landzaet leven, en eenige onderwerpen van onze ridderromans worden, mogelyk niet ongegrond, tot dit vroegere tydvak teruggevoerd.

Tydens de overheersching der Romeinen, kwamen met romeinsche zeden de tooneelen hier in zwang, en schoon het gezag van dit volk hier haest ten onder ging, zoo bleven deze vertooningen nochtans voortduren, gelyk de wetsbepalingen, door Karlemagne jegens tooneelisten genomen, en de besluiten der kerkvergaderingen, genoegzaem bewyzen [1]. Eenige schryvers denken dat het verbod van romeinsche tooneelstukken te vertoonen aenleiding gaf tot het opstellen van geestelyke spelen. Anderen zyn van gedachten dat het vertoonen van mirakelen en mys terien uit de grieksche liturgie naer het westen over-

1 Zie Capit. reg. Franc. T. I, col. 229, art. 44. Ibid. add. 3 coll. 1163 en 1170.

kwam [1]. Op kerkelyke feestdagen vertoonde men de mysterien onzes geloofs; ter gelegenheid van tournoispelen, jaermerkten, en inhuldigingen van vorsten werden er gebeurtenissen, uit de wereldlyke geschiedenis ontleend, ten tooneele gevoerd.

In de geschiedenis van Vlaenderen leest men, dat er te Gent, in 1301, alom schouwburgen werden opgericht, om de inkomst van koning Philips den Schoonen te vieren, en dat er aldaer in 1329, toen gravin Margareta voor de eerste mael Vlaenderen bezocht, veel tooneelvertooningen zyn gegeven [2].

Gedurende de halfvastenmerkt te Gent, gaven schepenen en dekenen der neringen op het stadhuis een prachtig feestmael. Te dezer maeltyden werd er reeds in de XIVe eeuw door menestrelen gespeeld; maer eerst in het begin der XVe eeuw wordt er in stadsrekeningen van het opzeggen van gedichten gewag gemaekt: « Item den menestrelen, sanghers, dichters ende speellieden ghegheven in hovescheden, die t'halffasten songhen, pepen ende dichtten in scepenencamer, 12 scell. gr. [3]. »

In de rekening van het jaer 1451, zien wy dat het stads bestuer een huis verhuerde, alwaer men gedurende deze halfvastenfeest schouwspelen vertoonde: « Item (ontfaen) van dat verhuert was 't huus daer Pieter Huerybloc plach te woonene an de vischmaerct, den tijt van halffastenen, eenen man van Brugghe, omme spel te houdene van dien, 10 scell. gr. [4]. »

Bestendige maetschappyen, welke het vertoonen van spelen tot voornaem doel hadden, onder den naem van

1 Zie D. I, bl. 159 en 172 der *Essais sur les bardes, les jongleurs et les trouvères Normands et Anglo-Normands, par M. l'abbé* De la Rue. Caen, 1834. — 2 *Cronycke van Vlaenderen*, Brugge, by A. Wijdts. D. I, bl. 413 en 507. — 3 Stadsrekeningen van 1401, bladz. 38b. — 4 Ibid., van 1451, bl. 146b.

Kamers van Rhetorica, rezen maer eerst in het midden der XV[e] eeuw op. Vyf dergelyke genootschappen kwamen te Gent tot stand: I. De oudste kamer dezer stad, namelyk die der *Fonteine*, wier verordeningen door het magistraet van Gent den 9 december 1448 werden goedgekeurd;

II. Die van Ste-Agnete (*De boomlooze mande*), by brieven van 22 october 1471 herkend;

III. De kamer van *Maria t'eeren* den 14 august. 1478;

IV. Het genootschap van *Ste-Barbara*, reeds op het einde der XV[e] eeuw bestaende;

En V. De hoofdkamer van *Jesus met de balsembloem*, door hertog Philips den Schoonen den 20 maert 1492 opgericht.

Laserna-Santander, in zyne *Memoires historiques de la bibliothèque de Bourgogne*, bl. 175, noemt ook vyf rederykkameren op, maer maekt geen gewag van *Maria t'eeren*, en spreekt van een genootschap hetwelk hier nooit bestond, en wier zinnebeeld de *Brembloem* zou geweest zyn.

Over elke kamer stel ik my voor hier afzonderlyk te handelen, en derzelver verordeningen opvolgelyk in overzicht te nemen [1].

KAMER VAN RHETORICA, GENAEMD DE FONTEINE.

Deze Kamer van Rhetorica bekwam, by goedkeuringsbrief van het magistraet van Gent, van den 9 december 1448, haer eerste wettig bestaen.

1 Al de reglementen der Rhetorykkamers, waerop ik my in nevensgaenden artikel beroep, berusten, door de zorg van stadsarchivist, den heer G. Parmentier, in eenen band vereenigd, ter stedelyke archieven.

Haer reglement behelst voornamelyk bepalingen over de verkiezingswyze des bestuers, en over de tooneel-en dichtoefeningen.

Het wapen of blazoen verbeeldde eene fontein, *beheymt in eene loke ofte muragie, met eenen turrekine uprisende, ende daer utsprutende drie goten, overal sproeyende, in teekene der helegher Triniteit*, zoo als deze in de nevensstaende plaet, naer de teekening van den heer P. Goetgebuer, is afgemaeld.

Het bestuer was uit eenen deken en vier raedslieden samengesteld, welke t'elken twee jaren binnen de vier paeschdagen door al de leden van het gezelschap werden gekozen: dit bestuer benoemde dan eenen geheimschryver en eenen bode.

De dichtoefeningen werden op de volgende wyze ingericht: « Alle drie weken 't sondaghs ten tween naer noene, up de camers van der Fonteine, zal men gheven een hoedeken, ende de ghuene dien 't ghegheven zal worden, zal zijn ghehouden binnen derden daghe daer naer over te ghevene een refrain van alzo vele versen als hem ghelieven zal, omme 't ghezelscip binnen den drie weken daer naer te dichtene. Ooc zal hy eenen prijs upstellen zulc ende alzoo cleene van prise als hem ghelieft, omme te hebbene den ghuene diene best nae doen zal. Ende de ghuene die 't hoedeken alzo ghehadt zal hebben, zal dan den ghezelscepe te voren gheven eenen pot wijns van zes grooten, ende voort by haerlieden rade 't hoedeken overgheven, in der manieren voren verclaerst. »

Verder staen boeten vastgesteld tegen dengenen die het reglement in eenig punt verbrak, of gedurende de vergaderingen eenig wetspel voorstelde, *daer men ghelt met verlieren mach, als dobbelen, ringhelen, queecken,*

Bl. 420.



P.J. Goetgh... del.



verkeeren, kneylen, poutrainen, quarten, knufflen, of ander ongheoirlooft spel.

Hertog Karel de Stoute stond aen dit gilde het recht toe, van kleederen in zyne koleuren, en met het zinnebeeld van het vieryzer versierd, te mogen dragen, als ook om met de andere kameren van Rhetorica niet te moeten loten, wanneer eenig spel moest vertoond worden [1].

De gemelde maetschappy der Fonteine, even als die van Ste-Agnete (de Boomlooze mande), en van Ste-Barbara verschenen op den dichtstryd te Antwerpen in 1496. De voorgestelde vraeg was : *Welck het meeste misterie ende wonderlyckste werck was dat God oyt dede tot des menschen salicheidt.* De onderwerpen der spelen door voornoemde kameren ter beantwoording vertoond, staen hiervoren blad. 150 en 163 naeuwkeurig opgegeven.

Den 21 en 22 mei 1497, werd een luisterryk schietspel door het oude gilde van Sint-Joris binnen Gent gehouden, en by de kaert van uitnoodiging ook prys beloofd voor de dichtgenootschappen, die de schoonste en genoegelykste spelen zouden vertoonen. De intrede der dertig schuttersgilden, welke uit de omliggende steden deze feest kwamen bywoonen, is te dien tyde in versen beschreven [2]. In dit opstel wordt

1 Zie *Reg. KK.*, f.° 162v. « ... Que doresnavent ils puissent à leurs despens faire faire et porter robes et chapprons broudées de nostre devise du fusil et de nos couleurs de noir et de sanguin, toutes les fois que bon leur semblera, et que ceulx d'icelle confrarie soient avant tous aultres préférés à jouer esbatemens, mistères et histoires, qui se feront en nostre dicte ville de Gand, sans qu'ils soyent tenuz de lothir ou gester sort, ainsi qu'il a esté faict par cydevant... » — 2 Zie bl. 269 der *Excellente Cronike van Vlaenderen.* Antw. 1531.

de stoet der maetschappyen van Brugge, welke hertog Philips, als koning van het schuttersgilde, vergezelde, in de volgende regelen afgeschetst:

Brugghe naer haer rijkelicke maniere
Brachte vijf waghens met haer rhetorijke,
Ende ooc vol schutters met blijder chiere
Twaelf peerden, daer naer den standaerd dergelijcke
Ende vier stadtpijpers, 't was baerblijcke.
Doen hondert peerden ende noch meer.
Twee honden trocken eenen waghen te prijcke,
Daer eenen sot in sat, niet al te teer.
Vijf en twintigh peerden volchden hem in 't ghekeer,
Ses trompetten ende claroenen schone.
Doen 24 paer peerden, elc scheen een heer
Van Lombaerdyen, ende uter spaenscher wone,
En ooc duytschen uter keyzerlicke crone.
Daer naer quam eerlic van Brugghe die wet
Met 26 peerden in reynen persoone,
Noch vier trompetten met sint Joris wapene net.
Doen hertoghe Phelips, eerlic upgheset,
Als coninc te Brugghe van sint Joris gilde,
Want hi met sijn edele handen onverlet
Den papegaey afscoot, dies elc dragen wilde
Blaeu en tanneyt, ghelu hoên, doorvlochten milde
Met witte en roode bandekens fijn sijden,
Som capproenkens, 't waer weert dat men 't onthielde,
Ghehackelt na 't duytsche; 't was om verblijden.

Gedurende de XVIe eeuw bleven de Kameren van Rhetorica met ongemeenen luister voortbloeien en werden steeds, zoo niet door het gouvernement, ten minsten door het stadsbestuer, ondersteund, en aengemoedigd. By schepenenakt van den 2 augustus 1532 verkregen de vier Rhetorykkamers jaerlyks eene wedde van twaelf ponden grooten, op voorwaerde: « van t'huerlieder coste te doen vertooghen acht waghenspelen 't sjaers, omme 't volc ende insetenen dezer voorseider stede te ver-

blijdene, 't welcke werdt elcke camere twee spelen; voorts in incomsten van princen ofte princessen doen vertooghen zulcke figueren ende spelen, als daer toe dienen ende behooren sullen. »

Tegen den 12 juny 1539 had de kamer der Fonteine de tooneel-en dichtgenootschappen van het land op een landjuweel uitgenoodigd. Het verlof tot het houden dezer feest is namens den keizer door 's lands gouvernante Margareta van Oostenryk, by akte van 3 february 1538, toegestaen. De uitgezondene kaert behelsde drie vragen, eene *in 't vroede, een in 't amoreuse* en een *in 't sotte*. De voorname vraeg was: *Welck den mensche stervende meesten troost is?*

Ten bestemden dage dongen negentien maetschappyen naer den prys. Deze waren (volgens de orde welke zy by loting verkregen, toen zy haer intrede deden): Brugge (Mijn werck is hemelick); Ypre (De gheest blaest daer hy wilt); Nieupoort (Van vroetschepe dinne [1]); Antwerpen (Wt jongsten versaemt); Thienen (Fonteine des levens); Brussel (Om beters wille); Oudenaerde (Paeis zy met u lieden); Kortryk (God voedt veel sotten); Edinghe (Penser y fault); Leffinghe (Altijts doende); Mesene (Met pynen duer de werelt); Nieukerke (Soetwillich in 't herte); Thielt (Gheblocit in 't wilde); Axele (God ontcommer elcx herte); Menene (Wy open broeders); Caprycke (Ses al in 't herte); Loo-ten-hulle (Ick verrijcke de roye); Winnocksberge (Royaerts van Berghe); en Deynse (Donse om een betere).

Aen de rederykkamer van Antwerpen (de Violieren), die in haer tooneelspel bewees dat de *Verrysenis des vleesch* den stervenden mensch allertroostelykst is, werd den hoogsten prys toegewezen, bestaende in vier zilveren kannen, wegende negen marken troisch gewicht. De

1 Dat is, *dun* (mager) *van wysheid*.

vyf volgende pryzen zyn weggedragen door de Rhetorykkamers van St-Winnoksbergen, van Thielt, Loo in Vuerenambacht, Brussel en Kortryk.

De antwoorden, in den vorm van allegorische tooneelspelen opgesteld, zyn verscheidenmalen gedrukt. De eerste druk verscheen by Joos Lambrecht, te Gent, 1539, in-4°, met houtsneden, de blazoenen der negentien kameren verbeeldende. De hertog van Alva, die zich aen al wat vlaemsch was vyandig toonde, deed dezen bundel onder de verboden boeken plaetsen, op voorwendsel dat er begrippen, den katholyken godsdienst tegenstrydig, in voorgedragen waren [1].

Na den afstand van keizer Karel den V, en zyn vertrek naer Spanje, verbleef Philips II nog eenigen tyd in Vlaenderen. De vreugdebedryven, by zyne inkomst en gedurende zyn verblyf te Gent in 1558, waren luisterryk en prachtig; de Kameren van Rhetorica brachten niet weinig ter verheerlyking dier feesten by [2]. Insgelyks, toen de prins van Oranje in 1577, op het verzoek der vier leden 's lands, te Gent was gekomen, vertoonden de vereenigde Rhetorykkamers een spel van zinne voor het stadhuis, en verscheiden malen speelden zy de *Historie van Jephte*, op een tooneel voor het hof van Wacken te Poele, waer die vorst was afgestapt [3].

Niet min heerlyk werd de hertog van Alencon, broeder des franschen konings, in 1582 te Gent ingehaeld [5].

1 Zie *Schets eener geschiedenisse der Rederykeren*, door W. Kops, bladz. 244. — 2 *Tractaet der triomphe of blyde inkomst van Philippus van Oostenryck, prins van Spangnien, binnen der stad Ghent, den* 13 *dach in wedemaent*, 1558. Ghent, Corn. Manilius. — 3 *Beschryvinghe van het ghene dat vertooght wierdt ter incomste van d'excellentie des princen van Oraengien binnen der stede van Ghendt, den* 29 *december* 1577. Ghent, by de wed. van P. de Cleerck, 1578 (kl. 4°) — 4 De plechtigheden der in-

Schoon er dichters gevonden werden, die 's hertogen lof in fransche verzen bezongen, was men echter toen nog zoo zeer op het gebruik der vlaemsche tael gezet, dat deze fransche prins den eed tot handhaving van Vlaendrens grondwetten in het vlaemsch moest afleggen [1].

Het verval der vlaemsche Rhetorykkamers hier te lande dagteekent van het jaer 1584, toen de spaenjaerden Gent onder hunne macht brachten. De heer N. Cornelissen, in het belangryk werk: *De l'origine, des progrès et de la décadence des Chambres de Rhétorique, établies en Flandre,* spreekt over dit tydvak in de volgende woorden (bl. 28): « Farnese onderwierp eenige der Nederlandsche provincien aen het spaensche ryk. Na een kortdurende oorlog, die min lang en min schrikkelyk te Brussel en te Gent dan te Antwerpen woedde, overweldigde hy een deel van Vlaenderen en Braband; maer deze onderwerping deed veel aenzienelyke inwoners naer vreemde streken heên wyken. By de korts te voren gestichtte hoogeschool te Leiden werden onze geleerden, onze letterkundigen en dichters tot leeraren aengesteld [2]: onze zeevaerders, landbouwers en grondeigenaers vluchtten naer Zeeland en Hollandsch-Vlaenderen; Amsterdam verrykte zich door onzen handel, welke zich aldaer verplaetste, en Engeland nam eene tweedemael

komst en inhuldiging des hertogen van Alencon, zyn door Corn. de Rekenaere in 1582 beschreven en uitgegeven.

1 Zie *Gendsche geschiedenissen,* door P. Bernardus de Jonghe. Gent, by de wed. Mich. De Goesin. D. II, bl. 296. — 2 Gedurende dit tydvak rezen in Holland verscheidene Rederykkamers op, door gevluchte vlamingen of Brabanders gesticht. Onder andere: De *Witte lavender bloem,* te Amsterdam; het *Vygeboomken,* insgelyks te Amsterdam; de *Witte angelieren,* te Haerlem; de *Orangnie lelie,* te Leiden; de *Balsembloem,* te Gouda, enz.

onze vluchtende wevers en werklieden op. Ten zelven tyde werd een groot getal Rhetorykkamers in Vlaenderen en Braband gesloten, of derwyze ingericht dat zy geen invloed op den geest des volks meer konden uitoefenen.... De kamer van Rhetorica der Fonteine onderging waerschynelyk het zelfde lot. Schoon geen oorspronklyk stuk ons de maetregelen aengeeft, welke het gouvernement tegen haer bestaen nam, staet het echter vast, dat zy gedurende een groote tydruimte geen teeken van leven meer gaf. Onder de regering van Albrecht en Isabelle kwam zy weêr te voorschyn; maer zy had haer macht en glans verloren, en slechts twyfelachtige en door ongelukkige omstandigheden half vergetene overleveringen van hare oude glorie behouden; ook werden hare tooneelvertooningen met die pracht niet meer gegeven, welke in de vorige eeuw zoo zeer ter verheerlyking van publieke feesten bydroeg. »

Onder de oorzaken welke de Rhetorykkamers op het einde der XVIe eeuw te niet deden gaen, mag mogelyk als een der voornaemste gehouden worden het vernieuwen, in 1597, van het placcaert van den 26 january 1559, waerby *het verspreiden, zinghen ofte spelen van eenighe camerspelen, staende spelen, loven, liedekens, figuren ofte batemente* werd verboden [1]. En toen deze letterkundige maetschappyen, in den aenvang der XVIIe eeuw, zich een weinig verhieven, werd er wederom door 's landsbestuer een placcaert tegen het drukken en verkoopen van boeken en spelen uitgevaerdigd [2].

Dergelyke sinds twee eeuwen voortdurende tegenwerking der regering, alle ontwikkeling van tael- en letterkunde belettende, deed het vlaemsch tooneel allengs-

1 Eerste placcaertboek van Vlaend. I, D. bl. 815 en II, bl. 26. — 2 Vierde placcaertboek van Vlaend. I, bl. 48.

kens lager en lager zinken, en bracht te wege dat hier ter stede omtrent 1760 een fransch schouwburg werd opgericht. Het gouvernement trachtte den nadeeligen invloed der fransche tooneelvertooningen tegen te gaen, en spande toen de krachtdadigste middelen in, om het vervallen vlaemsch tooneel op te beuren. Ter bereiking van dit doel werden tallooze tooneelgenootschappen gevormd. Te Gent zag men soortgelyke maetschappyen, in elke parochie der stad, opryzen. De vertooningen hadden des zondags plaets, en het zelfde spel werd op vier of zes naer elkander volgende zondagen vertoond. Het genootschap van St-Baefs parochie speelde den 1, 8, 15, 22 en 29 september den 6, 13 en 20 october 1776, in de zael van den *Witten-leeuw*, recht over de Ryke-Claren, nu St-Lievensstraet, *Het blyeyndig treurspel van het H. Bloed van onzen Zaligmaker Jesus Christus, overgebracht van Jerusalem naer de stad Brugge in Vlaenderen*. Doorgaens werden deze spelen aen het magistraet der stad en den pastor van de parochie opgedragen.

By kaerte van den 17 november 1784, door de Gentsche maetschappy der Fonteine uitgezonden, daegde men de tooneelgenootschappen uit om in wedstryd het treurspel *De weduwe van Malabar* te komen vertoonen. In het bericht van uitschryving zyn de volgende voorwaerden besproken: I. Dat elk genootschap ten dage der loting 14 guldens zou inleggen, uit welke middelen de te winnen pryzen zouden gevonden worden;

2. Dat de maetschappy der Fonteine acht zilveren eerpenningen bestemd had voor de tooneelspelers, die het best een der acht rollen, waer uit het spel was zamengesteld, zouden vertoonde;

3. Er waren nog twee pryzen (de eene van 30 de andere van 20 guldens) uitgehangen, voor de maetschappy welke het volmaekst een bly-of naspel zoude uitvoeren.

De loting had den 28 november 1784 plaets, en acht tooneelgenootschappen [1] verschenen ten kampstryde, die opvolgelyk, gedurende de maenden april en mei 1785, het uitgeschreven treurspel vertoonden.

Den 6 juny 1785 werden de pryzen plechtiglyk uitgereikt. Den eersten prys van het treurspel behaelde de Rhetorykkamer van *Wacken;* den tweeden prys de kamer van *Nevele;* den derden die van *St-Pieters-Ledeberg,* en den vierden die van *St-Nicolaes.*

Den eersten prys van het kluchtspel werd door het kunstgenootschap van *Oostacker,* hetwelk den *Slotmaker* vertoond had, weggedragen; den tweeden bekwamen die van *Wacken,* die het naspel van den *Nieuwen krygsman* hadden uitgevoerd.

Onder de persoonen, wien men by die gelegenheid eerpenningen toewees, treffen wy den dichter P. J. de Burchgraeve van Wacken aen, die de rol van den opperpriester had vervuld.

De zitting werd door eene redevoering van den heer Van Beesen gesloten. Na dat hy den vroegeren bloei der Rhetorykkamers in Vlaenderen had afgeschetst voerde hy zyne toehoorders deze krachtige aenspraek toe [2]: « Zie daer dan, yverige Rhetorykers, ware minnaers van het tooneel, zie daer hoe zeer voorheen den schouwburg en de rederykers geacht en bemind wierden. Bezie met weenende oogen den trap van eer, van welken zy gedaeld zyn, en tracht door yver en kunst dien zelfden trap een andermael op te steigeren. Dan zullen de voorstaenders van het fransch tooneel beschaemd worden, om dat zy, het achtste deel van hunne

1 Deze acht kunstgenootschappen waren die van *St-Pieters-Ledeberg; Nevele; Seeverghem; Somerghem; Wacken; St-Nicolaes; Oostacker; Wiese.* — 2 *Den Vlaemschen Indicateur,* Gent, 1785, 14e D. bl. 30.

moederspraek niet machtig zynde, zoo lang gelooft hebben, dat de nederduytsche tael voor het tooneel niet geschikt was. Welaen, yverige Rhetorykers, laet u niet afschrikken door dweepery of vooroordeel; neen, trotseert die wangedrochten, zoo verdervelyk voor den staet als schadelyk aen de konst. Dan zullen zy als nachtvogelen zich verschuylen; want hunne oogen zullen de flikkerende stralen van uwen luyster niet konnen uytstaen. »

« Den hoeksteen van dien tempel der geleerdheid, (mag ik my dus uytdrukken) is hier door uwen yver misschien reeds geleyd, en het zal mogelyk van dien zelfden yver afhangen, dat hy eerlang zal opgebouwd worden. Het is bezwaerlyk, ik beken het, de vooroordeelen te overwinnen; maer bekend ook met my, dat men door yver en eendracht veel zwarigheden kan te boven komen, en dat, hoe grooter de stryd geweest is, hoe heerlyker de overwinning ook wezen zal. »

Sinds nam de liefde en yver tot eigen tael en letterkunde, hier ter stede, meer en meer toe, en hadden de wintertooneelvertooningen regelmatig plaets. Verscheiden malen vertoonde de maetschappy op het groot schouwburg tooneelspelen, welke de algemeene toejuichingen wegdroegen, voornamelyk gedurende de jaren 1796, 1802 en 1813 [1].

In den tooneelstryd, te Kortryk ten jare 1805 gehouden, verwierf deze maetschappy den prys voor 't vertoonen des treurspels *Philoctetes op het eiland Lemnos*. Aldaer dongen mede en vertoonden, by beurt van loting,

1 De stukken welke vertoond werden zyn : *De deserteur; De koning van Milanen; De kloosterdwang; De kuyper; De drie sultannen; De modeschoentjes; Fenelon; De klompemakers; Paul en Virginie* enz. Zie *Revue historique, chronologique et anecdotique du théâtre de Gand*. Gand, 1828.

het gemelde treurspel de genootschappen van Veurne (*Arm in de bors en van zinnen jong*), van Meenen, van Zweveghem, van Thielt (*Gebloeit in 't wilde*), van Moorsele (*Vredeminnaers*) en van Walle (*De vereenigde*).

In het begin van 1812 werd het reglement dezer maetschappy overzien, en onderscheidene veranderingen aen het zelve toegebracht [1]. Tegen den 27 july 1812 schreef zy een' dichtstryd uit, en gaf tot onderwerp het bezingen van den zege te Friedland behaeld. De heer J. F. Willems behaelde den eersten prys, de heer Eug. Van Damme van Brugge den tweeden, en den heer J. J. Lambin van Ypre werd den derden toegekend. De gekroonde, als ook alle de andere ingezondene gedichten, ten getalle van zevenentwintig, zyn in eenen bundel vereenigd uitgegeven [2].

In 1820 werd de kamer van Rhetorica weêr op nieuwe gronden hersteld, en is in dier voegen tot den hedigen dage blyven bestaen. Ter gelegenheid der herstelling werden er den 11 january 1820 redevoeringen voorgelezen door de heeren J. M. Schrant, L. Dhulster, L. De Potter, C. Vervier en J. B. G. Camberlyn d'Amougies [3].

De andere genootschappen, welke gedurende dit laetste tydvak het aenmoedigen der vlaemsche letterkunde ter harte namen, waren de koninglyke maetschappy van

1 *Recueil des discours et poëmes qui ont été prononcés.... à l'occasion de l'installation publique et solennelle de la société de Rhétorique à Gand, le* 20 *avril* 1820. Gand, chez J. Begyn. — 2 *Verzameling van alle de nederduitsche dichtstukken, die medegedongen hebben naer de lauwerkroonen, uitgegeven door de maetschappy van Rhetorica, binnen Gend, den* 27 *july* 1812. Gend, by J. Begyn. — 3 Zie *Letter-en staetkundig dagblad*, 1820, te Gent verschenen, N°s 3, 4, 5, 25, en bladz. 140 der *Miscellanea* J. B. G. Camberlyn-d'Amougies *equitis*. Gandæ, 1828.

fraeie kunsten en letterkunde, de maetschappy voor de nederduitsche tael (*Regat prudentia vires*), en die der vlaemsche letteroefeningen (*De tael is gansch het volk*). De eerstgemelde schreef in 1816 het bezingen van den veldslag te Waterloo, als onderwerp tot eenen dichtstryd, uit [1], in 1820 de Vaderlandsche Nyverheid [2] en in 1835 den Lof des landbouws in Vlaenderen.

RHETORYKKAMER VAN SINTE-AGNETE

(*De boômlooze-mande*).

Deze maetschappy bekwam door akte van den 24 april 1449 de kapel van Ste-Agnete, in den krocht van St-Baefskerk, by afstand der erfgenamen van den heer Joos Vijts, die er alleenelyk het recht van sepulture in behielden.

De verordeningen dezer gilde werden door het magistraet der stad Gent, den 22 october 1471, goedgekeurd.

Het bestuer bestond in een' deken en twaelf raden (*proviseerders*), en er werd besproken dat « Onder dekin ende twalef proviseers de zesse persoonen zijn zullen Rhetorisienen ende esbatementeurs, ten fine dat de conste ende ghenouchte van diere, binnen dezen voornoemden

1 Met de gekroonde dichtstukken kwam in het licht: *Aanspraak ter prijsdeeling in de koninklyke maatschappy van fraaye kunsten en letterkunde te Gent, den* 8 *hooimaand* 1816. Gent, by P. F. De Goesin-Verhaghe. — 2 *Dichtstuk op de nederlandsche nyverheid bekroond door de kon. maetsch. van fraaie kunsten en letterkunde te Gent, den* 18 *oogstmaand* 1820. Gent, by P. J. Goesin-Verhaghe. — 2 *Lof van den landbouw en der plantenkweekery in Vlaenderen, door* C. Dumon, luitenant by de 16e battery veld-artillerie, *dichtstuk aen het welk den gouden eerpenning is toegekend in* 1835. Gent, by D. J. Vander Haeghen.

stede, als in anderen steden ende plaetsen daer drye ofte vier gheselscepen af zijn, ghenoemt ende onderhouden moghen bliven, alzo wel ter eeren ende vermane van heeren ende wette in der zelver stede, als andersins. »

Dit reglement werd in 1508 overzien en op de volgende wys veranderd. Het blazoen, alsdan aengenomen, verbeeldde een lammeken, liggende op eenen berg, bedekt met klaverbladekens, waer onder dat stond eene boômlooze mande, met eene rolle papier langs beide kanten doorhangende. Het bestuer bestond toen, gelyk vroeger, in eenen deken en twaelf raden; maer de wyze van het nieuw bestuer te kiezen werd veranderd. Het afgaende bestuer alleen noemde voor het volgende jaer de twaelf raden of proviseerders, en deze kozen eenen deken, waer mede zy de volgende jaerschare dienen wilden. Slechts na vier jaren mochten de leden tot den dienst herroepen worden. Den dag der keure, dag waerop het bestuer jaerlyks moest worden vernieuwd, werd op den eersten zondag na S. Gillesdag in september gesteld. Op Ste-Agnetedag moesten deken en raden nieuwe habyten hebben, op wier linkermouw het blazoen der gilde geborduerd stond. Alle zondagen werd er kamer gehouden en pryzen voor refereinen uitgeloofd. Op dertienavond, den 5 january, werden er een of twee presentspelen vertoond.

In het begin der XVIe eeuw vereenigden zich de vier kameren van Rhetorica der stad Gent, om gezamentlyk de patroonfeesten te vieren. In een akte van den 13 van louwmaend 1514, betrekkelyk het gilde van Ste-Agnete, treffen wy het volgende aen : « Dat dit gilde een van den vier raedscameren van den edelder en industrieuser scientie van Rhetorijken, ter eerweerdichede van den welcken binnen deser stede van Ghent hem onderhoudende zijn vier gheconfirmeerde raedscameren, elc userende van

een broederliken gulde... ende ten celebrerene van elx feeste van huerlieder patroon ofte patronersse hebben upghestelt in elx capelle hemlieden te vindene d'ander drie cameren, omme in alderbroederlicken minnen, ten love Gods ende ter weerdichede van elcx patroon, aldaer ter devoter jonstelicker feeste met reverentie te vertooghene een weerdich excellent lof, ten onderhoudene van den welken d'ander drie gulden ende cameren elcanderen eeren doen moghen metten nieuwen habiten ende paruren, die zy elcx jaers makende zijn... »

De feestdagen, welke de vier gilden van Rhetorica gezamentlyk vierden, waren *Ste-Agnetedag, H. Drievuldigheidsdag* feestdag der Fonteine, *O. L. Vrouw ontvangenis* feestdag der maetschappy van Maria t'eeren, en *Ste-Barbaradag*. Op deze dagen, als ook op den 1en meidag, H. Sacramentsdag, en den dag der keure, hielden deze gilden groote feestelyke maeltyden. Door elken gezel werd gelyk gelag betaeld, namelyk voor groote feestmalen vier grooten, voor de kleine feestmalen (*schaepshoofden* genaemd) twee grooten. Maer by akte van den 28 april 1557 werd er besloten: « Dat alle de ghone, die van nu voort an zal believen by te commene in de groote maeltyden van den voorseyden gilde, betalen zouden moeten voor huerlieder ghelach elck man acht groote... ende in de ordinaire vergaderinghen van schaepshoofden, die zy (de proviseerdes) van den gulden ten minsten alle maenden ghelast zijn t'houdene, dat elc bysittere als 's noenens de vergadering es, gheven zal zes grooten, ende als zy lieden vergaderen zullen ten 2 ueren naer noene, wordt elck ghehouden te betalen vier grooten. »

Door brieve van den 14 augusty 1535 verkreeg dit genootschap ('t geen de kamer der Fonteine reeds bekomen had), dat de leden, gedurende het jaer waerin zy als deken of provisors in 't gilde van Ste-Agnete dien-

den, in andere gilden tot den dienst niet mochten geroepen worden, uitgezonderd in het oude gilde van den voetboog, in het gilde van den handboog, en van der busse. Het volgende jaer werd hetzelfde privilegie aen de vier kameren van Rhetorica dezer stad toegestaen, door schepenen letteren van den 8 february 1536.

De maetschappy hield hare vergaderingen in het huis gestaen ten einden van den Nederpolder N° 18, hetwelk thans nog in de verkoopingsakten onder den naem van Boómlooze Mande bekend staet.

RHETORYKKAMER MARIA T'EEREN.

Deze kamer van Rhetorica, welke thans nog als geestelyk gilde bestaet, was reeds vóór het jaer 1478 in wezen, zoo wy zien uit den confirmatiebrief des reglements, den 14 augusty 1478 door het magistraet van Gent verleend; in welken brief deken en raden aen schepenen te kennen geven, *dat zy zekeren tijt voorleden upgestelt ende ghehouden hebben 't selve gheselscip, ter eeren van God van hemelrijcke ende van der weerder maghet Marie, ziere ghebenedider moeder, ten aultaren van Onzer Vrouwen, achter den hoghen choor in S. Jacopskercke binnen der voornoemde stede....* En verder werden de statuten dezes gezelschaps, die wy hier overschryven, hunner goedkeuring onderworpen:

« Allen den ghonen die deze presente letteren zullen zien of hooren lesen, Scepenen ende Raed van der stede van Ghend, saluut: Doen te wetene, dat by ons comen ende ghecompareert zijn Jacop Utenberghe, als deken, Jan Welbegaerne, Gillis Mannaert, Jacop Matthijs, Pieter Liwe, Lieven de Stovere, Joos van Stinan, Joos de Steenweerpere, Jan van Jacobeke, Claeis Neyt, Gheerdt Bacos, Cornelis Lievins ende Lievin de Keystere, als pro-

viserers van den gheselscepe van der Rhetorijcke, te kennen ghevende, dat zy zekeren tijt voorleden opgestelt ende ghehouden hebben 't selve ghezelscip, ter eeren van Godt van hemelrijcke ende van der weerder maghet Marie, ziere ghebenedider Moeder, ten aultaren van Onser Vrouwen, achter den hooghen choor in sent Jacopskercke, binnen deser voorseider stede, ommer aldaer te doen doene ende continuerne zekere godlicke dienste naer al hueren vermoghene, 't welcke zy niet goedelicx zouden connen noch moghen doen, noch continueren, het en ware dat zy daer op hadden ons consent, ons te dien fine overghevende zekere pointen ende articlen voorscreven, ende daer op gheledt alzoo 't behoorde, ghemerct ooc dat wy altijts gheneghen zijn, als 't recht es, ter augmentacien van den godlicken dienste, gheconsenteert ende ghewillekuert hebben, consenteren ende willekeuren by desen 't voorseide broederscip of gheselscip van nu voort an onderhouden te werdene, in der vormen ende manieren naervolghende :

» Eerst, so wien ghelieven zal in dit ghezelscip of broederscip te commene ende ontfaen te zijne, werdt ghehouden te ghevene *eenen* groten t'zijnen incomene, ende voort alle jare *eenen groten*, ter reparacie van der capelle ende aultare voorseit, ende onderhoudene van den godlicken dienste, die men daer inne doet, ende boven dien hem stellene te doodtghelde, t'huere ghelieften, emmer te *twalef* groten ten minsten, dies zal men, 't zelve doodtgheldt ontfanghen zijnde, doen doen over zijne ziele en over alle zielen eene messe van requiem, daer de deken ende proviserers ghehouden werden te zijne met hueren habiten, elc up de verbuerte van eenen groten. »

« Item dat omme 't zelve ghezelscip te regierne, zijn zullen, alzoo 't gheweest hebben, een dekin ende twalef

proviserers goede eerbare lieden, wezende ghelijc men dat tot noch toe onderhouden heeft. »

« Item zullen alle jare huerlieder kuere doen ende vernieuwen van eenen nieuwen deken ende twalef proviserers, op onser vrouwen dach van kersavond, in deser maniere, te weten, dat de proviserers, die afgaen zullen, ghehouden werden t'hueren afgane by hemlieden ende t'hueren rade te nemene twee of drie van den notabelsten van den voorseiden broederscepe, omme by haerlieden rade ende advise te kiesene eenen dekin. Die nuttelicxt ende prouffelicxt zijn zal, ende die der meester menichte ghenougbt, zal dekin ghecoren ende ghestelt zijn, voor de toecommende jarscare, ende de dekin ende proviserers afgaende zullen wepelen [1] twee jaer van den zelven dienste, up dadt hemlieden ghelieft, al worden zy eer daertoe ghecoren. »

« Item elc oud proviserere, ten afgane van zijnen dienste, zal ghehouden ende verbonden zijn te kiesene enen nieuwen proviserer in sijne stede, ende by also dat de nieuwe proviserer in eenighe ghebreke ware van boeten, of in eenighe andere zaken den broederscepe ancleveride, dat zoude instaen ende goetdoen d'oude proviserer, die hem ghecoren zoude hebben. »

« Item gheen dekin en zal moghen tzijnen afgane 't voorseide broederscip t'achter laten, hy en zal dueghdelic ende souffisantelic doen blijcken dat hy datte ghehanghen ende verleyt heeft ten orbuere, prouffijte ende reparacie van den aultare, by wetene ende advise van den proviserers, ende zal dan ooc den nieuwen dekin leveringhe doen van den juweelen den voorseiden aultare toebehoorende, die hy onder hem ghehadt zal heb-

1 *Wepelen*, liber à muniis, vacuus à negotiis publicis, liber ab onere sive officio publico. (Kiliaen.)

ben, ter presentie van drie of viere van den notablen van den voorseiden broederscepe, of van den ontfanghere van der kercken. »

« Item elc van den voorseiden dekin ende proviserers zal ghehouden zijn een habijt te maken, van zulken coluere als de meeste menichte van hemlieden overeendraghen sal, metter devise of livreye van den voorseiden broederscepe, die zy eerstwaerf an hebben zullen, t'huerlieder messe up Onser Vrouwendach in maerte, up de verbeurte van twee scellingen groten, ten prouffijte van den voorseiden aultare, het en ware dat eenich van hemlieden een habijt hadde van ghelijcken coluere, zo goet ende versch wesende als dat hy daer mede wel behoorde te ontstane, daertoe hy ontfaen zijn zoude met te betalen twalef groten, ten prouffijte als boven. »

« Item waert zo dat dezer stede eenighe feeste toequame, ende dat wy of onse naercommeren in wette begheerden dat men ghenouchte voorstelde ende maecte, het ware van spele te spelene, figuren te tooghene, of andersins, zo zoude ende zal de voorzeide dekin met zijnen proviserers ghehouden zijn de zelve begheerte te vulcomene, naer al hueren vermoghene, ende by also dat de zelve dekin of proviserers dies in ghebrekē waren, ende dat zy daer af ondanc, cost of scade hadden, dat datte commen zoude ten laste ende coste van den ghonen daer 't ghebrek an zijn zoude, elc zijn advenant. Waert ooc zo dat in andere plaetsen of feesten eenighe prijsen opghehanghen worden van esbatementen, ende dat de meeste menichte van den eede van advise ware daer naer te doene, so zoude de minste menichte moeten volghen. »

« Item waer 't zo dat omme 't onderhouden van der Retorijcke, gheordonneert worde te spelene waghenspele, of staende spelen, daer af zullen dekin ende proviserers last nemen die te bereedene, op zulcke ordon-

nancie als zy onderlinghe over een draghen ende maken zullen. Bet voort zal eenen dese jeghenwoordeghe ordonnancie den ghemeenen gheselscepe lesen up den dach van der kuere, eer zy huere kuere uutgheven zullen, naer d'eerste gherechte van der maeltijt, ten fyne dat de ghone, die dekin ende proviserers, ende huerlieder nacommers die dekin en proviserers, zijn zullen, 't voorseide gheselscip te onderhoudene en regierne naer den uutwijsene van bovenghescreven articlen ende ordonnancie, emmer totter tijt ende also langhe als 't ons of onze naercommeren in wette ghelieven zal, ende tot onsen of huerlieder wederseggghen. »

« Ghegheven onder den zeghele van zaken der voorseide stede van Ghend, den 14n dach van ougstmaend, int jaer ons Heeren duust vier hondert acht en seventich. » Was onderteekend op de vouwe Grauters, met paragraphe, en daer aen hing den zegel der stad Gent, met eenen parkementen steert.

Door schepenenakt van den 11 december 1537, waerin men confirmatiebrieven van 1478, 1504 en 1517 beroept, werden eenige veranderingen in de bestaende verordeningen van het gilde toegebracht. Alsdan verstelde men den dag der keure, gewoonlyk op kersavond gehouden, tot op O. L. Vrouwen avond in september, 's namiddags ten twee uren, in des dekens huis. Verder was de deken niet verbonden langer dan twee jaren te dienen, en de uit dienst tredende personen mochten, in plaets van twee jaren, gedurende vier volle jaren wepelen.

Omtrent het jaer 1509 was er twist ontstaen over 't dragen eener *leliebloem met den wortel* op de mouw van deken en proviseers, tusschen het gilde van Maria t'eeren en het groote gilde van St-Joris, dat zich hier tegen verzette. Schepenen der stad geboden aen *Maria*

t'eeren; by brief van den 21 november 1509, *van niet meer zulke ofte ghelijcke lelyen ende blomme up de mouwen van haerlieder kerels te draghene, nemaer, indien zy die draghen willen, dat te doene beneden an den keerle, zo zy hier te voren ghedaen hebben.*

Maer door besluit van den 10 wedemaend 1510 werd de dracht en vorm der leliebloem naeuwkeuriger bepaeld, en daer deze sinds het blazoen der maetschappy is gebleven, zullen wy uit gemeld besluit die beschryving overnemen: *De leden van 't gilde van* Maria t'eeren *zullen moghen draghen eenen lelyentac up de mouwe van huerlieder kerels, staende ende sprutende met zijnen loveren uut eender herte, up d'een zijde van den tacke een M ende an d'ander zijde een scelpe, met eene stocke van S. Jacop, hanghende an een loofkin, t'samen dweers ghecoppelt met eenen rollekene, daerinne gescreven staende* Maria t'eeren, *den zelven toe met zijnen loveren boven met twee lelyebotten. Tusschen den zelven twee botten eene opene lelye, daer uutsprutende 't beeld van Marien, den zelven tac lanc metter beelden commende tot an den naet van der mouwe ende herte, t'samen een vierendeel van eender elle, ende de zelve huerlieder mouwe bezaeyende met letteren van der M. M. M. tot achtiene, niet min maer meer, op de panden van huerlieders kerels.*

Dit besluit werd later nog overtreden, zoo als uit ordonnantien van schepenen van den 1 december 1513, en van den 18 january 1517, genoegzaem te zien is.

RHETORYKKAMER VAN STE-BARBARA.

De vroegste statuten dezer maetschappy zyn ons niet ter hand gekomen, dus dat wy geen bericht wegens hare verordeningen kunnen geven. Het is echter bekend dat zy haer outer in O. L. Vrouwekerk te St-Pieters had,

en dat haer bestaen ook tot de XVe eeuw opklimt, daer de leden van dit gilde, even als die der Fonteine en van Ste-Agnete, op het vermaerde landjuweel te Antwerpen in 1496 verschenen.

In het begin der XVIe eeuw was Lievin Bautken capellaen en factor der Barbaristen; hy bezong de geboorte van keizer Karel V, in een gedicht waerin hy de feesten, ter dezer gelegenheid te Gent gehouden, naeuwkeurig beschryft. In het derde couplet maekt hy gewag van de spelen, alsdan vertoond:

De stad was vol vruechden in alder manieren,
Men sach de straten behanghen, de husen vercieren,
Men toochdet figuren veel jonghen juechden,
De straten laghen vol groote vieren.
Tortsen nooh was en mocht men niet ontdieren,
Maer 't wiert al verberrent in dusentich vruechden.
Staende spelen ende batementen vol duechden
Waren daer ghespeelt tot 's drux verseeren:
Een goet ondersaet sal altijts zijnen oversten eeren.

In 1580 werden alle de geestelyke confrerien in de stad Gent afgeschaft, en derzelver inkomen ging tot stads armen over; maer Jan D'Hollander, als deken van den *outer van Ste-Babara*, beweerde: « Dat de rentebrieven by den suppliant (den stadsontvanger) ten laste van den voorschreven ghequereleert, gheen ghemeens en hebben met eeneghe gheestelijcke goederen, nochte en hebben de zelve daer of noint handel gheadt, nemaer wel de voornoemde Hollandre, als deken, ende zijne voorsaten in ghelijcke officie, over dwelcke goede apparentie gheeft, mids dat de renten voortijts gheconquesteert zijn metter conste van Rhetorijke... zo dat de suppliant groot onghelijc heeft t'hemwaerts te treckene 't goet van den zelven guldebroeders, dwelk zy bezuert hebben . . . »
Doch toen het sinds jaren onbetaelde pensioen aen deze,

even als aen de drie andere, rederykkamers weder werd toegekend, leverde hy de brieven aen stadsregering over.

HOOFDKAMER VAN RHETORICA

(*Jesus met de balsembloem*).

Werd de vlaemsche letterkunde in het hof der vorsten uit het Bourgondisch huis veronachtzaemd en niet aengemoedigd, geheel anders was het gesteld by de aenkomst van Maximiliaen, die zelf de duitsche lier sloeg, en zyne door hem berymde avonturen liet in 't licht verschynen. Des zelfs zoon Philips de Schoone was een minnaer der nederduitsche poezy, en willende dezelve onder zyne byzondere bescherming nemen, deed hy de afgezanten der Rhetorykkamers *van der dietscher tongen*, den 1en mei 1492, te Mechelen byeen roepen, om over de geschikste middelen ter bereiking van dit doel te beramen. Er werd aldaer besloten eene souvereine kamer van Rhetorica te stichten, aen welke de overige letterkundige maetschappyen, bestaende in de nederduitschsprekende landschappen, zouden onderhoorig zyn. Pieter Aelturs, 's vorsten kapellaen, werd als zynen stedehouder *prince souverein* herkend, en als dusdanig gelast met het opstellen van het in te voeren reglement.

Zyne verordeningen verschenen in 1505. Zie hier kortelyk den inhoud. De zetel der maetschappy werd te Gent gesteld, en derzelver outer *binnen der capellen van Sinte Baerberen, staende in ons ghenadichs conincæ nederhof te Ghent.*

Het getal der leden werd op vyftien gebracht, « de welke hemlieden in den goddelicken dienst ende in die edel conste van rhetorijcken als onse ghetrouwe medebroeders der balsemen voughen ende verbinden zullen, den tijt haers levens gheduerende, ofte alzo langhe als

zy binnen Ghent wonende zijn, ofte emmer totter tijt dat zy eenen anderen, ons bequaem zijnde, in haer plaetse stellen willen. »

Elk lid betaelde voor zyn inkomen een grooten, alle jaer een zilveren penning, en ter doodschuld twee grooten. Ook werden vyftien jongere gildebroeders, aen wie de konst van Rhetoryke moest onderwezen worden, en vyftien vrouwen, aengenomen, « ter eeren den vijftien blijtscepen van Jhesus ghebenedide moedere Maria, die zy metter gracien haer liefs kints verworven heeft. »

Er werden vyftien dagen 's jaers vastgesteld, op welke men kamer houden moest, en dit « by manieren van een hoedekin, elc den anderen voortghevende. » Eens 's jaers werd er *open scole* van rhetoryke gehouden, « waer elc rethorisien zal moghen commen om prijs te winnene. »

Onder de vyftien aengenomene feestdagen werden er drie met zonderlinge pracht gevierd, te weten: den patroondag des gilden, vallende op « S. Vincents dach, het welke es de octave van der weerdigher feeste ons heren Jesus; ooc zo worden ghehouden de 15 personen voorseit, op dezen dach *open camere* ende 's avonts *open hof* met triumphen rijckelic te houdene, ende alsdan in der cameren, of daer voren, ter straten, te doen batementen, om prijs oft andersins, zulk als wy of ons stedehoudere in ons absentie met den meeste menichte der personen, ordonneren en overeen draghen zullen, ende zo wie van hemlieden daer niet en comt, zullen alzo vele gheven als of zy daer gheweest hadden, ende om dat veel jonghens in 't bedwanc van vadere ende moedere staen, zo zal men de voorseide jonghens, in alle maeltijden ordonneren ende stellen eenen graceliken penninc, elken voor zijn ghelaghe, die daer op commen willen, ende alzo insghelijcx de vrouwen, ende alle andere die men begheren zal ter maeltijt te hebbene. »

De tweede groote feestdag was Palmzondag: « Ende alsdan in die plaetse van der passien zal men lezen die evangelie van den eersten sondaghe van den advente, ter causen dat zy vermaendt die groote eere, die te Jherusalem als doe Jhesum ghedaen was, ende up deze heleghe feeste zal men houden een van den daghen der hoeykens, ende alsdan de voorseide personen ghehouden werden te spelene, ofte doen spelene een gheestelijc waghenspel, om daer by 't volc te bringhene ter goeder devotien. »

De derde feestdag viel op Onzer Vrouwen dag half oogst, dag welke altyd in Gent hoog werd gevierd, daer schepenen alsdan herkozen werden.

Doch naeuwlyks waren deze statuten door den vorst bevestigd, of de vier bestaende kameren te Gent verzetteden zich tegen het indringen dezer hoofdkamer in rechte, om dat aen dezelve rechten toegekend waren, welke de Fonteinisten tot alsdan hadden uitgeoefend, als by voorbeeld die van andere kamers te herkennen, derzelver reglementen te wettigen, en zonder te moeten loten te mogen voorspelen, enz. Deze zaek werd voor schepenen der stad Gent, voor den raed van Vlaenderen, en den hoogen raed te Mechelen, vervoorderd. Doch de gemelde kamer van *Jesus metter balsembloem* werd in hare bekomene voorrechten door twee mandementen van keizer Maximiliaen, als momboor over zynen neef Karel V, van den 20 january 1507 en van den 17 maert 1511, behouden [1].

1 Deze mandementen en het reglement der gilde staen overgeschreven in den *Nieuwen tannetenen bouc L. Q. f° 216, v.* berustende ter stads archieven te Gent, en zyn gedrukt te vinden in *Réponse à un ami, qui demandait des éclaircissemens sur une célèbre académie qu'il y aurait eu à Malines au XII° siècle; et sur l'époque des constitutions des chambres de Rhétorique de la même ville.* 1787, in-8°, bl. 74.

In 't jaer 1560 had deze maetschappy eene pryskaert uitgezonden, om de andere kameren van Rhetorica tot een landjuweel te beroepen, doch daer zulks zonder hoogere goedkeuring was geschied, en tegen het placcaert van den 25 september 1550 streed, zoo werd zy door schepenen gedwongen de kaert in te trekken. In het bevel lezen wy: « Dat daer deur groote confluentie van alle sorte van volke zoude ghebeuren binnen derzelver stede, ende by den zelven gestroyt worden diversche quade, eroneuse en scandaleuze proposten, dichten, refereynen, liedekens ende dierghelijck, ter grooter ontstictieheyt van den volke, zonderlinghe in dezen zorgeliken tijt. »

By het inkomen des prinsen van Oranje, den 29 december 1577, had deze kamer een theater aen S. Jacobskerk opgericht, om den vorst by zyne intrede te verwillekomen. Een persoon, de *Historie* verbeeldende, begroette hem met de volgende verzen:

Doen 't Nederlant was seer ellendig gheschonden
Met doodelicke wonden
Deur 't Spaensch ghebroet,
Zijt gy, Machabeus, t'zijnder hulpe ghesonden,
Met de staten verbonden,
Hebt met uw lijf en goet
Ons gheluckich bewaert, als een recht vader doet,
En 's lands recht voorghestaen, zijnen vyand verdreven;
Dies men God als oorspronck voor eeuwich prijsen moet,
En u door wien het land dees weldaet is ghegheven.

PH. BLOMMAERT.

AEN DE MAETSCHAPPY

VAN

VLAEMSCHE LETTERKUNDE

YVER EN BROEDERMIN,

TE BRUGGE,

MY DEZELVER LIDMAETSCHAP AENGEBODEN HEBBENDE.

Gelukkig, die in onweêrsvlagen
Een veilge schuilplaets vindt!
Gelukkig, die in onze dagen
De schoone kunsten mint!

Ik zag den geest des kwaeds, in akelige vormen
Zich spreidende over de aerd, het menschdom fel bestormen,
En in den uchtendstond van welvaert en van vrêe
De bron vernieuwen van pas doorgestane wee.
'K zag hem, meêdoogenloos, en orde en wetten tarten,
Om 't vuer van haet en wraek en tweedragt in de harten
Te ontsteken. 'K zag, in angst, hoe hy de driften roert,
En medeburgers vaek tot vyanden vervoert,
Om in elkanders leed zyn vreeslyk doel te treffen;
'K zag hem den koningsmoord tot zedeleer verheffen,
En zegelen met bloed zyn ongehoord besluit!
Dit alles zag ik aen, en 'k riep verbysterd uit:

Gelukkig, die in onweêrsvlagen
Een veilge schuilplaets vindt;
Gelukkig, die in onze dagen
De schoone kunsten mint!

Maer naest die schrikbre plaeg, Europa ingedreven,
Zag ik het ryk der kunst in luister weêr herleven,
En bieden levensheil, genot en lauwerblaên,
En als 't Elysium naby een helle staen;
'K zag ik myn vaderland en tael-en dichtkunst bloeyen,
En elken dag den roem van hare grootheid groeyen,

En menig kunstverbond, door haren glans bekoord
Als templen haer ter eer, gesticht in ieder oord!
Geduld als offeraer in deze tempelwanden
Smaekte ik steeds reine vreugd by 't geurig reukwerkbranden.
'K ontschuilde daer den dwang van staets-en krygsgewoel,
En 'k juichte vaek in 't hart, vol innig bly gevoel:

Gelukkig, die in onweêrsvlagen
Een veilge schuilplaets vindt!
Gelukkig, die in onze dagen
De schoone kunsten mint!

Ja, vrienden! ja, de kunst is 't heilgenot des levens,
Zy prikkel tot de vreugd en troost in smarte tevens!
'K heb soms een ruwen toon op de elpen lier gewaegd,
En 't ongekunsteld lied heeft uwer niet mishaegd!
Die hulde is my te duer, dan dat ik haer zou smaden:
Welaen, elkaer de hand geboden! en de paden
Naer 't heiligdom der kunst te zamen opgetrêen!
Verachten wy 't gewoel, de wisselvalligheên
Der staetkunde en den sleep van hare ontelbre plagen,
Om aen de kunst alleen genot en roem te vragen!
En wat ook, om ons heen, de twistgeest ooit verzin,
Herhalen wy, vereend in heilge *Broedermin:*

Gelukkig, die in onweêrsvlagen
Een veilge schuilplaets vindt!
Gelukkig die in onze dagen
De schoone kunsten mint!

17 july 1836.

CH. LEDEGANCK.

ZONDERLINGE TAEL
TE ZELE.

De tael der vlamingen wordt, zoo als genoeg bekend is, in de provintiën Oost-en Westvlaenderen, Antwerpen, Limburg, en in een gedeelte van Braband, algemeen gesproken, ter uitzondering van eenige vreemdgezinde huisgezinnen, die, of uit trotschheid, of uit naäpery, het fransch in hunne gesprekken bezigen.

Waer of het beste vlaemsch gesproken wordt ligt in myn plan niet te onderzoeken; overal treft men eenige onregelmatigheid, in het spreken, aen; overal vindt men eenige afwykingen, zonder dat dit nogtans tot eenen eigenlyken tongval eener vreemde tael overga.

Men weet, dat in het land van Waes en in geheel het distrikt van Dendermonde het vlaemsch, over het algemeen, de tael der gemeenzame gesprekken is, en nogtans is het juist in die streek, en byna in haer middelpunt, dat men eene bevolking aentreft, wier spraek noch uit het vlaemsch, noch uit het hoogduitsch, is voortgesproten. Zy spreekt geen byzonder dialect; maer een recht mengelmoes, deels van uitheemsche, deels van eigene woorden, die zy zelf gevormd heeft.

De gemeente Zele, gelegen tusschen Dendermonde en Lokeren, tusschen de rivieren de Schelde en de Durme, is de verblyfplaets dier vreemdsprekenden; niet het dorp, maer twee daer aen grenzende gehuchten, eene bevolking van omtrent drie duizend inwoners bevattende, en door het dorp gescheiden zynde, hoewel er geen enkele Zelenaer zy, die deze tael niet verstaet, zonder dezelve nogtans te kunnen spreken.

Meest alle deze lieden zyn vervaerdigers of koopmans van zeildoek en inpaklinnen, goederen die zy eertyds in

Frankryk, Holland, en zelfs in Engeland gingen te koop veilen. Thans reizen zy daermede slechts de Belgische provinciën rond. By elkander wezende, spreken zy byna algemeen en uitsluitelyk deze tael, die zy het Bourgoendsch (Bourgondisch) heeten, doch in het byzyn van anderen gebruiken zy het Zeelsche vlaemsch, immers wanneer zy hunne gesprekken willen laten verstaen.

Van waer dit volk afkomstig zy, en hoe lang het bestaen hebbe, is my tot nu toe, in weerwil van vele nasporingen, niet gebleken; maer ten opzichte der woordrykheid van deszelfs spraek zou men zich verwonderen, wanneer men er woordenboeken van zag te voorschyn komen [1].

Ofschoon men in die tael hier en daer al eenige van het Fransch of van het Hoogduitsch afgeleide woorden aentreft, zoo heeft men er echter geene in, die met de eigenlyk Engelsche woorden overeenstemmen, waeruit men dus zou moeten afleiden, dat die tael zeer lang moet bestaen hebben, dewyl dit volk eertyds meer met Engeland, dan met Frankryk of Duitschland, handel dreef.

Ter uitzondering der lidwoorden, voorzetsels, en voegwoorden, vindt men er weinig vlaemsche woorden in; en die er van afgeleid schynen zyn zoo naeuw aen de werking, die er van uitgaet, of het werk, dat zy voorstellen, verbonden, door verandering of byvoeging van uitgang, dat men schier zou gelooven, dat de tael opzettelyk door kundige mannen gevormd en samengesteld is.

Meest al deze woorden, eenen persoon of eene zaek voorstellende, hebben achter de werking, die zy uitdrukken, of die er van voortkomt, den uitgang *rik*, als: de licht*erik* (de dag), de zitt*erik* (de stoel), de terte-

1 Men heeft my verzekerd dat de eerw. heer DEROOSE, eertyds onderpastor te Zele, er twee dusdanige vervaerdigd heeft.

rik (de voet) [1], de klonk*erik* (het glas), van klinken, enz.

De byvoegelyke naemwoorden en de bywoorden hebben doorgaens den uitgang *ig*, als: grand*ig*, van het fransche woord *grand*, kiew*ig* (schoon), krott*ig* (kael) [2], klits*ig* (slecht), enz. De trappen van vergelyking hebben in de uitspraek den zelfden uitgang als die, welke in het vlaemsch gehoord worden.

De voornaemwoorden maken meest wangeluiden, door de gedurige herhaling, welke, uit gebrek der betrekkelyke voornaemwoorden, telkens voorkomt. Het zelfstandig naemwoord wordt meest altyd voor den derden persoon gebezigd.

De werkwoorden zyn byna alle gelykvloeyende en volgen de zelfde regelen van vervoeging als die, welke men in het dagelyksch gesprek hoort, ter uitzondering van den onvolmaekt verleden tyd, in den welken men steeds eene *n*, zoo voor het enkelvoud als voor het meervoud, en somtyds het achtervoegsel *gen*, hoort: ik bekt*en*, gy sjoerd*en*, hy flikt*en*, ik veendeg*en*, gy fokteg*en*, enz.

Zie hier eene overzetting, in het Bourgoendsch, van de parabel des verloren zoons:

Daer modeerdegen ne keer ne grandigen bol, die deux knullen maesden. De kietste knul kabeeldegen aen zyn åken: bol, stuipt michels de splent, die my grandig modeert, en den bol doktegen de splent. Jetse lichterikken nog, de kietste knul flikten splent en dos en foktege foei naer ne lensen paï, daer e de poen verspleytte in de trankkeetjes en in doddigheid.

Als al den dos en den splent verspleyt modeerdegen veendegen er sé lichterikken in da paï: de knul begost

1 In sommige andere plaetsen van ons land zegt men ook *terten*, voor trappen met de voeten: de deeg terten, enz. — 2 *Krot verkoopen*, voor armoede lyden, wordt in vele andere plaetsen gebruikt.

krot te verpassen; en maesdegen het doddig en klits. Hy foktegen by nen bekker van en village om hem te verpassen voor te trafakken. Dien bekker kabeeldegen hem: fokt naer michels granze om de tjuttens kiwig te besjoeren, dan ze nie foei en fokken. De knul kreeg grandige schrans en zou van den tjuttens bik gewild hein, maer hy maesdeger nen egel af. Tein veendigen de knul paf, en treuvelde: combien trafakkers moderender nie in myn åkens keete, die kiwig oeft mazen, en michels molt van de schrans. Michels zal by zynen bol fokken en hem kabeelen: Bol! michels heet en klitsige ouvrage geflikt tegen de kiwige lichterik en veur ou, en meriteert nie da ghem as ou knul sjoert; pakt michels as eenen van ou trafakkers. Die kietsten leveerdegen hem tein en foktegen naer zyn åkens granze; den diën sjoerdegen den knul in de lense, veendigen kiwig by hem, paktegen hem in zyn klampen, en maesd hem kiwig geflikt. De knul treuveldegen: Bol! michels heed en klitsige ouvrage geflikt tegen de kiwigen lichterik en veur ou, en meriteert nie da ghem as ou knul sjoert; pakt michels as eenen van ou trafakkers.

Maer den bol kabeeldegen aen nen trafakker, vit! dokt den grandigen dos aen den knul en dost hem kiwig; dokt hem ne ronderik aen zynen feem, en trederikken aen zyn terterikken; port den grassigen vaurik en kiecht hem voor kiwig te bekken en een grandige karmoelje te flikken. Michels e knul modeerdegen mol en maesd nou kiwig, hy modeerdegen foei en nou in de keete. En ze bektegen en buisdegen grandig.

De kantigste knul trafaktigen in den operik, en as hy naer de granze veendigen, sjoerdegen hy parnassen en flikkeren. De knul vlamdegen naer de trafakkers, en kabeelde: wa modeerd da? Nen trafakker treuveldegen hem: ou frère maesd geveend, en ou åken maesd geflikt

kichen den grassigen vaurik, om dat den bol nou zynen knul kiwig sjoert. — De kantigsten modeerdegen jan en wildegen in de keete nie fokken. — Tein veendigen den bol en nosterden hem kiwig, maer dien kabeeldegen in jannigheid: Bol! michels maesd veur ou zooveel grandige lichterikken getrafakt en ze leven nie klitsig geflikt, en ge maesd michels noppe gesteupen, of geen fopperiksken, om een karmoelje te dokken aen michels kiwerikken, maer as ou kietste knul geveend maesd, die dos en splent by de tranken en in de doddige keeten verspleyt heed, flikt den bol den grassigen vaurik kichen. — Tein treuveldegen den bol: knul! ge modeerd me michels en da michels maesd, maesd de knul. — Wy zullen een kiwige en grandige karmoelje flikken, en schoenkelen; want ou frère modeerdegen mol en maesd kiwig; hy modeerdegen foei en nou in de keete.

J. B. COURTMANS.

AENMERKINGEN

OP HET VOORGAENDE STUK.

Zeer welkom was aen den uitgever van het Museum dit bericht van den heer Courtmans, en volgaerne zal men in het vervolg ook eene plaets verleenen aen mededeelingen van dergelyken aert, vooral wanneer die eenig licht kunnen verspreiden omtrent den oorsprong en de toepassing van zulke tot dus verre onbekende spraken, en van de bevolking welke daervan gebruikt maekt. Men heeft my verzekerd dat er omstreeks Audenaerden ook nog gemeenten zyn, waer iets dergelyks gevonden wordt. Ik verlang zeer ook van dien kant berichten te mogen inwinnen. Inzonderheid zou het my aengenaem wezen liederen of gedichten, in het zoogenaemd *Bourgoensch*

opgesteld, mynen lezeren te kunnen mededeelen. Zeer zeker bestaen die.

Naer het my voorkomt is het Bourgoensch geene tael uit Bourgondie hergekomen, maer eene oude dieven-of landlooperstael, dergelyke men er in meer andere gewesten van Europa ontmoet. De duitschers noemen dit *Rothwälsch* of *Jenische Sprache*, onderscheiden van het *Jüdischdeutsche* en van de *Zigeuner-* of Bohemiers-tael, doch met beiden eenigermate verwand. Zie het *Conversations-Lexicon*, op het artikel *Rothwälsch*. Zy werd in Duitschland zeer veel gesproken gedurende de religieoorlogen; doch schynt aldaer nooit anders dan als eene louter by overeenkomst gesmeedde kunsttael gekend te zyn geweest, terwyl het Bourgoensch van Zele wezenlyk voor die het spreken eene moedertael blykt te wezen. Professor Hoffmann von Fallersleben heeft in zyn *Monatschrift von und für Schlesien*, 1829, bl. 55—68, een artikel over het *Aeltestes Rothwälsch in Deutschland*, en daerin verscheiden versjens, mitsgaders een lyst van Rotwälsche woorden, medegedeeld, uit welke ik opmake dat er wellicht eenige betrekking tusschen de door hem aengevoerde en de binnen Zele gebruikelyke tael heeft bestaen [1]. Ik vind in zyn lyst, onder andere, ook de hier-

1 De overeenstemming van het hoogduitsche Rothwälsch met de byzondere spraek te Zele is echter minder opmerkelyk, indien men daerover oordeele naer den inhoud van een boekjen, hetwelk my, by het afdrukken van het bovenstaende, ter hand komt, getiteld: *Rotwellsche Grammatik oder Sprachkunst, das ist Anweisung wie man diese Sprache in wenig Stunden erlernen, reden und verstehen möge, Absonderlich denenjenigen zum Nutzen und Vortheil, die sich auf Reisen, in Wirthshäusern und andern Gesellschafften befinden, das daselbst einschleichende Spitsbuben-Gesindel, die sich dieser Sprache befleissigen, zu erkennen, um ihren diebischen Anschlägen dadurch zu entgehen.* Francfurt an Mayn, 1755, kl. 8°. Het daerin voorkomende woordenboek bevat woorden, die ik by Coremans of Hoffmann niet vinde.

boven gedrukte woorden *grandig* en *kiwig*, genoegzaem in denzelfden zin. Ook dezelfde wyze van woorvorming: *Glesterich* (glinsterik) glas, *härterich* (harterik, hartvanger) een mes, *senftrich* (zachterik) een bed. *Schrenz* (stube) staet byna gelyk met *granze* (grange), van het Bourgoensch, welke laetste tael echter veel meer met fransch vermengeld is. Zie hier een klein proefjen van het duitsche Rotwälsch:

Funckert her! hier lasst uns hocken
Hol der Ganhart das Geschwenz!
Auf dem Terich ist 't ja trocken,
Wie am Glatthart in der Schrenz.

—

Wie der Fluchart freut sich grandig
Auch der Gleicher allerwärts
Jeder Strombart ist sein Kandig
Und sein Windfang ist die Schwärz.

Het kan wezen dat, in langvoorleden tyd, een bende van vreemde uitwykelingen zich by Zele hebbe neêrgezet, om aldaer eenig bestaen te vinden; waeruit dan allengskens eene grootere bevolking mag zyn ontstaen, by welke men, tot het dryven van verholen handel of smokkelary, het noodig oordeelde eene byzondere tael te gebruiken.

J. F. WILLEMS.

AENTEEKENINGEN

OP EENIGE DER OUDE STUKKEN UITGEGEVEN IN HET

BELGISCH MUSEUM.

Luik, 7 november 1837.

Aen den heer J. F. Willems, *uitgever van het* Belgisch Museum [1].

Mynheer,

Hier ook iets van mij voor ons *Belgisch Museum*, eenige aenteekeningen op de drie eerste afleveringen, of eerder kantteekeningen, uit mijn exemplaer overgenomen. Ik geef ze u voor 't geen zij weerd zijn, zoo als de franschman zegt, en bij gebrek aen beter. Zij bevatten meestal verbeteringen of gissingen op den tekst zelven, en zullen het minst ongepast aen 't einde der vierde aflevering geplaetst worden, waer dezelve, in zoo verre ik mij niet vergist heb, voor een *Errata*, soms ook voor een *Addenda*, dienen mogen. Eenige betreffen ook uwe aenmerkingen en ophelderingen, te weten wanneer de eene of de andere duistere plaets mij voor eene betere uitlegging vatbaer scheen, dan die, welke onder den text door u geplaetst werd. Ik wil dat het publiek wete, dat ik daer toe door uwe goedkeuring in andere gelegenheden verstout geworden ben, en dat het ons sedert lang geoorloofd is elkander tegentespreken, wanneer onze taelkennis er iets aen gewinnen kan. Verschil van meening over enkele punten kan tusschen ons nooit geschil worden, om dat wij het aengaende de hoofdzaek eens zijn,

1 De notas, onder de volgende bladzyden geplaetst, zyn tegen-aenmerkingen van J. F. Willems.

en wy beide alleen de waerheid, en, in de waerheid, het belang van onze schoone moedertael, dat is, van 't vaderland, zelf zoeken. Moet ik dan hier nog bijvoegen, dat wij nooit verschillend van gevoelen *gebleven zijn*, en dat, na vergelijking en onderzoeking onzer meeningen, of van den eenen kant dadelijke toestemming, of, wanneer de zaek niet klaer te maken was, van beider zijden eene openhartige bekenning van onze onzekerheid, altijd het gevolg geweest is? Waerom zouden wij elkander voor het publiek niet toestaen, wat wij in 't bijzonder zochten; of hoe zou het uitwerksel verschillig zijn, daer het doel hetzelfde blijft [1]?

Bladz. 21. Charter etc. Dit voor de geschiedenis van het onderwijs in ons vaderland zoo belangrijk stuk is door de afschrijvers zeer mishandeld geworden. Het begin is naeuwelijks verstaenbaer, en al het overige getuigt, door de bederving van vele woorden, dat wij hier geenszins den oorspronkelijken tekst hebben. Ik merk alleen het volgende aen:

Linie 4. *Want langhen tijt discoort* (twist) *ende beclachte opgestaen heeft geweest*, etc. Zoo heeft hertog Jan nooit gesproken; *opgestaen* komt uit eens afschrijvers pen, het kan even zoo weinig

1 Zeer gaerne geef ik eene plaets aen de terechtwyzingen en verbeteringen van myn' geleerden vriend, professor Bormans, te Luik, een man die in de studie onzer oude tael, sedert twee jaren dat hy zich daermede opzettelyk onledig houdt, waerlyk reuzenstappen heeft gedaen. Zyne aenmerkingen slaen meerendeels op hetgene hem als door de afschryvers der oude HSS. bedorven is voorgekomen, en hy zou wel verlangen, dat ik wat meer tyd besteedde aen het onderzoek ter verbetering of verklaring van dien tekst. Doch, daer ik maer al te zeer weet, dat het Belgisch publiek, voor alsnog, niet veel smaek voor lange critische noten toont (men doet my reeds het verwyt dat ik al te veel oudheden levere), zoo vermeen ik my nog eenigen tyd daervan te moeten onthouden, en, naer het voorbeeld van onderscheiden uitgevers van hoogduitsche tydschriften, liever den tekst der HSS. met alle deszelfs onregelmatigheden in versificatie en orthographie, weder te geven, dan opzettelyk daerby stil te staen. Voor het overige heeft de heer B. omtrent de regels der versificatie by de ouden een standpunt van beschouwing gekozen, waerop ik hem niet volgen kan. Vele van zyne verbeteringen hebben geen andere strekking.

neffens *langhen tijt* staen, als met *heeft geweest* verbonden worden.

Lin. 7. *Poerters*. Die schrijfwijze is strijdig met het overige. waer immer *poorters*, *toehoort*, *voort*, *ooc*, etc. geschreven wordt. Iets anders is het, wanneer de klinker de lettergreep sluit: *alsoe*, doch ook *also*.

Lin. 10. De woorden *van harer officien wegen* zijn een inschuifsel, of eerder eene bedorvene herhaling van 't gene volgt: *van ander officien*. Dat *harer* uit *ander* gesproten is, blijkt hier uit, dat het betrek heeft tot *den scolaster, dien het*, *beide van rechte ende van ander officien* (wegen) *ende usagien of hercomene*, *toehoort*, etc. Dus *sijner,* niet *harer* officien [1].

Lin. 12. Schijnt *te doen* uitgevallen te zijn vóór *visenterene*, waer zonder men waerschijnlijk *door* en niet *van* gebruikt zou hebben. *Dien het toehoort te ordinerene ende visenterene door eenen rector of sinen subjecten alle de scolen*, etc. Maer het tweede *van*, welk ik uitgelaten heb, schijnt ook verplaetst te zijn geweest, terwijl 't oorspronkelijke dus luidde: *Dient toehoort te ordinerene ende* TE DOEN *visenterene* (of *te doene visenteren*) *van eenen rector of* VAN *sinen subjecten* ALLE DE *scolen*, *groot ende cleene*, *van Bruessele*, *ende binnen der vrijheit der selver stad, clercken*, etc., want na *stad* moet een onderscheidingsteeken komen, of eerder de parenthesis gesloten worden, die begint lin. 8: *Sonder den scolaster,* etc. Duidelijkheids halve, en om nog eene andere verbetering te doen, zal ik hier den samenhang aenwijzen: *Mids dien dat eenige van onsen voors. poorters* DIE *kindre te leeren hadden* (*sonder den scolaster te vragen..... binnen der vrijheit der selver stad*), *clercken*, *die hen selven maecten scolen te regeerne sonder recht ende ordinancie*, *bescermden ende voedden aldaer, alsoe dat*, *tgetal van hen van dage te dage meerende*, *Wi de* (dat is *die*, *Nous qui*) *vorseide kerke... sculdich syn te bescermene... geinformeert... begherende... wiser raet gebrukende*, *hebben geordineert*, etc.

Maer genoeg van deze charter; schrijf alleen nog bl. 23, lin. 7: *meiskenen*, overeenkomstig met de rest, al is nog heden de Brabandsche uitspraek *mèesse* voor meisje, dienstmeid [2].

1 *Ander officien* is een drukfeil: lees *ouder officien*. — 2 In het HS. staet *meissenen*.

BLADZ. 26. DE LEUVENSCHE CAMPVECHTER.

V^s 11. Lees zonder comma: *En* DAERNA *dat dit gesciede.*

V^s 26. *Dat men te campe besciede echt. Echt* kan hier geenszins *na* zijn. De zin is: De bisschop hield er altijd op aen dat men *den twist* in een kampgevecht *beslissen zoude;* dus te lezen: *besciede decht:* of beter *bescie* of *bescied de echt; echt* is twist, vijandschap (zie Meijer op 't *Leven van Jesus*), en nog meer eigenlijk, *wettelijke uitdaging*, zoo als hier [1].

V^s 38. In Luikerland zegt men ook *ieverans, nieverans;* mogelijk van *ie* (een, iet) en *waer* of *waerts,* met bijvoeging van *heen* of *aen.* De *s* op 't eind is die van den genitivus.

V^s 67. De variante geeft hier alleen een goeden zin. Zoo ook V^o 73 en 79, waer *poren* of liever *anporen* (*geen anporen*) ons aenporren, aenhitsen is; en doorgaens zijn de varianten beter dan de tekst.

V^s 80, staet *al* in 't begin te veel, ook voor de maet.

V^s 85. Na *gelaet* moet een comma staen, en in den volgenden regel hetzelfde teeken na *al* geplaetst, of eerder *al* uitgeworpen worden, dat hier al te dikwijls voorkomt.

V^s 99. Ik twijfel of *wagebaerden* iets met *waeghals* gemeen hebbe. Indien het niet bedorven is uit *vagebaerden, se caresser la barbe, relever sa moustache,* kan het naeuwelijks iets anders zijn dan zijne *baerde* of bijl *wagen,* zwaeijen, *brandir sa hache, sa lance.* Dat onze kempers alleen met kluppels gewapend later voorkomen, daer komt het in eene algemeene uitdrukking niet op aen [2].

V^s 104. *Also houde* is alzoo haest, dadelijk, even als in de var. van V^s 73, waer de tekst *boude* heeft, dat wel de ware lezing zijn zal; *boude* is het duitsche *bald; houde* in dezen zin, schijnt ontstaen te zijn uit de verwisseling van *b* met *h.* Ook Hoffmann heeft die woorden niet genoeg onderscheiden in zijn Gloss. op Flor. en Blanchef. *Ter vaert* V^s 106, *saen* V^s 107 en *vlus* of *vluchts* V^s 192 hebben de zelfde beteekenis [3].

1 Het komt my voor dat *echt* hier zoo veel beduidt als *wederom.* De bisschop wilde andermael dat men *te campe beschiedde* (besliste): hy had reeds vroeger, V^s 19, alzoo gewild, en beide HSS. zyn hier eenstemmig. — 2 Daer *vagebaerden* my gewaegd voorkomt, blyf ik het met *waeg-gebaerden* (zich *gebaerden* als iemand die *wagen durft*) houden. — 3 Myne verklaring omtrent *also houde* heb ik op bladz. 332, in de aenteekening over V^s 229, verbeterd.

V° 112. Wat is *wiken?* Orthographisch kan het alleen voor *wijken* staen, en *hem* (zich) *laten wijken* is geen neêrduitsch. Het kan dan niets zijn dan eene schrijffout voor *weiken*, *weeken*, week maken, verteederen, in 't fransch *fléchir;* ten zij men versta dat de bisschop *den camp* niet *ontwijken*, of *hem*, den hertog, niet achteruit trekken liet. De var. schijnt nogtans op iets anders te wijzen [1].

V° 128. *Benomen* kan moeijelijk voor *benamen* staen. Indien men de aenvulling (*hadden*) behouden wil, kan *gherne* maer voor eene lettergreep gelden. Maer de volgende regel is ook te kort; mogelijk stond er eens:

Die den camp gherne benomen
Hadden, ja, hadden si geconnen;
Maer neen si, hets om niet begonnen.

V° 132. Ik kan mij onmogelijk met de uitlegging van den heer Willems vergenoegen, daer hier voor de eerste mael van stoelen gewag gemaekt wordt; ik schrijf dus *Twee setelen* [2].

V° 144. *Help* kan wel zijn, gelijk de heer W. zegt, *help God! God help my!* maer zoo te verstaen als stond er: *God help u!* wanneer de hertog zich in des mans plaets zet; maer de vocativus *vrient*, die er bij komt, schijnt eerder eene andere uitlegging te vereischen: help u, of help ons vriend! dat is, *zijt beter beraden! Help!* is ook eene enkele uitroeping, Rein. 575, 1545, etc. [3].

V° 153. *Dus is hi wech gegaen* heeft eene lettergreep te weinig en schijnt ook, volgens de var. te oordeelen, in 't Brusselsch HS. te ontbreken [4], ten zij aldaer drie versen te samen rijmen.

V° 159. *Ende* is hier *en*, het latijnsche *et*, niets meer: daer volgt immers *noch doe*, nog altijd.

V° 166. Men meene niet dat hier de *h* in *ghene* iets aen de beteekenis doe; vglk. V° 159, 169, 173, 175, etc.

1 *Wiken* is *wyken*, en hier de zin: *De bisschop week daer niet van af*, namelyk van zyn opzet om te kampen: hy liet *hem* niet *wyken;* hy liet den hertog niet los met zyne uitdaging ten stryde. — 2 Gewaegde verbetering; *gene* in het hoogd. *jene*, luidt niet vreemder dan *die gene* van V° 141. 159, 166, 173. — 3 Ik zou V° 144 in het fr. vertalen: *pardieu, mon ami, que voulez vous faire?* — 4 Het Brusselsch HS. heeft: *Dus es hi van daer geghaen.*

V° 172. Waerom niet *herhalen?* [1] Doch de var. is wederom beter.

V° 178. *Met allen*, zoo gelijk hij daer gewapend stond.

V° 179-82. Hier is de variante slechter. Zou wel bij verdoling hier de lezing van 't Bruss. HS. in den tekst opgenomen zijn [2]? Ik zou het gelooven, indien V° 182 zijne volle maet had. Maer doorgaens zijn hier de varr. minder goed dan boven. Bijna al de regels zijn te lang, en 't woordje *saen* komt er al te dikwijls en zeer ongepast in voor. Dan, wat meer is, var. 188 is ongetwijfeld bedorven, daer het niet waerschijnlijk is, dat iemand anders dan de kemper zelf den overwonnenen het hoofd afgeslagen hebbe [3]. Nogtans V° 191 en vlgde. verdienen de varr. nog eens de voorkeur. Maer ook hiervan genoeg.

Het oude formulier bladz. 40 vlgde. levert eenige drukfeilen op:

Bladz. 45, lin. 7, *mannen* voor *manen*. Bladz. 57, omtrent het midden, *hi der trauwen*, voor *bi* etc. Als schrijffouten zou men ook kunnen aenzien zekere al te groote onstandvastigheid der orthogr., bij voorbeeld bl. 58, lin. 6, *voortheesche;* lin. 8, *voertheesch;* lin. 13, *vortheesch;* lin. 16, *heessche ic voirt*, etc. Verder eenige gissingen welke ik liever voorbijga, dan dat ik dezelve wijdloopig bevestigen en goedmaken zou.

De *Inhulding van Jan zonder Vrees* sla ik insgelijks over, om tot de *Oude rijmspreuken* te komen, welke het einde der 1ste en het begin der 2de aflevering uitmaken.

Daer ik de gelegenheid gehad heb het HS. van Van Hulthem in te zien, en met het eerstgenoemde gedeelte te vergelijken, zal ik tevens met mijne aenmerkingen de afwijkingen van 't HS. tot dus verre opgeven [4]. Voorloopig dient

1 Om dat *om te verhalen* iets anders beduidt, namelyk *om te verbeteren.* In dien zin segt men nog *syn schade verhalen.* — 2 Neen. — 3 Ja wel, gewoonlyk deed dit de scherprechter. De oude leenrechten van Brugge verklaren ons den zin van V° 185, 188, aldus: *die uit den koorde geworpen oft gejaegd wordt, dien slaet men 't hoofd aff int krijt, ende danne hangt menne an de galge.* K. van Alkemade [en P. van der Schelling] *Behandeling van 't kampregt*, Rotterdam 1740, bl. 291 en 292. Ik vinde dus de variante verkieslyker. — 4 De heer Bormans is gelukkiger geweest dan ik: in weêrwil van vele aenvragen en moeiten heb ik het originele HS. niet te zien gekregen, teneinde het zelve nog eens met myne kopy te mogen vergelyken.

gezeid dat in het HS. de rijmen, niet zoo als in den gedrukten tekst, elk naer zijn soort, maer veeleer naer den inhoud gerangschikt staen, zoo dat twee-en meer regelige spreuken met elkander vermengd zijn, waervan ook nog wel sporen bij den heer W. gevonden worden, zoo als reeds in het begin:

BLADZ. 101. V° 1:

In trouwen ben ic bleven,
Hoe dat mi vergeet;
Ontrouwe heb ic verdreven,
Want ic hebse leet.

Waer *dat* staet voor *dat 't*, en *ontrouwe* zijne *e* verliest. En dus ook V° 6, *trouwe met trouwen*; V° 8, *ane*; V° 10, *te nieute*; V° 19, *ik minne met trouwen ende ic en weet*, waer wel te lezen is:

Ic min met trouw, en ik en weet
Ocht men mi mint: dat is mi leet.

En dus overal waer de maet en de uitspraek het toelaten of vereischen. Ook V° 4. *Ende dat*, leest *ent*, etc. [1].

V° 12. Schrijf *Hoedet u*, of *Hoet ghi u*, *ic hoede mi*. Maer wat beteekent in 't voorgaende vers *sijn ons bi?* zijn ons gunstig [2]?

V° 15. *Daer is vrede; goet* is overtollig.

V° 21. Hier heeft het HS. nog twee regels, welke de heer W. waerschijnlijk bij verzinning achtergelaten heeft:

Die meneghe vreecht hoet met mi steet,
Voer ic wel het waer hem leet.

BLADZ. 102. V° 3, leest men:

Getrouwen vrient, langhe ghesocht,
Lettel vonden, ende saen verwrocht.

Indien men aenwijzen kon van wien deze twee regels zijn, zou men dan niet mogen hopen ook den schrijver van de ove-

1 Men houde in het oog, dat deze en de meeste andere emendatien van den heer B., welke gaen volgen, geenzins voortvloeien uit zyne vergelyking met den tekst des HS. maer door hem voorgeslagen worden tot verbetering der versmaet, volgens het door hem aengenomen begrip ten aenzien der regelmaet by de oudee gebruikelyk, en nopens welke regelmaet ik het met hem nog niet *ten vollen* eens ben. — 2 Neen; maer wel *syn ons na*, omringen ons.

rige ontdekt hebben? Ik meen het ten minste. Zie hier wat de *Leekenspiegel* ons zegt, IIIe Boek, bladz. xix:

Van Bruesele Henne van Aken,
Die wel dichte konste maken
(God hebbe die ziele sine),
Maecte *deze twee* versekine.

Welke? de zelfde *twee*, die ik uit ons Museum overgeschreven heb, maer een weinig minder bedorven (hetgene onze overige verbeteringen vrij wat gezag bijzet):

« *Vriendt die werden lang(e) ghesocht*,
» *Selden vonden, saen verwrocht.* »

En hij voegt er bij:

Hy seide waer, dat verstaet:
Vrient es te vindene quaet;
Maer gherecht vrient, na mijn verstaen,
En es niet verwrocht so saen:
Want die sinen vrient begheeft
Om een lettel dat hy heeft
Ghedaen jegen sijn gherief,
En heeft dien vrient niet herde lief.

Bilderdijk, die deze versen aenhaelt, verheugt zich den naem van dien onlangs nog onbekenden dichter bekend te kunnen maken, *van wien*, zegt hij, *eenig werk mede onder den Homburgschen* (sic) *schat begrepen is*. Verheugen wij ons ook, dat wij hem zijne *clein notabel* (ja waerlijk notabel) *verskine* teruggeven mogen. Dat deze *verskine* niet uit een grooter werk uitgesneden zijn, maer oorspronkelijk, als spreuken, in rijm gebragt zijn geweest, schijnt de uitdrukking zelve van den *Leekenspiegel* genoeg te bewijzen. Men beschouwe dan de door den heer Willems ons medegedeelde rijmen niet voor een samenraepsel uit verschillige dichters, zoo als in 't latijn de spreuken aen *Publius Syrus* toegeschreven, maer men houde ze voor het werk van eenen en den zelfden schrijver: en dit blijkt ook wel uit den vorm en den aerd der spreuken zelve. Ik ben er nogtans verre van af, te willen beweren

dat dezelve, zelfs in 't HS., hare oorspronkelijke gedaente of orde bewaerd hebben. Doch hiervan elders 1!

V° 7. In 't HS. *dreghet.*

V° 9-10. Zijn van acht lettergrepen; V° 13 en 14 van zeven; 17 en 18 van acht; dit voor de uitspraek.

V° 20. Het HS. *Hi scheen mi vrient* (sic).

V° 22. Is *hi* te veel voor de maet, welke op zoo vele plaetsen gebrekkig is, dat ik er verder geen acht meer op geven mag.

Bladz. 103. V° 2. HS. *avonturen* 2. — V° 15 (staet 51), HS. *wijste;* en V° 21, *beent.*

Bladz. 104. V° 5. Lees *herte,* en V° 7, *dine* (die) *hope* (hóóp).

V° 12. HS. *cants,* en V° 17, *Ach leider al mijne.*

V° 19. HS. *swijc;* waerschijnlijk luidde de spreuk eens aldus:

Swijc ēn verdrach,
Wat werden mach.

V° 23. HS. *bi den* (sic), welk goed is. De vier regels hooren zonder twijfel te samen: *Dies biddic u bi den ghenen,* etc.

Bladz. 105. V° 10. Horat. *Nescit vox missa reverti.*

V° 13. HS. *en bidden,* zonder streepje op *en.*

V° 15 en 16, zijn voor mij, zoo als dezelve hier staen, onverstaenbaer. Ik verbetere: *Dienc* (dien'c) *niet en cost,* etc. met dezen zin: Indien God voor mij (armen) zorgen wil, wat kan het dengenen schaden dien ic niets en cost. Of wel *Dient niet en cost,* dat is, wat kan het God schaden mij te beraden, daer het hem niets kost, en zoo gemakkelijk is. Het eerste staet mij beter aen.

V° 18. HS. *vroech.* Mogelijk stond hier eertijds:

Comt altijd te staden.

V° 20. De uitlegging van den heer W. schijnt mij niet al te

1 By het uitgeven van het tweede gedeelte der *Spreuken* stel ik my voor deswegens nader onderzoek te doen. Ook daer heb ik regels ontmoet, welke het my nog altyd bedenkelyk doen zyn of Van Aken de eenigste dichter dier spreuken zy. Sommige derzelven, als by voorbeeld bl. 113, V° 19-23, bl. 114, V° 1-5, bladz. 118, V° 13-18, hangen met de overigen niet te samen. De titel van Aldenhaers *Sprokene* schynt ook te doen verstaen, dat zy van elders ontleend zyn. Des niet te min blyft het opgemerkte van den heer B. hoogstgewichtig, en verdient alzins onzen dank. — 2 Doch beter *aventuren,* als komende van *adventure,* gebeuren.

zeker; mogelijk ook tot straf. Vergelijk bladz. 109, V° 21.
V° 25 en 26, kunnen naeuwelijks zoo alleen gestaen hebben; *soe scone* als wat? als de wereld? Geen man zag ooit zoo schoone wereld als deze, dat diende immers niet in rijm gebragt te worden om belagchelijk te heten.

Bladz. 106. V° 4, heeft eertijds gestaen: *soe waer ic* (waer'c) *een groot here*. Vergelijk bladz. 112, V° 1-4.

V° 7-9. Ik zie hierin den naem van 's dichters geliefde: *die ghene* kan niet licht iets anders aenduiden.

V° 15. HS. *anschijn*. — V° 18, *souden sijn*, dat is, moesten, zouden moeten zijn; het comma na *gestade* moest weg blijven.

Bladz. 107, V° 17. Waerom niet *ghererichte* geschreven 1?

V° 19-20. De zin is: onthaelt men zijne gasten met een blij gelaet, zoo bekomt men dank van hen, indien ze verstandig en goed zijn, voor al wat men doet. De maet moet door de uitspraek geholpen worden.

V° 22. *Rampt* van *rammen*, etc. Dat is schrander uitgedacht, en het zou moeijelijk zijn iets bij te brengen dat zekerder ware. Ik herinner alleen dat meest allen op *mp* uitgaende woorden dikwijls nog eene *t* aengehangen wordt: *bamp, bampt*, etc. Zie het *Leven van Jesus*, door Meijer uitgegeven. Met *gestootte* en dergelijke collectiva of frequentativa kan het, alleen om het geslacht, niet vergeleken worden.

Bladz. 108, V° 11. *Die mi heeft gemaekt*, geschapen, de schepper, God. *Van al den goede* hangt af van *loven eñ danken*, en na *gemaekt* moet een comma staen. Vergelijk bladz. 107, V. 4.

V° 17. Zou de dichter niet geschreven hebben:

Ic was lief, lief was ic;
Liever quam, doen leet *ic;*
Maer, bi den oghen die mi leiden,
Ic doe noch lief van lieve *scheiden?*

Leet, van *liden*, voorbijtrekken, of ook van *lijden*, *souffrir*; maer het eerste laet zich beter verdedigen, door de tegenstelling *quam: liever quam; ic leet* d. i. ging. Die *leidert* of *leederde* behouden wil, moet het noodzakelijk afleiden van

1 Om dat in het HS. *gherechte* staet; doch ik zie er ook geen kwaed in *gherichte* te stellen.

't adj. *leed*, leelijk, gehaet (Rein. 1280); zoo dat *leederen* zij leeder, verachtelijker worden, en dan is het aen *liever* tegenovergesteld. Vergelijk bladz. 110, V° 17, en zie Clign. *Bijdr.* bladz. 198.

V° 25. Plaetste men beter een comma na *mensch*, en een ondervragingsteeken na *ere*.

Bladz. 109. V° 2. Mogelijk *Dien comt die tijt niet tallen tiden*, of met uitlating van *Die: Tijt en comt niet tallen tijden*, te weten voor den man die *tijt laet liden*.

V° 11. *Tsnachs* is uit een verkeerde uitspraek gesproten, voor *'s nachts*.

V° 16. Ik lees *des wachtens*.

Bladz. 110, V° 21. Ook de zin vordert *cluve*, te weten in de rots. *Cluve* van *clieven*, nog heden *kleuf* op vele plaetsen.

Bladz. 112, V° 7. Schrijf *oudt* (out) *man* in twee woorden, en dus ook blad. 122. V° 15 *aerm man*.

V° 19. Mogelijk ook:

Si es in mi, vrouwe,
Ik bid u op trouwe.

Op iets bidden, hetzelfde als *om iets bidden?* dit is twijfelachtig. Huyd. op St. vol. II, p. 514.

V° 22. *Borghe* moet zijn *sorghe*, dat is armoede: *Sorge brinct wijsheit in*, waerom? *Si peinst meneghen list.*

V° 25. De zin van deze spreuk is: dieven worden gehangen.

Bladz. 113, V° 3. *Die* in *diewile* schijnt te veel te zijn; *meneghe wile*, menigmael, hetzelfde als *die wile*.

V° 11. Omdraeijing, voor *in staet te zijn te leven*.

V° 15. Ik zou liever *och* met *wie eenig* verbinden; voor *wie eenig ook*, of, indien 't noodig is, *och* in *noch* veranderen.

V° 16. *Met onsten vrie*, met ware gunst. *Vrie* voor *vri*, gelijk *sie* voor *si*.

V° 20. *Heygher*, lees *reygher* (*ardea*), wiens grootste vijand de valk is. Deze spreuk komt overeen met bladz. 118, V° 13 en volgende 1.

Bladz. 114, V° 11. *Ic hebs verdient*, valt op de gansche bede, en is even zoo stellig als *ic ben u vrient*.

1 Goed; doch in de *Gloss. Bern.* in Graff's *Diutiska* gedrukt, vindt men ook *Heiger* voor *ardea*.

V° 27. *Ghemeert* is hier geen deelwoord, maer hangt af van *dat*, te weten *lief*. Ook *onweert* is niet versmadelijk, maer onweerdig, die iets niet verdient. De zin is: wat betere proef van achting (liefde) kan men geven, dan ijdel wachten te doen na een lief, dat zich des onweerdig toont, en juist alsdan langer wegblijft dan het gewoon is. Nogtans meen ik, dat in plaets van *wats meerre achten*, *wats meer te achten* moet gelezen worden, te weten in een' minnaer [1].

Bladz. 115, V° 19. Deze allerschoonste versen zijn ook een weinig bedorven: schrijf:

Die morghen doet sorghen,
Die nacht vertcert tgoet:
Woude davont sorghen
Als die morghen doet,
Het sou menech riden
Die nu gaet te voet!

'T en zij *menech*, zoo als dikwijls, maer ééne lettergreep zij (*men'ch*).

Bladz. 118, V° 7 en volgende zijn hard dooreengevlochten. De zin schijnt omtrent dezelfde te zijn als van 't volgende sprookje:

Kwam na lijden geen verblijden,
Zoo waer lijden groot verdriet;
Als na lijden komt verblijden
Dan en acht ik 't lijden niet.

Nogtans mag men vermoeden dat er eens, in plaets van *eñ mi verbliden*, *sonder verbliden* gestaen heeft. Nu is die regel eene parenthesis. Vergelijk bladz. 110, V° 5.

V° 13. *Cuccuc nest*, waerin een ander zijne eijeren is komen leggen; vergelijk bladz. 111, V° 5-6. — *Kerskorf*, waer de uitgedoofde keersen in neêrgelegd worden? of wordt hier

1 Naer het my nu voorkomt zou men moeten lezen·

Wats meerre achten (Wat is meerder te achten)
Dan ydel wachten?
Antwoord: — *Na lief te doene*
Dat is onweert, enz.

dat is, na iets met liefde gedaen te hebben iets te doen dat men met tegenzin doet. Vervolgens: *en dan ook nog langer te wachten*, *dan men sulks gewoon is te doen*. Ik denk dus dat myne verklaringen stand houden.

een kriekenkorf bedoeld? mij is de vergelijking duister. Aen *kerkhof* is wel niet te denken [1].

V° 20. *Daelt*, in den tremel mindert. *Clinct*, op nieuw om koren. — *Soude peysen*, is vrij duister, en waerschijnlijk bedorven van *sonder peysen*, zonder middel om haer te bevredigen, van *peys*, anders *pays*, vrede.

Bladz. 119, V° 25. *Weth ende raet*, lees *wech*.

Bladz. 120, V° 25. De zin is: Eenen goeden hoere zal geheel zijn land zulk kwaed klagen, dat zij (de onderdanen), noch groot noch klein, eenen kwaden hoer doen (klagen) zouden. Dus zijn de klagten van 't volk dikwijls de proef van 's vorsten goedheid, te weten wanneer het niet over hem, maer bij hem klaegt.

Bladz. 121, V° 8. Lees *om miede of goed*, zonder parenthesis, en *onere* of *oneere* voor *onnere*, en dus ook bladz. 126, V° 10. — *Ontsint* is zeker de ware lezing, maer zou het niet mogen beteekenen *ontsiert*, onteert [2]?

V° 14. *Verwoert* is hier *verweert*, beschut [3].

Bladz. 122, V° 2. *Dien*, lees *die doech den dach*, die kan den dag verdragen, mag zich vertoonen, *lucem fert*.

V° 13-18. Zijn wel verbeterd, doch schijnen nog andere gissingen toe te laten:

Een arem man
Doet dat hi can.
Wat een aerm doet,
Daer ist vrome
Dat hem come
Af ere eñ goet.

Bladz. 124, V° 3. Dat het hem wel staet, te weten het zingen.

V° 21, 22. Al ziet hij het, hij kan niet weggaen. Achter *nochtan* moet geen comma zijn.

V° 35. *Na dat*, etc, *naer iets staen*, is iets najagen, begeeren; vergelijk bladz. 129, V° 10. De zin van de drie volgende re-

1 Het is eene boertige liefdesverklaring: *kerskorf* is zeker *korf met kersen* (krieken). — 2 Het moet *ontsint* zyn om op *vrint* te kunnen rymen. De *vriendschap ontsinnen* is zeer goed gezeid, en beduidt *de vriendschap niet betrachten*. — 3 Ik heb *verwaerd* gesteld, van *verwaren*, dat met *verweren* (beschutten) eenerlei is.

gels is: want hij kan in geener wijze iets van haer afstaen. *Hars* is van haer; *niemen* moet *nemen* zijn; *niet een twint*, is niet en zier; *van hem*, van zich.

BLADZ. 125, V° 10. Daerom moet niemand al te zeer zijn (eigen?) ongeval klagen. Waerom? om dat hem, wien God genegen is, beide geluk en eer bijvallen? Ik beken dat ik de kracht van die reden niet wel en vatte. Zou daer wel gestaen hebben *Die mist menichfout*, of:

Dien nes menichfout
Weder geluc noch ere;

Hetgeen een afschrijver, wien het vreemd voorkwam, gemakkelijk kan veranderd hebben? of eindelijk is *sijn ongheval* hier niet *sijn eigen*, maer *desselfs*, van hem *dien God es hout?*

V° 18. *Ontsiet*, vreest, haet.

V° 22. *Als int* is bedorven; *valt* (valt het) *int verdriet*, te weten het kind (of de vader), is geene goede syntaxis; *vallen se int verdriet*, hoewel voor de ouden een tweevoetig vers kunnende uitmaken: *vall'n sint verdriet*, schijnt te hard. Wat dan? *als wint verdriet*.

BLADZ. 126, V° 1. *Tspoede*. De *t* verbeeldt hier het lidwoord, en kan, dunkt mij, niet voor *te* staen; vergelijk bl. 124, V° 12, *tschalcheit*, en bladz. 123, V° 25, *tsmenschen herte*.

V° 4. Ik lees *meest sijn op hoede*.

V° 16. De gissing van den heer W. dat *Pallas* onze *Paillasse* zij, is hoogst waerschijnlijk. Hoewel de overlevering van zulke namen dikwijls zeer hoog opklimt, meenen wij nogtans niet aen den vermaerden gunsteling van keizer Claudius te mogen denken. Eerder zouden wij ons *pain d'épices* van een' der beroemde *Apiciussen* durven afleiden (*pain d'Apice, panis Apicii*), waerin de geschiedenis ons eenigzins ter hand staen zou.

V° 20. *Doen* is *doon*, *dooden*, hier sterven, gelijk bij de Engelschen *to die*. Vergelijk de voorgaende en de volgende spreuk.

BLADZ. 127, V° 7. *Die doghet can*, vergelyk V° 17, *Die wijsheit can*.

V° 11. Mogelijk beter: *niet en can el;* vergelijk bl. 129, V° 12.

V° 30. Men schijnt hier het HS. slecht gelezen te hebben; ik meen dat men er vinden moet *int int*, dat is, *in't eind*, ein-

delijk. De treken van *in* en *int* verschillen naeuwelijks in de HSS. Vergelijk bl. 130, V° 18.

Bladz. 128, V° 7. Ik kan den zin, welke de heer W. aen deze drie eerste regels geeft, er niet in wedervinden. Ik beschouw dezelve als bedorven, en meen dat het comma vóór *God* geplaetst, na dat woord komen moet. *En*, V° 9, neem ik voor de conjonctie *eñ*, *ende*, welke nog op andere plaetsen zonder schreefje voorkomt in 't HS., als bl. 105, V° 13; voor *te sine* schrijf ik *de sine*, dat is de zijne, *les siens*, aldus:

In noot, in anst, in pine
Versiet (helpt) *altoos de sine*
God, *eñ steet hem* (hun) *bi*,
Ende brinct haer ellende (*Eñ bringhet*?)
Altoos ten besten ende
Eñ maectse van al vri.

De zin is dus eensluidend met het fransch spreekwoord: *aide-toi, Dieu t'aidera*. De theologanten zeggen: *facienti quod in se est Deus non denegat gratiam*.

V° 21. *Bepijnt* is bewerkt, tot profijt gebragt. Maer waerom V° 25-27 juist de *weste*-wind? om dat deze meest al de schepen in onze havens brengt; dus zoo veel als van achter, gunstig. — V° 30, lees *Eñ comen tbest*. De zin is: Er zijn menschen (selken), welken alles bijvalt, zoodra het geluk hun eens toelacht.

Bladz. 129, V° 1. Menig manspersoon (niet vrouwspersoon) misdoet verleid door schaemtelooze vrouwen. Te verbeteren in den derden regel *ware* voor *waren*; in den vijfden, *Na betaemte*, met uitlating van *hare*; in den zesden, *so maechden, so wiven*, of nader bij de letter: *Ocht... ocht*, d. i. *of... of*; want ik ken geen voorbeeld van *noch*, affirmatief gebruikt. Het is waerschijnlijk door eenen afschrijver hier ingevoerd, die sich de moeite niet gegeven heeft van den geheelen zin nategaen. Indien men *noch* behouden wil, moet men V° 3 *was* en V° 4 *hebben* lezen.

V° 18. *In* is te veel, zie V° 16 *daer in*; overigens is de vollediging van den heer W. zeer aennemelijk; maer het comma achter *lichte* moet wegblijven.

Bladz. 130, V° 7. Ik plaets een comma na *hem*, d. i. *sich*; *ont-*

sien en *hem* (zich) *ontsien*, beteekenen beide *vreesen*. Nu zeggen wij nog *ontzien* voor sparen, zich *ontsien*, voor het gevaer de moeite, etc. mijden, vreezen. De woorden *die vliet* hangen af van *menich*, en zijn eene verdere uitlegging (epexegesis), zoo veel als: menig ontziet zich en vliegt uit angst voor de dood, terwijl hij, wiens lijden onverdragelijk geworden is, dezelve niet vliedt. Men denke dus hier aen geen' vlugtenden vijand.

Bladz. 131, V° 1. *Spel* d. i. muzijk, en zoo elders *spelen*. — V° 3. *Bede* staet voor *beide*, te weten *sano eñ spel; der herten* is een dativus.

V° 25. *Spreken* schijnt hier beloven te zijn.

V° 31. Ik lees:

Lijf eer eñ minnen,
Troesten, ghewinnen,
Noet, dit sijn dinghen,
Daer om spreken moet
Dicwijls quaet eñ goet
Een man sonderlinghen.

Dat is: om iemand te troosten, om te winnen, uit nood, etc. wordt veel gelogen.

Bladz. 132, V° 10. Mogelijk: *als si* (die herte) *dit kint*, met een onderscheidingsteeken V° 7, na *bint;* ten zij in de drie laetste regels nog meer moeste verbeterd worden.

V° 16. Ik lees: *En mindi twint*, indien hij in 't geheel niet minde. *En* is hier de ontkennings partikel.

V° 25. Na *ontfeet* moet alleen een comma staen.

V° 31. De dichter legt dit zelver uit: na groot ongeluk is voor ons het grootste genot iemand te vinden, die het zelfde als wij geproeft, gesmaeckt hebbe, iemand *gelijk in smake*, dat is, *als twee*, etc.

Bladz. 133, V° 14. Waerschijnlijk: *sijns onghelux en smerten*, te weten *ghedinct;* mogelijk ook V° 10 beter: *Als soude hem*, etc. Anders vind ik hier geenen zin.

V° 21. Ja, *soe wie* is op zijn hoogduitsch te verstaen, zonder nogtans een germanismus te zijn; *wie* voor *hoe* en *als* was ook eens dietsch of vlaemsch. De zin is: *de lof* (de faem) *en het hof* (de rechter) geven vroeg of laet elk naer zijne verdiensten.

Bladz. 134, V° 3. De parenthesis komt mij hier en elders als onnoodig voor.

V° 6. Waerschijnlijk aentevullen: *Drooch sijn en fantome.*

V° 17. Deze spreuk is voor meer uitleggingen vatbaer; reg. 19 schijnt gebrekkig: *nooit yet?*

Bladz. 185, V° 9. De heer W. had hier reden om aen zijne uitlegging te twijfelen. De zin is: men zegt dat moord en verraed zelden blijven zonder ontdekt en met de dood gestraft te worden. De laetste regel moet zijn: *Den selken tleven;* ten zij men *dat* uitlegge: *Deze dingen,* moord en verraed, en *geloent* neme voor *loont,* kost. Doch ik niet.

Bladz. 186, V° 7. Eene nog bij 't volk bekende spreuk, zoo als ook bladz. 111, V° 11, en eenige andere.

J. H. BORMANS.

INHOUD.



DRUKFEILEN.

Blads. 6 reg. 33 staet *dat er* lees — *dat er by ons.*
» 16 » 20 » *opgepast* » — *ongepast.*
» 38 » 19 » *mnnene* » — *mne.*
« » » 29 » *ik dien da* » — *ik dien hâ.*
» 49 » 7 » *mannen* » — *manen.*
» 97 » 2 » *vire* » — *vive.*
» » » 6 » *d'Anveus* » — *d'Amiens.*
» » » 12 » *des Abeanx* » — *des Abeaux.*
» 211 » 22 » *by vocaelverzachting* lees — *by vocaelverscherping.*
» 216 » 8 » *vóór af* lees — *vóór of.*
» 281 Aenmerk. reg. 2 staet *voed,* lees — *voet.*
» 344 reg. 2 staet *in* 120 *copletten* lees *door* Gielis van Molnen, *in* 120 *copletten.*
» 453 » 2 » *woorvorming* lees — *woordvorming.*

INTEEKENAREN.

Z. M. DE KONING DER BELGEN, voor 25 exemplaren.

DE HEER MINISTER VAN BINNEN- EN BUITENLANDSCHE ZAKEN te Brussel, voor 12 exemplaren.

DE HEER MINISTER VOOR DE JUSTITIE, te Brussel.

De heer J. Alyn, te Gent.
» Ampo, student by de Catholyke Universiteit, te Leuven.
De eerw. heer Jud. Andries, biechtvader in St-Augustynen-kerk, te Antwerpen.
« » Andries, priester, Representant, te Brugge.
De heer Aernout, notaris, te Eecloo.
» Bodel Nyenhuis, te Leyden.
» R. Brisart, rentier, te Gent.
» P. H. Blommaert, te Gent.
» J. Begyn, boekhandelaer, te Gent.
» L. Braet, kostschoolhouder, te Capryck.
De eerw. heer B. Bosman, priester, te Mechelen.
De heer G. J. Beyens, kostschoolhouder, te Eyne.
» J. Behaeghel, dichtmeester der koninglyke Maetschappy van Rhetorica, te Veurne.
» F. Blieck, lid der Maetschappy van Rhet., te Wervick.
» L. Bollinckx, student, te Leuven.
» F. Borrewater, student, te Leuven.
» F. Bangels, student, te Leuven.
De eerw. heer Bosworth, leeraer by de engelsche gemeente, te Rotterdam.
De heer C. J. Bogaerts, student, te Leuven.
» Boury, kostschoolhouder, te Moorselede by Rousselaere.
» Brys, onderwyzer, te Sombeke by Waesmunster.
» J. F. Biebuyck, onderwyzer, te Melden.
» L. Braet, onderwyzer, te Rumbeke.
» Bruyninckx, te Antwerpen.
De eerw. heer P. Bogaerts, onderpastor, te Antwerpen.
De heer Bulaert, te Gent.

De eerw. heer P. A. Blinkvliet, pastor van St-Andrieskerk, te Antwerpen.
De heer C. Benninck, voorzitter der Maetschappy *Yver en broedermin*, te Brugge.
» C. Brockaert, onderwyzer, te Lokeren.
» J. Beeckman, architect der stad Dendermonde.
» Bogaert-Dumortier, boekhandelaer, te Brugge.
» J. Behaegel, kostschoolhouder, te Thourout (lid der Maetschappy).
» P. Blommaert, advokaet, te Gent (lid der Maetschappy.)
» J. H. Bormans, professor by de Universiteit, te Luik (lid der Maetschappy).
» L. Caluwé, officier betaelmeester, te Brussel.
» F. Claeys, vrederegter, te Eecloo.
De eerw. heer S. M. Coninckx, priester, te St-Truyen (lid der Maetschappy).
» » Coppens, jesuiet, te Gent,
De heer A. Collet, leermeester, te Nieuport.
Het Collegie van den H. Geest, te Leuven.
De eerw. heer Corten, deken, te Aerschot.
De heer Claeyssens, zoon, schryver, te Yperen.
» E. Coppens, notarisklerk, te Ninove.
» Ch. Colyn, onderwyzer, te Elst.
» Carnewal, onderwyzer, te Maria-Leerde.
» L. Claeys, greffier, te Nazareth.
De eerw. heer Claus, onderpastor, te Elsegem.
De heer T. Coene, onderwyzer, te Zeverghem.
» E. Conway, secretaris van het kabinet des konings, te Brussel.
» L. Cluyse, onderwyzer, te Dentergem.
» J. Crick, te Molembeek by Brussel.
» F. Cassiers, arrondissements commissaris, te Antwerpen.
» K. S. Cuperus, koopman, te Antwerpen.
» H. Conscience, letterkundige, te Antwerpen.
De eerw. heer Caers, onderpastor van O. L. V., te Antwerpen.
De heer E. Degerickx, onderwyzer, te Gent.
» De Soeter, advocaet, te Gent.
» D'Hulster, professor in het Atheneum, te Gent (lid der Maetschappy), 2 exemplaren.
» D'Hane-De Potter, senateur, te Gent.

De eerw. heer De Decker, kanonik, superior van de broeders en zusters van liefde, te Gent.
De heer De Jonghe, te Brussel.
» Ridder De Norton, te Gent.
» C. De Zorgeloose, te Gent.
» Denys, schoolonderwyzer, te Eecloo.
» D. De Knibber, schoolonderwyzer, te Eecloo.
» L. De Clercq, te Eecloo.
» D'Hondt, onderwyzer, te Oost-Eecloo.
» J. De Bruyne, doctor en Burgemeester, te Basseveelde.
» J. F. De Hoon, burgemeester, te Capryck.
» De Craene d'Heyselaer, burgemeester, te Aertselaer.
» Dutrieu, advokaet, te Mechelen.
» P. Dufour, professor, te Geeraerdsbergen.
» De Maziere, secretaris der regeering, te Nieuport.
» De Keuwer, schepen, te Nienport.
» De Jaeger, id. id.
» De Brabandere, advokaet, te Audenaerde.
» A. D'Huygelaere, ontfanger, te Melden.
» De Mulder, notaris, te Audenaerde.
» De Breyne-Peellaert, burgemeester, te Dixmude.
» J. A. De Groote, dichtmeester der koninglyke Maetschappy van Rhetorica, te Veurne.
» De Vos, doctor, te Hansbeke.
» Ch. De Patin, procureur des konings, te Yperen.
» J. F. De Coninck, senateur, te Yperen.
» J. F. J. Deckers, onderwyzer der stads armen- en weezen-school, te Thienen.
» J. B. De Maeyer, student, te Leuven.
» L. Delgeur, student, in het paus-Collegie, te Leuven.
» Dieden, id. Id. id.
De eerw. heer M. Davidts, onderpastor, te Bassewaver.
De heer J. B. D'Hont, onderwyzer, te Lembeke.
» De Vrieze, schoolonderwyzer, te Aeltre.
» L. De Causmaeker, onderwyzer, te Bouchaute.
» L. De Graeve, onderwyzer, te Meerendré.
» P. J. De Cock, onderwyzer, te Termonde.
» P. X. De Coninck, onderwyzer, te Munte.
» De Beer, onderwyzer, te Brugge.
» J. F. De Deken, onderwyzer, te Asper.

De heer P. F. De Cuyper, schoolonderwyzer, te Huisse.
De eerw. heer J. De Reyns, pastor, te Meirdonck.
De heer Maesschalk, te Teemsche.
De eerw. heer Duvillers, pastor, te Middelburg in Vlaenderen.
De heer De Paepe, onderwyzer, te Bernem.
» Ch. Denys, onderwyzer, te Moorzele.
De eerw. heer De Wit, pastor, te Heyst-op-den-Berg.
De heer Dumercy, advokaet, te Antwerpen.
» F. De Wolf, boekhouder, te Antwerpen.
» Dillemans, commissaris van politie, te Antwerpen.
» Devisser, notaris, te Wilryk.
» B. De Backer, onderwyzer, te Antwerpen.
» J. A. D'Hert, particulieren, te St-Nicolaes.
De eerw. heer E. J. D'Haene, priester en professor by het collegie te St-Nicolaes.
De heer Doornaert, te Kortryk.
» De Moor, boekdrukker, te Brugge.
» De Meyer, doctor, president der provinciale commissie van geneeskunde van Westvlaenderen, te Brugge.
De eerw. heer H. Durieu, professor by het bisschoppelyk collegie, te Brugge.
De heer L. Dedeyn, notaris, te Steenhuyse.
» L. Diederen, onderwyzer, te Tongeren.
» J. F. De Jonghe, koster, te Quaremont by Ronsse.
» Dujardin, boekhandelaer, te Gent.
De eerw. heer J. David, professor by de catholyke universiteit, te Leuven (lid der Maetschappy).
De heer De Deyn, lid van den provincialen-raed, te Ninove (lid der Maetschappy).
De eerw. heer De Foere, representant, te Brugge (lid der Maetsch.)
De heer J. De Jonghe, professor by het Atheneum, te Brugge, (lid der Maetschappy).
De eerw. heer P. F. X. De Ram, rector magnificus der catholyke universiteit, te Leuven, (lid der Maetschappy).
» » J. J. De Smet, canonik, te Gent, (lid der Maetsch.)
De heer Engels, brouwer, te Ertvelde.
De eerw. heer J. Eliaerts, pastor der kerk van St-Augustinus, te Antwerpen (lid der Maetschappy).
De heer P. Fobe, doctor, te Somerghem.
» A. Fobe, secretaris, te Hansbeke.

De heer J. F. Fabry, onderwyzer, te Gent.
» L. J. Gaillard, negociant, te Gent.
» Geirnaert, te Gent.
» B. Gyscleers-Thys, archivist der stad Mechelen.
» A. L. Guillier, notaris, te Wulveringhe.
» Gonthyn, te Gent.
» Galens, brouwer, te Somerghem.
De eerw. heer J. Goossens, pastor, te Bassewaver.
De heer Germonprez, onderwyzer, te Nieuwkerk by Audenaerde.
» J. Gevaerts, onderwyzer, te Huysse.
» De gouverneur der provintie Antwerpen.
» F. Geelhand, particulieren, te Antwerpen.
» E. Geelhand, id. id.
» Geelhand-Dellafaille, id. id.
» J. B. Geerts, onderwyzer, id.
» Gallis, koopman, id.
» Gheysens, notaris, id.
» P. L. Galle, notaris, te Sottegem.
» Hoorebeke, notaris, te Somergem.
» L. J. Herman, lid van den raed der regering, te Yperen.
» J. A. Heyen, adjoint-onderwyzer, te Thienen.
» Hanicq, boekdrukker, te Mechelen.
» C. Heymans, schoolmeester, te Ninove.
» Hoorebeke, notaris, te Lootenhulle.
» J. Haegens, schoolonderwyzer, te Laeren.
» J. Houtendirck, onderwyzer, te Antwerpen.
De eerw. heer Hanegraeff, onderpast. van O. L. V., te Antwerpen.
» » Hofman, onderp. van St-Caroluskerk, id.
De heer Jos. Hunin, graveur, te Mechelen.
De eerw. heer Heem, priester, professor by het bisschoppelyk seminarie, te Brugge.
De heer Haumont, gemeente-secretaris, te Lievens-Essche.
» E. Hoste, professor van het collegie, te Dendermonde.
» T. Janssens, onderwyzer, te Antwerpen.
De eerw. heer Janssens, priester, id.
De heer Jockx, klerk, id.
» A. J. Jacobs, id.
» Jaspin, gebroeders en zusters, boekverkoopers, te Kortryk.
» Kervyn, representant, te Gent.
» P. Kersten, boekdrukker, te Luik.

*

De heer Kesteloot, geheimschryver der maetschappy van Rhetorica te Nieuport.
» J. Ketele, archivist honoraire der stadsarchiven, te Audenaerde.
» H. J. Kumps, professor by de catholyke universiteit, te Leuven.
» F. Klincko, onderwyzer, te Antwerpen.
» Kennis, onderwyzer by de stadsschool, te Antwerpen.
» Kreglinger, te Antwerpen.
» Killich, onderwyzer, te Haelen.
Het Leesmuseum, te Amsterdam.
» » te Rotterdam.
De heer Lebrocquy, te Gent.
» Le Roux, boekhandelaer, te Gent.
» D. J. Le Jeune, arrondissements-commissaris, te Eecloo, (lid der Maetschappy).
» E. Liefmans-Bonné, burgemeester, te Audenaerde.
» H. Liefmans, ainé, advokaet, te Audenaerde.
» J. J. Lambin, secretaris der burgerlyke godshuizen en archivist, te Yperen (lid der Maetschappy).
» A. Lambin-Giloen, negociant, te Yperen.
» J. B. Lambin, notaris, te Yperen.
» Limpens-Roman, onderwyzer, te Nederbrakel.
» J. E. Lory, onderwyzer, te Gavere.
» Lequien, doctor, te Meenen.
» J. B. Lauwers, raedsheer by het hof van appel, te Brussel, (lid der Maetschappy).
De eerw. heer Lauwers, pastor vau O. L. V. kerk, te Antwerpen.
De heer A. F. Leestmans, onderwyzer by de stadsschool, te Antwerpen.
» Landrieux, onderwyzer, te Ronsse.
» C. Ledeganck, vrederechter, te Somerghem (lid der Maetschappy).
» H. Maenhaut, commis, te Basseveldе.
» C. Meul, professor by het collegie, te Geeraerdsbergen.
» P. Maccur, doctor, te Veurne.
» L. Mulle, advokaet, te Yperen.
» Merckx-Mertens, boekdrukker, te Thienen.
De eerw. heer Moons, onderpastor, te Aerschot.
» » G. J. B. Meynders, priester, te Mechelen.

De heer Messchert, boekhandelaer, te Rotterdam, 48 exemplaren.
» Marcus, boekverkooper, te Bonn.
» F. Missiaen, onderwyzer, te Denys-Boucle.
» Martens, schoolonderwyzer, te Ronsele.
» Marlier, onderwyzer, te Beest by Dixmude.
» J. Maesemaere, olieslaeger, te Zarren.
» B. Mullier, onderwyzer, te Bottelaere.
» Myin, onderwyzer, te Antwerpen.
» J. F. Mary, advokaet, te Antwerpen.
» F. H. Mertens, bibliothecaris, te Antwerpen (lid der Maetschappy).
De eerw. heer Maes, onderpastor, te Ruddervoorde.
De heer Moonen, onderwyzer, te Diepenbeek.
» J. Nollet-De Brauwere, te Gent.
» L. Nimmeyers, onderwyzer, te Cluysen.
» C. Nelis, professor by het Atheneum, te Antwerpen.
» D. Nullemans, te Gent.
» Ottevaere, te Gent.
» G. J. Oosterdorp, schepen, te Antwerpen.
De eerw. heer J. H. Oyen, pastor, te Viersel.
De heeren Ooms, gebroeders, te Mechelen.
De eerw. heer Olinger, priester, te Brussel (lid der Maetschappy).
De heer A. F. Petrouzzi, beambte by het bestuer der directe belasting, te Gent.
» J. F. Pollet, vrederechter, te Basseveldo.
» Pauw, onderwyzer, te Basseveldo.
De eerw. heer J. H. Peeters, priester, te Mechelen.
» » V. Proost, priester, te Mechelen.
De heer J. J. J. Pinson, student by de catholyke universiteit, te Leuven.
» Penninck, onderwyzer, te Waerschoot.
» Peyrot, koopman, te Antwerpen.
» P. Poma, onderwyzer, te Zulte.
» Pieters, onderwyzer, te Borgloon.
» J. B. Ruyssinck, te Gent.
» Robaeys, verificateur der registratie, te Gent.
» C. Robaeys, notaris, te Woumen by Dixmude (lid der Maetschappy).
» D. J. Rycke, rentier, te Mechelen.
» L. Rossel, chirurgyn, te Nieuwcappelle by Dixmude.

De heer Ch. Robin, onderwyzer, te Thienen.
» D. P. Roubens, onderwyzer, te Esschen.
» S. Robbercht, te Waesmunster.
» J. E. Rysheuvels, boekverkooper, te Antwerpen.
» Ch. Rutgeerts, notaris, te Antwerpen.
» De Rederykkamer van den Olyftak, te Antwerpen.
» S. Robrecht, te Waesmunster.
» P. J. Renier, kostschoolhouder, te Kortryk.
» Ratinckx, boekhandelaer, te Antwerpen.
» F. Rens, beambte by het bestuer der directe belastingen, te Gent (lid der Maetschappy).
» Baron Jules de St-Genois, te Gent.
» F. A. Snellaert, medicinæ-doctor, te Gent.
» F. A. Speyers, professor by het Atheneum, te Gent.
» Surmont, te Gent.
» Ch. F. Stroo, burgemeester, te Eecloo.
» J. Sabot, greffier van het vredegeregt van het canton, te Zelzaete.
» Th. Stuyvaert, schoolonderwyzer, te Zelzaete.
De eerw. heer J. Schaeffer, priester, te Mechelen.
De heer E. Smulders, leerling in het klein seminarie, te Mechelen.
» Stallaert, id. id. id.
» J. Steylaert, vrederechter, te Nieuport.
» K. L. Smet, stadsschoolonderwyzer, te Audenaerde.
» P. F. Salmon, onderwyzer, te Bachem by Audenaerde.
» C. P. Stevens, onderwyzer, te Meirelbeke.
» Schepper, onderwyzer, te Vynck.
» J. B. Steyaert, burgemeester, te Bellene.
» J. F. Stoens, onderwyzer, te Adegem.
» J. B. Singier, notaris, te Wyngene.
» Schoofs-Van Straelen, substituet-greffier, te Antwerpen.
» Somers, advokaet, te Antwerpen.
» Suremont, te Antwerpen.
» J. Ad. Sneyers, professor by de academie, te Antwerpen.
» J. Schaw, onderwyzer, te Antwerpen.
» M. Schotte, ontvangers klerk, te Lievens-Essche.
» A. Steuninck, onderwyzer, te Lokeren.
» Swaens, professor, te Hasselt.
» Stocquart, boekhandelaer, te Geeraerdsberge.
» C. P. Serrure, professor by de universiteit, te Gent (lid der Maetschappy).

De heer J. G. Smolderen, lid der bestendige commissie van den provincialenraed, te Antwerpen (lid der Maetschappy).
» Ch. Teirlinck, te Gent.
De eerw. heer Tollenaere, pastor, te Assenede.
De heer Tsjoen, onderwyzer, te Noke.
» A. Tayaert, onderwyzer, te Petegem by Deynze.
» L. Torfs, particulieren, te Antwerpen.
» J. B. Terbruggen, onderwyzer, te Antwerpen.
» P. J. Trcmery, te Deerlyk.
» L. Van Alstein, te Gent.
» Van Oppy-Franckx, onderwyzer, te Antwerpen.
De eerw. heer Van Cannaert-D'Hamale, president der commissie van de stadsschool, te Antwerpen.
» » Van Straelen, priester, te Antwerpen.
» » J. B. Van Cauwenbergh, pastor, in St-Jacobs, te Antwerpen.
» » C. Van den Nest, onderpastor, in St-Antoniuskerk, te Antwerpen.
De heer J. Van den Eynde, koster van St-Augustinus, te Antwerpen.
De eerw. heer Verbeke, priester, principael by het collegie, te Kortryk.
De heer Vanderplancke, geneesheer, heel- en vroedmeester, te Kortryk.
De eerw. heer F. Vande Putte, priester en professor der wiskunde by het bisschoppelyk seminarie, te Brugge.
De heer Vekeman, boekhandelaer, te Sottegem.
» P. Van Duyse, professor by het atheneum, te Gent (lid der Maetschappy).
» T. Van Loo, professor by de school van geneeskunde, te Brugge (lid der Maetschappy).
» F. A. Verdussen, representant, te Antwerpen (lid der Maetschappy), 2 exemplaren.
» F. Vergauwen, representant, te Gent (lid der Maetsch.)
» J. F. C. Verspreuwen, professor by het atheneum, te Antwerden (lid der Maetschappy).
» P. Visschers, professor by het klein seminarie, te Mechelen (lid der Maetschappy), 2 exemplaren.
» W. Van West, onderwyzer, te Sint-Truyen (lid der Maetschappy).
» Ch. Van Durme, onderwyzer, te Wachtebeke.

De heer J. Van den Zuil, huisonderwyzer, te Amsterdam.
» N. Vander Heyde, notaris klerk, te Vuerne.
» Van de Weghe, secretaris en regtersuppl., te Somergem.
» L. Van Hee, onderwyzer, te Hansbeke.
De eerw. heer Van Outryve, pastor van St-Nicolaeskerk, te Yperen.
De heer J. E. A. Van Straelen, student by de catholyke universiteit te Leuven.
» L. Van Esbroeck, te Haesdonck.
» J. J. Verberckx, student by de catholyke universiteit, te Leuven,
» Van Hucle, id. id id. id.
» Van Linthout en Van den Zanden, boekverk. te Leuven.
» A. Van Varenberghe, greffier van 't vredegeregt, te Ninove.
» S. Van de Weyer, ambassadeur van Belgie, te Londen.
» L. Van de Weyere, brig. van de douane, te Wagtebeke.
» Van Robays-Ives, ondeswyzer, te Waereghem.
» J. Van de Poele, onderwyzer, te Maria-Leerde.
» Ed. Van Damme, notaris, te St-Laureyns.
» Van Belle, schepen, te Bouchaute.
» J. Verlinden, heelmeester, te Vladsloo.
» Van de Putte, notaris, te Tieghem, Westvlaenderen.
De eerw. heer L. C. Van Aelbrouk, pastor, te Verrebroek.
De heer Voerdegem, schoolonderwyzer, te Rousselaere.
» J. Van Biesbrouck, onderwyzer, te Langemarkt.
» Van Hoorenbeke, te Antwerpen.
» Ph. Ville, boekdrukker, te Antwerpen.
» Verlinde-Muller, negociant, te Gent.
» Van de Wattyne, notaris, te Gent.
» P. Van de Wattyne, notaris, te Basseveldo.
» Vervier, lid van den provincialenraed, te Gent.
» Ch. Verplancken, te Eecloo.
» Voisin, bibliothecaris, te Gent.
» Vassas, boekhandelaer, te Gent.
» Vanryckegem-Hovaere, boekdrukker, te Gent.
» D. Vermeiren, schoolonderwyzer, te Zelzaete.
» J. B. Van Peene, president der maetschappy van tael- en letteroefening, te Assenede.
» B. J. Van Acker, notaris, te Caprycк.
De eerw. heer J. B. Van Hemel, priester, te Mechelen.
» » L. Visschers, id. id.

De eerw. heer J. J. Vanderlinden, priester, te Mechelen.
» » M. J. Vanderlinden, id. id.
De heer Vanderzande, directeur van het stadscollegie, te Mechelen.
» Van West, byzondere leeraer, te St-Truyen.
» J. Van Damme, onderwyzer, te St-Truyen.
» Van Baeckel-Focqueur, te Nieuport,
» D. J. Vander Meersch, doctor, te Audenaerde.
» J. B. Van Lent, onderwyzer, te Ertvelde.
» P. Vander Heyden, zaekwaernemer, te Dixmude.
» P. Vion, kostschoolhouder, te Dixmude.
» Vrouwe Van Acker, lid van verscheiden letterkundige genootschappen, te Dixmude.
» Van Cleemputte, geemployeerden der accynsen, te Dixmude.
» Van Caillie, direct. der registratie en domeinen, te Arlon.
» R. Willequet, onderwyzer, te Gent.
» Wiere, te Gent.
» J. Weerwauters, professor by het collegie, te Geeraerdsbergen.
» F. Wyckaert, te Nieuport.
» A. Woets, geneesheer, te Dixmude.
De eerw. heer Wallaert, representant, deken en pastor, te Thourout.
De heer J. B. Wauters, student, te Leuven.
» E. Willems, te Gent.
De eerw. heer F. Wykemans, onderpastor, te Bassewaver.
De heer G. Wappers, kunstschilder, te Antwerpen.
» S. J. Wiselius, voor de 2de klasse van het koninglyk Nederlandsch instituet, te Amsterdam.
Mejufrouw C. R. Wiselius, te Amsterdam.
De heer Zilgens, zoon, particulieren, te Antwerpen.





VERVOLG

VAN DE

LYST DER INTEEKENAREN.

De eerw. heer J. Ansiau, biechtvader in de St-Augustinus-kerk, te Antwerpen.

De bibliotheek der universiteit, te Gent.

De bibliotheek der universiteit, te Luik.

De bibliotheek der stad Antwerpen.

De bibliotheek der stad Brussel.

De eerw. heer Cardon, professor by het collegie te Poperingen.

De heer Ceulemans, letterkundige, te Lier.

» De Block, M. D. professor by de universiteit, te Gent.

» De Borchgraeve, notaris, te Bassevelde.

» De Dekker, advokaet, te Gent.

» De Vooght, particulier, te Mechelen.

» H. B. Dierickx-Beke, boekhandelaer, te Mechelen.

» De Meersman, zoon, M. D., lid der provinciale commissie van geneeskunde, te Brugge.

» Eggermont, schoolonderwyzer, te Aeltre.

De maetschappy van vlaemsche letteroefening, te Gent.

De heer C. Muquart, boekhandelaer, te Brussel.

» D. Neelemans, te Eecloo.

» Pincemaille, commis der accynsen, te Loochristy.

» Putteman, secretaris der gemeente Gavre.

De eerw. heer Pieters, professor by het seminarie, te Rolduc.

De heer Ch. Pieters, te Gent.

» Reykem, koster en schoolonderwyzer, te Asper.

» Robaeys, inspecteur der registratie, te Audenaerde.

» A. Schayes, beambte by s'lands archief, te Brussel.

» Schoesetters, boekdrukker, te Antwerpen.

Het studentengenootschap, te Gent.
De heer Xav. Schuyder von Wartensee.
» Tircher, boekhandelaer, te Brussel.
De heer en Mr L. Ph. C. Van den Bergh, te Utrecht.
De eerw. heer J. J. van der Linden, priester, te Mechelen.
» » M. C. van der Linden, priester, te Mechelen.
De heer B. van Driesche, brouwer, te Lokeren.
» ridder Fl. Van Ertborn, te S'Gravenhage.
De eerw. heer P. Visschers, pastor te Heyst op den Berg.
De heer Vuylsteke, ebenist, te Aeltre.
» E. Walravens, te Gent.
De eerw. heer Waterkeyn, professor by het klein seminarie, te Mechelen.
De heer Ch. Willems, schoolonderwyzer, te Berchem.

N. B. Een groot getal der heeren Boekhandelaren hebben de namen van hunne inteekenaren *niet* opgegeven. Andere zyn verkeerd of onduidelyk geschreven. Men verzoekt andermael eene volledige en duidelykgeschrevene opgave. De misgestelde namen zullen in een volgende lyst verbeterd voorkomen.


UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 01083 4458